

ÇEVİRİ KURAMLARI

Zuzana Raková

Çevirmen
Yusuf Polat

Çeviri Kuramları

Zuzana Raková

Çevirmen
Yusuf Polat

Ankara 2016
Çevirmenin Yayını

ÖZGÜN YAPITA İLİŞKİN BİLGİLER

Zuzana Raková. *Les théories de la traduction*. 1. édition. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 170 p. ISBN 978-80-210-6890-2.

Available online from:

<https://digilib.phil.muni.cz/data/handle/11222.digilib/130676/monography.pdf>

“Faculty of Arts as Centre of Excellence in Education: Complex Innovation of Study Programmes and Fields at FF MU with Regard to the Requirements of the Knowledge Economy (FIFA) (Project Nr.: CZ.1.07/2.2.00/28.0228). This project was funded by the Czech Ministry of Education and European Social Fund”

Zuzana Raková. *Les théories de la traduction*. 1. édition. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 170 p. ISBN 978-80-210-6890-2.

Çevrimiçi erişim adresi:

<https://digilib.phil.muni.cz/data/handle/11222.digilib/130676/monography.pdf>

“Eğitimde Mükemmellik Merkezi olarak Sanat Fakültesi: FF MU’daki Öğrenim Program ve Alanlarının Bilgi Ekonomisi Koşullarına Göre Karmaşık Yenilenmesi (FIFA) (Proje No.: CZ.1.07/2.2.00/28.0228) projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Bu proje ‘Çek Cumhuriyeti Eğitim ve Avrupa Sosyal Fonlar Bakanlığı’ tarafından finanse edilmiştir.

ÇEVİRİ YAPITA İLİŞKİN BİLGİLER

Zuzana Raková (2016). *Çeviri Kuramları*. 1. Baskı. Çevirmen: Yusuf Polat, Çevirmenin yayını. 237 s. ISBN: 978-605-83169-0-4

Çevrimiçi erişim adresleri:

1. <https://digilib.phil.muni.cz/data/handle/11222.digilib/130676/monography.pdf>
2. <https://kirikkaleturkey.academia.edu/YusufPolat>

Yazar : Zuzana Rakov
Redaktör: zkan Güngör
Başlık : Çeviri Kuramları
Çeviri türü: Tamamı
Çevirmen: Yusuf Polat
Yayınlayan: Yusuf Polat
Yayın yeri: Ankara
Yayın tarihi: Ekim 2016
Yayın şekli: Elektronik - PDF
ISBN: 978-605-83169-0-4
Baskı sayısı: 1. Baskı
Özgün metin dili: Fransızca

*Bu eserin her türlü yayın hakkı yazarına ve Masarykova Üniversitesi'ne aittir. evirmenle hak sahipleri arasında yapılan sözleşme ile çevirmene eserin Fransızcadan Türkçeye evrilmesi ve dijital veya benzeri bir yolla çoğaltılarak eğitim amaçlı olarak yayılması izni verilmiştir. Gerek dijital gerekse de benzeri biçimlerde kesinlikle **para ile satılamaz**, doğrudan veya dolaylı **maddi kazanç gözetilerek dağıtımı yapılamaz**. Ulusal ve uluslararası telif yasalarının ve kurallarının izin verdiği ölçüler dışında kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz.*

Yazarın biyografisi: Olomouc'ta Palacký Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Fransız Filolojisi ve tarih yüksek lisansı yaptıktan sonra, 2009 yılında Roman dilleri alanında (2011 yılında Brno'da, Masaryk Üniversitesi Yayınları arasında çıkan) *La Francophonie de la population tchèque 1848-2008* konulu doktora tezini savunmuştur. Fransızcanın Çek öğretim dizgesindeki yeri ve XIX. yüzyıl Çek Fransızca çevirmenleri konusunda çok sayıda makale yazmıştır. Şu an yürüttüğü araştırmalar çeviri, çeviri toplumbilimi ve XIX. ve XX. yüzyıllarda Fransızcadan Çekçeye çeviri tarihi üzerine yoğunlaşmaktadır. Son yayınları çeviri kuramları ve çeviri tarihi (*Théories de la traduction*, Université Masaryk, Brno, 2014 ; *La traduction tchèque du français*, Université Masaryk, Brno, 2014) ile ilgilidir. Yazar 2010 yılından bu yana Brno'da (Çek Cumhuriyeti) Masaryk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi içerisinde yer alan Roman Dilleri ve Edebiyatları Enstitüsü'nde çeviribilim ve Fransız filolojisi dersleri vermektedir.

Çevirmenin biyografisi: 1970 Ardahan (Hanak) doğumlu olup 1990 yılında Gazi Eğitim Fakültesi Fransız Dili ve Eğitimi Bölümü'nde lisans, 1998 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi yüksek lisans yapmış, 2010 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dilbilim Bölümünden *Yabancı Dil Öğretiminde Söz Edimleri* adlı teziyle doktor unvanını almıştır. Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi TÖMER'de, 1992-2013 yılları arasında, Fransızca ve Türkçe okutmanlığının yanı sıra yöneticilik görevlerinde bulunduktan sonra, 2013 yılından bu yana Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

<i>Les théories de la traduction</i> 'un Türkçe baskısına önsöz.....	iii
Çevirmenin Önsözü.....	iv
GİRİŞ	1
ÇEVİRİBİLİMİN DOĞUŞU VE TANIMI	4
ÇEVİRİ KURAMLARI	21
A. Çeviri Üzerine Düşünceler - Çeviri Tarihi ne Bakış	21
A.I. İncil Çevirileri – Orta Çağ, Rönesans	21
A.II. Fransız (+İngiliz, İspanyol)Hümanizmi – Clément Marot, Étienne Dolet, Jacques Amyot, François de Malherbe	25
A.III. Fransız Klasisizmi - François de Malherbe, Claude Gaspard Bachet de Méziriac, Nicolas Perrot d’Ablancourt, Pierre-Daniel Huet, Gaspard de Tende.....	36
A.IV. İngiliz Klasisizmi - George Chapman, John Dryden, Alexander Pope, Alexander Fraser Tytler	51
A.V. Alman Klasisizmi ve Romantizmi - Johann Christoph Gottsched, Johann Wolfgang Goethe, Wilhelm von Humboldt, Friedrich Schleiermacher	55
A.VI. İngiltere, Almanya, İspanya, Fransa, XIX. Yüzyıl – XX. Yüzyılın İlk Yarısı; Walter Benjamin, José Ortega y Gasset, Valéry Larbaud	66
B. XX. Yüzyılda Çeviri Yaklaşımları ve Modelleri	77
B.I. Dilbilimsel Kuramlar - 1950’li ve 1960’lı Yıllar	80
B.II. Yazımsal Kuramlara Bağımlı Yaklaşımlar	114
B.III. Çeviri Araştırmalarının İlk Aşaması.....	120
B.IV. Yorumlayıcı Kuram.....	129
B.V. Oyun Kuramı.....	137

B. VI. Eylem Kuramı	146
B. VII. Skopos kuramı ve işlevsel yaklaşımlar	150
B. VIII. “Çeviri Araştırmaları” (Translation Studies) ve Çoğuldizge Kuramı	176
B. IX. Toplumbilimsel, Feminist, Sömürgecilik Sonrası Kuramlar / Bakış Açılıarı	189
ETKİLİ ÇAĞDAŞ ÇEVİRİBİLİMCİLER.....	195
ÇEVİRMEN İÇİN BİLİŞİM ARAÇLARI.....	204
TERİMLER SÖZLÜĞÜ	207
KAYNAKÇA.....	226

Les théories de la traduction'un Türkçe çevirisi için Önsöz

Elinizdeki yapıt, özünde, bugün batı dünyasında en bilinen çeviri kuramlarının bir özeti olarak tasarlanmışsa da özellikle Fransa, Almanya, Büyük Britanya ve İspanya gibi ülkelerde Rönesans'tan XX. yy'a kadar olan dönemde çeviri edimi ile ilgilenmiş çevirmenlerin, dil filozoflarının, şairlerin veya yazarların düşünceleri üzerine odaklanan artzamanlı bir boyutu da bulunmaktadır. Özgün yapıt özellikle Fransızca çeviribilim öğrenimi gören Çek üniversite öğrencilerine yönelik olduğundan, Fransız dilinde yazılmış ve Fransız ve Fransızca konuşan kuramcılara oldukça geniş bir yer verilmiştir. Fransızca özgün yapıt, benim de bir parçası olduğum, Brno Masaryk Üniversitesi Roman Dilleri ve Edebiyatları Enstitüsü'nün de içinde yer aldığı öğrenim programlarının karmaşık güncellenmesini amaçlayan bir Avrupa projesi (FIFA) tarafından parasal olarak desteklenmiştir.

Kitabın eksiksizlik iddiasında olmadığını ve ister istemez Orta Avrupa kaynaklı oluşunun izlerini taşıdığını söylemeye gerek yok: Çalışmalarının neredeyse unutulmaya yüz tuttuğu birkaç on yılın ardından, çeviriler (İngilizce ve İtalyanca) sayesinde, batıda yeniden tanınmaya başlayan Jiří Levý ve Anton Popovič üzerinde daha fazla durulmasının nedeni budur. Öte yandan, içinde Rusya'nın ve eski SSCB'nin de olduğu diğer Doğu Avrupa ülkelerinde önemli kuramcılar vardı ve olmaya devam etmektedir, fakat bunlar dilsel engeller nedeniyle bu yapıtta yer almamaktadır. Düşüncelerin, çeviri kuramları alanı da içinde olmak üzere, uluslararası düzeyde dolaşımı için çeviri ediminin gerekliliğinin pratik bir yansıması daha. Çeviri kuramcılarının çalışmalarının görece az çevriliyor olması biraz çelişkili bir durum (sanki çeviribilimcilerin kendileri çevirilerden vazgeçmiş gibi duruyorlar). Alman skopos kuramcıları ve bunların Fransızcaya çevirisi uzun zaman boyunca bunun bir örneğiydi. Bu etkili çeviribilim okulunun ilk

özgün çalışmalarının yayımlanmasından ancak otuz yıl sonra çevirileri yayımlanmaya başlar.

Dolayısıyla, Kırıkkale Üniversitesi'nden sayın Yusuf Polat'ın bu yaptığı, Türkçe konuşan çevirmen ve çeviribilim öğrencilerinin de öğrenimleri süresince yararlanabilmesi ve çeviribilimi konu alan özgün Türkçe yapıtlara da esin kaynağı olması için Fransızcadan Türkçeye çevirme isteğini büyük bir sevinç duyarak öğrendim. Ayrıca, eposta yazışmaları sayesinde, sayın Yusuf Polat'ın yaptığı çevirinin ilerleyişini takip edebilmiş olmaktan memnuniyet duydum. Bu zor çalışmayı özenle ve büyük bir sorumluluk duygusu içerisinde yürüttüğüne tanık oldum.

Zuzana Raková
Brno Masaryk Üniversitesi
Çek Cumhuriyeti, Brno

Çevirmenin Önsözü

Elinizdeki kitabın Fransızcasını 2014 yılında, Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı'nda *Çeviribilim* ve *Çeviri Kuramları* derslerini vermeye başladığım dönemde internet üzerinde araştırma yaparken keşfettim. Kuramsal bir kitap olması nedeniyle, Fransızca okunması durumunda yeterli düzeyde anlaşılmasının ve kavranmasının güç olduğunu gözlemlediğim için öğrencilerimin kullanımı amacıyla çevirmeye karar verdim. Elbette Fransızca Mütercim Tercümanlık Bölümü öğrencileri bu tür kitapları yazıldığı dilde anlayabilirler, fakat yalnızca kendi öğrencilerimin değil, diğer bölümlerde (İngilizce, Almanca, Arapça, Farsça, vb) çeviribilim öğrenimi gören öğrencilerin de yararlanabilmeleri için Türkçeye çevirmemin yararlı olacağını düşündüm. Nitekim, kitabın çevirisini okumalarını rica ettiğim İngilizce ve Almanca çeviribilim bölümlerinden meslektaşlarım kitabın kendi öğrencileri için de yararlı olabileceğini iletiler. Bu tür kitaplar elbette Türkçede de bulunmakla birlikte, farklı bir bakış açısının her zaman yararlı olduğuna yönelik inancım da beni bu çalışmaya iten diğer bir etken oldu.

Çeviriyi Türkiye'de yayımlamak üzere eposta yoluyla iletişim kurduğum sayın Zuzana Raková hiç düşünmeden kabul etti. Ardından, bir Avrupa projesi tarafından parasal olarak desteklendiği için proje yöneticilerinden izin istendi ve kısa bir süre sonra çeviriye izin verildi. Gerek diğer hak sahiplerinin, gerekse de yazarın hiçbir maddi karşılık beklemeksizin izin verdiklerini, benim de bu çeviri nedeniyle herhangi bir maddi kazanç elde etmediğimi belirteyim. Bilginin üretimi elbette maliyetli bir iş, fakat günümüzde bile birçok öğrencinin maddi engeller nedeniyle kaynaklara erişmekte güçlük çektiğini biliyorum ve günümüz bilgi teknolojilerinin sağladığı olanaklarla gönüllülük esasına dayalı çalışmalarla bu sorunun aşılabileceğini inanıyorum.

Çeviriye gelince, her çevirmen, çevirisinin önsözünde benimsediği çeviri yaklaşımını, çeviriye bakış açısını, vb anlatma isteği duyar. Nitekim, günümüz çeviribilim araştırmalarının birçoğunda, çevirmen önsözlerinden yola çıkılarak birçok çeviribilimsel olguya ulaşıldığını görüyoruz. Fakat ben bunu yapmayacağım. Yalnızca, yıllarca TRT'ye belgesel, özel sektör kurumlarına kullanım kılavuzu, dergilere bilimsel metin, yayınevlerine kitap, vb çevirmiş bir Fransızca ve Türkçe konuşuru olarak, bu kitabı çevirirken özellikle terimler düzeyinde özenli olmaya çalıştığımı belirteyim. Çeviri yapmak zaten güç ve çetrefilli bir işken, çeviribilim kuramı üzerine çeviri yapmanın ne denli güç olduğunu alanı bilen meslektaşlarım kabul edeceklerdir. Tüm özenime karşın, bu yönde bir sorunla karşılaşanların, kitabın sonraki baskılarında düzeltilmek üzere tarafıma bilgi vermelerinden mutluluk duyarım.

Her çalışmada olduğu gibi, bu çalışmada da birçok kişinin yardımını aldım. Öncelikle kitabın çevirisi için hiçbir maddi karşılık beklemeden izin veren sayın Zuzana Raková'ya ve Masaryk Üniversitesi yetkililerine gönülden teşekkür ederim. İkinci olarak, kitabı satır satır okuyarak düzeltmeler yapan ve önerilerde bulunan sevgili dostum ve meslektaşım Özkan Güngör'e teşekkürü bir borç bilirim. O olmasaydı çeviriyi tam bir gönül rahatlığıyla yayımlayamayabilirdim. Son olarak ailemin değerli bireylerine, bu tür çalışmalara zaman ayırırken kendilerini kimi zaman ihmal ettiğimde bile anlayış gösterdikleri için teşekkür ederim.

Kitabın hem çevirmenlere, hem çeviri kuramcı ve araştırmacılarına, hem de öğrencilere yararlı olması dileğiyle, saygı ve sevgilerimi sunarım.

Yusuf Polat
Ekim 2016
Kırıkkale Üniversitesi

GİRİŞ

Elinizdeki kitabın amacı çeviriye ilişkin çağdaş büyük paradigmların (= kuramsal çerçevelerin) genel bir görünümünü, alanın (çeviribilim) tarihsel gelişimi ile “bilim öncesi” dönemlere ait çeviriye konu alan kuramsal düşüncelerin dökümünü yapmaktır. Çeviri kuramlarının sayısı epeyce bol olup bunların bir dökümünü yapma amacı güden hiçbir yapıt eksiksiz olma iddiasını taşıyamaz. Kitabın ilk bölümünde, Rönesans’tan XX. yüzyılın başına kadar olan dönemdeki, başta Fransızlar olmak üzere, Alman ve İngiliz, yani batılı kuramcılar ele alınmaktadır. Çağdaş kuramlara ayrılmış olan ikinci bölüm XX. yüzyılın ikinci yarısı ile XXI. yüzyılın başına kadar olan dönemdeki baskın çeviribilimsel paradigmlar üzerine bilgiler içermektedir. Tarihsel panorama, yapıtın sonunda yer alan, çağın etkili çeviribilimcileri ile çevirmenler için bilişim araçlarına ayrılmış bir bölümün yanı sıra çeviribilimle ilgili terimleri tanımlayan abecesel sıralı sözlükçe ile tamamlanmaktadır.

Çeviribilimsel kuram ve yaklaşımları sınıflandırırken benimsediğimiz yol elbette tek yol olmayıp birçok kuramı aynı başlık altında toplayan başka bir tasarım da pekala önerilebilirdi. Örneğin, “dilbilimsel” kuramlar **eşdeğerlik paradigması** içerisinde kabul edilebilirdi; eylem kuramı ile skopos kuramı **amaç paradigması** şemsiyesi altında toplanabilirdi; Rus biçimciliği, Çekoslovak yapısalcılığı, İsrail çoğuldizgesi ve Hollanda, Flaman ve İngiliz Amerikan betimleyiciliği de **betimleyicilik** başlığı altında ele alınabilir di. Çağdaş kuramlar arasında adlarımız andığımız diğer kuramlar (oyun kuramı, yapısökümü, sömürgecilik sonrası yaklaşımlar, feminist yaklaşımlar, vb), çeviri sürecinde çevirmenin kişisel kararlarının rolünü öne çıkarma ve onu (eşdeğerlik paradigmasının) dilsel belirleyiciliğinden kurtarma arzuları nedeniyle, **belirleyici olmayan kuramlar** (bkz. çağdaş

çeviribilimsel kuramların sınıflaması için Pym, 2012) arasına yerleştirilebilirdi.

Çeviri kuramlarının her biri oldukça belirgin bir tarihsel bağlamda biçimlenmiş olup, bu da çalışmamızda sunacağımız her kuramın belli bir dönemde ve belli bir kültürde baskın çeviri uygulamalarının ve düşüncelerinin etkisi altında kaldığı anlamına gelmektedir. Örneğin “eşdeğerlik” özünde, çevirmenler tarafından yüzyıllarca dile getirilmiş olan “bağlılık”tan başka bir şey değildir, tek farkı ellili ve altmışlı yıllarda yapısalcı ölçütler çerçevesinde dile getirilmiş olmasıdır (Pym, 2012: 8). Bu da eşdeğerliğe bilimsel bir nitelik sağlamış ve yetmişli yılların başında özerk bir bilim dalı olarak çeviribilimin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Eşdeğerlik paradigması, öte yandan, kendinden önceki eşdeğerlik paradigmasını bazı özel durumlarda uygun kabul eden skopos kuramının paradigmasıyla bütünüyle uyumludur (Pym, 2012: 17). Dolayısıyla çeviri kuramlarının her zaman birbirini dışlamadıkları görülmektedir (bir paradigmanın yandaşı olmak bir kişinin diğer bir paradigmanın bazı düşüncelerine katılmasına engel olmamaktadır). Ne var ki, bir kuramdan ötekine anlamlı farklılık gösteren şey, farklı paradigmaları benimseyen araştırmacıların kullandıkları terimlerin farklı oluşudur. Daha da şaşırtıcı olansa, terimlerin eş adlılığıdır – örneğin “eşdeğerlik”, “uygunluk”, “norm”, “işlev”, “dizge”, vb gibi tek bir terimin kuramdan kurama çok farklı anlamlara gelebilmektedir. Skopos kuramı “işlev” terimini “bitmiş metnin ileriye dönük kullanımı” olarak anlarken, çoğul dizge paradigması çerçevesinde “işlev” [çevrilmiş bir yazınsal metnin] ulusal bir yazın dizgesi içerisindeki “merkezi veya çevresel konumu”nu ifade etmektedir (Pym, 2012: 9).

Çeviri kuramlarının tarihini incelemek neden gereklidir? Çeviri kuramlarını tarihsel gelişim süreçleri içerisinde inceleyerek bunları karşılaştırma, düşünce tarihinin bir bölümünü anlama ve farklı görüş alışverişlerine açılma olanağı buluruz. Çeviriye ilişkin farklı paradigmaları bilmek çevirmene

konumlarını, kararlarını savunma olanağının yanı sıra diğer çözümlere açık olma, olası birçok çözümü arama olanağı sağlar. Bu, olasılıkla ne en hızlı, ne de kısa erimde en verimli yoldur, fakat çevirmenin yaptığı işin iyileştirilmesine ve kendi üzerine düşünmesine götüren yolun bu olduğu kesindir. Farklı kuramları bilmek çevirmende çok çeşitli bir çözümler demeti arama ruhunu geliştirmekle kalmaz, seçimlerini doğrulamada, hatta gerektiğinde, savunmada da kolaylaştırıcı da olabilir.

ÇEVİRİBİLİMİN DOĞUŞU VE TANIMI

Çeviribilim görece yeni bir üniversite bilim dalıdır. Üniversite çevresi üyelerinin önemli bir bölümünün çeviribilimin tam olarak ne olduğunu bilmiyor olmasından anlaşılmaktadır bu. Komşu bilim dallarının (dilbilim, yazın kuramı ve tarihi) uzmanları arasında bile çeviribilimin çeviri uygulaması ile karıştırıldığı sıklıkla görülür. Çeviribilimcilerin kendileri de çeviribilimi çeviriye inceleyen üniversite bir dal, hatta çeviri *bilimi* olarak tanımlarlar, çünkü çeviribilimin, “araştırma konusu çeviri olan bir *bilim* dalı” (James Holmes’a göre *Translation Studies*, Almandada *Übersetzungswissenschaft*) ile ilişkili olmasını isterler. Oysa bazen gerçek farklıdır (Gile, 2005: 234). Çeviribilimin resmi olarak bütünüyle kabul edilmemiş konumu, diğer birçok gösterge arasında, Fransa’daki bazı kitapçılarda çeviribilimsel yapıtlara ayrılan yerden anlaşılmaktadır: Çevirinin farklı yönlerini ele alan yapıtlar kimi zaman ya “dilbilim” (örneğin teknik çevirinin bir dalıyla veya eşzamanlı veya ardıl yorumlama ile ilişkisi olan yapıtlar) ya da “yazın kuramları” (çeviriye ilişkin yazınsal bir kuramı veya yazınsal çevirinin bir yönünü ele alan yapıtlar) raflarına yerleştirilirler. Çek Cumhuriyetindeki kimi üniversite kütüphanelerinde de durum aynıdır, oysa ki örneğin Fransa Ulusal Kütüphanesi’nde “çeviri kuramları”nın kendi özel bölümü bulunmaktadır.

Çeviriye yönelik bilimsel yaklaşım epeyce yeni olsa da (1950-1960 yıllarına tarihlenir), yazınsal yaklaşım oldukça eski bir geleneğe sahiptir (yazınsal çeviri üzerine düşüncelerin tarihi Antik döneme kadar uzanır) (Gile, 2005: 234-235).

Yukarıda ortaya koyduğumuz gibi, çevirinin doğası üniversite çevrelerinde bile belirgin olmaktan uzaktır. En çeşitli yönleriyle çeviriye inceleyen bir bilimden söz edilmektedir; bazı çeviri uzmanları, uygulamacılar, yazılı çevirmenler veya sözlü

çevirmenler çeviriyi özellikle bir inceleme alanı olarak görmekte, dolayısıyla çevirinin eğitsel amaçlarının altını çizerken, araştırmacı çeviribilimciler gibi diğerleri, kuramsal, kavramsal boyutu öne çıkarmakta ve çeviribilimin bir insan bilimi olarak kabul edilmesini arzu etmektedirler (Gile, 2005: 235-236).

ÇEVİRİ ÜZERİNE ÇEVİRİBİLİM ÖNCESİ DÜŞÜNCELER VE ALANIN DÖNEMLERE AYRILMASI

Çeviri üzerine düşünceler, Cicero, Horace, Seneka, Plin le Jeune, Quintilien'in metinleriyle birlikte daha Antik dönemde vardır. Bu metinleri Orta Çağ'dan XIX. yüzyıla kadar olan dönemde, Aziz Jérôme (*De optimo genere interpretandi*, İ.S. 392-395), Aziz Augustin, Aziz Thomas d'Aquin, Roger Bacon, Erasmus, Martin Luther, Étienne Dolet, Joachim du Bellay, John Dryden, Gottfried Wilhelm von Leibniz, Alexandre Pope, Samuel Johnson, Novalis, Goethe, Friedrich von Schleiermacher, Wilhelm von Humboldt, Shelley, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche gibi dinsel, felsefi ve yazınsal kişiliklerin metinleri izler. Söz konusu kişilerin yazdıklarının çoğu çevirme biçimi üzerine buyrumcu denemelerdir (Gile, 2005 : 237).

After Babel (1975) adlı yapıtında George Steiner Batıda çeviri üzerine yazın tarihini dört döneme ayırır. İlki, çeviri uygulaması üzerine kurulu düşünceler dönemi olup Cicero ve Horace'ın kurallarından başlayarak Alexander Fraser Tytler (1791)'ın çevirinin ilkeleri üzerine denemesine kadar uzanmaktadır. İkinci dönem Valéry Larbaud (1946)'nun *Sous l'invocation de saint Jérôme* adlı kitabının yayımlanmasına kadar uzanmakta olup yorumbilimsel ve felsefi yönelimiyle belirginlik kazanmaktadır. Üçüncü dönem yirminci yüzyılın seksenli yıllarında otomatik çeviri konulu ilk yayınlarla

başlamakta ve yapısal dilbilimin ve iletişim kuramının altmışlı yıllardaki yükselişi ile son bulmaktadır; dördüncü dönem altmışlı yıllarda ve 1975'te Steiner'in yapıtının yayımlandığı dönemde başlayıp yorumbilimin dönüşü ile devam etmektedir (Gile, 2005: 237; ayrıca bkz. Bassnett, 1992: 40).

George Steiner *After Babel* adlı yapıtında (1975, Fransızcaya çevrilişi 1998) batıda çeviri üzerine düşüncelere ilişkin dört dönemi şöyle özetliyor: “Çeviri kuramı, uygulaması ve tarihi üzerine yapıtlar, aralarında kesin ayırım çizgileri olmaksızın dört dönemde öbeklendirilebilir. Birinci dönem Cicero'nun *Libellus de optimo genere oratorum* (İ.Ö. 46)'da yer alan *sözcüğü sözcüğüne (verbum pro verbo)* çevirmemek gerektiğini söylediği ve Horace'ın yirmi yıl sonra *Ars poetica*'sında yeniden ele aldığı öneriden başlayıp Hölderlin'in kendi Sofokles çevirileri eşliğinde sunduğu anlaşılması güç yoruma kadar uzanabilir. Söz konusu dönem boyunca, doğrudan çevirmenin uygulama tabanlı çalışmasından belirleyici çözümler ve sonuçlar ortaya çıkar. Aziz Jérôme'un gözlem ve tartışmaları, Luther'in çeviri üzerine mektubu (1530, *Send-brief vom Dolmetschen*), Du Bellay, Montaigne ve Jacques Amyot arasında geçen Amyot'nun Plutark çevirisi üzerine tartışmalar, Dryden'in Horace, Quintilien, Pope'un Homeros üzerine açıklamaları bunlardandır. Bu dönemde, birinci derecede öneme sahip kuramsal metinlerle karşılaşılır: Leonardo Bruni'nin (1420 yılı civarlarında) *De interpretatione recta*'sı ile 1661 tarihli eksik değişkesinin ardından 1680 yılında Paris'te yayımlanan Pierre-Daniel Huet'nin *De optimo genere interpretandi*'si gibi. Huet'nin metni çevirinin doğası ve sorunları üzerine o zamana kadar benzeri yapılmamış, en eksiksiz ve en anlamlı sunumlardan birini [...] oluşturmaktadır. Bu ilk dönemin açıkça dile getirilmiş görgül bir yönelime sahip olduğu söylenebilir.

Sorunların ve teknik değerlendirmelerin emekleme düzeyinde kaldığı söz konusu dönemin Alexander Fraser Tytler (1792, Londra)'ın *Essay on the Principles of Translation* ile

Friedrich Schleiermacher'ın (1813) *Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens* adlı dikkat çeken denemesi ile sona erdiği kabul edilebilir. İkinci aşama yorumbilimsel kuram ve araştırmaların dönemidir. Çevirinin doğası sorunu bir kere daha düşünce ve dil kuramlarının daha geniş bağlamı içerisine yerleştirilir. Eş zamanlı olarak belli bir metnin güçlüklerinden ve tekilliklerinden arındırılmış özel bir sözvarlığı ve yöntembilim biçimlenmektedir. Yorumbilimsel yaklaşım Schleiermacher tarafından ortaya atılır, ardından A. W. Schlegel ve W. von Humboldt tarafından benimsenir; amacı sözel ve yazılı bir söylemi anlamının ne olduğunun çözümlenmesi ve söz konusu sürecin genel bir anlam modeli aracılığıyla belirlenmesidir. Yaklaşım çeviri sorununa felsefi olduğu açıkça görülen bir boyut katar. Ne var ki, kuram ile uygulama gereksinimleri arasındaki alışveriş akımı varlığını sürdürmektedir. Çevirmenin yaptığı iş ve diller arasındaki ilişkilerle ilgili kimi betimlemeleri bu akıma borçluyuz. Johann Wolfgang Goethe, Athur Schopenhauer, Paul Valéry, Ezra Pound, Benedetto Croce, Walter Benjamin veya Ortega y Gasset'nin metinlerinin ortaya çıkışına tanıklık eden bu tanımlama ve felsefi-şüursel kuram dönemi Valéry Larbaud'nun (1946) *Sous l'invocation de saint Jérôme* adlı yapıtına dek uzanmaktadır.

1945'ten sonra çeviribilimin modern dönemi başlar. *Otomatik çeviriye* ilişkin ilk makaleler 1940 yılı civarlarında görülmeye başlar. Biçimciliğin mirasçıları olan Rus ve Çek araştırmacı ve eleştirmenler dilbilim kuramını ve istatistik yöntemini çeviriye uygularlar. Willard van Orman Quine'ın [1908-2000, biçimsel mantığa ve dil felsefesine katkılarda bulunmuş Harvard'da ders veren Amerikalı filozof ve mantıkçı] *Word and Object*'inde biçimsel mantıkla dilsel aktarım modelleri arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılır. Yapısal dilbilim ve bilgi kuramı dillerarası alışverişlerin çözümlenmesini etkiler. Profesyonel çevirmenler uluslararası dernekler kurarlar ve alana yönelik dergiler çoğalır” (Steiner,

1998: 327-330). Söz konusu üçüncü aşama, biçimsel mantık, bilgi kuramı, oyun kuramı, karşıtsal dilbilim, yazımsal yorumlama, anlambilim kaynaklı yöntemlerin hala gelişmekte olduğu dönem olan 1975'te (Steiner'in *After Babel*'inin yayınlandığı tarih) henüz tamamlanmamıştı.

“Fakat 1960’ların başından bu yana, vurgu başka bir yöne kaymıştır. İlk defa 1923 yılında yayımlanan Walter Benjamin’in *Die Aufgabe des Übersetzers* adlı makalesinde yaptığı “keşif”, Heidegger ve Hans-Georg Gadamer’in de etkisiyle yazılı ve sözlü çeviri üzerine yorumbilimsel sorgulamaları cesaretlendirmiştir. Buna ek olarak, 1960’ların sonuna doğru, otomatik çeviriye duyulan güvenin 1950’lere ve 1960’ların başındakine oranla azaldığına tanık olunur. Çeviri kuramı ve uygulaması dilbilim, ruhbilim, antropoloji, toplumbilim ile budundilbilim ve toplumdilbilim gibi komşu bilim dallarının kesişim noktasında gelişir (Steiner, 1998: 327-330).

Çeviriyle bir araştırma nesnesi olarak ancak 1950 ve 1960’lı yıllarda ilgilenilmeye başlanır. Bunu ilk yapanlar, en ünlüleri Roman Jakobson (1959) ile John C. Catford (1965) olan dilbilimciler olurken, Fransızca konuşan dilbilimciler arasında ise Georges Mounin (*Les “belles infidèles”*, 1955, *Les problèmes théoriques de la traduction*, 1963), Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet (*La stylistique comparée du français et de l’anglais. Méthode de traduction*, 1958) olmuştur. Bunlar, çıkış dili ve varış dili ile diller ve dillerin gönderimde bulunduğu gerçeklik arasındaki ilişkileri incelemekteydiler, buna karşılık ne iletişim edimi ne de kişi olarak çevirmen dilbilimcilerin sorgulamalarında gerçek bir yer alır. Fakat, çevirinin bu yönleri, sıklıkla modern çeviribilimin babası olarak sayılan Eugene Nida’nın çok ilgisini çekmekteydi. Dilbilimci olmasının yanı sıra antropolog da olan Eugene Albert Nida çeviri çalışmalarının iyileştirilmesi amacıyla çevirmenlere yardım etmek üzere *American Bible Society* tarafından işe alınmıştı. Nida, kuramında belli alıcılara bağlı olarak çevirinin iletişim

amacının önemini açıkça dile getiren ilk dilbilimci olmuştur. İncil çevirilerinin alıcıları arasında kutup bölgelerinde ve tropikal bölgelerde yaşayan alıcı grupların bulunduğunu ve İncil metinlerinde bolca bulunan yakın doğu toplumunun coğrafi ve kültürel referansların, iletilerin etkili bir biçimde aktarılmasını tehlikeye atacağını bildiğinden, çıkış dili ile varış dili arasında iki eşdeğerlik kavramı belirlemiştir: çıkış dilinin biçimini taklit etmeye çalışan biçimsel eşdeğerlik ile alıcının gereksinimlerini karşılamaya çalışan devingen eşdeğerlik (Nida, *Toward a Science of Translating*, Leiden, 1964). Burada yeni olan, okurların gereksinimlerine uydurma gerekliliğinin bilincine varılması değil, fakat çevirinin biçimsel kuramlaştırılmasına bu iki yeni kavramın sokulmuş olmasıdır (Gile, 2005: 237-238).

Bu dönemde, yaklaşımı öteki dilbilimcilerinkinden ayrılan diğer bir düşünür, çevirmeni çeviri üzerine düşüncelerinin odağına yerleştiren ilk dilbilimcilerden olan Çek Jirí Levý olmuştur. Levý (Translation as a decision process, in to Honor Roman Jakobson II, The Hague, Mouton, 1967: 1171-1182), bir rekabet durumunda kararları almak durumunda kalacak olan iki veya daha çok aktörün kazançlarını ve kayıplarını değerlendiren matematiksel oyun kuramını çeviriye uygular ve çeviriyi bir karar alma süreci olarak ortaya koyar (Gile, 2005: 238).

ÇEVİRİBİLİM: BİR DALIN YÜKSELİŞİ

1972'de James Holmes (1924-1986) özel olarak çeviriye ayrılmış bir bilim dalının başlangıcını belirleyen *The Name and Nature of Translation Studies* (yayın tarihi yalnızca 1988) başlığını taşıyan kurucu bir makale kaleme alır. Holmes makalenin başında yeni bilim dalı için İngilizce bir ad aramaktadır ve *Translation Studies* (Fransızcada *traductologie*, İspanyolcada *traductología*, Almandada *Übersetzungswissenschaft*'a karşılık gelmektedir) adını ortaya

atar. Adlandırma İngilizce konuşan uluslararası çeviribilim çevrelerince benimsenir. Holmes bu yeni bilim dalının adlandırılması işini yapmakla yetinmemiş, aynı zamanda sınıflandırmasını ve amaçlarının belirlenmesi işini de yapmıştır. Holmes'a göre Translation Studies,

1) çeviribilimsel olguları betimleme ve

2) çeviribilimsel olguları açıklayabilmek için açıklayıcı ve buyurucu kuramlar önerme amacı taşımaktadır.

Çeviribilim sınıflandırmasına gelince, alanı iki ana dala ayırır: *saf çeviribilim* (temel araştırma) ve *uygulamalı çeviribilim*. *Saf çeviribilim* alanına, alandaki çevirileri inceleyen ve kendisi de *ürün odaklı çeviribilim* (çeviri sürecinin sonuçlarına odaklanır), *işlev odaklı çeviribilim* (çevrilmiş metinlerin varış toplumundaki işlevini, yani metinlerin alımlamasını inceler) ve *süreç odaklı çeviribilim* (çeviri edimini olanaklı kılan bilişsel süreçlerle ilgilenir) olarak bölümlere ayrılan betimleyici çeviribilimi koyar. *Betimleyici çeviribilimin* yanında, Holmes, amacı kuramsal çeviribilimin sonuçları ile komşu bilim dallarının katkılarından hareketle kuramlar geliştirmek olan *kuramsal çeviribilimi* tanımlar. *Uygulamalı çeviribilim* alanına ise çeviri eğitimi ve araçlarını (sözcükbilimsel, terimbilimsel, dilbilgisel), toplumsal kültürel anlamda *çeviri politikasını* (yayın politikası) ve *çeviri eleştirisini* yerleştirir (Gile, 2005: 239-240).

Daniel Gile, Holmes tarafından önerilen sınıflandırmaya tepki olarak, kendi çeviribilim sınıflamasını önerir: Yazar öncelikle *yazılı* ve *sözlü çeviri* arasında ayrım yapar; ardından yazılı çeviriyi *yazınsal* ve *yazınsal olmayan çeviri* olmak üzere ikiye ayırır. Sözlü çeviriyi ise *konferans çevirmenliği*, *mahkeme çevirmenliği* (yeminli, adli çeviri), *kamu hizmetleri çevirmenliği* başlıklarında sınıflandırır. Bu dalların her birinde, gerek temel gerekse de uygulamalı her tür araştırma yapılabilir (Gile, 2005: 241).

Çeviribilim sınıflandırması konusunda kendisine yöneltilen eleştirilere karşın James Holmes çeviribilimi bir

bilim dalı olarak ortaya koymuş ilk kişi olarak kabul edilmektedir. Bu bilim dalının başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Üniversiter bir bilim dalı olarak çeviribilim iletişimi, dili, göstergebilimi, kültürü göz önünde bulundurarak çeviri üzerine odaklanır.
2. Çeviribilim, temel eğitimleri veya üniversitedeki görevlerini yerine getirdikleri bölümler eşdeğer bilim dallarından olsa bile, kendilerini çeviribilimci olarak tanımlayan bir araştırmacı topluluğu (terimin toplumsal anlamında) tarafından yapılır.
3. Çeviribilim dallararası bir bilim dalıdır, bir başka deyişle, birçok bilim dalı ve araştırma yönteminin kesişim noktasında bulunur. Çeviribilimle sıkı ilişki içerisinde bulunan dallar dilbilim (özellikle karşıtsal dilbilim, metin dilbilimi ve edimbilim), karşılaştırmalı edebiyat, kültür araştırmaları (*Cultural Studies*), bilişsel ruhbilim (eşzamanlı sözel çeviri araştırmaları için) ve toplumbilimdir.
4. Çeviribilim incelenen alanların (yazımsal çeviri, bilimsel ve teknik çeviri, medya çevirisi, konferans çevirmenliği, vb) ve incelediği olgunların (ürün, süreç, öğrenim, güçlükler, alıcılar tarafından alınma, mesleki örgütlenme, vb) çeşitliliği nedeniyle çokyapımlı (fr. hétérogène) bir bilim dalıdır.
5. Dilbilimcilerin, ruhbilimcilerin, biyologların, fizikçilerin, tarihçilerin tersine, çeviribilimcilerin büyük çoğunluğu üniversitede kendi bilim dallarının adını taşımayan bölümlerde çalışmaktadır. Bunların çoğu edebiyat veya karşılaştırmalı edebiyat, yaşayan diller, kültür araştırmaları bölümlerindeki eğitmen-araştırmacıdır. İçlerinde Fransa'nın da bulunduğu birçok ülkedeki üniversitelerde çeviri bölümü bulunmamaktadır. Üniversitede çeviri kendine özgü

kurumsal dayanağını özellikle mesleki çeviri eğitimi programları ile yazılı ve sözlü çeviri okullarında bulmaktadır. 1980'lerden bu yana, Avrupa'da ve Asya'da meydana gelen jeopolitik değişimlerin yanı sıra uluslararası alışverişin çoğalmasıyla birlikte, üniversitelerde çeviri eğitimi programlarının hızlı bir biçimde arttığına tanık olunmaktadır. Dolayısıyla çeviri bölümlerinin, çeviri kürsülerinin ve hatta çeviri fakültelerinin (özellikle İspanya'da) ortaya çıktığı görülmektedir (Gile, 2005: 242-244).

YIRMİNCİ YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA ÇEVİRİBİLİMDEKİ ÇEŞİTLİ YÖNELİMLER

1945'ten başlayarak, çeviri öncelikle konuyu diller aracılığıyla ele alan dilbilimcilerin ilgisini çekmiş olup bunlar çeviriye bir ürün olarak yaklaşmaktaydı. J.-P. Vinay ve J. Darbelnet (1958) ünlü kitapları *Stylistique comparée du français et de l'anglais*'de çıkış dili ile varış dili arasındaki farklara (İngilizce *shifts*) odaklanarak karşılaştırmalı bir çözümleme yaparlar (Gile, 2005: 246).

Günümüzde çok az çeviribilimci yalnızca dilsel dizgeler arasındaki denklilikleri ve farklılıkları incelemeye çalışmaktadır. Başta Danica Seleskovitch ve ESIT'teki (1957'de kurulan École Supérieure d'Interprète et de traducteurs, Paris 3 – Sorbonne Nouvelle) öğrencileri olmak üzere bazı çeviribilimciler her tür iletişim bağlamı dışında dili inceliyor olması nedeniyle dilbilimi reddetmişlerdir. Bununla birlikte, genellikle çeviribilimciler arasında metin dilbilimi ve edimbilime karşı duyulan büyük bir ilgi dikkat çekmektedir. Derlem dilbilimi de çeviribilimcilerin ilgisini çekmektedir (Bkz. Meta dergisi 43/4, 1998). Her ne kadar ESIT özellikle çeviri öğrencilerinin karşılaştıkları dil çiftlerinde çevirinin yarattığı sorunları incelemeyi reddetse de, belli dil çiftlerine yönelik çeviri eğitimi amaçlı kitaplar yayımlanmaya devam etmekte ve yazarlar arasında, içlerinde işlevselcilerin de

bulunduğu çağdaş çeviribilimcilerle karşılaşmaktadır (Gile, 2005: 246-248).

Çağdaş çeviribilimsel düşüncenin temel özelliklerinden biri çeviribilimin *davranış* anlamında eylem olarak tasarlanmasıdır. Çevirinin bu yönü üzerinde ilk kuramı geliştiren, çeviriyi *çeviri eylemi* (Translatorisches Handeln) olarak tasarlayan Alman Justa Holz-Mänttari (*Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki, 1984) olmuştur. Çok sayıda çeviri eğitmeni tarafından (Christiane Nord ve diğerleri) yeniden ele alınan ve benimsenen Hans Vermeer'in skopos kuramı da çeviriye aynı *işlevselci* bakış açısına sahiptir (Gile, 2005: 248).

Gideon Toury de (*Descriptive Translation Studies – and Beyond*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, 1995) çeviriyi çevirmenin bir edimi olarak gören bir bakış açısıyla çeviribilimsel düşüncenin merkezine çeviri normları gibi toplumbilimsel bir kavramı yerleştirmiştir. Toury'ye göre, çeviri mutlak ölçütler tarafından değil, normlar tarafından belirlenir. Çevirmen büyük oranda içinde yaşadığı ve çalıştığı toplumsal alanda geçerli olan normların yönettiği kişisel seçimler yapar. Seçim yapmak durumunda kaldığında, ideolojik, siyasal ve dinsel öğeler tarafından şu veya bu stratejiye, şu veya bu karara doğru yönlendirilir. Gideon Toury ile özdeşleşen ve DTS¹ (*Descriptive Translation Studies*) olarak adlandırılan çeviribilim ekolünün bir bölümü değişik toplumlarda ve tarihin farklı dönemlerinde çeviri etkinliğine eklenen normları araştırmakta ve çözümlenmektedir. Amerikalı Lawrence Venuti'nin çalışmaları da aynı düşünce akımına dahildir. Venuti çalışmalarında geliştirdiği çoğul dizge varsayımını temel almakta olup, varsayıma göre, zayıf bir kültürden gelip güçlü bir kültüre çevrilen metinler *yerelleştirilme (domesticated)* eğilimi göstermektedir. Bir başka deyişle, söz konusu kültüre ait okurlara daha doğal görünecek

¹ Ç.N.: Betimleyici Çeviri Araştırmaları.

biçimde kaleme alınmaktadırlar. Buna karşılık, güçlü bir kültürden gelip zayıf bir kültüre çevrilen metinler çıkış dilinin ve kültürünün özelliklerini koruyacak biçimde *yabancılaştırılma (foreignized)* eğilimi göstermektedir. Venuti varsayımını bir çeviri derlemi üzerinde doğrulamaya çalışarak geliştirmektedir; düşüncelerine ideolojik bir öge katmak (ve böylelikle G. Toury'nin kavrayışındaki DTS'lerin saf ve nesnel betimleyiciliğinden ayrılmak) suretiyle, aynı zamanda, bu durumu eleştirmektedir de. Lawrence Venuti'nin çalışmaları, çeviri konusundaki daha genel kaygılara doğru yönelimi ifade eden, *cultural turn* (kültürel dönüm noktası) olarak adlandırılan şeyin bir parçasını oluşturmaktadır (Gile, 2005: 248-250).

Kanadalı feminist çeviribilimci Sherry Simon'a göre (*Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics on Transmission*, Londra ve New York, 1996), çeviri sıradan bir aktarım olmayıp aksine bir metinler ve söylemler kümesi içerisindeki anlamı toplum içerisinde yaratma ve yayma eylemidir. Aynı yönetime sahip diğer çeviribilimciler çevirinin toplumda ve siyasette etkin bir rol oynadığının altını çizmektedirler. Söz konusu çeviribilimciler çeviriyi, terimin geniş anlamıyla, siyasal bir söylem olarak kabul etmektedirler. Bunlara göre, çeviri özellikle sömürgecilik sonrası bağlamda tarihsel, siyasal, ideolojik ve kimliksel sorunları incelemek üzere bir araç işlevi görmektedir. Montréal'deki Concordia Üniversitesi'nden Paul Bandia (2000) çevirinin sömürge kültürü üzerindeki etkisi ile ilgilenmektedir (Gile, 2005: 250).

Son on yıllar boyunca çeviribilimcilerin dikkati ayrıca *evrenselleme*, bir başka deyişle, ilgili dil çiftlerinden bağımsız olarak, çeviriye özgü özellikleri yansıtan eğilimlere doğru kaymaktadır. Bu gücül evrensellerden biri Shoshana Blum-Kulka'nın (1986) *belirtikleştirme varsayımı*dır. Varsayımına göre çeviri özgün metne göre daha belirtik olma eğilimindedir. Diğer bir gücül evrensel, çevirmen tarafından, özgün metnin yazarıyla karşılaştırıldığında, ölçünlü yapıların daha fazla, daha özgün yapılarınsa daha az kullanılması yoluyla çevirinin özgün metne

oranla *dilsel olarak daha olağanlaştırılmasıdır*. Üçüncü evrensel, *yeniden çeviri varsayımıdır*. Varsayımına göre, aynı metnin ikinci bir çevirisinde yerelleştirme eğilimi daha düşük olmaktadır (Gile, 2005: 250-253).

ÇEVİRİNİN MESLEK VE BİLİM DALI OLARAK

TANINMASI

XX. yüzyılda, Fransa'da (ve başka yerlerde) çevirmen yalıtılmışlığından kurtulur ve meslek modern toplumun ilerlemelerinin etkin bir katılımcısı olarak toplum genelinde kabul görmeye başlar. Yazın çevirisinin kültürel rolü kabul edilir: 1972'de dünyada yayımlanan çevirilerin (40 000'i aşkın başlık) çoğunluğunu yazın çevirileri oluşturmaktaydı, oysa 2000 yılında, dünya genelinde yapılan çevirilerin miktarı 73 840 iken, bununun 34 540'ı, yani % 47'si yazın çevirisiydi. Fransa'da 2000 yılında kitap biçiminde yayımlanan çevirilerin % 50'den fazlasını yazın çevirileri oluşturmaktaydı, bir başka deyişle, çevrilmiş toplam 9502 kitaptan 5065'i yazınsal metindi (Sapiro, 2008: 148, Translationum Index'e dayalı istatistikler). Birçok ülkede en iyi yazın çevirilerini ödüllendirmek üzere ödüller konmuş olması anlamlıdır. Fransa 1937'den başlayarak, Rus çevirmen ve Fransız Rus ilişkilerinin önemli bir aracısı Halpérine-Kaminsky anısına ödül koyar. Ödül 1938 yılında, Margaret Mitchell'in *Autant en emporte le vent* adlı roman çevirisi nedeniyle, geleceğin Fransız Çevirmenler Birliği başkanı, Pierre-François Caillé'ye verilir. 1945 yılında, savaştaki zorunlu göç sırasında ölmüş olan bir kadın çevirmeni anmak üzere Denyse Clairouin ödülü konur; ödül İngilizceden Fransızcaya en iyi çeviriyi ödüllendirmekte olup değerlendirme kurulu yıllar içerisinde André Gide, François Mauriac, Julien Green, Graham Green ve daha bir çokları gibi ünlü kişilerden oluşur. Fransız Şairler Derneği 1956 yılında, İtalyancadan Fransızcaya veya tersi doğrultuda çağdaş şiir çevirilerine özgü

Marthe Fiumi-Leroux ödülünü vermeye başlar. Fransız Çevirmenler Derneği 1980 yılında, kurucu başkanının anısını onurlandırmak üzere Pierre-François Caillé ödülünü koyar (Van Hoof, 1991: 115).

Çevirmenlik mesleğinin kamusal olarak tanınması ödül koymanın dışındaki yollarla da gerçekleşir. İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin hemen ardından çevirmen meslek örgütü kurulur. Fransa’da, tüm mesleki alanlara açık (yazınsal veya teknik çevirmenler, memurlar veya bağımsızlar, yeminli çevirmenler, vb) bir kurum olarak Fransız Çevirmenler Derneği² 1947 yılında hayata geçirilir. FÇD 1954 yılından bu yana *Traduire* adı altında üç aylık bir dergi yayımlamaktadır. 1953 yılında, Pierre-François Caillé tarafından Paris’te Uluslararası Çevirmenler Federasyonu³ (UÇF) kurulur. 60 ülkeden 120 meslek derneği ve eğitim kurumunun üye olduğu Federasyon halen en büyük uluslararası yazılı ve sözlü çevirmen ile terimbilimci topluluğu konumundadır. UÇF dünya genelinde 80 000’i aşkın yazılı ve sözlü çevirmen ile terimbilimcinin çıkarlarını temsil etmektedir. Federasyon yazılı ve sözlü çevirmenlik mesleğinde profesyonelleşmenin yaygınlaştırılması ve mesleğin uygulama koşullarının iyileştirilmesi yönünde sorumluluk üstlenmektedir. Dünyadaki yazılı ve sözlü çevirmenler ile terimbilimcilerin haklarını ve anlatım özgürlüklerini savunmaktadır. 1973 yılında, yazın çevirmenleri Fransa Yazın Çevirmenleri Derneğini⁴ (FYÇD) kurmak üzere UÇF’den ayrılırlar (Van Hoof, 1991: 115).

Fransız çevirmenlerin artık kendilerine ait bir günleri bulunmaktadır: 1970 yılında, Lille’de *Çeviri Günü* düzenlenir; 1972’de, Nice’te “Yazar ve Çevirmeni” konulu kolokyum gerçekleşir; 1974’te, Nice’teki 7. Dünya Çeviri Kongresinde Fransız Çevirmenler Birliği ile Uluslararası Çevirmenler Federasyonu işbirliği yaparlar; 1977’de, FÇB kendisinin

² Ç.N.: Société française des Traducteurs

³ Ç.N.: Fédération internationale des Traducteurs (FIT)

⁴ Ç.N.: Association des Traducteurs littéraires de France (ATLF)

30'uncu, Sözlü ve Yazılı Çevirmen Yüksek Okulu⁵'nin 20'nci yaş gününü sözlü konferans çevirmeninin ve yazılı çevirmenin rolünü konu alan açık oturumlarla kutlar; 1978'de Arles'de *Birinci Yazın Çevirisi Buluşmaları* hayata geçirilirken 1988'de, aynı şehirde, *Uluslararası Çevirmenler Koleji*⁶'nin doğuşuna tanık olunur (Van Hoof, 1991: 116). Çeviribilimin mesleki ayağı yalnızca FÇB ve UÇF gibi derneklerin etkinlikleri ile değil, aynı zamanda Babel, Traduire (FÇB tarafından çıkarılır), META veya Lebende Sprachen gibi uzmanlık dergilerinin yayımlanması, Jean Maillot, Daniel Gouadec, Daniel Gile, Danica Seleskovitch, Marianne Lederer, Michel Ballard ve daha birçokları gibi yazarların çeviri uygulaması ve eğitimi üzerine uygulama kitapları yoluyla da temsil edilmektedir (Gile, 2005: 234-235).

Çek Cumhuriyeti'nde de (ve 1993'ten önce Çekoslovakya'da) çevirmenlerin mesleki bir örgütü bulunmaktadır. 1990 yılında kurulmuş olan *Jednota tlumočnickú a překladaťelú* (JTP, Sözlü ve Yazılı Çevirmenler Derneği) *Tlumočení - pşeklad (ToP)* adlı bir dergi çıkarmakta olup kendisine üye olmak isteyen ve üyelik koşullarını yerine getiren tüm çevirmenleri (yazınsal ve teknik çevirmenler, yeminli çevirmenler, sözlü çevirmenler, üniversitelerdeki çeviribilim eğitmenleri, vb) bünyesinde toplamaktadır. JTP UÇF'nin üyesidir. Yalnızca yazın çevirmenlerini bünyesinde toplayan ve çok sayıda ödül veren diğer bir dernek de *Obec překladaťelú*⁷ (*Çevirmenler Birliği*)'dür. Josef Jungmann ödülü yazın çevirisi alanındaki yılın en başarılı yayınına verilmektedir. Öte yandan *Anti-Prix Skřipec* adlı ödül ise yıl içerisinde yayımlanan bir yazın yapıtının en kusurlu yanlarını gözler önüne seren ve çeviri

⁵ Ç.N.: École Supérieure d'Interprètes et Traducteurs (ESIT)

⁶ Ç.N.: Kolej olarak adlandırılmasına karşın, herhangi bir ders verilmeyen, fakat dünyanın dört bir yanından çevirmenlerle yazarların buluşmasına ve meslek çalışanlarının alışverişine olanak sağlamak üzere oluşturulmuş kurum. Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.atlas-citl.org/qui-sommes-nous/>

⁷ Ç.N.: Çekçeden Fransızcaya bire bir çevirisi « Cité des traducteurs »'dür.

kitapların niteliğini yükseltme amacı taşıyan eleştirel bir ödüdür. *Obec překladaatelů* derneği her yıl 35 yaşın altındaki tüm genç çevirmenlere açık olan ve Jiří Levý'nin adını taşıyan (*Soutěž Jiřího Levého*, 1967'de erken bir yaşta hayata gözlerini yummuş olan en büyük Çek çeviribilimcinin anısına) bir yarışma düzenlemektedir. Yarışmayı kazanan en başarılı çevirinin yayımlanma olasılığı daha yüksek olurken genç çevirmen de bu yolla yayıncılar nezdinde “görünürlük” kazanmaktadır. *Obec překladaatelů* CEATL (Avrupa Yazın Çevirmenleri Dernekleri Konseyi) ⁸ üyesidir.

Çevirmenlerce yürütülen etkinliğin tam anlamıyla meslek olarak tanınması, ayrıca, sözlü ve yazılı çevirmenler için üniversite düzeyinde bir öğretimin gerçekleştirilmesiyle de belirginlik kazanmaktadır. Çevirilerin miktarının ve niteliğine ilişkin beklentilerin giderek artması, Fransa'da olduğu kadar dünyada da, özellikle yirminci yüzyılın kırklı yıllarından beri çevirmenlerin eğitimi sorununu gündeme getirmiştir. Çevirmenler için mesleki bir öğretimin başlangıcı, 1941 yılında (sözlü çeviri üzerinde özellikle durulan) Yazılı ve Sözlü Çeviri Okulu kurmuş olan Cenevre Üniversitesi ile ilişkilendirilmektedir. Fransa'da, Paris Ticaret Araştırmaları Yüksek Okulu⁹ 1949 yılında sözlü ve yazılı çeviri bölümü kurmuş olup, onu 1957 yılında Sözlü ve Yazılı Çevirmenler Yüksek Okulu'nu kuran Sorbonne ve kendi Sözlü ve Yazılı Çeviri Yüksek Enstitüsünü kuran Institut Catholique izlemiştir (Van Hoof, 1991: 116). Sözlü çeviriyi konu alan çeviribilim 1950'li ve 60'lı yıllarda, sözlü çevirmenlik mesleği üzerine uygulama ve düşünce kitaplarından oluşan mesleki bir dal olarak başlamıştır. Ardından, on yıl kadar bir süre boyunca, bazı bilişsel ruhbilimciler ile ruhdilbilimciler eşzamanlı sözlü çevirinin düzenekleri üzerine eğilmiştir. İlk araştırmacılar sözlü çevirmenlerin, olasılıkla dinlemenin ve varış söyleminin üretiminin eşzamanlılığını azaltmak amacıyla, konuşucunun

⁸ Ç.N.: Conseil Européen des Associations des Traducteurs Littéraires

⁹ Ç.N.: École des Hautes Études Commerciales de Paris

duraklamalarını kullanması ve özgün söylem ile çevirmenlerinkinin zamansal farklılığı üzerinde durmuşlardır. İzleyen yaklaşık on beş yıllık dönem, ESIT'ten Danica Seleskovitch'in itici gücüyle, sözlü çeviriye yönelik canlı bir ilgi ile belirginlik kazanmıştır. Doğu Avrupa'da, özellikle de Sovyetler Birliğinde ve Çekoslovakya'da sözlü çeviri üzerine görgül ve dallararası araştırmalar aralıksız gelişmekte olmasına karşın, batı ülkelerinde bilinmemekteydi (Gile, 2005: 256-257).

Çevirmenlik mesleğinin kamusal olarak tanınmasının hemen ardından (yine de 30 yıllık bir gecikmeyle) çevirinin özerk bir bilim dalı olarak tanınması gerçekleşir, çünkü çevirmenlerin eğitimi amacıyla üniversite kürsülerinin kurulması çeviri kuramı üzerine üniversiter düzeyde farklı yönelimleri olan araştırmalara zemin hazırlamıştır (Bkz. bir önceki alt bölüm). Yirminci yüzyılın ikinci yarısında çeviribilimin özerkliğini kazanmasında diğer çalışmaların yanı sıra, çeviri tarihi üzerine kitapların yazılması da etkili olur, çünkü bu, çeviribilimin bilim dalı olarak varlığına çok büyük bir meşruiyet kazandırır. Fransızca ve İngilizce konuşulan dünyadaki en anlamlı çalışmalardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Genel olarak çeviri tarihini konu alan *La traduction dans le monde moderne, Cenevre, 1956* yapıtıyla Edmond Cary, aynı şekilde ellili yıllarda İngilizce olarak yayımlanmış olan *On Translation, Cambridge, 1959* diğer bir çalışmayla R. A. Brower. Batıda çeviri tarihi üzerine yapıtlar arasında öncelikle Louis Kelly'nin *The True Interpreter: A History of Translation Theory and Practice in the West, New York, 1979* adlı yapıtını ve Henri Van Hoof'un Fransızca yazılmış olan *Histoire de la traduction en Occident: France, Grande-Bretagne, Allemagne, Russie, Pays-Bas, Paris, 1991* adlı çalışmasını anmak gerekir. Lieven D'Hulst de *Cent ans de théorie française de la traduction. De Batteux à Littré (1748-1847), Lille, 1990* adını taşıyan ve Fransa'da çeviri kuramlarının tarihini konu alan, Michel Ballard ise *De Cicéron à Benjamin. Traducteurs,*

traductions, réflexions, Lille, 1992 adlı Antik dönemin başından yirminci yüzyılın başına kadar batı Avrupa'da (özellikle Fransa, İngiltere ve Almanya'nın yanı sıra İtalya'da) çeviribilimle ilgili düşüncelerin gelişimini inceleyen kitaplar yayımlanmıştır. Çekoslovakya'da yazın kuramcısı ve çeviribilimci Jiří Levý *České theorie pşeklada, Praha, 1957* adlı yapıtını ellili yıllarda yayımlar. Kitap Orta Çağ'ın başından 1945'e kadar olan dönemde yazın çevirisi konusunda Çek kaynaklı kuramların bir dökümünü sunmaktadır. Son olarak, yukarıda sayılan kitaplardan çoğunun, teknik çeviri çok nadiren anıldığından (yalnızca Van Hoof kitabında bu konuya özel bölümlerde yer vermektedir), yazınsal çeviriyi ele aldıklarını belirtelim.

ÇEVİRİ KURAMLARI

A. ÇEVİRİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER - ÇEVİRİ TARİHİNE BAKIŞ

A.I. İNCİL ÇEVİRİLERİ – ORTA ÇAĞ, RÖNESANS

Orta Çağ ve Rönesans dönemi boyunca, Avrupa’da çevrilmiş metin üretiminin azımsanamayacak bir bölümünü İncil’in ve dinsel metinlerin çevirisi oluşturmaktadır. Roman diline (bugünkü Fransa topraklarında konuşulan dil) ilk çeviriler Latineden yapılan dinsel metin çevirileridir: *La Cantilène de saint Eulalie*, *Le Poème de saint Alexis* (1050) (Oseki-Dépré, 2011:23).

Günümüz çevirmenlerinin ustası **Saint-Jérôme (347-419)**, Yeni Ahit’in var olan çevirilerinin (*Itala* ve *Vetus latina*) gözden geçirilmesi ve Eski Ahit’in Aramice ve İbranice özgün değişkelerinden hareketle çevrilmesi sonucu oluşan *Vulgata*’nın başyazarı olarak bilinmektedir. İncil çevirisi nedeniyle günahkarlıkla suçlanmıştı. Bunun başlıca sebebi ise bazı bölümleri o zamana dek kullanılmış olan önceki çevirilere göre farklı çevirmiş olmasıydı. Örneğin Aziz Augustin, İbranice bilmediği ve yalnızca biraz Yunanca bildiği halde, Aziz Jérôme’un İncil çevirilerine itiraz etmekteydi. Aziz Jérôme söz konusu eleştirilere Pamachius’a (V. yy’da ölmüş olan Romalı senatör) hitaben 395 veya 396 tarihli mektubunu yazarak yanıt verir. *De optimo genere interpretandi* başlıklı mektupta sözcüğü sözcüğüne çevirmeyerek kutsal yazıları çarpittiği ve değiştirdiği yönündeki suçlamalara karşı haklılığını ortaya koymak üzere çeviri ilke ve yöntemlerini savunur. Yöntem ve yaklaşım olarak Aziz Jérôme, Cicero ve Horace gibi Romalı hatiplerin sırasıyla *De optimo genere oratorum* ve *Ars poetica*’da dile getirilen düşüncelerine dayanmaktadır. Aziz Jérôme çeviriye ilişkin deneyimlerini şöyle özetlemektedir: “Eğer sözcüğü sözcüğüne çevirirsem, kulağa saçma geliyor;

gerektiğinde, yapıyı veya üslubu azıcık da olsa değiştirirsem, çevirmenlik görevinden uzaklaşıyor gibi oluyorum” (Ballard, 1992: 48). Aziz Jérôme “*verbum e verbo* değil, *sensum exprimere de sensu* çevirmek gerektiği”, yani “metindeki sözcüklerden çok anlamı” çevirmek gerektiği sonucuna varır. Açıklamalar veya belirtikleştirmeler yapılması gerektiğini düşündüğü noktada özgün metin üzerinde değişiklikler yapmaktadır (Ballard, 1992: 42-50). Aynı ölçütler İncil’in 1521 ile 1534 yılları arasında yapılan Almanca değişkesinde Martin Luther tarafından da uygulanacaktır.

Protestan Reform hareketiyle birlikte, İncil çevirisi özel bir önem kazanır; çeviri artık iki dil ile kültür arasında basit bir aktarım olayı değildir, dinsel, ideolojik ve siyasal bir iş haline gelir.

Martin Luther (1483-1546) “Endüljans olayı¹⁰ Luther’in tepkisini çeker. Wittenberg şatosundaki kilisenin duvarlarına astığı 95 maddelik bildiri Reform hareketinin başlangıcını oluşturur. Worms şehri kilise kurulu bir fermanla Luther’i kanun kaçağı ilan eder. 1521 yılında Wartburg şatosuna sığınan Luther birkaç ay içerisinde *Yeni Ahit*’i Almancaya çevirir. *Eski Ahit* çevirisine 1534 yılına kadar devam edecektir” (Ballard, 1992: 139). “Hemen 1530 yılı başlarında, *Ein Sendbrief vom Dolmetschen*¹¹’i oluşturmaya başlar. Çalışmada, erek dile öncelik tanır, fakat çevirisinin kalitesini güvence altına almak amacıyla, kimi zaman kaynak metinle birlikte vermeyi tercih eder. Metnini erek dil toplumuna uydurmak amacıyla farklı düzenlemelere başvurur, bu da eleştirilmesine yol açar. Amacı Almancayı Latinceleştirmemek, aksine Alman dilinde doğal veya deyimlere başvurarak yazmaktır.” Luther çevirmenin işini kaynak dilin (KD) değil, erek dilin (ED) yönetmesi gerektiğinin altını çizmektedir, amacı iki dil arasında denge kurmaktır (Ballard, 1992: 140).

¹⁰ Ç.N.: Bir rahip tarafından parayla bağışlanma belgesi satılması olayını anlatan ve Reform hareketinin başlangıcını oluşturan olay.

¹¹ Ç.N.: Çevirmenden açık mektup.

“Luther *Épître sur l’art de traduire et sur l’intercession des saints*¹² (1530) adlı eserinde yöntem üzerine görüşlerini açıklamıştır. Söz konusu küçük çaplı kitap, kendisi tarafından, 12 Eylül 1530 tarihinde Wenceslas Link’e mektup biçiminde gönderilmiştir. Mektubun gönderildiği kişi özgün adıyla yayımlamakla görevlendirilmiş, bu görevi aynı yıl yerine getirmiştir. Luther mektubu bir arkadaşı tarafından *Romains* (3:28) ve *Intercession des saints* çevirisi konusunda kendisine yöneltildiği tahmin edilen iki soruya yanıt olarak kaleme almıştır. [...] Luther’in *Épître*’inin bilimsel hiçbir yanı yoktur, tartışma amaçlı bir saldırıya tartışma amaçlı bir yanıt olarak bir çeviri biçimini savunmayı, bir reformcunun konumunu açıklamayı amaçlamaktadır...” (Ballard, 1992: 140).

“Luther diğerleri arasında, varış dili kullanımına saygı ve bu kullanımın kaynak metinde görünmeyen terimleri doğurduğu gerçeği üzerine kurulu devingen çeviri ilkelerini ortaya koymaktadır” (Ballard, 1992: 142). “Zira Almancanın nasıl konuşulması gerektiğini bilmek için, cahillerin yaptığı gibi, Latincenin harflerini yapılandırmak gerekmez; tersine evdeki anneye, sokaklardaki çocuklara, pazardaki ortalama insana danışmak ve, buna göre çevirmek üzere, nasıl konuştuklarını öğrenmek için ağızlarını göz önünde bulundurmak gerekir; o zaman onlar kendileriyle Almanca konuşulduğunu anlar ve fark ederler” (Luther, 1530, Oeuvres, t. IV, Genève, 1964 : 95, trad. Jean Bosc, aktaran Ballard, 1992: 142-143).

William Tyndale (1490-1536) Luther’den ve aynı zamanda Erasmus’tan etkilenmişti. 1522 yılında, Yunanca temel metinden ve Erasmus’un notlarından yararlanarak kendisi de *Yeni Ahit*’i (İngilizceye) çevirmeye başlar. Resmi çevrelerce desteklenmez; Luther’i görmek üzere Almanya’ya gider ve çevirisini 1525 yılında Köln’de yayımlar. *Yeni Ahit*’in İngilizceye ilk çevirisi budur. 1526 yılında İngiltere’ye

¹² Ç.N.: Çeviri Sanatı ve Azizlerin Şefaati Üzerine Mektup

gönderilen çeviri kilise tarafından yasaklanır, çünkü Protestanlıktan etkilenmiştir. Ne var ki Tyndale İncil'i İngilizceye çevirme çalışmalarını sürdürür ve 1530 yılının hemen başında *Eski Ahit* çevirisini yayımlamaya başlar. 1535 yılında Anvers'te tutuklanır, 1536 yılında asılır ve yakılır (Ballard, 1992: 145). Acı sonu bir başka çevirmen yazar olan Etienne Dolet'ninkini anımsatmaktadır. William Tyndale'in İncil çevirisi, çeviri projesi İngiltere kralı I. Jacques tarafından başlatıldığı için kral Jacques İncil'i olarak da bilinen ve İngiltere'de yaklaşık üç yüz yıl boyunca resmi İncil olarak kalan *Onaylı Değişke*'ye (1611) giden sonraki çevirilere taban işlevi görmüştür (Ballard, 1992: 145-146).

A.II. FRANSIZ (+İNGİLİZ, İSPANYOL) HÜMANİZMİ – CLÉMENT MAROT, ÉTIENNE DOLET, JACQUES AMYOT, FRANÇOIS DE MALHERBE

Rönesans'tan önce Fransızcaya çeviriden söz etmek zordur. Eski Fransızcaya dinsel veya yönetsel çeviriler tabii ki bulunmaktaydı, fakat Latince XVI. yüzyıla kadar en azından yazınsal metinler için, XVIII. yüzyılın sonuna kadar da bilimsel metinler için erek dil konumunu korumuştur. Böyle olmakla birlikte, XVI. yüzyılın ortalarında bir dönüm noktası yaşanır: 1539 yılında Fransa kralı, *Villers-Cotterêts fermanı* ile Fransızca'yı Latinceye eşit, bilgi ve seçkin dili olarak ilan eder. Matbaanın gelişmesi sayesinde, hümanizma dönemi düşünürleri kraliyet kararnamesini fırsat bilerek halk arasında bilginin yayılmasını sağlamak üzere herkes tarafından anlaşılabilir dolaşım dillerine yaptıkları çevirileri artırırlar (Guidère, 2010: 3).

“Antik dönem yapıtlarına sahip olma arzusu Fransa’da, XVI. yy’da, çoğunlukla egemenlerin koruması altında, büyük çaplı bir çeviri etkinliğinin yolunu açmıştır. Özgün metin araştırmaları, dil incelemeleri ve çeviri sorunları ile seçenekleri konusundaki düşünceler bu uygulama çevresinde gelişmiştir. Dillerin farklı özelliklerinin farkında olan çevirmenler, bir önceki yüzyılın çevirmenleri gibi, sözcüğü sözcüğüne çeviriyi reddeder ve serbest sayılabilecek bir çeviriyi uygularlar. Rönesans dönemi Fransız çevirmenleri dizgesel sayılabilecek bir eklenti biçimini uygularlar, örneğin, “la haine et la malvaillance” (kin ve artniyet) gibi eş anlamlı sözcük çiftleri. XIV. yy’da tek tük görülen bu kullanım XV. yy’da genelleşmiş olup zamanın söz sanatının bir parçası haline gelmiştir. O kadar ki dönemin söz sanatı uzmanlarından olan Pierre Fabri, 1521 tarihli bir kitapta, bu uygulamayı kural düzeyine çıkarır ve bu tür şişirmenin nasıl uygulandığını gösterir. Örneğin “İsa

Meryem'den doğmuştur¹³.” yerine “Kurtarıcımız ve günahtan arındırıcımız İsa kurtuluşumuz için kutsallar kutsalı ve Tanrının sevgili kulu Bakire Meryem'den doğmuştur.¹⁴” denecektir. Dolayısıyla, şişirme “güzel üslup” ve aynı zamanda metnin anlaşılabilirliğini sağlama yollarından biri haline gelir. Aynı kitapta Pierre Fabri “bilginler” için kısa bir üslup, sıradan insanlar içinse “uzun” bir üslup kullanıldığını anımsatır” (Ballart, 1992: 101).

“1530'lara kadar Latince yanlıları çevresi (Kilise, Üniversite, Yargı) yenilikçilere karşı konumunu korur. Yenilikçilerin arkasında ise kralın desteğinin yanı sıra kendi dillerindeki eserleri ve özellikle çevirileri okumaktan hoşlanan ve sayıları artan soylular ve kentsoylular vardı. Fransa'da çeviri ancak 1530 yılına doğru gerçek bir atılım yapar. İlk yayınlar için matbaacılar, karlılık kaygısıyla, öncelikle kendilerini kanıtlamış eski çevirileri kullanırlar. Dolayısıyla XV. yüzyıl sonlarına doğru genellikle XIV. yüzyılda yapılmış çevirilerin yayımlandığı görülür. Bire bir çevirinin reddi yönünde belli bir devamlılık söz konusudur. “Traduire” (Tr. çevirmek, çevirisini yapmak) ve “traducteur” (Tr. çevirmen) sözcükleri XV. yüzyıl sonunda hala bulunmamakta, metnin “aktarıldığı” veya “Fransızcalaştırıldığı” söylenmektedir” (Ballard, 1992: 103).

“XV. yüzyılın sonuyla birlikte, gerek önceki çevirilerin tekrar kullanımı gerekse de bunlarda benimsenen yöntemlerin sürdürülmesi sonucu Amyot ile doruğa ulaşan ve kimi zaman Perrot d'Ablancourt'un metni erişilebilir kılmak üzere metinle birlikte, kabul edeceği özgürlükleri dile getiren bir çeviri tarzına doğru yol alınır. Kuram geliştirme, özünde yazınsal ve tarihsel metinlerin çevirisi ile gerçekleştirilmektedir. Önsözler belli sayıda sorunla ilgilenmekle birlikte buralarda genel bir kuramsal tasarımla karşılaşmaz. 1510 yılından itibaren, özellikle de I. François'nın iktidarı sırasında, yayınların ve

¹³ Ç.N.: Fransızcası şöyledir: Jesuchrist nasquit de Marie.

¹⁴ Ç.N.: Fransızcası şöyledir: Nostre sauveur et redempteur Jesus pour nostre salvation est né de la tressacrée et glorieuse Vierge Marie.

bunların arasında da çevirilerin sayısının arttığı görülmektedir. 1529'dan sonra, çeviri yaparken uyulacak kurallar bulunduğu ve çevirinin bir sanat olduğu yönündeki düşünce ortaya çıkar. 1540'a doğru, Étienne Dolet bu kuralları bir düzen içerisinde sıralar. Aynı dönemde, önsözlerde bir tatminsizlik duygusunun ortaya çıkışına tanık olunmaktadır: Çevirmenler yaptıkları işi nankör ve sonuçsuz bir iş olarak görmektedirler. *Défense et Illustration de la langue française (1549)* adlı kitabında Joachim Du Bellay'nin, yazarla karşılaştırıldığında, bu belirsizliğin sebebini özgünlük ve yaratıcılık yoksunluğu olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Du Bellay çeviriyi resmen ikinci sıraya atmakta, özgün yaratımı teşvik ederken şiir çevirisi yapılmamasını salık vermektedir. Buna karşılık Jacques Amyot, *Vies parallèles des hommes illustres* çevirisinde çevirmenin bir yapıtı yeniden canlandırabileceğine ve yeniliğini ve özgünlüğünü koruyarak varlığını sürdürmesini sağlayabileceğini kanıtlamaktadır (Ballard, 1992: 125).

Étienne Dolet (1509, Orléans – 1546, Paris), Fransız yazar, şair, matbaacı ve hümanist Étienne Dolet, özellikle Edmond Cary'ye göre Fransız çeviribiliminin kurucusudur. Rönesans döneminin büyük kuramcılarından biri olarak Fransızcaya “traducteur” (Tr. çevirmen) ve “traduction” (Tr. çeviri) sözcüklerini kazandırır. Çeviri üzerine ilk kitap olan *La Manière de bien traduire d'une langue à une autre (1540)*, Fransız Ulusal Kütüphanesinin sitesi Gallica, gallica.bnf.fr'den ulaşılabilir, s. 11-15; köşeli ayraç içerisindeki açıklayıcı bölümler tarafımızdan eklenmiştir¹⁵) adlı kitabı yazmıştır:

“Bir dilden ötekine iyi çeviri yapmak başlıca beş şey gerektirir. **Birincisi**, çevirmenin çevirdiği yazarın verdiği anlamı ve konuyu çok iyi anlaması gerekir: çünkü bu anlayış

¹⁵ Ç.N.: Yazar, Etienne Dolet'nin eski Fransızcayla yazdığı bir metni daha anlaşılır kılmak üzere kendisi tarafından eklenen açıklamaları belirtmektedir. Çeviride benzer etkiyi yaratabilmek için Türkçedeki eski ve yeni sözcükleri kullanmaya çalıştım.

sayesinde çevirisinde hiçbir zaman belirsiz olmayacaktır: Eğer çevirdiği yazar hiçbir biçimde anlaşılır değilse, onu kolaylaştırabilir ve bütünüyle anlaşılır hale getirebilir... .

Çeviride gerekli olan **ikinci şey** çevirmenin çevirdiği yazarın dilini kusursuz düzeyde biliyor olmasıdır: Yani aynı zamanda kendisine doğru çeviri yapmaya koyulduğu dilde de mükemmel olmalıdır. Böylelikle, dillerden ikisinin de görkemine zarar vermeyecek ve görkemini azaltmayacaktır. ... Tabi ki, her dilin kendi özellikleri vardır, yalnızca kendine özgü deyimsel aktarımları, söz bileşikleri, incelikleri, vurguları vardır. Eğer çevirmen bunları bilmezse, çevirdiği yazara haksızlık yapar: Aynı zamanda, kendisine doğru çeviri yaptığı dile de haksızlık yapar: Çünkü kullanımını üstlendiği bu iki dilin saygınlığını ve zenginliğini temsil etmekte ve ortaya koymaktadır.

Üçüncü nokta sözcüğü sözcüğüne çeviri yapacak kadar bağlı kalmamalıdır. Eğer [biri] bunu yapıyorsa, bu akıl yoksulluğu ve kusurundan ileri gelmektedir. Zira eğer yukarıda sayılan niteliklere sahipse (iyi bir çevirmen olmak için gereken nitelikler), sözcüklerin dizilişini göz önünde bulundurmaksızın, deyimlere dikkat edecek ve her iki dilin özelliklerini de ilginç bir biçimde koruyarak öyle yapacaktır ki yazarın niyeti dile getirilecektir. Bu nedenledir ki çevirisine cümlenin [tümcenin] başından başlamak çok büyük bir batıl inançtır (yani aptallık veya cehalet diyebilirim): sözcüklerin sırası saptırılmış [değiştirilmiş, değişikliğe uğratılmış] olsa bile, sen çevirdiğin kişinin niyetini çeviriyorsun, hiçkimse bundan dolayı seninle uğraşamaz [seni bundan dolayı suçlayamaz]. Burada çevirmenlerin [bazılarının] yaptıkları deliliği söylemeden geçemeyeceğin: Bunlar özgürlük yerine kölelik derecesinde boyun eğler. O kadar aptaldırlar ki satırı satırına veya dizesi dizesine çevirmek için uğraşırlar. Bu hatadan ötürü çevirdikleri

yazarın [verdiği]¹⁶ anlama ve her iki dilin kusursuzluğuna zarar verirler. ...

Dördüncü kural, ..., sanat bakımından yetersiz olmayan dillerde diğer dillere göre daha çok gözlenir. Sanatta yetersiz olmayan diller derken Fransızca, İtalyanca, İspanyolcanın yanı sıra Almanya'nın, İngilterenin dillerini ve diğer sıradan dilleri kastediyorum. Varsayalım ki herhangi bir Latince kitabı bunlara [bu dillere] (hatta Fransızcaya) çeviriyorsun, Latinceye çok yakın ve geçmişte az kullanılan sözcükleri zoraki kullanmaktan kaçın: onun yerine, saçma bir yaklaşımla hiçbir deyişi değiştirmeden ve söz götürmez bir dikkatle sık kullanılanla yetin. ... Buradan, çevirmenin sık kullanılmayan sözcüklerden bütünüyle kaçınması gerektiği sonucunu çıkarma: Çünkü Yunan veya Latin dillerinin Fransızcaya göre sözcük sayısı bakımından çok daha zengin olduklarını iyi bilmekteyiz. Bu da çoğunlukla bizi az kullanılan sözcükleri kullanmak zorunda bırakmaktadır. Fakat bu çok zorda kaldıkça yapılmalıdır. ...

Gelelim şimdi iyi bir çevirmenin dikkat etmesi gereken **beşinci kurala**. Bu kural o kadar önemlidir ki o olmadan her tür söyleyiş ağır ve rahatsız edici olur. Peki bu kural neyi içermektedir? Tek bir içeriği vardır, belagattaki uyum: Yani deyişler öyle ustalıklarla bağlanmalı ve birleştirilmelidir ki yalnızca ruh tatmin olmakla kalmamalı, aynı zamanda kulaklar da mest olmalı ve böyle bir dilsel uyumdan hiçbir zaman rahatsız olmamalıdır.”

Dolet'nin ilkelerinin özeti:

1. Anlaşılması güç bölümleri açıklığa kavuşturma özgürlüğüne sahip olmakla birlikte, özgün metin yazarının dile getirdiği anlam ve niyet iyi anlaşılmalıdır.
2. Çıkış dili ile varış dili kusursuzca bilinmelidir.
3. Sözcüğü sözcüğüne çeviriden kaçınılmalıdır.
4. Yaygın kullanılan deyişler tercih edilmelidir.

¹⁶ Ç.N.: Çevirmen tarafından eklenmiştir.

5. En üst düzeyde akıcılık sağlamak üzere sözcükler uygun biçimde seçilmeli ve düzenlenmelidir.

Dolet'nin ilkeleri çıkış metninin anlaşılmasının öneminin altını çizmektedir. Çevirmen yetkin bir dilbilimcinin üstündedir: Çeviri çıkış dilinin kültürel ve sezgisel açıdan değerlendirilmesini ve bunun varış dili dizgesinde tutacağı yeri göz önünde bulundurmayı gerektirmektedir (Bassnett, 2009: 80).

Babel dergisinin ilk sayısında yayımlanan bir makalede Edmond Cary, Dolet'nin yaşamındaki dönüm noktalarını anımsatarak, yazarın çeviri konusunda yazdığı kitabın yeniden basımı üzerine bir yorum yayımlar. Dolet'nin kitabı belli bir düzen içerisinde ilkeleri geliştirmeye çalışmaktadır. Buna ek olarak, çevirmenden “anlamasını” istemektedir; “çevirmek için anlamının”, bugün hala Paris ekolüne göre, çevirinin gerçekleştirilmesi için temel koşul olma özelliğini koruduğunu ekleyelim (Ballard, 1992). İyi çeviri yapabilmek için kuralları ortaya koymuş olan Rönesans dönemindeki ilk çeviri kuramcısının Dolet olduğunu söyleyebiliriz (Oséki-Dépré, 2011:24).

Edmond Cary de Dolet'nin şehit çevirmen ve Fransız çeviribiliminin kurucusu imgesinin yaygınlaşmasına büyük katkı yapmıştır (Ballard, 1992: 112). Yaşamı boyunca, Étienne Dolet kendisini tanrıtanımlık ve günahkarlıkla suçlayan düşmanlara karşı mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bunun sebebi ise kısmen Antik dönem düşünürlerini (özellikle Cicero) kendi özgün, pagan deyişleriyle çevirmeye çalışması olmuştur. Sonuç olarak, Yeni Ahit'i ve *Sommaire de la foi chrétienne*¹⁷'i Fransızca olarak yayımlaması hapse atılmasına neden olur (1542). 1543'te serbest bırakılır, fakat 1544'te yeniden hapse atılır (Oséki-Dépré, 2011:25). 1544'te, Engizisyon mahkemesi Dolet'nin suçlu kitaplarını Notre Dame'ın içavlusunda yaktırır. Dolet hapisten kaçmayı başarır, bir süre Piémont'da yaşar, fakat

¹⁷ Ç.N.: Hıristiyan inancının özeti

ailesini görmek ve birkaç çalışmasını yayımlamak üzere Fransa'ya döner. Troyes'da yeniden tutuklanıp Paris'e, Adalet Sarayındaki tutukevine gönderilir. *Chambre ardente*¹⁸, ilahiyat fakültesine Dolet tarafından yayımlanan yapıtları inceletir ve sansür kurulu Sokrates ile Eflatun arasında geçen Axiochus başlıklı konuşmanın ruhun ölümsüzlüğü ile ilgili söz götürür bir eklenti içerdiğine kanaat getirir: “O (ölüm) neden sana hiçbir şey yapamıyor, çünkü henüz ölmeye hazır değilsin; ve sen ölünce de hiçbir şey yapamayacak yine, çünkü *artık hiç* olacaksın.” (Ballard, 1992: 117).

Suçlu bulunan bu bölümün çevirisi (ve dinsel kurumlarla yaşanan sorunlar) yüzünden Dolet küfürle, başkaldırıyla ve yasaklanmış şeytani kitabın teşhiri ile suçlanır ve iki yıl süren bir yargılamanın sonunda, Paris'te Maubert meydanı üzerinde kitaplarıyla birlikte yakılır (Ballard, 1992: 117-118).

Edmond Cary, Dolet'den söz ederken, XVI. yüzyılda Fransa'da çevirinin önemini altını çizmektedir: “çeviri savaşı” Etienne Dolet'nin yaşamı boyunca sert geçer. Reform hareketi öncelikle çevirmenler arasındaki bir tartışmaydı. Çeviri devlet ve kilise meselesi haline gelmiştir. Sorbonne (Üniversitesi) ile kral da tartışmada taraftılar. Şairler ve yazar çeviriyi tartışıyorlardı; Joachim Du Bellay'ın *Défense et illustration de la Langue française*'i çeviriye ilişkin sorunlara odaklıdır (Cary, 1963: 7-8). Metindeki bir tümceyi özel bir biçimde çevirmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmamış bir çevirmenin idam edilebildiği böylesi bir durumda, tartışmanın şiddetli olması hiç de şaşırtıcı değildir. (Bassnett, 2009: 81).

Dönemin başlıca özelliklerinden biri çağdaş deyiş ve biçemlerin kullanılıyor olmasıdır (dildeki modernleşme İncil'in birçok çevirisinde de kendini göstermekteydi). Bunun bir

¹⁸ Ç.N.: *Nouveau dictionnaire françois: contenant généralement tous les mots anciens et modernes*, Pierre Richelet, 1709'a göre “suçluları yargılayan ve ateş, yani yakma cezasına çarptıran kimi mahkemeler için” kullanılan terim.

örneği, **Thomas North** (1579) tarafından Plutark'ın, günlük dile (Jacques Amyot'nun Fransızca çevirisinden hareketle İngilizceye) çevrilmesidir. Yazar çeviride doğrudan anlatımın yerine sıklıkla dolaylı anlatımı tercih etmiştir, bu da çeviriye canlılık katmaktaydı.

Fransız şair ve dilbilgisi uzmanı **Jacques Pelletier du Mans** (1517-1782) *Art poétique* (1555) adlı yapıtında “Fransa'nın kısmen çevirmenler sayesinde edebiyat konusunda iyi şeyleri sevmeye başladığını” vurgulamaktadır (Bassnett, Lefevere, 1992:46).

Jacques Amyot (1513-1593) “hiç kuşkusuz en ünlü Fransız çevirmenlerden biridir, o kadar ki çevirileri kendi eserleri gibi ona aitmiş gibi durur. Özellikle eski Yunancadan klasik çevirileriyle bilinir.

Birinci François kendisini Plutark'ın *Les Vies parallèles des hommes illustres*'ünü çevirmesi konusunda teşvik eder, çeviri için Amyot on yedi yıl çalışacaktır” (Ballard, 1992: 123). “1635 yılında Amyot'un çevirisine Bachet de Méziriac'ın yönelttiği esaslı eleştiriyi görürüz, ne var ki yapıt büyük bir başarı kazanmıştır. *Daphnis et Chloë*'si ile birlikte en güzel sadakatsizlerden biri olmuştur.” (Ballard, 1992: 123). “Kitabı gemi kaptanlarının ve devlet adamlarının esin kaynağı olacaktı... Yunan yazarınkiyle birlikte Fransız dilinin ışıltısını tüm Avrupa'ya yayacaktı. Plutark beklenmedik ve parlak bir ikinci hayat yaşamış olmasını Jacques Amyot'ya borçludur” (Cary, 1963: 17, aktaran Ballard, 1992: 123).

30 Ekim 1513'te Melun'de doğan ve 6 Şubat 1593'te Auxerre'de ölen Jacques Amyot üst rütbeli Fransız papaz olmasının yanı sıra Rönesans döneminin en ünlü çevirmenlerinden biridir. Orta halli bir anababanın çocuğu olarak dünyaya gelen Amyot Paris Üniversitesine gitmeyi başarır. Okulda geçimini sağlamak üzere zengin öğrencilerin hizmetinde çalışır. 19 yaşında, Paris'te lisans derecesi aldıktan sonra Bourges Üniversitesinde medeni hukuk doktoru ünvanı

alır. Bourges'daki Saint-Abroix kilisesi başrahibi Jacques Colure (veya Colin) aracılığıyla bir müsteşar ailesinde öğretmenlik işi bulur. Marguerite de Valois'ya önerilmesi üzerine, Latince ve Yunanca öğretmeni olarak Bourges'a atanır. Héliodore'un *Théagène ve Chariclée* adlı eserinin 1547'de yayımlanan çevirisi sayesinde Amyot I. François tarafından ödüllendirilir. Ödül olarak Bellozane manastırının kazancı verilir. Bunun üzerine, Vatikan'da saklanmakta olan Plutark'ın metnini incelemek amacıyla İtalya'ya gider. *Les Vies parallèles des hommes illustres* (1559-1565)'ün çevirisine girer. Dönüş yolunda, Trente konsili için bir göreve atanır. Fransa'ya dönünce, II. Henri'nin oğullarının eğitmeni olarak görevlendirilir. Sicilyalı Diodoros (1554)'un yedi kitabını, Longus'un *Les Amours pastorales de Daphnis et Chloé*'sini ve Plutark'ın (1572) *Les Oeuvres morales*'ini ona borçluyuz. Etkili ve akıcı bir dille çevirdiği *Vies des hommes illustres* **Thomas North** tarafından İngilizceye çevrilmiş ve Shakespeare'nin Roma'yı konu alan piyeslerinin esin kaynağı olmuştur.

Amyot Plutark'la özellikle ilgilenmiştir. Yaptığı çalışmanın günümüzdeki önemi tarzında yatmaktadır. Eseri büyük başarı kazanmış ve birçok Fransız yazar kuşağı üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Montaigne *Denemeler*'inde (Montaigne, 1865, Kitap II: 46-47) kendisini şöyle anmaktadır: Haklı olduğumu düşündüğüm gerekçelerle, onur nişanını tüm Fransız yazarlarımızın üstündeki Jacques Amyot'ya veriyorum. Çünkü, yalnızca, diğerlerinin tamamını aştığı dilinin yalınlığı ve arılığı için değil, bu denli uzun bir çalışmada gösterdiği sebat ve bilgisinin derinliği için de değil, fakat bu kadar çetrefilli ve zor bir yazarı (zira bana istediklerini söylesinler, Yunancadan tek kelime anlamam, fakat çevirisinde her yönden o kadar iyi oturmuş ve özenilmiş bir anlam görüyorum ki ya yazarın gerçek düş gücünü kesin olarak anlamış olduğundan ya da uzun uzun konuşarak, Plutark'ın düşüncesinin ana fikrini ruhuna etkin bir biçimde yerleştirmiş olduğundan, en azından, onu yalanlayan

veya söyledikleriyle çelişen hiçbir şey söylememiştir) bu kadar başarıyla açıklayabildiği için; fakat, hepsinden önemlisi, bu denli değerli ve yerinde bir kitabı, ülkesine kazandırmak için, kendi isteğiyle ayırıp seçmiş olmasından ötürü onu seçiyorum. Biz, diğer cahiller, bu kitap bizi bataklıktan çekip çıkarmasaydı, yitip gitmiş olurduk: Onun sayesinde, şu anda konuşma ve yazma cesareti gösteriyoruz; soylu kadınlar okul öğretmenlerini onunla idare ediyorlar; o bizim başucu kitabımızdır.”

Burada, Montaigne'in çevirmenin yaptığı işe yönelik gerçek bir hayranlık beslediğini ve çeviriyi çok değerli ve gerekli bir etkinlik olarak gördüğünü anlıyoruz; Montaigne'in bu noktadaki görüşü, Du Bellay veya Pléiade yazarlarının görüşlerine ters düşmektedir. Onlara göre, çeviri gereksiz ve özgünlükten yoksun bir işti (oysa kendileri de sıklıkla çeviri yapmışlardır, Du Bellay'in Vergilius'un *Énéide*'ini Fransızcaya çevirdiğini hatırlatalım).

Clément Marot (1494-1544) Vergilius'un *Les Bucoliques*, Ovidius'un *Les Métamorphoses* gibi eserlerini çevirmiştir. Nitekim, XVI. yüzyıl boyunca iki çeviri ekolü karşı karşıya gelir: “Marot'cu” ekol çeviriyi yazınsal bir tür ve dili bezemenin bir aracı olarak görürken, diğer yanda, Pléiade grubu ise Antik dönem düşünürlerinden, yerel ağızlardan ve meslek dillerinden ödünçlemeler yaparak Fransızca'yı zenginleştirmek, bu arada da çevirilere karşı Fransızca'yı korumak peşindedirler, çünkü çeviriler kullanılan dildeki yeni sözcüklerin yerini almaktadır.

İSPANYA, XVI. YÜZYIL

Fransız Rönesans şairlerinin görüşlerine benzer görüşler başka yerlerde de dile getirilir. İber Yarımadası'nda, İspanyol hümanist ve Fransız kuramcı, Étienne Dolet'nin çağdaşı Juan Luis Vives (1492-1540) *Versiones seu Interpretationes* (1531) adlı kitabında çeviri üzerine görüşlerini ortaya koyar: “Diller çevirmenlerin diğer uluslardan alıntıladıkları yeni dil

kullanımları veya biçimlerinden yararlanırlar, tabi eğer bunlar yerlilerin örf anane ve yaşam biçimlerinden çok farklı değilse. Çevirmenler de, özgün metnin dilini ana taslak olarak kullanıp, yeni söz biçimleri (yeni sözcükler) üreterek kendi dillerini zenginleştirebilirler” (Basnett, Lefevere, 1992: 50). Vives’in görüşlerinin Clément Marot’nunkileri anımsattığı görülmektedir.

A.III. FRANSIZ KLASİSİZMİ - FRANÇOIS DE MALHERBE, CLAUDE GASPARD BACHET DE MÉZIRIAC, NICOLAS PERROT D'ABLANCOURT, PIERRE-DANIEL HUET, GASPARD DE TENDE

On yedinci yüzyıl Fransasında bir yandan Antik dönemin dillerine ve kültürlerine karşı büyük bir hayranlık, öte yandan uygarlıkta en üst düzeye ulaşıldığı görüşü egemendir. Dolayısıyla, dönemin Fransızları Antik dönemin ülkeselleştirilmesinin ve kendilerinin kültürel olarak üstün oldukları yönündeki duygunun etkisi altındadırlar. Dönemin biçemsel ölçütlerine göre uyarlanmış çevirilere, bir başka deyişle, Fransız dilinin inceliklerine zarar vermeyen, gösterişli, hoş çevirilere öncelik tanınması bundan kaynaklanmaktadır. Bu da sonuç olarak özgün yapıtların dönüştürülmesini kaçınılmaz hale getirmektedir.

Güzel sadakatsizler olarak adlandırılan bu tür çevirinin temsilcilerinden biri *Tacite*'in ve *Lucien*'in çevirmeni Nicolas Perrot d'Ablancourt olmuştur. Kendisi çeviri uygulamasıyla ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir: “Her zaman yazarın sözcüklerine ya da düşüncelerine öykünmek gibi bir arayışım yok. Amacım yazarın aklındaki etkinin aynısını yakalamak ve dolayısıyla bu etkiyi dönemin zevkine uyarlamak (Nicolas Perrot d'Ablancourt, *De la traduction*, 1709, aktaran Nergaard, 1993: 38).

“GÜZEL SADAKATSİZLER” VE ÇEVİRİBİLİMİN DOĞUŞU

Michel Ballard (1992: 276)'a göre, çeviribilim gerçekte ancak XVII. yüzyılda, **Claude Gaspard Bachet de Méziriac**'ın ilk dizgesel hata incelemesi olan “söylev”iyle ve **Gaspard de Tende**'ın karşıtsal ve biçemsel nitelikli ilk çeviri yöntemi olan “Kurallar” adlı yapıtıyla doğmuştur.

Genellikle XVII. ve XVIII. yüzyılların, “güzel sadakatsiz” olarak adlandırılan bir çeviri türünün altın çağı olduğu

düşünülmektedir. Söz konusu eğretileme Perrot d'Ablancourt'un bir çevirisinden söz ederken onu kullanan Gilles Ménage'a aittir (Ballard, 1992: 147).

Andréi Fédorov çıkış yeri Fransa olan bu olgunun XVII. ve XVIII. yüzyıl Avrupasının belirgin özelliği olduğunu düşünmektedir: “XVII. yüzyılda özel bir olgu gündeme gelir: Avrupa yazınlarında, özgün metinleri çağın estetik kaygılarına, klasik normlara bütünüyle uygun hale getirme sonucunu doğuran çeviriler egemendir. Fransız yazar ve çevirmenlerin tek isteği yabancı yazınları konuyla ilgili kendi kurallarının boyunduruğu altına sokmaktı.” (Fédorov, 1968, aktaran Ballard, 1992: 148).

Edmond Cary'ye göre, büyük Fransız çevirmenleri şunlardır: Etienne Dolet, Jacques Amyot, Madame Dacier ve diğerleri. Bunların hepsi dönemlerinin okur kitlesinin hoşuna gitme kaygısı taşıyan yaratıcılar olarak çeviri yapmışlardır. XVII. yüzyılda, kaynak metne bağlılık yanlıları da vardı, bunlara daha ileride döneceğiz. “Güzel sadakatsizler” olarak adlandırılmış olan çeviri biçimi hoşna gitme gücünün yanı sıra, çevirmenin içinde yaşadığı toplumun baskısı ile açıklanmaktadır (Cary, 1963: 34).

François de Malherbe (1555-1628), Fransız Şair, Doğum: Caen, 1555, Ölüm: Paris, 1628

Fransız dilinin yeniden biçimlendirilmesine katkıda bulunmuştur. Fransız dilinin arılaştırılması yoluna giderken, bu yolla klasik dönemde yazma ve çeviri yapma biçimini de dayatmaktaydı. Klasik sanatın ilk kuramcısı olarak kabul edilebilir. Malherbe şiirsel biçimler ile düzyazının basitleştirilmesi yönündeki arzusunu dile getirmekteydi. Pléiade yazarlarının yazma biçimine bütünüyle karşıydı. Ayrıca, başta Philippe Despostes olmak üzere, kimi şairlerin özentiliğine ve barok tarzına karşı sertti.

Arı, açık, eskimişliklerden ve ödünçlemelerden arınmış bir dil için çalışıyordu. Dönemin çevirileri bu dille yapılacaktı.

Guez de Balzac gibi biçemciler de bu dil için uğraşıyordu, fakat Malherbe tarafından oluşturulmuştur.

Malherbe, Seneka'nın *Les Questions naturelles*¹⁹, *Le traité des bienfaits*²⁰, *les Épîtres*²¹'inin yanı sıra, bu alandaki en bilinen yapıtı olan Tite-Live (1616)'in *XXXIII. Kitap*'ını çevirmiştir. Yapıt, kendi çeviri ilkelerini anlattığı bir *Uyarı* bölümü içermektedir. Öncelikle yorumlama sorunlarını ve özellikle Latince özgün metin bozuk gözüktüyorsa ya da gerçeklikten ya da tarihsel gerçekten uzaklaşıyorsa, üzerinde değişiklik yapma hakkını ele almaktadır. Metnin Fransızcada oluşturulmasıyla ilgili olarak: 1. “İnsanlara sıkıntı veren ve insanların kesinlikle istemedikleri anlaşılmasız noktaları açık hale getirmek amacıyla” kimi zaman eklentilere başvurduğunu; 2. bazen, “yinelemelerden veya hassas bir ruhun hiç kuşkusuz rahatsız olacağı diğer tutarsızlıklardan kaçınmak için bazı şeyleri traşladığını”; 3. son olarak yeniden yazma konusundaki genel stratejisinin hoşça gitme arzusu tarafından yönlendirildiğini belirtir.

Malherbe Rönesans'tan ve hümanistlerden olgularla ilgili gerçeği arama ve bu arada da okur kitlesinin hoşuna gitme kaygısını miras olarak almıştır. Fakat geçmişten gelip korunan bu zorunluluklara bağlı olarak yeni bir tarzın ortaya çıkışına tanık olunur. Bu tarzın zanaatkarları Malherbe ve ekolüdür:

- 1) Güzel olanın ölçütleri bütünüyle Fransızlara özgü olup, Antik dönemin ve mitolojik yanılsamaların istismarından kaynaklanan etkiden kopulmaktadır. Bu, eski metinlerin çağın kurallarına uyarlanmasını öne çıkaracak bir çeviri türünün kaynağıdır;
- 2) Şiir özgürleşerek yitirdiği şey nedeniyle düzyazıya yaklaşmakta ve her iki yazma biçimi daha kesin, daha belirleyici bir biçimlenme eğilimi göstermektedir.

¹⁹ Ç.N.: *Doğa İncelemeleri*

²⁰ Ç.N.: *İyilikler Kitabı*

²¹ Ç.N.: *Mektuplar*

Malherbe'in çeviribilimsel öğretisinin devamı hakkında fikir sahibi olmak için, 1630 yılında, geleceğin akademisyeni **Antoine Godeau**'nun *Discours sur les oeuvres de M.*

*Malherbe*²²'ini okumak ilginç olabilir. İşte (Michel Ballard tarafından yeniden dile getirilen) anlamlı bölümleri:

- 1) Çeviri yaratım etkinlikleriyle karşılaştırıldığında daha önemsiz bir sanat değildir.
- 2) Çeviri yazınlarmın anasıdır.
- 3) Çeviri metin özgün metin kadar iyi olabilir.
- 4) Çeviri kültürü yaymaya yarar.
- 5) Çeviri zordur, dilsel farklılıklar konusunda bilinç sahibi olmayı gerektirir.
- 6) Latinlerin yazma biçimi XVII. yüzyıl Fransızlarınkine göre daha az özenlidir. Yazarların veya çevirmenlerin Antik dönem yazarları karşısındaki geleneksel olarak kompleksli tutumu ile karşılaştırıldığında konuların bütünüyle yer değiştirmesi söz konusudur. Bu geçiş, dönemin çevirmenlerinin tutumunun gerisinde yatan ruh durumunu iyi ortaya koymaktadır. Bu çevirmenler biçimsel düzlemde kendileri için kutsal nitelik sergilemeyen bir metinde her tür "iyileştirme"yi yapmakta sakınca görmemektedirler (Örneğin Perrot d'Ablancourt).
- 7) Bağlılıkla ilgili olarak ise, anlam ile metnin etkisi üstün ölçütleri oluşturmaktadır (yani çağdaş devingen eşdeğerlik ve işlevselci yaklaşımlar).
- 8) Ardından 6)'da anılan ulama konabilecek olan Seneka'nın tarzının eleştirisi, yani kendi dilinin değerinin ve olanaklarının bilincinde olan "çağdaş" bir tutum. Seneka'nın kusurları Malherbe'in yaptığı her tür değişikliği haklı kılmaktadır.

²² Ç.N.: *Antoine M. Malherbe'in Eserleri Üzerine Söylev*

Antoine Godeau Valentin Conrart'ın arkadaşıydı. Fransız Akademisi'nin kuruluşuna bir noktaya kadar katkıda bulunmuş olan aydınlar topluluğu Conrart'ın evinde toplanmaktaydı. 1635 ile 1640 yılları arasında Conrart çevirmenlerin etkinliklerinin odağında yer almaktadır. Gerek eski dilleri bilmiyor oluşundan, gerekse de dilbilgisel inceleme yönündeki tercihi nedeniyle, Giry'nin, d'Ablancourt'un çevirilerini (Roger Zuber bunları çevirmenler arasında “yeni dalga” olarak adlandırmaktadır) yüreklendirir. Düş gücü yazınından çok düşünce yazını (dine övgü ve belagat metinleri) çevirirler.

Bu dönemin çevirmen çevresiyle ilgili bir olay Fransız Akademisi'nin kuruluşuyla ilişkilidir. Gaspar Bachet de Méziriac'ın, *De la Traduction*²³ adlı konuşma metni 10 Aralık 1635 tarihinde okunur (Ballard, 1992: 160-161).

Claude-Gaspard Bachet de Méziriac (1581-1638), içlerinde İbranice, Yunanca, Latince, İtalyanca ve İspanyolcanın da olduğu birçok dil bilen, matematikçi, şair ve çevirmendir. Bachet Cizvit tarikatının üyesi de olmuştur. Önce Milan'daki Cizvit ortaokulunda dersler vermiş, daha sonra yemininden vaz geçerek kendini Latin şairlerin ve Yunan matematikçilerin çevrilmesine adanmıştır. 1635 yılında Fransız Akademisi'ne kabul edilen ilk kişilerden olmuştur. Akademi 1635 yılında her üyenin kendisinin uygun gördüğü bir konuda konuşma yapması gerektiğine karar verince, de Méziriac kendisi gelemediğinden, konuşmasını M. de Vaugelas'ya göndermiş, o da 10 Aralık 1635 tarihli oturumda metni okumuştur.

De la Traduction başlıklı bildiride Méziriac, Plutark'ın *Vies des illustres* adlı yapıtının Jacques Amyot tarafından yapılan çevirisini çözümler ve eleştirir.

Méziriac ayrıca şunları söyler: “Dilin güzelliği bir çevirinin mükemmel olarak nitelenmesini sağlamak için yeterli değildir.

²³ Ç.N.: *Çeviri Üzerine*

İyi bir çevirmenin en temel niteliğinin (özgün metne²⁴) *bağlılık* olduğunu kabul etmeyecek kimse yoktur.” (Özgün metne) bağlı olmayan bir çevirmen, güzel bir portre yapan, fakat modelin özelliklerini yansıtmayan ressam gibidir. Ardından Amyot’nun belli bir düzen içinde sınıflandırılmış ve gerekçelendirilmiş hataları gelir. Dizgesel bir yaklaşımla yapılmış ilk hata çözümlmelerinden biri olarak, titiz bir bilimsel çalışma söz konusudur. Méziriac yinelenen veya anlamsal olarak hatalı, fakat gerekli şişirmelere, anlamın ve biçimin yorumlanmasına ilişkin göz ardı etmelere ve hatalara dikkat çeker.

Méziriac’ın konuşmasını yenilikçi kılan ve yarattığı heyecan Rönesans’ın kimi akımlarından kalan ve yeniden ilgi görmekte ve dönüşmekte olan bir çeviri biçimini tartışmaya açmasından ileri gelmektedir. Méziriac’ın konuşması o zamana kadar çevirilerin başında verilen çok sayıdaki önsözlerden ayrılmaktadır. Genel geçer değerlendirmeler veya anlık uyarılar yerine, Méziriac belli bir düzeni olan, çeviride yapılmaması ve yapılmaya çalışılması gereken çok sayıda örnekle zenginleştirilmiş (iki bin hatalı bölüm çıkarmıştır) bir katalog önerir. İşte çeviriye, özgün metne bağlılık ilkesi ile ilişkili olarak, kurallar getirme çabasıdır bu. M. Ballard’a göre, Méziriac’ın konuşması, dilsel ve öğretici açıklığı sayesinde, çeviribilimin kurucu metinlerinden biridir.

Fakat Méziriac akademisyenler arasında yalnız kalır, çünkü özellikle tarihsel alanda, Jacques Amyot’nun çeviri biçiminden miras kalan, Valentin Conrart’ın desteklediği ve en ünlü temsilcisinin Nicolas Perrot d’Ablancourt olduğu bir çeviri türü gelişir. Yazınsal bir çeviri anlayışı söz konusudur. Bir yeniden yaratım biçimi, erek dilde “güzel söyleyiş”i özendiren ve özgün metnin erek kültüre uyarlanmasını destekleyen güzel bir düzyazı yaratmaya yönelik bir biçem denemesi olmak amacındadır.

²⁴ Ç.N.: Benim eklemem.

Nicolas Perrot d'Ablancourt (1660-1664)

1637 yılında Fransız Akademisi'ne üye olarak seçilir ve kendini bütünüyle yazına adar. 1637 ve 1662 yılları arasında, Yunancadan ve Latineden çok sayıda çeviri yayımlar: Arrien, Jules Sesar, Cicero, Homeros, Minucius Felix, Plutark, Polyen, Tacite, Thucydide ve Ksenofon bunlardandır.

Ayrıca, İspanyolcadan Luis del Marmol y Carvajal'm, çevirisi ölümünden sonra César-Pierre Richelet tarafından gözden geçirilen *L'Afrique* adlı yapıtını çevirir.

Pierrot d'Ablancourt çeviriye ilişkin ilkelerini yapıtlarının önsözlerinde sunmuştur. Yabancı dilde yazılmış bir metnin içerdiği tümce tasarımlarını değiştirmekte sakınca görmeyenlerdendir. Amacı o dönemden itibaren Fransız dilinin oluşurken dayandığı incelik, uyum ve ince zevkin kurallarına bunları uygun hale getirmektir. Tabi ki bu ilkeler tartışma konusu olacaktır. 1645'e doğru, **Gilles Ménage** hınzırca bir yaklaşımla Pierrot d'Ablancourt'un bu tür çevirisinin kendisine bir zamanlar sevdiği, “güzel fakat sadakatsiz bir kadını” anımsattığını belirtir. 1666'da Huygens'in yeniden kullandığı deyim tüm Avrupa'da yayılacaktır. Bu yüzden, Voltaire'e göre, Pierrot d'Ablancourt “hoş ve her çevirisi *güzel sadakatsiz* olarak adlandırılan bir çevirmen”dir.

Van Hoof tam olarak şunları söyler: Nicolas Perrot d'Ablancourt denen beyefendi “serbest, yani hoş ve doğru olmayan çevirinin ele başı ünvanını sokakta bulmadı.” Özgün metni iyileştirdiği gerekçesiyle, d'Ablancourt kendine her tür özgürlüğü tanımaktadır. Arien'in çevirisine yazdığı önsözde, “bu yazar, ne dilimin ne de tarzımın katlanamayacağı, sık ve gereksiz yinelemelere başvuruyor” diye yazar. Buna karşılık, Lucien'in kendi yaptığı Fransızca çevirisiyle ilgili olarak, bunun “çeviri adını taşıması haksızlık” diye belirtir. Çeviri yaparken benimsediği yaklaşımın bilincinde olduğu anlaşılmaktadır, çünkü şu konuda ısrarcıdır: “Başvurduğum

özgürlükleri çeviri kuralları gibi sunmak istediğim sanılmasın” (Van Hoof, 1991: 49).

Lucien çevirisinin girişinde N. Perrot d’Ablancourt özgün metindeki bazı bölümleri neden sildiğini şöyle açıklamaktadır: “Aşkla ilgili bütün karşılaştırmalar, (eski) Yunanlar arasında hiç de garip olmayan, fakat bize çok çarpıcı gelen bir alışkanlık olarak, oğlanlar arasındaki aşkı çağrıştırmaktadır.”

Çevirmenler, özgün metin yazarının yaşadığı çağda kabul gören söylem evreni (belli bir kültüre ait kavramlar, ideolojiler, kişiler ve nesnelere bileşkesi, Lefevere, 1992 tarafından önerilen kavram) ile çevirmene ve okur kitlesine kabul edilebilir ve tanıdık gelen söylem evreni arasında bir denge kurmak zorundadırlar. XVII. yüzyılda çevirmen kararları, çoğunlukla, erek okur kitlesinin zevkine uyarlama alışkanlığı tarafından yönlendirilmektedir (Basnett, Lefevere, 1992: 35).

Aşağı yukarı aynı dönemde, Port-Royal manastırındaki dinsel topluluğun üyesi olan **Lemaistre de Sacy (1613-1684)** çeviriler yapmakta ve çeviri kuramı üzerine çalışmaktaydı. De Sacy mutlak birer çeviriye savunmaktan uzaktır. Port-Royal manastırı çevirmenlerinin tamamı ahlak kurallarına özel bir duyarlılık göstermekle birlikte, aynı zamanda özgün metne bağlı kalma konusunda da oldukça beceriklidirler. De Sacy, bağlılık konusunda ortada bir konum benimsemekte, bunu da 1647 yılında, *Poème de Saint-Prosper contre les Ingrats* adlı yapıtının çevirisine yazdığı önsözde şöyle açıklamaktadır:

“İki dilde aynı dua sözleri denk düşmediği durumlarda, mümkün olabildiğince, bu büyük Aziz’in ruhuna erişmeye (...), bir tür güzelliği güzelliğine, imgesi imgesine çevirmeye çalıştım. Bu şekilde, bir yandan da, çeviri yapanların kolayca düştükleri, biri laubaliliğe varan bir özgürlük (...), diğeri ise köleliğe varan bir bağlılık olan iki aşırı uçtan kaçınmaya çabaladım” (Aktaran Ballard, 1992: 175).

www.mshs.univ-poitiers.fr/Forell/CC/1Chapitre3.rtf,

1 Eylül 2011

Pierre-Daniel Huet *De interpretatione libri duo, quorum prior est de optimo genere interpretandi, alter de claris interpretibus* (1661:80) adlı kitabı yazmış olup, G. Steiner'e göre, kitap o güne kadar benzeri yapılmamış, en eksiksiz ve tutarlı değerlendirmelerden biridir. Pierre-Daniel Huet çevirmenin her şeyden önce metin ve yazarı karşısında alçak gönüllü olması, yazarın niyetine ve kişisel tarzına saygı göstermesi gerektiğini unutmuyarak, döneminin geleneğinden, yani *güzel sadakatsiz* çeviri anlayışından ayrılmaktadır. Bağlılık ne göz ardı etmeye ne eklenti yapmaya olanak verir, çeviri özgün metni bütünlüğü içerisinde ortaya çıkarmak zorundadır (Nergaard, 1993: 39). Genellikle çağdaş çevirmenlerin reddettikleri bir şeyi önermeye kadar götürür işi: “Çevirmen eşdeğer bir deyiş uydurmamalı, aksine kenarda veya dipnotta çevrilemeyen sözcüklerin anlamını vermekle yetinmelidir” (Ballard, 1992: 186). Fakat, Huet'nin bu yaklaşımı hangi bağlamda önerdiğini açıklığa kavuşturmak gerekir: çevirmenin tek ve tartışma götürmez bir yoruma el vermeyen teknik deyişlere toslayabildiği bilimsel metinler söz konusudur. Bu durumda Huet, özgün deyişi korumanın daha iyi olacağını ve yan tarafta birçok olası okuma ve açıklama sunmayı önerir.

Her ne kadar Fransa'da **Pierre-Daniel Huet (1630-1721)**'nin çalışmaları göz ardı edilemez nitelikteyse de, “gerçek anlamda ilk çeviri kitabını” yazmış olma onuru, 1660 yılında *Règles de la traduction ou moyens d'apprendre à traduire de latin en français*²⁵ adlı kitabı yayımlayan **Gaspard de Tende (1618-1697)**'a aittir. Ballard çeviribilimin “asıl kuruluşunu” işte bu önemli döneme yerleştirmektedir. Gaspard de Tende çeviri incelemeleri ve bu yolla da, karşıtsal dil incelemeleri ile ilgilenmiştir (Ballard, 1992).

Çeviri geleneksel olarak, yaratıcı yazarlar için okulların en iyisi olarak da görülmüştür. Fakat çeviri ile onun eğitsel işlevi

²⁵ Ç.N.: *Çevirinin Kuralları veya Latince'den Fransızca'ya Çeviri Yapmayı Öğrenme Yolları*

yalnızca yaratıcı yazmaya hazırlama rolü ile sınırlandırılmamıştır: İ.Ö. 100'den İkinci Dünya Savaşının sonuna dek, tüm Avrupalı öğrenci kuşakları yabancı dilleri çeviri yoluyla öğrenmişlerdir (Bassnett, Levefere, 1992: 42).

Gaspard de Tende : De la traduction, ou Regles pour apprendre à traduire la langue latine en langue françoise²⁶. Gaspard de Tende, sieur de l'Estang²⁷, 1660 (Ballard, 1992 : 186-197)

Yapıt üç kitaptan oluşmaktadır. İlk bölüm ad ve adil gibi basit yapılarla başlamakta ve bunların nasıl çevrilebileceğini incelemektedir. Çeviride eşanlamlılığın kullanımının yanı sıra günümüzde değiştirim (fr. transposition) olarak adlandırılan olguyu ele almaktadır. İkinci kitapta çevirilerde biçimsel ve estetik boyut konu edilmektedir. Üçüncü kitap birleşik tümcelerin bağlanışını, uzunluğunu ve inceliğini ele almaktadır.

“Latince birleşik tümceleri, aşırı uzun olduklarında bölmek gerekir, çünkü bizim dilimiz daha geniş kapsamlı olduğundan, sabırsızlıkla kendisine söylenmek istenenin sonunu bekleyen akli gereğinden uzun süre beklemede bırakabilir.”

I numaralı kitap üç kitap içerisinde en yapılandırılmış olanıdır. Önce *bire bir* çeviri ile *dolaylı* çeviri arasındaki ayrımı ortaya koyarak başlamaktadır (Ballard'ın güncel terimlerini yatık olarak veriyoruz). Çeviride *öykünme* bulunmaktadır ve olabildiğince buna başvurmak gerekir, *dolaylı çeviriler* ancak çeviriyi daha güzel ve daha anlaşılır kılmak üzere vardır. Tende ayrıca *biçimsel* ve *anlamsal eklentiyi, eksiltmeyi, içerenden içeriğe düzdeğişmeceyi, değiştirimi* (bir belirtecin bir sıfatla

²⁶ Ç.N.: Çeviri Üzerine veya Latin Dilinden Fransız Diline Çeviri Yapmayı Öğrenmek İçin Kurallar

²⁷ Ç.N.: Sieur unvanı Fransızcada İngilizcedeki Sör ünvanı karşılığında kullanılmakta olup, unvan sahibinin oturduğu şehirle (burada Estang) birlikte verilmektedir. *Sieur* sözcüğü köken olarak *seigneur* (*senyör*) sözcüğünden türemiş olup *mon seigneur*'ün bitişmesi sonucu *monsieur*'ye dönüşmüştür.

çevrilmesi), *açıklamayı*, *yoğunluğu*, *kesitlere ayırmayı*, *yerelleştirmeyi*, vb ele almaktadır.

(Gaspard de Tende'nin, köşeli ayraçlar içerisinde açıklamalarımızı içeren metni şu adreste görülebilir: scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1093&context=french_translators&seiredir=1#search=%22gaspard%20de%20tende%22):

“**Birinci Kural**²⁸, Monsieur de Vaugelas'ya göre, iki dili, özellikle de Latinceyi iyi anlamaktır; çevrilen yazarın düşüncesini iyi özümsemektir ve sözlere aşırı bağlı kalmamaktır; çünkü çok yerinde bir özenle ve tam bir bağlılıkla, Latince var olan hiçbir güzelliği, hiçbir imgeyi bir kenara atmadan anlamı çevirmek yeterlidir.

İkinci kural, *Poëme de S. Prosper'in* çevirmenine göre [Le Maistre de Sacy], yalnızca yazarın duygularını, bağlılık ve tam bir doğrulukla vermek değildir, aynı zamanda, önemli ve gerekli olduklarında yazarın kendi sözlerini öne çıkarmaktır.

//[xi]// **Üçüncü kural**, Monsieur de Vaugelas'ya göre, tarzının basit mi, gösterişli mi; söylev mi, anlatı mı olduğu göz önünde bulundurularak, çevrilen yazarın zekasını ve dehasını korumaktır. Zira kutsal Kitap veya HAZRETİ İSA'nın Taklit'inde olduğu gibi, söylem düzeyi basit ve yalın olması gereken bir kitabı görkemli ve yüksek bir tür olarak çevirmek yerinde olmayacaktır; çünkü yalnlık inançla ilgili kimi konularda güzelliğin ta kendisidir. Aynı biçimde, geniş kapsamlı olması gereken Söylevlerin, çok açık ve kısa bir tarzda çevrilmesi; ya da kısa ve açık olması gereken Anlatılar'ın geniş kapsamlı bir tarzda çevrilmesi uygun olmayacaktır. Nitekim, herhangi biri, Kutsal Kitap'ın yalın tarzını, görkemli bir tarza dönüştürmeyi isterse, kutsal Özgün metnin çok farklı bir nüshasını ortaya çıkaracaktır. Zira nasıl ki, başarılı bir ressam kopyasını yapmayı düşündüğü özgünün //[xii]// tüm

²⁸ Ç.N.: Kurallar yazarların 17. yy Fransızcasıyla aktarılmış olup, yazım ve noktalama biçimleri olabildiğince korunmaya çalışılarak çevrilmiştir.

özelliklerini ve tüm benzerliğini kopyasına katmak zorundaysa; aynı şekilde başarılı bir Çevirmen kendi Çevirisinde, çevirmiş olduğu Yazar'ın zekasını ve dehasını fark ettirmek zorundadır. Bir kopya olarak da, iyi yapılmış olmak için, kesinlikle bir kopya gibi değil, gerçek bir özgün gibi görünmelidir; aynı biçimde bir Çeviri, başarılı olmak için, kesinlikle Çeviri olarak görünmemeli, aksine doğal bir yapıt ve aklımızın arı bir üretimi olarak görünmelidir.

Dördüncü kural, Dissertation'un Yazarına göre [Claude Lancelot ile birlikte Grammaire générale et raisonnée, 1660'ın eşyazarı ve Dissertation selon la Méthode des Géomètres'in yazarı Grand Arnault, Antoine'dan söz ediliyor] herkesi gelenek göreneklerine ve doğasına göre konuşturmak ve davrandırmak, Yazarın anlamını ve sözlerini kullanımda olan ve çevrilen şeyin doğasına uygun terimlerle dile getirmektir. Örneğin, Escriure'de geçen *ex adipe frumenti* sözlerini çevirmek gerektiğinde, her ne kadar Latince *adipe* sözcüğünün doğal anlamı *yağ* olsa da, bunu *buğday yağı* olarak çevirmemek gerekir; çünkü *yağ* sözcüğünün *buğday* sözcüğünün doğasına uymuyor oluşundan öte [xii], kullanım *buğday başağı* veya *başak* denmesini gerektirir. Yine aynı biçimde, eğitilmiş ve nazik bir insanı, kaba ya da köylü gibi konuşturmamak gerekir, çünkü bu, her ikisinin de alışkanlıklarına ve doğasına uygun düşmemektedir. Bu nedenle, iyi çeviri yapmak için, buna ek olarak, herkesi kendi alışkanlıklarına ve eğilimlerine göre konuşturmak gerektiği gibi, ifadelerin yalın ve doğal terimlerden, kullanımı önceden kabul edilmiş terimlerden oluşması gerekir; fakat henüz yeni yeni kullanım aşamasında olan konuşma biçimlerini kullanmamak gerekir, çünkü yazıya geçirince güzel durmayan ve zamanla güzel durabilecek konuşma biçimleri bulunmaktadır.

Beşinci kural, Poëme de S. Prosper [Lemaistre de Sacy]'in Çevirisinin Yazarına göre, sıklıkla olageldiği gibi, olur da //[xii]// iki Dil arasında aynı sözler denkleşmezse ve aynı

imgeler ve güzellikler dile getirilemezse, güzelliği güzelliğine ve imgesi imgesine çevirmeye çalışmaktır.

Altıncı kural, Cicero'nun birkaç mektubunun Çevirisinin Yazarına göre, anlamı daha anlaşılır ve Çeviriyi daha hoş kılmak için yapılmadığı sürece, uzun yapıları kullanmamaktır. Çünkü, diyor bu Yazar, söyleyeceklerini az sözcükle ve yerinde ve anlamlı terimlerle ifade edemeyenler uzun anlaşılmaz sözlere başvururlar ve küçük okul çocukları için uygun olmayacak açık saçık sözler kullanırlar. Böylece, bunların yaptıkları gibi, çevirdikleri sözleri uzatarak, Latince terimlerin bütün gücünü azaltırlar ve hatta kimi zaman Yazarın anlamını ve sözlerini bozarlar. Bu nedendir ki, en kısa ve en doğal deyişler, en güzel ve // [xii] // en iyi olanlardır: Dizesi dizesine çevrilmesi ve Çevirinin çevrilen özgün metin kadar kısa olması arzu edilen bir şeydir.

Yedinci kural, Monsieur de Vaugelas'ya göre, söylemde her zaman anlaşılabilirliğe yönelmektir. Kuşkusuz işte bu nedendir ki en parlak Çevirmenler uzun tümceleri bölmek veya parçalara ayırmak gerektiğini kabul etmişlerdir; çünkü bu denli uzun ve geniş bir söylem her zaman daha kısa ve daha açık olana göre zor anlaşılır. Bu nedenle, aşırı uzun olduklarında, Latince birleşik tümceleri bölmek gerekir, çünkü bizim dilimiz daha geniş kapsamlı olduğundan, sabırsızlıkla kendisine söylenmek istenenin sonunu bekleyen akli gereğinden uzun süre beklemede bırakabilir.

Sekizinci kural, çevrilen Yazar açık ve kısa // [xii] // bir tarza sahip olduğunda, aşırı kısa tümceleri birleştirmektir. Nasıl ki aşırı uzun tümceleri bazen kesmek gerekiyorsa; aynı biçimde çoğunlukla çok uzun olanları, her iki durumla karşılaştığında, yerinde bir ılımlık ve akılcı bir alçak gönüllülikle ve bunu yaparken büyük bir dikkat göstererek birleştirmek gerekir.

Dokuzuncu ve son Kural, birçok kişinin yaptığı gibi, yalnızca sözcüklerin ve tümcelerin arılığının peşinde olmamak, aksine çoğunlukla saklı ve ancak büyük dikkat gösterildiğinde fark edilen deyiş ve imgelerle Çeviriyi güzelleştirmeye

çalışmaktır. Çünkü yalnızca, Latince görünür olan güzellikleri Fransızcaya çevirmek değildir yerinde ve akılcı olan; aynı zamanda, bütün bu güzellikleri saklı olduklarında da keşfetmeye çalışmaktır. Örneğin, Latince bir sözcük, aynı tümcede //[xii]// yer alan diğer bir sözcükle bir tür Karşıtlık oluşturduğunda, bu Karşıtlığı Fransızcaya iki sözcükle çevirmek gerekir. ... İşte başarılı bir çevirmen yetiştirmek için kesin Kurallar bunlardır. Bu kurallar sayesinde, bütünüyle yalın bir anlam, tüm yalınlığıyla çevrilseydi, çok etkisiz ve çok silik olabilecekken, soylu ve düzeyli bir biçimde dile getirilebilir. Bu Kurallar sayesinde, sözlerdeki inceliğe zarar vermeden anlama bağlılığı korumayı ve bağlılığa zarar vermeden inceliği taklit etmeyi öğrenebiliriz. Bu Kurallar sayesinde, bir Çeviriyi güzelleştirebiliriz ve bir anlamda //[xii]// özgünden daha güzel bir taklit oluşturabiliriz. Son olarak, bu Kurallar sayesinde, Dilimizi zenginleştirebilir ve güzelliklerini sergileyebiliriz ve Latinceyi anlamayanlar bile daha iyi konuşmayı ve yazmayı öğrenebilir.

Benim olduğu kadar, en başarılı Çevirmenlerin ve ilk Dil Ustalarının da Yapıtı olmasaydı, bu küçük Yapıtla ilgili bu denli olumlu duygular beslemezdim. Çünkü kitapta, onların daha başarılı kitaplarındaki en güzel çeviri biçimlerini ve en güzel konuşma biçimlerini fark etmiş olmaktan başka payım olmadığını itiraf edeyim. Burada, ikinci Kitapta, bir şeyleri adlandırmak için en yalın ve bilinen terimleri kullanmamın gerekçelerini açıklama gereği duymuyorum; çünkü bunu yaparken amacım kavramları çocuklara ve hala Latinceyi bilmedikleri halde birkaç bilgi edinmek isteyenlere anlaşılır bir biçimde sunmak olmuştur.

Bundan sonra tek isteğim, bu Kuralları okuyan herkesin kitapta görecekları kusurları bağışlamaları olacaktır; çünkü bir şeyin ilk örneklerini sunan birinin bunu, zamanın getireceği eksiksiz bir mükemmellekle yapması neredeyse olanaksızdır. Çevirmenlerin sıkıntılarını, onlara çeviri yapmak ve Çevirilerini

güzelleştirmek için Kurallar önererek azaltma niyetimin ödülü olarak tek beklentim kalpten bir minnet duygusu olacaktır.”

Burada Gaspard de Tende'nin çeviriyi dili zenginleştirme ve Fransızca'yı biçimsel olarak geliştirme aracı olarak gördüğünü anlıyoruz, bu açıdan Rönesans döneminin bazı yazarlarıyla benzerlik göstermektedir.

Jacques Delille (1738-1813), Fransız şair ve çevirmen. Vergilius'un *Géorgiques* adlı yapıtının çevirisine yazdığı önsözde şöyle der: Ben çeviriyi her zaman [erek] dili zenginleştirmeye hizmet eden bir yol olarak gördüm.” Delille şiiri düzyazı olarak değil, dize olarak çevirmek gerektiği ve çevirinin her satırını özgün metinde ona denk düşen bölümle karşılaştırmanın gerekli olmadığı, fakat yapıtın bütününe özgünle karşılaştırılması gerektiği görüşündedir. Giderme konusunda görüşlerini belirtir – çeviri özgün metnin içerdiği kadar bölüm içermelidir, fakat bunlar aynı yerde olmak zorunda değildir (Bassnett, Lefevere, 1992: 37).

Antoine Prévost (1697-1763), Fransız romancı ve çevirmen. 1760 yılında Samuel Richardson'un *Pamela* romanını Fransızca'ya çevirmiştir. Çevirinin önsözünde şöyle yazar: “Diğer ulusları rahatsız edebilecek bazı İngiliz alışkanlıklarını sildim veya Avrupa'nın kalan kısmında geçerli olan gelenek göreneklere uygun hale getirdim.” “Yazarın niyetini ya da bu niyeti dile getirme biçimini değiştirmedim; yalnızca bazı aşırı betimlemeleri, gereksiz konuşmaları sildim...” Sonuç olarak İngilizcesi yedi bölümken Fransızca çevirisinde dört bölüm kalmıştı (Bassnett, Lefevere, 1992: 39).

A.IV. İNGİLİZ KLASİZİZMİ - GEORGE CHAPMAN, JOHN DRYDEN, ALEXANDER POPE, ALEXANDER FRASER TYTLER

İngiltere’de çeviri kuramlarının tarihi özellikle XVII. yüzyılın ortasına denk düşmekte olup Fransız güzel sadakatsizler geleneğinden etkilenmiştir. İngiltere’de olduğu gibi o dönemde Avrupa’daki diğer birçok ülkede, önemli yapıtların (özellikle İncil ve Antik dönem klasikleri) ulusal dillere çevirisi sürmektedir.

Dolet’nin görüşleri, büyük Homeros çevirmeni **George Chapman** (1559-1634) tarafından benimsenmişti. *Seven Books* (1598)’un ithaf sayfasında şunları okuyoruz: İyi bir çevirmen her zaman yazarın önerdiği tümcelerin, imgelerin ve yapıların yanı sıra derin anlamı ve güzel tarzı gözlemlemeli ve onları erek dile uyarlanmış güzel söz imgeleri ve biçimleri ile bezemelidir.

Chapman’ın çeviri üzerine düşünceleri İlyada çevirisinin *Épître au Lecteur*²⁹ bölümünde daha açık bir biçimde sunulmaktadır. Chapman’a göre çevirmen:

1. Metni sözcüğü sözcüğüne çevirmekten kaçınmalıdır.
2. Özgün metnin özünü kavramaya çalışmalıdır.
3. Aşırı özgür çevirilerden kaçınmalıdır, bunun için var olan diğer deşikeler ile açıklamalar incelenmeli ve buna dayanılmalıdır (Bassnett, 2009: 80-81).

Klasik dönem yazarlarının çevirisi Fransa’da özellikle, Fransız klasisizminin ve Aristotelesçi üç birlik kuralı üzerine kurulu Fransız tiyatrosunun atılım yaptığı dönem olan 1625 ve 1660 yılları arasında gelişme göstermiştir. Bu kez de Fransız yazar ve kuramcılar İngilizceye çevrilmekteydi.

John Dryden (1631-1700), klasik yazarların (Vergilius, Ovidius) çevirmeni ve şair olarak, çeviri modelleri önerme konusunda ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bunları gerek çevirileri, gerekse de çeviri üzerine kuramsal düşünceleri için öncelikli

²⁹ Ç.N.: *Okura Mektup*

yerler olan çevirilerinin önsözlerinde sunmaktadır. Dryden'in temel düşünceleri *Épîtres d'Ovide*³⁰ (1680) adlı eserin çeviri önsözünde açıklanmakta olup, Dryden üç çeviri türü arasında ayırım yapmaktadır:

1. *Bire bir çeviri*: Yazar sözcüğü sözcüğüne ve satırı satırına, bir dilden ötekine çevirilir.
2. *Açıklama* veya “özgür çeviri”: Cicero'nun önerdiği anlamdaki çeviri.
3. *Öykünme*: Çevirmen gerekli gördüğü ölçüde özgün metinden uzaklaşır.

Dryden kişisel olarak, en dengeli tür olarak gördüğü *açıklamalı çeviri*yi tercih etmektedir. Çevirmen ayrıca birçok ölçütü karşılamak zorundadır: Şiir çevirmek için, şair olmak, iki dili anlamak, kaynak yazarın ruhunu ve özelliklerini anlamak ve son olarak kendi çağının estetik yönelimlerine uyum sağlamak gerekir. Dryden, döneminde büyük bir başarı kazanmış olan çevirmen-portre ressamı eğretilmesini önerir. Buna göre, ressamın görevi özgüne benzer bir portre yapmaktır. *Dédicace d'Éneïs* (1667) adlı yapıtında, Dryden ılımlılık ölçütünü benimsediğini belirtir. Fakat, bu açıdan Fransız yaklaşımlarını izlerken, çıkış metninin dilini modernleştirdiğini de söyler: “Vergilius'u, günümüz İngilteresinde doğmuş olsaydı, konuşuyor olabileceği bir İngilizceyle konuşturmaya çalıştım.” (Bassnett, 2009: 86-87). Dryden özellikle Latincenin İngilizceden üstün bir dil olarak kabul edilmesi konusunu yeniden ele alır. Çözmek zorunda kaldığı ve özünde sözlüksel ve sesbilimsel düzeydeki güçlükleri bu üstünlük içerisine konumlandırır. Latince kendisine İngilizceden çok daha zengin görünmüştür. Latincenin tınılarındaki güzellikten ve ritimlerinden çok etkilenmiş olmakla birlikte bunları koruyamadığını düşünmektedir. Bu nedenle, kimi zaman, işi sözcük ödünçlemeye ve İngilizcesini Latinceleştirmeye kadar vardırırmış, bu yaptığını da hümanistlerin kaygılarının gerisinde

³⁰ Ç.N.: *Ovidius'tan Mektuplar*

yatan bir imge ile gerekçelendirmiştir: Çevirmen dilinin zenginleşmesi için yaşayanlarla ve ölülerle iş yapar (Bazı romantik dönem Alman kuramcılarını şimdiden duyar gibiyiz).

Alexander Pope (1688-1744, Homeros'un *İlyada*'sının İngilizce çevirmeni), açıklamalı çeviri taraftarı olup Dryden'le aynı düşünce geleneğinde yer almaktadır. Tarzının ayrıntılarını belirlemek ve şiirin "ateş"ini elde tutmak üzere, çıkış metninin dikkatli bir okumasının yapılması gerektiğinin altını çizer. **Alexander Fraser Tytler** (1747-1813) İskoç asıllı olup *Essay on the Principles of Translation*³¹ (1791) adlı eserinde benzer düşünceler dile getirmiştir. Eser, Susan Bassnett (1980) tarafından çeviri süreci üzerine İngilizcedeki ilk dizgesel inceleme olarak anılmaktadır (Nergaard, 1993: 40). Tytler çevirmenin, yazarın tarzına saygı duymak zorunda olduğunu düşünmekle birlikte, yazılanlar kendisine doğru gözükmüyor ya da yanlış gözükyorsa, özgün metni düzeltmek hakkına sahip olduğunu düşünmektedir. Çevirmen anlamı açığa çıkarmak zorundadır. Eğer yazar güçten düşüyorsa, çevirmen onu ayağa kaldırmalı, ona soluk aldırmalıdır.

Tytler'in *Essay on the Principles of Translation* (1791)'de dile getirdiği üç temel ilke şöyledir:

1. Çeviri özgün metindeki düşüncelerin eksiksiz bir tıpkıyazımı / öykünmesi olmak zorundadır.
2. Çevirinin yazım tarzı özgün metninkiyle aynı özellikte olmalıdır.
3. Çeviri özgün yapıt / tasarım kadar doğal nitelikte olmalıdır.

Tytler de çevirmeni, özgündeki renklerin aynısını kullanmak zorunda olmayan, fakat her koşulda tablosuna aynı gücü ve aynı etkiyi yaratma olanağı veren ressama benzetmektedir.

³¹ Ç.N.: *Çevirinin İlkeleri Üzerine Bir Deneme*

Dr Johnson (1709-1784) *Life of Pope* (1779-1780) adlı yapıtında, çeviride eklentiler konusunu tartışırken, sorunu şöyle yorumlamaktadır: “eklentiler, eğer çekiciliğe katkı yapıyorsa istenen şeylerdir. Yazarın amacı okunmaktadır.” Dr Johnson, Pope’tan söz ederken kendi çağı ve kendi ulusu için yazdığını söyler (Bassnett, 1992: 61).

Dryden’den Tytler’a çeviri kuramı özellikle asıl düşüncenin, sanat yapıtının doğasının yeniden yaratımı sorunuyla uğraşmaktadır (Bassnett, 2009: 90-91).

Bazı XVIII. yüzyıl İngiliz kuramcıları ve uygulamacıları, her tür başarılı çeviride işin içine karışan yazarla özdeşleşme ve yeniden yaratımın payı üzerinde özellikle dururlar (Ballard, 1992: 123).

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru ve özellikle de izleyen yüzyılın başlarında, yazınsal ve felsefi çeviri alanında, yorumbilimsel yaklaşım ortaya çıkar. Yaklaşım, büyük İngiliz (ve Alman) romantik yazarların ortak özelliği olup, kısmen, Romantizm çağında, toplumda bireyin rolüne ilişkin kavrayıştaki değişiklikle ilişkilidir (Bassnett, 1992: 39).

A.V. ALMAN KLASİSİZMİ VE ROMANTİZMİ - JOHANN CHRISTOPH GOTTSCHED, JOHANN WOLFGANG GOETHE, WILHELM VON HUMBOLDT, FRIEDRICH SCHLEIERMACHER

XVII. yüzyılda Almanya'nın hala, Luther tarafından yerleştirilmiş olan çıkış metnini varış metnine yaklaştırmaya dayanan geleneği izlediği görülmektedir. Rönesans geleğinin devamında, çeviri kültürel ve dilsel bir zenginleşme olarak değerlendirilmekte, fakat ödünclemeler ile öykünmeler karşısında çekimser kalınmaktadır: Yabancı dilin anadili içerisine girmesi gerekmez, anadili içten içe gelişmelidir.

XVIII. yüzyılda, yazın kuramcısı ve Alman çevirmen, Leipzig Üniversitesi'nde şiir profesörü olan **Johann Christoph Gottsched (1700-1766)**, kuşkusuz, Fransız etkisinin son temsilcilerinden biridir. Fransız yazınından esinlenerek Alman yazını arıtmak istiyordu. 1751 tarihli metni, Horace'ın *Art poétique*³²'inin Almancaya çevirisinden hareketle geliştirdiği bir düşünceler bütünüdür. Karşılaştığı güçlükleri çözümlenmektedir: Latincenin vurguya dayalı sözdizimi, çoğunlukla eksiltili tarz, bir başka çağa ait nesnelere ve durumlara gönderme yapan sözcükler. İki metin arasında var olan yoğunluk farkını da açık bir biçimde ortaya koymaktadır: Almancada yedi yüz dizeye karşılık Latince de beş yüz dize.

Kritische Dichtkunst [Art poétique critique³³], 1743, adlı yapıtında çevirinin yararlarını şöyle açıklamaktadır: “Çevirmek [yazar için] resim konusunda acemi birinin bir modeli kopya etmesi ile aynı şeyi ifade eder. Daha büyük ustaların büyük yapıtları orta halli sanatçılar veya yeni başlayanlar tarafından gönüllü olarak kopya edilir [...]. Bunlar görüntüyü kopyalarken, büyük bir dikkatle özgün yapıtın bütün ayrıntılarını gözlemlerler [...]. Böylece, yüzlerce karalama

³² Ç.N.: *Şiir Sanatı*

³³ Ç.N.: *Eleştirel Şiir Sanatı*

yaparlar [...] ve başka türlü kendilerinin hiçbir zaman keşfedemeyecekleri yüzlerce teknik, yüzlerce yapma biçimi öğrenirler. Elleri bu yolla fırçaya daha güvenle yön verme konusunda becerikli hale gelmektedir. Aynı şey çevirmen için de geçerlidir” (Bassnett, Lefevere, 1992: 57, İngilizce aslından tarafımızca çevrilmiştir).

Ressamlar için modellerin kopya edilmesi ne anlama geliyorsa, yazma açısından çeviri de o anlama gelmektedir. Kopyalama, sanatı ayrıntılı bir biçimde inceleme ve kuralları ve teknikleri gözlemleme fırsatıdır, bunu yapmaması durumunda, öğrenci basitçe okuyup geçecektir. Çeviri, sözcüklere ilişkin algıyı artırır. Çevirmen olmak için, bilgiler tarafından yapılmış çevirilerin alınması, bunların gözlemlenmesi ve özgünleriyle karşılaştırılması önerilmektedir.

XVIII. yüzyılın ortalarında klasik Fransız çeviri yaklaşımına karşı bir tepki oluşmaya başlar: Çıkış metni, varış kültürü ve dilinin ölçütlerine uyarlanarak doğallaştırılmaktadır. Antoine Berman’a göre, Alman çeviri kuramı Fransız usulü çevirilere karşı bilinçli olarak oluşmaktadır.

Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) *West-Östlicher Diwan* [Le Divan occidento-oriental³⁴], (1819)’da (her biri üç aşığı beş yukarı ulusal kültürel evrimin bir dönemine denk düşen) üç çeviri türünden söz etmektedir:

- 1) Birinci çeviri biçimi [bugün, daha çok genel çevirmen stratejisi derdik] yabancı ülkeleri kendi terimlerimizle tanımamızı sağlar. Basit bir düzyazı çevirisi bu açıdan en iyi çözümdür. Her ne kadar düzyazı herhangi bir şiirsel sanatın bütün özelliklerini ortadan kaldırıyor olsa da, daha işin başında yabancıнын mükemmelliği ile bizi şaşırtarak ve günlük, yerel varlığımıza iliklerine kadar etki ederek en büyük hizmeti sunmaktadır. Luther tarafından yapılan İncil’in Almanca çevirisi bu etkiyi her zaman yaratabilmektedir.

³⁴ Ç.N.: *Doğu-Batı Divanı*

- 2) İkinci çeviri dönemi / biçimi, çevirmenin yalnızca yabancı içeriği edinmeye ve onu kendi aklı, kendi sözleriyle yeniden üretmeye çalıştığı çeviri biçimidir. Bu dönem kopyalama çağı olarak da adlandırılabilir, çünkü bu dönemin çevirmenleri yerine geçme yoluyla yabancı yapıtları kendilerine mal etmekte, içeriğini özümsemekte, fakat ardından kendi sözcükleriyle bu içeriği yeniden üretmektedirler. Örneğin, Fransızlar [Goethe'nin çağında yaşamış olanlar] bu yöntemi her tür şiirsel yapının çevirisinde kullanırlar (Delille), Almanya'da ise Wieland'ın çevirileri böyledir. Bu tür çevirinin belirgin özelliği çağdaşlarının hoşuna gitme ve yabancıya sahip olma kaygısıdır.
- 3) Üçüncü ve son çeviri dönemi / biçimi en üst düzey olup belirgin özelliği özgün metinle çeviri metin arasında kusursuz bir özdeşliğe erişme çabasıdır. Söz konusu özdeşlik, kaynak metnin biricikliği (özgünlüğü) ile yeni biçim ve yapı (erek dilinki) arasındaki kaynaşma yoluyla gerçekleşmek zorundadır. Bu aşamanın örneği, Goethe'ye göre, Johann Heinrich Voss ve onun Homeros çevirisidir (Odisea ve İlyada, 1793). Bu çeviri türü, en büyük direnişi (okurlarınki) aşmak zorundaydı, çünkü kendini özgün metne bağlayan çevirmen şöyle ya da böyle kendi ulusunun özgünlüğünden ayrılmaktaydı; bu tür çevirinin, okurların çoğunluğu tarafından kabul edilebilmesi için [erek] okur kitlesinin zevkinin buna alışması gerekmektedir. Örneğin Voss, ilk defa çeviri yapmaya başladığında, okur kitlesini memnun edememiştir, fakat çevirileri sayesinde, kitle yavaş yavaş bu tür çeviriye hazır hale gelmiştir (Bassnett, Lefevere, 1992: 75-77).

Goethe, *Écrits sur la littérature*³⁵ (Schriften zur Literatur, 1824) adlı yapıtında, şunları söyler: “Çevirmen genel tinsel alışverişte arabulucudur; “çevirmen bu görevi insanlık içerisinde görüş alışverişlerini ileri götürmek üzere seçmiştir”.

“Genellikle, çevirmenler çevirilerini yaşadıkları çağın şiir sanatının evrimini etkilemek üzere kullanırlar.” Schlegel, “en iyi tiyatro yapıtlarımız [Alman yapıtları] bütünüyle Fransız modellerine bakılarak yazılmaktaydı” der ve “Alman tiyatrosu için (Fransız tiyatrosunun) panzehiri olarak Shakespeare’den esinlenmeyi” salık verir. Diğer bir eğilim olan *kültürlenme* (fr. acculturation), dönemin Fransızları tarafından uygulanan bir eğilimdi: Örneğin Antoine Houdar de la Motte, 1714 tarihli çevirisinde, *Ilyada*’nın yirmi dört kitabını on iki kitaba indirmiştir; Goethe’ye göre, de la Motte çağının baskın türünün, yani trajedinin, bakış açısıyla özgün metni okuduğundan bu sonuç doğmuştur (Basnett, Lefevere, 1992: 25-26).

Felsefe ve yazın alanlarında büyük bir atılımın gerçekleştiği bir dönem olarak, XVIII. yüzyılın sonuyla XIX. yüzyılın başı arasındaki Almanya, çeviri üzerine düşünceler için son derece elverişli bir yerdir. Söz konusu düşünceler yorumbilimsel, felsefi ve dilbilimsel bir sorun olarak ele alınmaktadır. Alman yazar, filozof ve şairler bu dönemde kayda değer sayıda klasik yapıt çevirirler: **Friedrich Schleiermacher** (1768-1834) Eflatun’u, **August Wilhelm Schlegel** (1767-1845) Shakespeare’i, Servantes’i ve Petrarck’ı, **Wilhelm von Humboldt** (1767-1835) Sofokles’i çevirir. **Friedrich Schlegel** (1772-1829)’e göre, dille ve yazınla ilişkili sıradan bir etkinliği temsil etmenin ötesinde, çeviri daha çok bir düşünce kategorisidir. Genel olarak, [Alman] ulusal dilinin ve kültürünün büyüme ve zenginleşme kaynağı olarak algılanmaktadır. Çeviri diller ve kültürler arasında bir karşılaşma olarak sunulurken, bu karşılaşmada okur, metnin

³⁵ Ç.N.: Edebiyat Yazıları

farklılığına ve yabancı dile karşı bir çaba göstermek zorundadır. Dolayısıyla çevirmenin görevi, kendi dilini yabancı dil, özgün metnin söyleyiş özelliği ve tarzı doğrultusunda yönlendirmektir. Humboldt'a göre, çeviri, dile ve ulusun aklına, sahip olmadığı veya farklı bir biçimde sahip olduğu şeyi kazandırdığı zaman anlamlıdır (Nergaard, 1993: 41-42).

Friedrich Schleiermacher'e göre, çevrilecek metne yönelik iki tür tutum olabilir: “Ya çevirmen özgün metnin yazarını olabildiğince özgür bırakıp okuru özgün metnin yabancılığına karşı çaba göstermeye yöneltir ya da çevirmen okuru olabildiğince özgür bırakıp yabancı metni varış diline ve bağlamının tarzına yaklaştırır”. Yalnızca birinci yaklaşım, Schleiermacher'e göre, özgün bir yaklaşımdır. Çeviriler, dönemin Alman kültürü açısından taklit edilebilecek tarzlar ve türler ithal etme görevine sahip olduğundan, özgün metnin derin özelliğine bağlı kalma yaklaşımının egemen olması ve yazarın rahat bırakılması olağan gözükmemektedir.

Çeviri yalnızca sözcüklerin ve tümcelerin değiştirimi olarak görülmez, aksine her biri kendi dünya görüşünü temsil eden kültürlerin değiştirimi olarak görülür. Humboldt'ta özellikle dünya görüşü kavramının kendisi tek başına çok önemlidir: “Söz düşüncenin kurucu bileşenidir”. Wilhem von Humboldt'a göre çeviri, “dünyaya ilişkin belirli bir kavrayışa veya imgeye sahip bir alandan, farklı bir biçimde biçimlenmiş öteki bir kavrayışa geçmek” anlamına gelmektedir (Nergaard, 1993: 42-43).

Dilin görüşler üzerine, görüşlerin de dil üzerine karşılıklı etkisini ifade eden bu düşünce XVIII. yüzyılın ortasına dek çeviri açısından özel bir sorun olarak pek tartışılmamıştır. O tarihten başlayarak ise moda halini alacak ve bir başka düşünceyi, yani *çevrilemezlik* ya da bu farklı dünyaların farklı diller arasında değiştiriminin olanaksız olduğu düşüncesini doğuracaktır. Romantik Alman kuramcıları ile daha sonra Edward Sapir ve Benjamin Whorf gibi “görecelik yanlısı”

dilbilimcilerin deteklediği sav olan, diller arasındaki çeşitliliğin aynı zamanda dünyayı algılama biçimleri arasında da kökten bir çeşitlilik içerdiği yönündeki yaygın düşünceye karşın, bunlardan hiçbiri bu düşünceden çevirinin olanaksız olduğu yönünde bir sonuç çıkarmamıştır. Onun yerine, diller arasındaki indirgenemez farklılığın çevirinin varlığı için zorunlu koşul olduğu düşüncesinin doğuşuna tanık oluyoruz. Örneğin Humboldt diller arasındaki tözsel farklılığa olumlu bir değer yüklemekte, çevirinin varlık nedenini bu farklılığın değiştirim sırasında korunmasında bulmaktadır: “Çeviri, eğer yabancıyı duyumsatıyorsa, son amacına ulaşmıştır” (Nergaard, 1993: 44-45).

Dillerin ölçülemezliği Walter Benjamin veya Roman Jakobson tarafından iyimser bir yaklaşımla yorumlanmaktadır. Çeviri üzerine ünlü denemesinde Jakobson, “diller dile getirebildikleri şey nedeniyle değil, dile getirmek *zorunda* oldukları şey nedeniyle farklılaşırlar” düşüncesini savunmaktadır (Jakobson, 1963: 84).

August Wilhelm Schlegel (1767-1845), Alman eleştirmen, çevirmen, yazın tarihçisi olarak, Monsieur Reimer (1828)’e yazdığı mektupta, çeviri üzerine kafa yormaktadır: “Şiirsel yeniden yaratımın amacı nedir? Özgün metne erişme olanağı bulunmayanlara onun olabildiğince arı ve kesintisiz beğenisini sunmaktır. Çevirmen metin içerisinde daha önce zaten çözülmüş olan sorunları açıklamalarla yeniden gündeme getirmemelidir.” “Ayrıca, Schlegel’in yaptığı, Shakespeare’in Romeo ve Jülyet’in Almanca çevirisinde olduğu gibi, okuru fazlasıyla şaşırtma tehlikesi bulunan çeviriye bir giriş eklemek gereklidir; Shakespeare’in her piyesinde, okur, öncelikle alışmak zorunda olduğu yabancı bir dünyaya taşınmaktadır” (Bassnett, Lefevere, 1992: 66).

Wilhelm von Humboldt (1767-1835)

Bilimsel eğitiminin, bu arada da Yunanca ve Fransızca öğreniminin ardından, felsefe ve yönetim alanlarında giriş

niteliğinde öğrenim görür. Georg Christoph Lichtenberg'le Göttingen Üniversitesi'nde üç dönem boyunca felsefe ve fen bilimlerinin yanı sıra Emmanuel Kant'ı okur. Kant'ın üç eleştirisinden ilki olan Critique de la raison pure³⁶ dilbilgisel düşüncesi, ikincisi ve üçüncüsü ise antropolojisi ve estetiği üzerinde etkili olur. Humboldt, Goethe'nin ve özellikle de Friedrich Schiller'in dostu olup bu iki şair çoğunlukla yenilikçi estetik düşüncelerinin esin kaynağı olurlar.

Humboldt 1797'den 1799'a kadar Paris'te yaşamıştır. Paris'teki konukluğunun ardından, İspanya'ya ve özellikle de Bask'a gider. Böylece Bask dilini ve kültürünü keşfeder. Bu keşif onun için, diğerlerinin yüz elli yıl önünde, dillerin eşsüremli incelemesi, buyrumcu değil, betimsel inceleme, bütüncenin ve dil konuşurlarının önemi ile incelenen dile özgü olguları tam olarak betimleyen dilbilgisel ulamların önemi gibi çağdaş dilsel betimlemenin ilkelerini geliştirme fırsatı olur. Dilbilgisel ulamlarla ilgili keşfi kendisini, Bask dili gibi bir dil için Latince dilbilgisi ulamlarının kullanılmasını reddetmeye götürür. Daha ileride (1827-2819), evrensel dilbilgisi için ilk adımları atmaya deneyecektir.

Çalışmalarından özellikle, Ernst Cassirer tarafından simgesel biçimler felsefesinde öne çıkarılan *dil felsefesinin* yanı sıra, konuşulan dilin ulumlarının düşünce ulamlarımızı belirlediği yönündeki *Humboldt varsayımı* kabul görmüştür. Varsayımına göre, her dil indirgenemez bir dünya görüşü barındırmaktadır. Humboldt dilin evrensel boyutuyla özel olarak ilgilenmekteydi. Düşünce ancak dil içerisinde kendi bilincine varabilir. Sözcük düşünceye nesnellik kazandırır.

Friedrich Schleiermacher (1768-1834), protestan ilahiyatçı ve Alman filozof, Eflatun'un çevirmeni, *Des différentes méthodes du traduire*³⁷ (24 Haziran 1813'te Berlin Kraliyet Bilimler Akademisi'nde verilen konferans metni)'in

³⁶ Ç.N.: *Saf Aklın Eleştirisi*

³⁷ Ç.N.: *Çeviri Yapmanın Farklı Yöntemleri*

yazarı. Metin Antoine Berman (Édition du Seuil, 1999, s. 31-37, 31-57 tarafından çevrilmiş olup www.philo5.com/Les%20philosophes%20Textes/Schleiermacher_MethodesDuTraduire.htm adresinden alınmıştır.

“Her insan dili biçimlendirir

Bize tıpa tıp benzeyen, fakat duyarlılığı ve yaradılışı farklı bir kişinin söylemini çevirme ihtiyacı duymaz mıyız sık sık? [...] Dahası: Kimi zaman, kendi konuşmalarımızı bile, belli bir süre geçtikten sonra, bunlara daha iyi hakim olmak istersek, çevirmek zorunda kalırız. [...]

[Fakat] biz bir yabancı dilden kendi dilimize çevirilerle sınırlayalım kendimizi. [...] iki farklı alan belirleyebiliriz [...] Mesleğini ticaret alanında icra eden sözlü çevirmen [ve] esasen bilim ve sanat alanında çalışan gerçek yazılı çevirmen. [...] İş dünyasında, [...] çeviri mekaniğe yakın bir etkinliktir [...] fakat bilim ve sanat ürünleri söz konusu olduğunda, bunları bir dilden alıp ötekine yerleştirmek istiyorsak, ilişkiyi bütünüyle değiştiren iki şeyi göz önünde bulundurmamız gerekir. [...] diller köken ve zaman bakımından birbirlerine ne kadar uzaksa, bir dildeki bir sözcüğün öteki dildeki tam karşılığını bulmak o kadar zorlaşmaktadır ve bir dildeki hiçbir bükün diğeriyle tam olarak aynı çoklu ilişkileri kapsamaz. [...] Sanat ve bilim alanında ve nesneyle değil, söylemle *bir* olan düşüncenin hakim olduğu her yerde durum bambaşkadır. Bu düşünceye göre, sözcük belki nedensiz, fakat katı bir biçimde yerleşmiş bir göstergedir. [...]

Çeviriyi sıradan sözlü bir değiştirmeye ve diğer her tür etkinliğe göre özgün yapan ikinci şey şudur: Söylemin bütünüyle görünür nesnelere veya sözcelenmesi yeterli olan dış olaylara bağlı olmadığı, konuşanın üç aşağı beş yukarı bağımsız bir biçimde düşündüğü ve sonuç olarak kendini ifade etmek istediği her yerde, konuşan, dil karşısında çift yönlü bir ilişki içerisindedir ve söylemi bu ilişki de öyle olduğu ölçüde doğru biçimde anlaşılır. Her insan, biraz da, konuştuğu dilin yönetimi

altındadır; kendisi ve düşüncesi onun bir ürünüdür. Dilin sınırları dışında tam bir açıklıkla hiçbir şey düşünemez; kavramlarının biçimi, bunların bir araya gelebilme şekli ve sınırları, içine doğduğu ve yetiştirildiği dil tarafından önceden belirlenmiştir; anlayışımız ve imgelemimiz dile bağlıdır. Fakat, öte yandan, özgürce, bağımsız bir biçimde düşünen her insan dilin biçimlenmesine katkı yapar. [...] Bu nedenle, özgür ve üstün her tür söylem iki biçimde kavranmayı gerektirir, bir yandan öğeleri söylemi oluşturan dilin zekasından yola çıkarak, bu zeka tarafından sınırları çizilmiş ve koşullandırılmış, konuşan varlık içerisinde onun tarafından yaratılmış ve can verilmiş bir dışavurum olarak; öte yandan, söylem kendisini kendi yapıtı olarak üreten, ancak kendi var oluş biçiminden hareketle ortaya çıkabilen ve kendini ifade edebilen kişinin duyarlılığından hareketle kavranmayı gerektirir.

Açıklamak, öykünmek veya gerçek anlamda çevirmek

Böyle bakıldığında, çeviri biraz çılgın bir girişim olarak görünüyor, değil mi? Bu nedenle, bu amaca ulaşma konusunda karamsarlığa kapılınca, ya da, daha açıkçası, bunu açıkça düşünmeyi başarmadan önce, gerçek dil sanatı yoluyla değil de, tinsel bir zorunluluk ve zihinsel beceriklilik sayesinde, yabancı dillerin yapıtlarını tanımak için iki farklı yol icat edilmiştir. Bunlar, kah bu güçlükleri haşince bertaraf etmekte, kah kenarından dolaşmakta, fakat burada önerilen çeviri düşüncesini bütünüyle terk etmektedirler: **Açıklama** ve **öykünme**dir bunlar. **Açıklama** dillerin mantık dışılıklarını ayıklama amacı taşıırken, bunu bütünüyle mekanik bir biçimde yapar. [...]

Öte yandan, **öykünme**, dillerin mantık dışılıkları karşısında boyun eğer; [fakat] ne yapıtın kendisi, ne de yapıttaki kaynak dilin zekası yansıtılır, hiçbiri etkin değildir artık [...].

Açıklama daha çok bilim alanında kullanılırken, öykünme güzel sanatlarda kullanılır [...] bu ikisinden hiçbiri, temsil ettikleri kavramın çarpıklığı nedeniyle burada ayrıntılı

olarak ele alınmamıştır; bizi ilgilendiren alanın uç noktaları olarak yer almaktadırlar.

Peki o zaman, hangi yollar [...] izlenmeli [...]? Benim görüşüme göre, yalnızca iki yol bulunmaktadır. *Ya çevirmen yazarı olabildiğince rahat bırakır ve okurun yazara gitmesini sağlar ya da okuru olabildiğince rahat bırakır ve yazarın okura gitmesini sağlar.* [...] Eğer yazar, çevirmenin Latinceyi öğrendiği kadar iyi Almanca öğrenmiş olsaydı, ilk başta Latince yazılmış olan kendi yapıtını, çevirmenin gerçekten yaptığı gibi çevirirdi diyebildiğimiz zaman birinci çeviri kendi türünde kusursuzdur. Diğeri ise, yazar nasıl çevirirdiyi değil de, Almanca ve Alman olarak ilk başta nasıl yazardığı gösterir [...]. Açıktır ki, bir yazarı, kendisi Almanca yazsaydı yazacağı şekilde çevirmek gerekir yollu görüşü kullanan herkes bu yöntemi izler.

[...] Birincisi okul çocuğu düzeyinde bir anlama olup acemice, bıkkınlığa varan yoğun emekle kendisine tümce tümce bir geçiş yolu açar, bu nedenledir ki hiçbir zaman bütünü açıklıkla sezmeyi, tüm kümeyi kanlı canlı anlamayı başaramaz. [...] Fakat hiçbir çevirmenin gerçekleştiremeyeceği başka bir anlama düzeyi daha vardır [...] Kendilerini bütünüyle ruhsal yaşamın bakış açısıyla bir başka dilin ve o dilin ürünlerinin içerisine yerleştiren insanlar geliyor [aklımıza]. Bunlar farklı bir dünyayı incelemeye koyulduklarında, kendi dünyalarının ve kendi dillerinin kendilerine bütünüyle yabancılaşmasına izin verirler [...]. Dolayısıyla çeviri ikisi arasında tam ortada bulunan bir durumla ilgili olup, çevirmen amacını, özgün yapıtın çıkış dilinde okunmasının eğitilmiş [...] ve [...] yapıtın yazıldığı dil ile kendi anadili arasındaki farkı algılamaya devam eden insana verdiği benzer bir imge ve zevki kendi okuruna vermek olarak belirlemelidir.”

Schleiermacher’in görüşlerinin özeti

Friedrich Schleiermacher çeviri konusundaki kitabında gerek dillerarası gerekse de diliçi çeviriye ilişkin birçok sorunun altını çizmektedir:

İlk olarak, doğal dillerin ve bu arada da dile getirme biçimlerinin durmaksızın evrilmesi nedeniyle, aynı dilde üretilmiş söylemlerin bile, belli bir süre geçtikten sonra yeniden dile getirilmesi gerektiğini fark eder. Burada, insan dillerinin artsüremlili evriminden ve bunun aynı dil içerisindeki iletişim için sonucundan söz etmektedir.

İkinci olarak, belli bir süre sonra insanın kendi sözlerinin bile yeniden dile getirilmesi gerektiğini söyleyerek her insanın bireysel dilinin evrimini göz önünde bulundurmaktadır.

Üçüncü olarak, konuşulan dil ile düşünce arasındaki karşılıklı etkileşimin altını çizmektedir. Düşünce dilden bağımsız olarak var olamazken bir insanın konuştuğu dil onun düşünme biçimini etkilemektedir. Buna karşılık, bir dilin konuşurları tarafından düşüncelerin özgürce dile getirilmesi de bu kez dili etkilemekte ve değişikliğe uğratmaktadır.

Dördüncü olarak, Schleiermacher, iki dil arasındaki çeviriyle ilgili olarak, yorum çevirisi (ticari söylem ve metinlerin çevirisi, günümüzdeki teknik metin ve söylemler diyebiliriz) ile gerçek anlamda çeviri (bu kavramla yazınsal ve felsefi ya da insan bilimleri veya kısacası bilimsel alandaki metinleri kast etmektedir) arasında ayırım yapmaktadır.

Son olarak, çevirmenin benimseyebileceği farklı çeviri yapma biçim veya stratejilerinden söz etmektedir. Kaynak metin odaklı, yabancılaştırıcı olarak nitelendirilebilecek çeviri yaklaşımı taraftarıdır. Erek okurun metni yabancılığı ve özgünlüğü ile anlayabilmesi için, yabancı metin okura, onu zihinsel ve entelektüel bir çaba harcamaya zorlayan bir yaklaşımla sunulmaktadır.

A.VI. İNGİLTERE, ALMANYA, İSPANYA, FRANSA, XIX. YÜZYIL – XX. YÜZYILIN İLK YARISI; WALTER BENJAMIN, JOSÉ ORTEGA Y GASSET, VALÉRY LARBAUD

İngiltere

XIX. yüzyılın başında birbirine karşıt iki eğilim dikkat çekmektedir:

- 1) Çeviri bir düşünce ulamı olarak görülürken, çevirmen özgün metnin dehasıyla doğrudan ilişki içerisinde olan ve kendi ulusal yazını ve dilini zenginleştirme görevi gören yaratıcı bir deha olarak kabul edilmektedir (Bkz. Alman romantiklerinin, F. Schleiermacher ve diğerlerinin görüşleri).
- 2) Çeviri, işlevi bir yazarı veya bir metni “tanıtmak” olan mekanik bir etkinlik olarak görülmektedir. Her iki eğilim romantik Alman çevirmen, yazar ve filozoflarının çeviri konusundaki görüşleriyle uyuşmaktadır.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru, çevirmenlerin dikkati teknik doğruluğa yönelir (Bassnett, 1992: 65-66).

İngiliz diplomat ve çevirmen **John Hookham Frere** (1769-1846)’a göre, “çevirinin dili, mümkün olduğu ölçüde, arı, ele gelmeyen ve görünmez, düşüncenin ve duygunun aracısı olmalıdır, başka da bir şey olmamalıdır”; “dil hiçbir zaman dikkati kendi üzerine çekmemelidir”. Hookman bu görüşünü Aristofanes (1840) çevirisinin önsözünde dile getirmektedir (Bassnett, Lefevere, 1992: 40-41). Söz konusu görüş, Alman ve

İngiliz romantikleri ile postromantiklerinin görüşleriyle doğrudan çelişmektedir.

Postromantizm: Friedrich Schleiermacher çevirmenlerin kullanımı için bir alt dilin yaratılmasını önermiştir; bu düşünce, F. W. Newman, Thomas Carlyle veya William Morris gibi birkaç çevirmen tarafından paylaşılmış ve benimsenmiştir (Bassnett, 1992: 67).

Homeros'un *Odissea*'sının ve Vergilius'un *Énéide*'inin çevirmeni **William Morris** (1834-1896)'in çevirilerinin belirgin özelliği kullandığı eski, okuması zor dildir. Okurdan, çeviri metnin yabancılığı sayesinde özgün metnin çıktığı toplumun yabancılığıyla yüz yüze gelmesi beklenmektedir.

Çevirilerinde kullandıkları kararlı ve doğru teknikle dikkat çeken Viktorya döneminin diğer İngiliz çevirmenleri aşağıdakilerdir.

Thomas Carlyle (1795-1881) Almancadan yaptığı çevirilerde, Almanca'nın tipik gelişmiş sözdizimsel yapılarını çokça kullanmıştır.

Dante Gabriel Rosetti (1828-1882) *Early Italian Poets*³⁸ (1681) adlı yapıtının önsözünde, kimi zaman özgün metinler belirsiz ve kusurlu olsalar bile, "bir şairi çağdaş bir dile aktarmak için geçerli tek gerekçe, çağdaş bir topluma, mümkün olduğunca, fazladan bir güzellik daha katmaktır" diye yazmaktadır. (Çevirmen tarafından özgün metin üzerinde yapılan "iyileştirmeler" in gerekçesi buradan anlaşılıyor.)

Bu dönemde İngiliz çevirmenlerinin ortak özelliği özgün metne saygıdır. Çoğunlukla eski sözcüklere dayalı, azınlıkta bir okur kitlesini hedefleyen çeviriler yaparlar. Çeviriyi küçük bir kitleyi ingilendiren bir etkinlik olarak gören anlayış buradan ileri gelmektedir (Susan Bassnett tarafından öne sürülen varsayımına göre, 1980).

Söz konusu çevirmenler genellikle çeviriye yönelik seçkin bir tutum benimserler: Çevirmen erek yazını ve dili

³⁸ Ç.N.: *Erken Dönem İtalyan Şairleri*

geliştiren kişi olarak, okurun kaynak metni anlamasına yardımcı olmaktadır. Çevirinin özgün metnin okunmasını kolaylaştırabilen bir araç işlevi gördüğü varsayılmaktadır: Çevirmenin yazma tarzı, inceliği önemsiz kabul edilirken, bu, çelişkili bir biçimde, (dönemin, bu arada sonraki dönemlerin İngiliz kültürü içerisinde) çevirinin belli oranda değer kaybetmesine yol açacaktır.

Henry Wadsworth Longfellow (1807-1881) çeviribilimsel düşünceye bir başka boyut daha katar: Çevirmen yazarın söylediği şeyin yanı sıra, nasıl söylediğini de aktarmalıdır, buna karşılık görevi yazarın ne demek istediği değildir (bu, yorumcunun görevidir); dolayısıyla bağlı, denk çeviri taraftarıdır (Bassnett, 1992: 68).

Almanya

Walter Benjamin (1892-1940)

Filozof, sanat tarihçisi, yazın ve sanat eleştirmeni ve Frankfurt ekolüne bağlı, XX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış (özellikle Balzac, Baudelaire ve Proust çevirileri yapan) Alman çevirmendir.

www.erudit.org/revue/meta/2000/v45/n4/002221ar.pdf:

“1921’de yazılan ve 1923 yılında Baudelaire’in *Tableaux parisiens* adlı yapıtının çevirisinde önsöz olarak yayımlanan Walter Benjamin’in çeviri konulu makalesi (*Die Aufgabe des Übersetzers*), hiç tartışmasız, çeviri bilginin (fr. épistémologie) temel metinleri arasında yer almaktadır. Meta (XLV, 4, 2000) dergisinin Benjamin’e ve ünlü makalesine ayrılan özel sayısında (sözü edilen özel sayı aynı zamanda, *TTR, Traductologie, Terminologie, Rédaction* dergisinin, Kanada Çeviribilim Derneği’nin eşkurucusu, *Théories contemporaines de la traduction* ³⁹ (1989)’un yazarı ve Montréal Üniversitesi’nde çeviri hocası **Robert Larose** (1951-1997)’un

³⁹ Ç.N.: Çağdaş Çeviri Kuramları

anısına adanmıştır.) çıkan İngilizce ve Fransızca çevirileri yayımlanmaya kadar, Fransız okurlar özellikle Maurice de Gandillac'ın çevirisine (“*La tâche du traducteur*⁴⁰”, 1971) başvurmuşlardı.

Söz konusu metin, birlikte yayımlandığı Baudeoulaire çevirisinden çok, Benjamin'in diğer bir makalesi olan *Sur le langage en général et sur le langage humain*⁴¹ (1916) ile ilişkilendirilmektedir. Benjamin makalede dili, dil içerisinde aktarılan, ama dilin kendisi olmayan, ondan ayrılan tinsel bir özün dışı vurumu olarak ortaya koymaktadır (Ballard, 1992: 253).

Son derece karmaşık, okuması ve yorumlaması zor olan, yayımlandıktan sonra üzerine bolca yorum yapılan bir metindir. Yapısalcılık sonrası düşünürler makaleye büyük ilgi göstermiş ve oldukça etkilenmişlerdir. Çeviri üzerine yapısalcılık sonrası düşünce, her şeyden önce, Jacques Derrida veya Paul De Man (1979, 1986) gibi yapısökümcülerin (bkz. sözlükçe) çalışmalarında, Walter Benjamin'in metni üzerine bir yorum olarak biçimlenmiştir.

***La Tâche du traducteur*'ün Jacques Derrida tarafından yeniden yazılmış biçimi:** “Psyché, Inventions de l'autre⁴² (Cilt 1)” Éd. Galilée, 1987, s. 224 – Les tours de Babel, www.idixa.net/Pixa/pagi- xa-1006211837.html:

“Diller birbirlerine yabancı değildir. Tarihsel ilişkilerini bir yana bırakırsak, hepsi, *önsel olarak*, akrabadır. Aralarında yakın, gizli, hiçbir çevirmenin bütünüyle açığa çıkaramayacağı, fakat metinlerin çevrilebilirliğinin tanıklık ettiği bir ilişki vardır. Gerçek ya da *arı dil* bu ilişkide saklıdır. Bu dili yaratmak olanaksız olmakla birlikte, tohum halinde temsil etmek mümkündür.

⁴⁰ Ç.N.: *Çevirmenin Görevi*

⁴¹ Ç.N. *Genel Olarak Dil ve İnsan Dili Üzerine*

⁴² Ç.N.: *Anlak, Ötekinin Buluşları*

Bir çeviri diller arasındaki akrabalığı en doğru biçimde ortaya koymak zorundadır. Nesnellik iddiasında değildir, özgünü yansıtmaz, ona benzemez. Çeviri başkalaşım, yaşayanın yeniden doğuşu, çeviri aracılığıyla olgunlaşmayı sürdüren özgünün kendi değişimidir; Sözcükler kuşaktan kuşağa değişirler, öznellikler evrilirler. Yapıt çevrilirken, bu tarihsel ve doğurgan süreç göz önünde bulundurulur. İlişkiye sokulan şey iki ölü dil değil, oluşum sürecini sürdüren yazarın sözüdür. Çevirinin derdi metnin alınlanması ya da yeniden üretiminden çok, yaşamını sürdürmesidir.

Çevirmenin görevi nedir? Bir yapıtın içeriğini yeni okurlar, çıkış dilini anlamayanlar için uyarlamak değildir, çünkü yapıtın kendisi (özgün metin) okurlara seslenmez. Bir borçtan kurtulmaktır çevirmenin görevi. Yapıtın anlamını yeniden oluşturmak yetmez. Dili büyü, gizemli arılığı içerisinde ortaya sermek gerekir. Bir başka dile aktarım değil, bir yaratımdır çeviri.

Her çeviri kusurlu olduğundan, hep yenileri gerekir: ne kadar dil varsa, o kadar çeviri, o kadar farklılaşma vardır. Bilgisinin adı olmayan İncil'deki yılanın aksine, insan yaratıcı sözü yaratıcı biçimde taklit edebilir. Yılanın önerdiği yolu izlerse, bir hata yapar: dili bir göstergeler veya yalnızca taklide dayalı bir yargılar dizgesi haline getirmek.

(İnsan dili çeviri aracılığıyla şeylerin isimsiz ve dilsiz dilini, adlara ve sözlere geçirir):

Çevirmenin görevi nedir? Özgünün yankısını bir başka dilde uyandırmak için, metindeki gizli niyeti ortaya çıkarmalıdır. Söz konusu olan, yazarın masum ve sezgisel niyeti değil, biricik yapıtta soncul, türemiş, kavramsal biçimle yazılı olan niyettir. Özgün metnin dilinde, tek tek tümcelerde ve yargılarda bulunmaz, dışarıda, gerçek dilde bulunur. Her tür düşünce, kendisi de sessiz olan bu dilin soncul gizemini açığa çıkarmaya uğraşır.

Her şey anlamın *yeniden kurulmasına* yönelmelidir. Ona erişmek için, hem bağlılık hem özgürlük gereklidir. Bunların karşıt oldukları doğrudur. Bire bir çeviri anlama ihanet ederken sınırsız bir özgürlük anlamın üretilmesi ile uyumlu olmayabilir. Önemli olan amaçtır: metni daha büyük bir dilin parçası olarak tanıdık kılmak, dillerdeki birbirini tamamlama arzusunu dile getirmek, her yapıtta ve her dilde iletilemez olanın geçmesine izin vermek. Yapıtta yalnızca dilsel olan ve iletilebilir olan şey yoktur, orada yakalanabilir olan arı dili aktarmak üzere özgürlüğünü kullanmak ve o arı dili, engelleri paramparça olmuş kendi dilinde özgür bırakmak gerekir.

(Çevirilerde gerçek dil saklanır, gerçek dil özgün metin değildir, tümceler anlaşmayı başaramasalar bile, bütün dillerin uzlaştığı yerdir):

Kötü çevirilerin iki ortak özelliği vardır: Bir ileti aktarmaya çalışırlar ve okura hizmet etme iddiasındadırlar. Fakat yapıtın çevrilebilir olması, onun iletilmek için olmasından değildir. Bu onun, okura bağımlı olmayan özünden, içsel varoluşundan dolayı öyledir. Çevrilebilirlik yapıtın yaşamına ve yaşamını sürdürmesine bağlıdır. Yapıtın seviliyor oluşunun sonucu olmadığı gibi, çevirinin şu ya da bu düzeyde kolay olmasının sonucu da değildir. Çevrilebilirlik, gerçekte hiç çevrilmemiş olsalar da, yapıtların yasası olan *ilkesel olarak çevrilebilirliğe* bağlıdır.

Çeviri yapabiliyor olmamızın nedeni tüm diller arasında bir akrabalık bulunmasıdır. Bu akrabalık bir benzerlikle ilgili değil, farklı diller için ortak bir amaç olan birbirlerini tamamlayıcı niyetlerle ilgilidir. Benjamin'in *arı dil* (ya da gerçek dil) olarak adlandırdığı şey işte bu amaçtır, diller arasındaki denkliliği güvence altına alan Tanrı düşüncesidir. İki dil aynı şeyi imlediği zaman, bunu bütünüyle aynı biçimde yapmazlar, birbirlerini tamamlarlar. Her dilin bu arı dile ne kadar mesafede bulunduğunu bilebilsek, dillerin uzlaştığı ve birbirlerini tamamladıkları bir yer bulabilsek, dilsel tarihin

Mesihsel sınıra erişilebilir, bu da yapıtların sonsuz var oluşunu ve dillerin belirsiz yeniden doğuşunu sağlayabilirdi. Böyle bir çözüm, şimdilik, insanlara yasaklanmıştır. Her yapıtta, her zaman el sürülemeyen bir aktarılamaz kalmaktadır.

(Yazınsal bir yapıt özü gereğince çevrilebilirdir, çünkü o zamana kadar dillerde gizlenen arı dili hedeflemektedir):

Bir yapıtı tanımak için, seyirciyi bilmenin hiçbir yararı yoktur. Ne belli bir kitleyi, ne “ülküsel” alıcıyı, ne de alımlama koşullarını değil, yalnızca yapıtın özünü ve bir de genel olarak insanın özünü göz önünde bulundurmak gerekir. Yalnızca kötü çeviriler okura hizmet etmeye uğraşırlar. “İyi” çeviriler yalnızca yapıtın içeriğini hedeflerler.

(Hiçbir yapıt ya da sanat biçimi ne şu, ne bu okura, seyirciye ya da dinleyiciye seslenir, çünkü hiçbir yapıt ne iletidir ne iletişimidir):

Çevirmek, ne alımlamak, ne iletişim kurmak, ne temsil etmek, ne de yeniden üretmektir. Yükümlülük altına girmek, sorumluluk almaktır. Ödenmesi gereken bir borç bulunmaktadır. Ne borcu? Çevirmen bir mirasçıdır. Kendisine bir tohum bağışlanmıştır, onu geri vermek zorundadır. Bunun için, anlamı yeniden kurup bırakamaz öyle [çünkü bu yeniden kurma imkansızdır], yükümlülüğü bunun ötesine gider: Yapıtın olgunlaşmasına, daha fazla ve daha iyi yaşamasına katkıda bulunmak zorundadır.

(Çeviri bir metnin alımlanması, aktarılması, bir başka dilde yeniden üretilmesi de değildir; metnin yapıt olarak yaşamını sürdürmesini amaçlayan bir işlemdir):

Yapıt [eğer bir yapıtsa] yaşamını sürdürmesi gerekir. Aynııyla üremek değildir söz konusu olan, kalıtının büyümesinin ve gelişmesinin sağlanmasıdır. Öteki dillere genişleyebilmesi için [bu arada da çıkış dilinde yenilenebilmek için], aynı zamanda kendisine bağlı ve yaratıcı, işlevi [yalnızca] özgünün anlamını vermek olmayan, aynı zamanda onu verimli kılmak, iki dili büyütme ve değiştirmek, yapıttan hareketle yeni bir bütün yaratmak olan bir çevirmene gereksinimi vardır

yapıtın. Bu işi evlilik sözleşmesine benzetebiliriz. Sözleşme, ebeveynlerinin sıradan üremesine indirgenemeyen, kendisi de buluş ve öykü kaynağı olacak olan bir çocuğun doğuşunu vaad etmektedir. (Altını biz çiziyoruz.)

Bir yapıtın yorumlanması ve dolayısıyla da çeviri için Benjamin alımlama estetiğini bütünüyle reddeder: Sanatsal yapıt kendisini alımlayana seslenmez, çeviri de özgün metni anlamaktan uzak okurlara seslenmez hiçbir zaman. Benjamin, ülküsel olsa bile, alıcıyı göz önünde bulundurmanın gereksiz olduğunu düşünmektedir (Ballard, 1992: 255). Dolayısıyla bilginin iletilmesinin önemi yoktur: Bir çevirinin temel işlevi yapıtın özünü kavramak ve zaman içerisinde onun hayatta kalmasını sağlamaktır. Çevirmen bu özü yakalayınca, her dilde üstü kapalı ve ilksel olarak bulunan, Benjamin'in *arı dil* adını verdiği bu dili özgür bırakabilir.

Anlaşıldığı kadarıyla, Benjamin bir cennet dili, yani Babil Kulesi'nin (Bkz. sözlükçedeki "Babil" maddesi) çöküşünden sonra yitip gitmiş olan bir özgün dil hayal etmiştir. Çevirmenin görevi *dili* yeniden kurmak, yeniden yaratmaktır (Nergaard, 1993: 48-49). Çeviri önemli bir işleve sahiptir, çünkü, özgün dil ile simgeleştirilmiş olan, bir vazunun parçalarını andıran diller arasındaki birlik yeniden onun aracılığıyla kurulabilir. Benjamin'in çevirmenin görevine bakışı çevirmeni değerli kılan bir bakıştır: Çevirmene geçmişe ait yazınsal yapıtların hayatta kalmasında öncelikli bir görev yüklemektedir. Benjamin'in bakışıyla çevirmen bir yaratıcıdır, yaptığı işle, yaşayan dillerin Babil öncesi özgün dile yaklaşmasına katkıda bulunmaktadır.

Çünkü çevirinin görevi yalnızca özgünü sürdürmek gibi bir görev değil, aynı zamanda da "diller arasındaki en son ilişkiyi dile getirmek"tir. Diller arasındaki bu yakın ilişki özel bir aynılık ilişkisidir, bu da "diller karşılıklı olarak yabancı olmayıp, *önsel olarak* ve tarihsel her tür ilişkiden soyutlandıklarında, söylemek istedikleri açısından akrabadırlar" düşüncesine dayanır. Bu düşünce ise, diller ile çeviri arasındaki ilişki konusunda Roman Jakobson'un

düşüncelerine çok benzemektedir. “Diller aynı şeyi hedeflerler” demek, diller “ana dil”e doğru yönelmek olan niyetleri bakımından birbirlerini tamamlarlar demektir. “Çeviri dillerin uzlaştıkları bu yere dokunur.” Kavranamaz olanı, *özgün metnin özünü* kavramanın aracıdır. Eğer gerçek bir dil varsa, bu dil çevirilerde saklıdır. Çevirinin getirdiği yabancılık, özgün dile, “ana dil”e dokunabilme biçimidir. Walter Benjamin ayrıca metindeki Öteki’ne saygının altını çizer (Ayrıca bkz. Oseki-Dépré, 2011: 86, 102-103).

İspanya

José Ortega y Gasset (1883-1955), İspanyol filozof, toplumbilimci, deneme yazarı, gazeteci ve politikacıdır.

Arjantin’de sürgüneyken yazdığı, *Miseria y Esplendor de la traducción*⁴³ (1937) adlı denemesini çeviriye ayırmıştır. Günlük gazete *La Nación de Buenos Aires*’te “dizi” halinde yayımlanan metin, daha sonra, yazarın tüm eserleri arasında tam metin olarak yer almıştır (J. Ortega y Gasset, “Miseria y esplendor de la traducción”, *Obras completas*, Madrid, *Revista de Occidente*, 1961, Tome V, 433-452).

“Çevirmek onulmaz derecede ütöpik bir istek değil de nedir? İnsanın yaptığı her şeyin bir ütopya olduğu düşüncesine her gün biraz daha yaklaşıyorum. [...] Entelektüel alanda, (çevirmenin yaptığından) daha alçak gönüllü ve fakat daha büyük bir çalışma yoktur. [...] Çevirmen isyankar metinle ne yapacaktır? Çevrilen metni olağan dilin zindanına kapatacaktır, yani ona ihanet edecektir. Traduttore, traditore⁴⁴” (Nergaard, 1993: 181-183).

Ortega y Gasset’in çeviri üzerine düşüncesinde bir metnin tam olarak çevrilebileceğine, özgün metin yazarının niyetinin bütünüyle aktarılabilceğine yönelik belirgin bir

⁴³ Ç.N.: *Çevirinin Sefaleti ve Görkemi*

⁴⁴ Ç.N.: *Çevirmen haindir.*

kuşku vardır; böylelikle çevirmenin büyük ahlaki sorumluluğuna ve mesleğinin toplumsal önemine vurgu yapmaktadır.

Fransa

Valéry Larbaud (1881-1957) İngilizce, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca bilen, Fransız yazar, şair, romancı ve deneme yazarıdır. Önemli yabancı yapıtların Fransa'da tanınmasını sağlamıştır. *Sous l'invocation de saint Jérôme* (Paris, Gallimard, 1946, 341 sayfa) adlı oylumlu kitabında, kendisinin de etkin olarak yaptığı çevirmenlik mesleğinin tarihini ele almıştır.

Mathieu Guidère'e göre, XX. yüzyılın en dikkat çeken Fransız çeviribilimcileri şunlardır: Georges Mounin (1910-1993), Antoine Berman (1947-1991), Danica Seleskovitch (1921-2001), Henri Meschonnic, Jean-René Ladmiral, Marianne Lederer, Michel Ballard (Université d'Artois, Arras), Daniel Gile (Guidère, 2010: 30).

Öğrendiklerimizi test edelim (Giriş ve A.I – A.VI bölümleri arası)

1. Çeviribilimin incelediği olgular nelerdir?
2. Bilim dalı olarak çeviribilimin başlangıcı hangi döneme tarihlenmektedir?
3. Bu bilim dalının kurucuları kimlerdir?
4. XX. yüzyılda, gerek Avrupa ve ABD'de, gerekse de Çekoslovakya ve Çek Cumhuriyeti'nde çevirmenlik mesleğine ilişkin kamuoyu görüşü nasıldır?
5. Yazınsal çeviriyi (tarih veya felsefe gibi insan bilimlerine dahil edilen yapıtların çevirisini de) konu alan söyleme yüzyıllar boyunca egemen olan kuramsal çerçeve neydi? Çevirmenlerin, yazarların, filozofların

ve çeviri kuramcılarının tartıştığı ve kafa yordığı sorular hangileriydi?

6. Tarih boyunca başlıca baskın çeviri stratejileri hangileridir?

B. XX. YÜZYILDA ÇEVİRİ YAKLAŞIMLARI VE MODELLERİ

Araştırmaların genel yönelimini belli bir bilim dalının (dilbilim, göstergebilim, edimbilim, iletişim...) bakış açısından hareketle belirleyen yaklaşımların yanı sıra, çeviriye özgü belli sayıda kuramla karşılaşmaktadır. Çeviri kuramları çevrilmiş metni veya çeviri sürecini betimlemeye, açıklamaya ve modellemeye yarayan kavramsal tasarımlardır. Var olan kavramsal çerçevelerden esinlenebildikleri olsa da, kendilerine özgülük sergilerler, bir başka deyişle, yalnızca çeviriye odaklı bir düşünce önerirler. Çeviri yaklaşımları çeviriyi gelişimlerini tamamlamış dallara bağlama eğilimindeyken, bu kuramlar çeviribilimin özerkliğini ve bağımsızlığını pekiştirmek isterler. Bizzat çevirinin doğası çeviribilimi dallararası bir araştırma alanı haline getirmektedir (Guidère, 2010: 41-77).

ÇAĞDAŞ KURAMLARA GİRİŞ

Çeviri üzerine bilgiler ve kuramsal açıklamalar biriktiren çağdaş çeviribilimin doğuşu İkinci Dünya Savaşı (1945) sonrası dönemde gerçekleşir. Sanat, iş, insan bilimlerinin bir dalı veya bilimsel bir gözlemin konusu olarak kabul edilen çeviri, XX. yüzyılın ikinci yarısında daha dizgesel bir yaklaşımla incelenir. Küreselleşmedeki ilerlemenin dilleri eskiye oranla çok daha yoğun bir ilişki içerisine sokmasından da kaynaklanan bu durum, çeviri eğitimini ve dolayısıyla çeviri üzerine dizgesel ve ortaklaşa bir kuramsal düşünceler bütününe gerekli hale getirir. Geçtiğimiz on yıllar boyunca, çeviri akademik araştırmaların ayrıcalıklı konusu haline gelirken çeviri eğitimi vermek üzere özel sektörde ve kamuda enstitüler, üniversitelerde fakülteler ve merkezler kurulur. Özellikle seksenli yıllardan başlayarak, çeviriyi konu alan araştırmalar ilgi görmeye başlar ve o zamana kadar felsefe, tarih veya yazın alanlarına dahil edilen çok sayıda

deneme çeviribilim alanına dahil edilir (Bkz. örneğin W. Benjamin'in denemeleri).

XX. yüzyılın ikinci yarısında, dilbilimsel çeviribilim ve yazınsal çeviribilim gibi başlıca iki kuramsal ekol ve dal birbirinin yerini alır (ve belli ölçüde de çatışırlar).

İlk olarak dilbilimsel çeviribilim, önceki araştırmaların yeterince dizgesel olmayan özelliğinden kurtulmuştur. Ellili yıllarla birlikte, çeviri sürecinin doğası üzerine bir dizi kuramsal düşüncenin yanı sıra var olan diller arasındaki ilişkilerle ilgili uygulamalı araştırmalar dizisi ortaya koymuştur (Bkz. Vinay ve Darbelnet'nin "karşılaştırmalı biçembilim"i). Bu düşünceler ve araştırmalar, çevirinin tüm biçimlerini ve hatta "kurallarını" belirleyen dilbilimsel modeller oluşturabilme yolunda iyimser bir umudu beslemiştir. Otomatik çeviri konusundaki ilk başarılı denemeler gerçekleştiğinde, çeviriyi basit bir dilsel düzgülü değiştirme olarak tasarlamak mümkünmüş gibi gözüküyordu.

Ellili yılların başı ile altmışların başına kadar olan dönemden itibaren, çevirinin ufku neredeyse bütünüyle çeviri sürecine ilişkin "bilimsel" araştırmayı dilsel düzgülü değiştirme çözümlemesine dayandırmak isteyen araştırmacılarca doldurulmuştur. Özellikle *Übersetzungswissenschaft*⁴⁵'i (Leipzig ekolünden Otto Kade, Albrecht Neubert ve Gert Jäger, ardından da Werner Koller ve Wofram Wills) kuran Alman kuramcılar bunlardandır.

Altmışlı yılların sonuna kadar, *Übersetzungswissenschaft*'in önceliği dildışı olguların çeviri sürecine ilişkin betimlemeden dışlanması olmuştur. Fakat sonunda, söz konusu araştırmacılar dildışı bağlamın görmezden gelinemeyeceğini ve çeviribilim alanının dışında tutulamayacağını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla, altmışlı yılların sonunda Almanya'da ve dilbilimsel araştırmalar çerçevesinde metin sınıflaması/türleri ile işlevsel çeviribilim üzerine denemeler ortaya çıkmıştır.

⁴⁵ Ç.N.: *Çeviri Araştırmaları*

Bunlar bugün hala çeviri alanında çalışan uygulamacılar ile araştırmacılar için sağlam bir kuramsal taban oluşturmaktadırlar. Yazın araştırmacıları, dilbilimsel çeviribilimin baskın olduğu ellili ve altmışlı yıllarda, çeviri ile ilgilendiklerinde, bir yandan özgün ve çeviri metinler arasındaki anlamsal ve biçimsel farklara ilişkin görgül gözlemlere, bir yandan da biçimsel ve etik nitelikli öğretici belirlemelere odaklanıyorlardı. *Übersetzungswissenschaft*'ın “bilimsellik” iddiasına tepki gösteren, çeviri edimine yönelik öznel bir bakış açısı söz konusuydu.

Yetmişli yıllar boyunca, özellikle karşılaştırmalı yazın araştırmaları çerçevesinde, yeni bir ekol doğar. Daha sonraları *Translations Studies* olarak adlandırılan ekol dilbilimsel çeviribilime ve ondan önceki yazınsal çeviribilime daha başından eleştirel bir muhalefet yürütür. Ekole bağlı araştırmacılar (önce Büyük Britanya'da, Hollanda'da ve İsrail'de gelişir), toplumsal, ideolojik, siyasal ve kültürel bağlamın, bilinen adıyla “çeviri” olarak tanımlanan, bir metinden ötekine ve bir dilden ötekine geçişinin koşullarını belirleyen biçimi gözlemlemeye çalışıyorlardı. *Translation Studies*'in bakış açısını (Massimiliano Morini'ye göre), Jacques Derrida'nın felsefi yapısökümcülüğün bakış açısı ile karşılaştırmak mümkündür: Her iki durumda da, yöntem ve ilke belirlemeyle o kadar ilgilenmeyen, ama daha çok başkaları tarafından belirlenmiş yöntemlerin ve ilkelerin kökenine kadar gitmeyi dert eden dallarla işimiz yok. *Translations Studies* (kendine özgü bir çeviribilimsel ekol olarak) günümüzde kuramsal ve uygulamalı düzeyde öyle bir etkiye sahiptir ki, bazı araştırmacılara göre, özellikle İngilizce konuşulan dünyada, terim kısaca çeviribilime karşılık gelmektedir (Morini, 2007: 18-95).

B.I. DİLBİLİMSEL KURAMLAR - 1950'LI VE 1960'LI YILLAR

Karşılaştırmalı biçembilim: Jean Darbelnet, Jean-Paul Vinay

Kanada'daki Ottawa Üniversitesi fahri doktorasına sahip, Laval Üniversitesi profesörü **Jean Darbelnet** (1904-1990) hayatını Fransızca ile İngilizcenin karşılaştırmalı incelemesine adanmıştır. Söz konusu alanda birçok kitabın ve makalenin yanı sıra *Stylistique comparée du français et de l'anglais*⁴⁶ adlı kitabın eşyazarı olan Darbelnet, bir araştırma ve kuramsal düşünce alanının ve tüm çevirmenler için gerekli uygulamaların temellerini atmıştır.

Çokdilli sesbilimci, dilbilimci, eğitmen, çizer, müzisyen ve aynı zamanda çevirmen olan **Jean-Paul Vinay** (1910-1999) çeviriyle ilgilenen üniversite çevrelerinde çokça tanınan bir yazardır. Uzun yıllar boyunca Montréal Üniversitesi dilbilim birimini, ardından dilbilim eğitimi programına ek olarak, yazılı ve sözlü çeviri derslerini oluşturduğu aynı üniversitenin çeviri bölümünü yönetmiştir. Kuramsal ve uygulamalı dilbilim kaygıları kendisini doğal olarak eğitimi daha iyi yapılandırmaya, sürekli çevirmen eğitimini yaygınlaştırmaya ve Kanada'da çevirmen mesleğinin örgütlenmesine katılmaya götürmüştür. 1958'de, Paris'te Didier, Montréal'de Beauchemin yayınlarından Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet'nin *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction* adlı kitabı yayımlanır. Bütün dünyada çok iyi bilinen bu kitap (1995'te İngilizceye çevrilmiştir) bugün de kullanılmaktadır. Birçok yeniden basımı ve gözden geçirilmiş basımı gerçekleştirilen kitap çoğunlukla dilbilim ve

⁴⁶ Ç.N.: *Fransızca ve İngilizcenin karşılaştırmalı biçembilimi*

çeviri öğrenci kuşaklarının temel eseri olmuştur. Charles Bally ve Albert Malblanc'ın çalışmalarından esinlenen kitap çeviri eğitiminde “sanat”tan, “dizgeselleşme”ye geçişin gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Eser günümüzde “çeviribilim” (*Übesetzungswissenschaft*) olarak adlandırılan alandaki düşüncelerin ilerlemesine önemli katkılar yapmıştır.

Ekim 1955'te, *Çevirmenler Dergisi (Journal des traducteurs / Translators' Journal)* adıyla Kanada Sertifikalı Çevirmenler Derneği (*L'Association canadienne des traducteurs diplômés*)'nin ilk bülteni yayımlanır. Birinci cildin 5'inci sayısından itibaren, çeviri eğitimini yaygınlaştırmak ve bültene de arzu edilen istikrarı kazandırmak için on yılı aşkın bir süre derginin yönetimini üstlenir. Dergi 1966 yılında *META* adını alır. Eylül 1966'da, Jean-Paul Vinay derginin yönetimini bırakır; ancak ölüncüye dek ilişkisini koparmamış ve muhabir üye rolünü sürdürmüştür.

Ellili yıllarda, Charles Bally'nin XX'inci yüzyılın başında kurduğu modern biçimbilimin devamında “karşılaştırmalı biçembilim” veya çeviri amaçlı olarak iki veya daha çok dil sel dizgenin karşılaştırmalı incelemesi doğar. *Stylistique comparée du français et de l'anglais* (1958)'nin Kanadalı iki yazarı **Jean-Paul Vinay** (1910-1999) ve **Jean Darbelnet** (1904-1990) iki biçem dizgesinin (Fransızca ve İngilizce) karşılaşmasının uygulaması çevirinin kısmen otomatikleşmesine götürebilecek olan genel çizgileri ve kimi durumlarda kesin çizgileri ayırt etmeye olanak tanıyacağına ikna olduklarını belirtmişlerdir. İki yazar bir dilden ötekine geçişin gerek doğrudan çeviriyle, gerekse de dolaylı çeviriyle gerçekleştiğinin altını çizmişlerdir. Üç tür doğrudan çeviri (ödüncleme, öykünme, bire bir çeviri) ve dört dolaylı çeviri (dönüştürüm, ayarlama, eşdeğerlik, uyarlama) yöntemi belirlemişlerdir (Morini, 2007: 63-7).

Çeviri Birimi

Çeviride uzun bir süre “sözcük” temel birim olarak kabul edilmiştir. İki Kanadalı dilbilimci Vinay ve Darbelnet'ye göre,

sözcük, görünüşteki uygunluğuna rağmen yeterli bir çeviri birimi değildir. “Fakat biz sözcükten bütünüyle vaz geçmiş değiliz, çünkü bir sözce aralarında boşluklar bulunan sözcüklere ayrılmakta ve sözlüklerde de bu şekilde sınırlandırılmış öğeleri buluyoruz. Fakat yazılı dilde bile sınırlar çok belirgin değildir: Örneğin, “face à face”, üç ayrı yazı birim olarak yazılırken, “vis-à-vis”, “porte-monnaie”, “portefeuille” tek bir yazıbirim olarak yazılmaktadır; ya da “tout à fait” veya “sur-le-champ” gibi. Ayırma çizgisinin kullanımına ilişkin kural dışlıkları İngilizcede de diğer dillerde de görürüz.

Konuşma diline bakarsak, kulağın algıladığı birimler seslemler ve sözcükleri kendi aralarında sınırlandırmaya olanak veren sesbilimsel işaret öbekleri olduğundan, sözcükler arasındaki sınırlar yok olmaktadır.

Birimler sorunu dolayısıyla önceden beri mevcut olup Saussure’ün de dikkatini çekmiştir: “Dil, ilk elden algılanabilen kendilikler sunmamak gibi tuhaf ve çarpıcı bir özellik sergiler, ne var ki bunların varlığından kuşku duymayız ve onu oluşturan şey de bu kendiliklerin oyunudur” (Cours de linguistique général, p. 149).

Bizi sözcüğü birim olarak görmekten alıkoyan şey, onu öyle görürsek göstergenin ikili yapısının artık görülemeyişi ve gösterenin gösterilene göre abartılı bir konuma gelmesidir. Oysa çevirmen anlamdan yola çıkmakta ve bütün aktarım işlemlerini anlam alanında gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla çevirmen bütünüyle biçimsel olmayan bir birime gereksinim duymaktadır, zira akıl yürütme sürecinin iki ucundaki biçim üzerinde çalışmaktadır. Bu koşullarda, çevirmenin sözcükleri değil de düşünceleri ve duyguları çevirmesi gerektiği yönündeki ilkeye uygun olarak açığa çıkarılması gereken birim, düşünce birimidir.

J.-P. Vinay ve Jean Darbelnet düşünce birimleri, sözlüksel birimler ve çeviri birimleri terimlerini eşdeğer olarak kabul etmektedir. Yazarlara göre, bu terimler farklı bakış açılarında ele alınan aynı gerçekliği ifade etmektedir. Onların çeviri

birimleri sözlükçenin öğelerinin içlerinde tek bir düşünce ögesine denk gelen sözlüksel birimlerdir. Yazarlar açısından çeviri birimi “sözcenin en küçük kesiti olup bunun bağdaşıklığı öyledir ki ayrı ayrı çevrilemezler”.

Bu tanımdan yol çıkararak, ileti içerisindeki oynadıkları özel role göre dört tür çeviri birimi belirlemişlerdir:

1. İşlevsel birimler; bunların öğeleri her iki dilde de aynı dilbilgisel işleve karşılık gelmektedir;
2. Anlamsal birimler; tek bir anlam birimini temsil ederler;
3. Diyalektik birimler; aynı akıl yürütmeyi eklemlerler;
4. Bürünsel birimler; bunların öğeleri sözcenin aynı şekilde vurgulanmasını belirtirler.” (Vinay-Darbelnet, 1958: 34-37)

- **İşlevsel birimler**

Il habite Saint-Sauveur / à deux pas/ en meuble / chez ses parents.

- **Anlamsal birimler:**

Sur-le-champ: immediately (yani on the spot)

Avoir lieu: to happen (yani to take place)

- **Diyalektik birimler:**

En effet, or, puisqu’aussi bien

- **Bürünsel birimler:**

“You don’t say! : Ça alors!”

(Vinay-Darbelnet, 1958: 35-36)

Gerçekte, Vinay-Darbelnet için yalnızca son üç ulam çeviri birimlerini oluşturmaktadır. İşlevsel birimler tek bir düşünce birimine indirgenmek zorunda değildir.

Eğer çeviri birimleri ile metnin sözcüklerini eşleşme bakımından değerlendirirsek, üç durum söz konusu olur:

- **Basit birimler:** Bunların her biri tek bir sözcüğe karşılık gelirler. Doğal olarak en basit ve en sık görülen durumdur. “*Il gagne cinq mille dollars*” tümcesinde birim sayısı kadar sözcük bulunmakta olup her bir sözcüğü tek tek tümcenin dokusunu bozmadan

karşılığıyla değiştirilebilmektedir. Örneğin “Elle reçoit trois cent francs”.

- **Genleşmiş birimler:** Bu birimler, tek bir sözlükbilimsel birim oluşturan birçok sözcüğe yayılırlar, çünkü tek bir düşüncenin ifadesini kendi aralarında paylaşırlar.

au fur et à mesure que : as

dans la mesure où: in so far as

- **Kesitsel birimler:** Buradaki çeviri birimi bir sözcüğün ancak bir parçasıdır, bir başka deyişle sözcüğün oluşumu yine konuşan kişi tarafından hissedilmektedir. “*Relever quelque chose qui est tombé*” öyledir, ama “*Relever une erreur*” öyle değildir; “*recréation*” öyledir, ama “*récréation*” öyle değildir (Vinay-Darbelnet, 1958: 34-37).

Vinay ve Darbelnet bu yöntemlerin çözümleme nesnesi olarak “çeviri birimi” kavramını tanımlayarak alana bir yenilik getirmişlerdir. Çeviri biriminin üç ayağı vardır: sözlükçe, düzenleme ve ileti. Fakat bu birimlerin doğası ve kapsamı birçok eleştiriyi beraberinde getirecektir. Robert Larose (1989) yöntembilimsel açıdan bu çeviri birimlerini eleştirir: Vinay ve Darbelnet’in kullandığı anlamda yalnızca 2, 3 ve 4, yani özerk sözlükbirim olarak işleyen öbekler birer çeviribirimidir. İşlevsel birimler daha çok yapısal dilbilgisindeki geleneksel öbek ayırımına denk düşüyor gözükmektedir. Bir dilsel ögenin aynı anda birden çok ulama ait olması şaşırtıcıdır. Bağlaçlar örneğin bir yandan işlevsel, diğer yandan diyalektik birimleri oluşturabilmektedir. Bu eleştirilere rağmen, Larose çeviribilimde zorunlu bir kavram olarak çeviri birimi kavramının önemini kabul etmektedir: “çeviri nadiren sözcüğü sözcüğüne çeviriyle mümkün olsa da, çevrilmiş metinlerin ölçü birimi olarak işlev göreceği olan küçükçül metin birimlerini (sözcük mü? tümce mi?) ve büyükçül birimleri kabul etmek gerekmektedir. Uygulamada, amacı “metni metnine” bir

çeviriye ulaşmak olan daha çok “tümcesi tümcesine” çeviri söz konusudur. Genellikle, çeviri birimi ne kadar büyükse, çeviri o kadar “özgür” olma eğilimi gösterirken, küçükçül birimler kendileri için çevrildiğinde çeviri “bire bir” olmaktadır. Bu yaklaşımın açıklarını gidermek için, Larose (1989:26) çeviribirimi olarak “göstergebirim” kavramını önerir: “Bir dilin birimlerini öteki dilin birimlerine değil, fakat Jakobson (1963: 80)’un da belirttiği gibi, bir dilin iletilerini diğer bir dildeki iletilere çeviriyoruz. ... Ayrıca birim çözümlemesi çok sayıda sorunu çözmeye olanak tanımakla birlikte, yönelmemiz gereken şey daha çok göstergebilimsel birimlerin, diğer bir adlandırmayla “göstergebirimler”in keşfi olmalıdır” (Guidère, 2010: 44-45).

Çeviri Teknik ve Yöntemleri

“Karşılaştırmalı biçembilimin üzerine kurulduğu kuramsal ilkeleri belirledikten sonra, çevirmenin yaklaşımının dayandığı teknik ve yöntemlerin neler olacağını belirtmekte yarar var.

Çeviri eylemi sırasında çevirmenin, biri dile getirilen ve somutlaşmış, diğeri ise hala gücül ve uyarlanabilir olan iki dilsel dizgeyi birbirine yaklaştırdığını hatırlatalım. Çevirmenin gözünün önünde bir çıkış noktası vardır ve zihninde bir varış noktası geliştirmektedir. Öncelikle metnini keşfedecektir. Kesitlere ayırdığı çeviri birimlerinin betimsel, duyuşsal, zihinsel içeriğini değerlendirir, biçemsel etkileri tartar ve değerlendirir, vb. Fakat o noktada kalamaz. Kısa bir süre sonra zihni bir çözümde durur. Kimi durumlarda, bu çözüme o kadar çabuk ulaşır ki, çıkış dilini okuması varış dilinin iletisini neredeyse otomatik olarak çağırdığından eşzamanlı bir fişkırmaya izlenimine sahip olur. Bundan sonra geriye, çıkış dilindeki hiçbir öğenin unutulmadığından emin olmak üzere bir kere daha metnini kontrol etmek kalır ve böylece süreç tamamlanmıştır.

İşte bizim açıklığa kavuşturmamız gereken tam da bu süreçtir. Sürecin, her biri tek başına veya birlikte kullanılabilen

ve gittikçe artan güçlüklerle karşılık gelen yedi başlıkta toplayabileceğimiz yolları ya da yöntemleri vardır.

Ana hatlarıyla, çevirmenin başvurabileceği iki temel yaklaşım bulunmaktadır: **doğrudan** veya **bire bir çeviri** ve **dolaylı çeviri**.

Nitekim çıkış dilindeki iletinin varış dilindeki iletiye bütünüyle dönüştürülebildiği olmaktadır, çünkü ya koşut ulamlara (yapısal koşutluk) ya da koşut tasarımlara dayanmaktadır (üstdilsel koşutluk). Fakat aynı zamanda, genel izlenim her iki ileti için de aynı olmak zorunda olduğundan, çevirmenin varış dilinde eşdeğer araçlarla gidermesi gereken boşluklar tespit ettiği de olabilmektedir. Ayrıca yapısal veya üstdilsel düzeydeki farklılıklar nedeniyle bazı biçimsel etkilerin düzenleme veya sözlüksel düzeyde büyük ya da küçük çaplı bir ters yüz etme olmadan varış diline aktarılamadığı da olmaktadır. Bu durumda, ilk bakışta şaşırabilecek çok daha karmaşık yöntemlere başvurmak gerekir: Bunlar dolaylı (4-7) çeviri yöntemleridir. 1, 2 ve 3 ise doğrudan yöntemlerdir” (Vinay-Darbelnet, 1958: 46-47).

Ödünçleme (Fr. L'emprunt)

“Genellikle üstdilsel (yeni teknik, bilinmeyen kavram) bir boşluğu doldurmak için başvuru olan ödünçleme en basit çeviri yöntemidir. Çevirmen bazen biçimsel bir etki yaratmak üzere buna başvurma ihtiyacı duyabilir. Örneğin, yerel bir rengi çevirmek üzere, yabancı sözcüklerden yararlanılır, Rusya’da “verstes”, Amerika’da “dolar” ve “party”, Meksika’da “tequila” ve “tortillas”, vb denir. “The coroner spoke” gibi bir tümce ödünçleme yoluyla “le coroner prit la parole” şeklinde çevrildiğinde, Fransız hukuk adamlarının adları arasında eşdeğer bir karşılık aramaktan daha iyi bir çeviri olabilir.

Ödünçlemeler arasında, bizim için artık eski olmayan, fakat bir zamanlar ödünçlenmiş olanlar bulunmaktadır: “alcool”, “redingote”, “acajou”, vb. Çevirmeni ilgilendiren, yeni ödünçlemeler, hatta kişisel ödünçlemelerdir.

Ödünçlemelerin, aynı şekilde “sahte dostlar”ın (faux-amis) ve anlamsal olanların (anlamsal uydurmalar: örneğin, bir dilde bulunan bir sözcük yabancı bir dilin etkisiyle başka anlamlar yüklenebilir, İngilizcedeki *to realize* Fransızcadaki *réaliser* eylemine “se rendre compte de” (farkına varmak) anlamını katarak zenginleştirmiştir) çoğunlukla bir dile çeviri yoluyla girdiğine dikkat etmek gerekir. Ödünçlemeler vesilesiyle sözü edilen yerel renk sorunu biçim etkilerini ve dolayısıyla iletiyi ilgilendirir” (Vinay-Darbelnet, 1958: 47).

Öykünme (Fr. Le calque)

“Öykünme özel bir ödünçleme türüdür: Yabancı dilden öbek ödünçlenir, fakat öbeği oluşturan öğeler bire bir çevrilir. Öykünme ya yeni bir ifade biçimi katarak hedef dilin sözdizimsel yapısına uyan bir *anlatım öykünmesi*, ya da hedef dile yeni bir yapı sokan *yapı öykünmesi* ile sonuçlanır.

Ödünçlemelerde olduğu gibi, kendilerinden “sahte dostlar” türeten anlamsal bir evrime uğramış olabilen eski, kalıplaşmış öykünmeler bulunmaktadır. Çevirmen için ilginç olanlar, bir boşluğu doldururken bir ödünçlemeden kaçınmak isteyen yeni öykünmeler olacaktır (Örneğin, Almandan öykünülmüş olan *économiquement faible*); Vinay-Darbelnet bu tür durumlarda, Yunan-Latin kaynaklı sözcük türetmeye başvurmayı önermekte, bunun “thérapie occupationnelle” (Occupational Therapy), “Banque pour le commerce et le Développement”, “les quatre Grands” veya “Le premier Français” gibi rahatsız edici çevirileri önleyebileceğini belirtmektedirler” (Vinay-Darbelnet, 1958: 47-48).

Bire bir çeviri (Fr. la traduction littérale)

“Bire bir veya sözcüğü sözcüğüne çeviri kaynak dilden hedef dile aynı zamanda doğru ve deyimleşmiş bir metinle sonuçlanan geçişi ifade etmektedir: “Where are you?” “Où êtes-vous?”.

Bire bir çeviri örnekleri en fazla aynı dil ailesinden (Fransızca-İtalyanca) ve özellikle de aynı kültürden gelen diller arasında yapılan çevirilerde görülmektedir. Fransızcayla İspanyolca arasında çok sayıda bire bir çeviri örnekleri belirlenebilir, bu da iki ulusun vatandaşlarının iki dillilik dönemlerinde fiziksel olarak birlikte bulunmalarına, bu dillerden birinin veya ötekini entelektüel veya siyasal saygınlığına bağlanan bilinçli veya bilinçsiz taklitle açıklanabilir.

Eğer bire bir çeviri çevirmen tarafından kabul edilemez olarak görülüyorsa, dolaylı bir çeviriye başvurmak gerekir. Bire bir çeviriden kaynaklanan “kabul edilemez” çeviri ya başka bir anlam verecektir, ya anlamsız olacaktır, ya yapısal nedenlerle mümkün olmayacaktır ya da aynı dil düzeyine denk düşmeyecektir.

Eğer şu iki tümceyi ele alırsak: (1) “He looked at the map” (2) “He looked the picture of health”, birincisini “*Il regarda la carte*” şeklinde bire bir çevirebiliriz, fakat ikincisini “*Il paraissait l’image de la santé*” şeklinde çeviremeyiz (anlatım biçimi nedeniyle yapmak zorunda değilsek (örneğin bir konuşmada kötü Fransızca konuşan bir İngiliz değilse). Eğer çevirmen “*Il se portait comme un charme*” gibi bir tümceye ulaşıyorsa, sebebi iletiler arasındaki eşdeğerliği kabul ediyor demektir. İletilerin eşdeğerliğinin kendisi, son olarak, durumun aynılığına dayanır. Bu da tek başına varış dilinin, gerçekliğin, çıkış dilinin tanımadığı bazı özelliklerini koruduğunu söylemeye izin verir.

Eğer “gösterilen” sözlüklerimiz olsaydı, çevirimizi çıkış dilinin iletisinin belirttiği duruma karşılık gelen maddede aramız yeterli olabilirdi. Bu tür sözlükler de gerçekte neredeyse hiç bulunmadığından, sözcüklerden ve çeviri birimlerinden hareket ediyoruz ve onları arzu edilen iletiye ulaşmak için bazı yöntemlere tabi tutuyoruz. Bir sözcüğün anlamı sözcüde tuttuğu yerin işlevi olduğundan, çözümün, hiçbir sözlüğün sözünü etmediği çıkış noktamızdan çok

uzaklarda bir sözcükler kümelenmesiyle sonuçlanması söz konusu olabilmektedir. Göstergelerin kendi aralarında sonsuz birleşme olanakları nedeniyle, çevirmenin sorunlarına tam anlamıyla sözlüklerde çözüm bulamamasının nedeni anlaşılmaktadır. Zira iletinin tamamına sahip olan yalnızca kendisidir, durumun tek yansıması olan ileti de tek başına son çözümlemede iki metnin koşutluğunu söylemeye olanak vermektedir” (Vinay-Darbelnet, 1958: 48-50).

Dönüştürüm (Fr. La transposition)

“İletinin anlamını değiştirmeksizin, söylemin bir parçasını bir başkasıyla değiştirmeye dayanan yöntemi böyle adlandırıyoruz. Sözü edilen yöntem bir dilin içerisinde uygulanabileceği gibi dillerarası çeviriye de uygulanabilir. “Il a annoncé qu’il reviendrait” tümcesi bağlaçla bağlı eylemin adlaştırmasıyla şu tümceye dönüşür: Il a annoncé son retour”. Bu ikinci yapı, *temel yapı* durumundaki birincisinin aksine *dönüştürülmüş yapı* olarak adlandırılacaktır. Çeviri alanında, zorunlu dönüştürüm ve seçimlik dönüştürüm olmak üzere iki dönüştürüm türü söz konusudur. Örneğin “dès son lever”, zorunlu olarak “As soon as he gets up” şeklinde çevrilecektir, çünkü İngilizce bu durumda yalnızca temel yapıya sahiptir. Fakat tersini düşündüğümüzde, öykünme ve dönüştürüm arasındaki bir seçimle karşı karşıya kalırız, çünkü Fransızca her iki yapıya da sahiptir.

Buna karşılık, “après qu’il sera revenu: after he comes back” gibi eşdeğer iki tümcenin her ikisi de dönüştürüm yoluyla çevrilebilmektedir: “après son retour : after his turn”.

Temel yapı ile dönüştürülmüş yapı biçembilimsel açıdan zorunlu olarak eşdeğer olmayabilirler. Çevirmen bu şekilde elde edilen yapı tümceye daha iyi oturuyorsa veya bir biçem ayrıntısı yaratıyorsa, dönüştürüm yapmaya hazır olmalıdır. Dönüştürülmüş yapının genellikle daha yazınsal bir niteliği vardır. Dönüştürümün sıkça görülen örneklerinden biri

karşılıklı yer değiştirmedir (bir tür çifte dönüştürüm) (Vinay-Darbelnet, 1958: 50).

Değiştirim (Fr. La modulation)

“Değiştirim, bakış açısını, ya da aydınlatma açısını değiştirerek ileti içerisinde edilen değişikliği ifade etmektedir. Bire bir çevirinin veya dönüştürümün dilbilgisel olarak doğru, fakat varış dilinin düşünme biçimine aykırı bir sözceyle sonuçlandığının anlaşıldığı durumda ortaya çıkar.

Dönüştürümde olduğu gibi “zorunlu” ve “seçimlik” değiştirimden söz edeceğiz. Zorunlu bir değiştirim örneği şudur: “le moment où” - “The time when”. Buna karşılık değiştirim çıkış dilinin olumsuz olarak sunduğu bir şeyi olumlu olarak sunmaya dayanır ki bu da çoğunlukla seçimlidir: “It is not difficult to show... : Il est facile de démontrer...” şeklinde de çevrilebilir.

Kalıplaşmış bir değiştirim ile özgür değiştirim arasındaki fark bir derece konusudur. Kalıplaşmış değiştirimde, kullanımdaki sıklık derecesi, kullanım kaynaklı tam kabul, sözlüğe kayıttan (dilbilgisinden) kaynaklanan yaygınlık nedeniyle, her iki dile kusursuz derecede sahip olan herkes kalıplaşmış değiştirime tereddütsüz başvurmaktadır.

Özgür değiştirimde, kalıplaşma söz konusu değildir. Yöntem her seferinde yeniden oluşturulmalıdır. Bununla birlikte bu yüzden değiştirim bütünüyle seçimlik değildir. Eğer iyi yapılırsa, okuru “evet, Fransızcada bu böyle denir” dedirtecek bir çözüme götürmelidir. Özgür bir değiştirim sıklık kazanıp da tek seçenek haline geldiğinde kalıplaşmış bir değiştirim haline gelebilir. Özgür bir değiştirimin kalıplaşmış bir değiştirim haline gelişi, söz konusu olgu sözlüklere ve dilbilgisi kitaplarına geçtiğinde ve okutulan ders haline geldiğinde sonuçlanmış olur. O andan itibaren değiştirime başvurmamak bir kullanım hatasıdır” (Vinay-Darbelnet, 1958: 51).

Eşdeğerlik (Fr. L'équivalence)

“İki metnin aynı durumu biçimsel ve yapısal olarak bütünüyle farklı araçlara başvurarak açıkladıkları olur. Bu durumda bir eşdeğerlik söz konusudur. Bu çoğunlukla öbekselle nitelikte olup iletinin bütününe ilgilendirir. Eşdeğerliklerin çoğu dolayısıyla kalıplaşmışlardır ve kalıp, atasözü, adıl veya sıfatsıl bileşikler, vb tümcesel bir listenin parçasını oluştururlar. Atasözleri genellikle kusursuz eşdeğerlik örnekleri sergilerler: “Like a bull in a china shop”: “Comme un chien dans un jeu de quilles”; “Too many cooks spoil the broth”: “Deux patrons font chavirer la barque”. Kalıp sözler için de böyledir; öykünmemek gerekir; bununla birlikte iki dilin sürekli iletişim içerisinde olduğu iki dilli toplumlarda bu gözlemlenen bir şeydir. Ayrıca öykünmelerden bazılarının, anılan durumun yeni olması ve yabancı dile uyum sağlayabilir olması halinde, diğer dil tarafından kabul edilmesiyle sonuçlandığı olur. Fakat çevirmen kusursuz bir düzene sahip olan bir dile bu öykünmelerin sokulmasının yarattığı sorumluluğun bilincinde olmalıdır.” (Vinay-Darbelenet, 1958: 52)

Uyarılama (Fr. L'adaptation)

“Bu yedinci yöntemle, çevirinin en uç noktasına ulaşmış bulunuyoruz; iletinin gönderme yaptığı durumun varış dilinde var olmadığı durumlarda uygulanmakta olup eşdeğer olduğu değerlendirilen başka bir duruma göre yeniden oluşturulması gerekmektedir. Dolayısıyla eşdeğerliğin özel bir durumu, yani durumsal eşdeğerliktir. Bir örnek vermek gerekirse, kültürel bir davranış olarak kızını dudaklarından öpen bir İngiliz babanın davranışı Fransızca metinde aynı şekilde verilemeyebilir. “He kissed his daughter on the mouth” tümcesini “Il embrassa sa fille sur la bouche” biçiminde çevirmek, uzun bir yolculuktan evine dönen iyi aile babası söz konusuken çıkış dilinde olmayan bir öğeyi varış diline sokmak olacaktır. Durum şu şekilde çözülebilir: “Il serra tendrement sa fille dans ses bras”.

Son olarak, aynı tümce içerisinde, bu yöntemlerden birçoğuna başvurulabildiğini ve bazı çevirilerin tanımlanması güç bir teknikler kümesini yansıttığı olur. Örneğin, “private”i “Défence d’entrer” şeklinde çevirmek aynı zamanda hem bir dönüştürüm, hem bir değiştirim, hem de bir eşdeğerlik olabilir. Bu bir dönüştürümdür, çünkü “private” adsıl bir bileşikle çevrilmektedir; bir değiştirimdir çünkü bir tespitten uyarıya geçilmektedir (We faint / Prenez garde à la peinture); son olarak eşdeğerliktir çünkü çeviri, yapıdan geçilmeksizin duruma bakılarak elde edilmiştir.” (Vinay, Darbelnet, 1958: 52-53)

İki araştırmacı çevirinin kurallarını belirleyen diller olduğu (bire bir çeviride olduğu gibi, sözcükler değişir fakat sözdizim ve anlam aynı kalır) durumlar ile çevirmenin sözlüksel, sözdizimsel ve kültürel değişikliklere başvurmak zorunda olduğu daha karmaşık durumlar arasında ayırım yapmaktadırlar. Vinay ve Darbelnet’ye göre, kimi çeviri birimleri için, çıkış dili ile varış dili arasında bir uyuma bulmak mümkündür; diğerleri için iki dil dizgesi arasındaki mesafeyi azaltacak değişiklikler yapılmalıdır (Morini, 2007: 63-65).

Kanadalı yazarların “karşılaştırmalı biçembilim” yaklaşımının güçlü ve zayıf yanları:

“Karşılaştırmalı biçembilimin” çeviribilime birçok olumlu öge kazandırdığını kabul etmek gerekir:

- 1) Girişim her şeyden önce çeviri araştırmasına bilimsel bir nitelik kazandırma, çeviri sürecini ve sonucunu açıklayabilecek bir kuramsal model bulma çabasıdır. Bu nokta, dönemin diğer dilbilimsel yaklaşım ve kuramları için de ortak bir noktadır.
- 2) İki dili konu alan karşıtsal araştırmanın diğer yararı çevirmenin (veya acemi çevirmenin) iki çalışma dili arasındaki yapısal farklılıkları böylece fark etmesinde yatmaktadır; bu çalışma, çeviribilim öğrencilerinin dilsel bilgilerini geliştirir, ancak bunu *dil* düzeyinde (dilsel dizge düzeyinde) yapabilir, fakat *söz* (ister yazılı ister sözlü metin) düzeyinde yapamaz.

- 3) Karşılaştırmalı araştırmalar ayrıca, belli bir dil dizgesinin yapısal olarak araştırılması ve betimlenmesine o dönemde ilgi göstermekte olan genel dilbilim için önemli bir katkı sağlamaktaydı. Birçok dil çiftinin araştırılmasına bu yöneliş genel dilbilimi, özellikle de dil *evrenselleri* konusundaki araştırmaları zenginleştirebilmekteydi.
- 4) “Karşılaştırmalı biçembilim” ayrıca, çeviri üzerine düşünce geliştirme olanağı sağlayan bir üstdil sağlamıştır. Bu, çevirmenlerin ve acemi çevirmenlerin kendi çalışmaları ve çalışmalarının sonuçları üzerine kendi düşüncelerini geliştirmeleri için yararlıdır. Üstdil yalnızca kuramsal dalın gelişmesi için değil, aynı zamanda uygulamacı çevirmenler ile çeviribilimcilerin (kuramcılar) yanı sıra, çeviribilimciler ile çeviribilim öğrencileri arasında karşılıklı iletişim için de gereklidir.
- 5) Yedi çeviri yönteminin, çevirinin (son ürün olarak çevirinin) geriye dönük betimlenmesi için son derece yararlı olduğu görülmektedir. Çevirmenin yedi yönteme ilişkin edilgin bilgisi, bunları kendi çeviri etkinliğinde kullanma kapasitesini artırmaktadır (Çevrilmiş bir metinde bu yöntemleri açıkça gözlemleyebilen ve adlandırabilen çevirmen, bunların varlığından haberdar olmayan çevirmene oranla, uygulamada bunlardan olasılıkla daha fazla yararlanma eğiliminde olacaktır). Bu yöntemler (ödüncleme, öykünme, bire bir çeviri, dönüştürüm, değiştirim, eşdeğerlik ve uyarlama) günümüzde özellikle öğretici olmaları nedeniyle gereklidir.
- 6) Öte yandan, çeviri yöntemlerinin bilinmesi hatayı engelleyememektedir. Kanadalı yazarlar Vinay ve Darbelnet, kuramlarında hata sorunsalıyla ilgilenmemekle eleştirilebilirler. Ayrıca,

çevrilemezlik (veya sıfır çeviri, sıfır eşdeğerlik) konusunu da ele almamaktadırlar.

- 7) Vinay ve Darbelnet'nin “karşılaştırmalı biçembilim” yaklaşımları, iki dilde yazılmış ve iki farklı kültürden kaynaklanan metinlerden çok, dizge olarak iki dilin karşılaştırılmasına odaklanmaktadır.
- 8) “Karşılaştırmalı biçembilim”in eksik yönlerinden biri de seçilen tek bir eşdeğere yönelmiş olmasıdır. Metin bir başka okur kitlesine yönelik olduğunda, diğer bağlamlarda öngörülebilecek olan diğer eşdeğerleri yok sayarak bir çözümü öne çıkarmaktadır.
- 9) Marjinal bir biçimde de olsa, kimi zaman kültürel özgünlük göz önünde bulunduruluyor olsa da, “karşılaştırmalı biçembilim” kültür araştırmasını değil, dil araştırmasını öne çıkarma eğilimindedir.

Bağlı çeviri ile özgür çeviri, yabancılaştırıcı çeviri ile budunmerkezli çeviri veya yabancılaştırıcı çeviri ile doğallaştırıcı çeviri arasındaki eski tartışmaya ilişkin olarak Vinay ve Darbelnet daha çok yabancı kültürü varış kültürüne uyarlayan çeviriyi başarılı çeviri olarak (açık açık söylemezler, örtük olarak) kabul ederler. Buna karşılık, atasözlerinin ve deyimlerin bire bir çevrilebileceğini de reddetmezler (fakat bu durumlarda uygulanabilecek yöntemler arasında hem eşdeğerliği hem de uyarlamayı salık verirler) (Moya, 2010: 20-36).

Jean-Paul Vinay (1910-1999) ve **Jean Darbelnet** (1904-1990)'nin *Stylistique comparée du français et de l'anglais* (1958) adlı yapıtı, (Robert Larose'a göre *Théories contemporaines de la traduction*, Québec, 1989) “çeviri araştırmalarının en fazla etkilemiş” yapıtlardan biridir. Yapıtta Kanadalı yazarlar çeviribilimin dilbilime bağlanması gerektiğini belirtirken, çeviri yaklaşımlarını biçembilim, retorik veya ruhbilim gibi diğer dallardan da yararlanarak tamamlarlar.

O dönemde karşılaştırmalı yaklaşım çeviribilim araştırmaları alanında büyük çaplı bir yeniliktir, çünkü çeviri

yapmak için genel ilkeler önermektedir; gerçek anlamda bir “çeviri yöntemi” söz konusudur.

Yazarların amacı “hem dilsel yapıya hem de konuşan öznelere psikolojisine dayanan bir çeviri kuramı” ortaya çıkarmaktır (Vinay ve Darbelnet, 1958: 26). Dolayısıyla “bir dilden ötekine geçerken aklın bilinçli veya bilinçsiz olarak izlediği yolları belirlemeye” çalışmaktadırlar. Örneklerden hareketle, çeviri yöntemlerini ortaya çıkaran zihinsel, toplumsal ve kültürel tutumları araştırmaya girişirler.

Vinay ve Darbelnet tarafından tanımlanan yedi çeviri yöntemi büyük oranda kabul görmüştür, fakat çok sayıda eleştirinin de konusu olmuştur. Örneğin, Ladmiral (1979), dolaylı çeviri yöntemleriyle ilgili olarak, “eşdeğerliğin sözlükselleşmiş değiştirimden başka bir şey olmadığını”, “eşdeğerlik kavramının aşırı genel bir geçerliliğe sahip olduğunu ve her tür çeviri etkinliğini niteleme eğilimi gösterdiğini” ve son olarak “uyarlamanın artık bir çeviri olmadığını” belirtmektedir (Guidère, 2010: 45).

Kuramsal Dilbilimsel Çeviribilim – Georges Mounin

Les Problèmes théoriques de la traduction (1963)’da **Georges Mounin (1910-1993)** çeviri incelemesi için kavramsal çerçeve olarak dilbilimini görmektedir. Düşüncesinin çıkış noktası çevirinin “diller arası bir temas, bir iki dillilik olgusu” olduğudur. Birincil kaygısı alanın bilimselliği olup bu da onu dönemin saplantılı sorusu olan “Çeviri işleminin bilimsel incelemesi dilbilimin bir dalı mı olmalı?” sorusuna götürür. Mounin (1963 yılında savunduğu) doktora tezinde çevirinin genel sorunlarını çağdaş dilbilim, özellikle de yapısalcı dilbilim çerçevesinde incelediğini belirtmektedir. O dönemde dilbilimin insan bilimleri arasındaki baskın bilim dalı olduğunu bildiğimiz için bu durum kolayca anlaşılmaktadır. Mounin çeviri etkinliğinin olabilirliği ile olanaksızlığına ilişkin soruların

ancak dilbilim çerçevesinde aydınlatılabileceğine inanmaktaydı.

Mounin'in amacı aslında çeviribilimi "bilim" kategorisine sokmaktı ve bunu yapabilmek için dilbilimden geçmekten başka bir yol görmediği için, çeviri için dilbilimin bir dalı olma hakkını talep etmekteydi.

Bu çerçevede, *Les Problèmes théoriques de la traduction* kuramsal dilbilime ilişkin ikili ayrımlara göre yapılandırılmıştır:

- 1) Dilbilim ve çeviri
- 2) Dilsel engeller
- 3) Sözlükçe ve çeviri
- 4) Dünya görüşü ve çeviri
- 5) Uygarlıkların çokluğu ve çeviri
- 6) Sözdizim ve çeviri

Bu bakış açısında ilginç olan, çevirmene epeyce sorun çıkaran doğal dillerin dildışı gerçekliği farklı kesitlere ayırmış olmalarının vurgulanmasıdır. Mounin bu bağlamda, diğer birçok örneğin yanı sıra, İtalyancada ve Fransızcada "ekmek"i karşılamak için kullanılan ve olasılıkla diğer dillerde karşılığı bulunmayan sözcükleri örnek göstermektedir. Mounin böylece "dilsel görecelik" adı altında bilinen, Amerikalı yazarlar Edward Sapir ve Benjamin Lee Worf'un dile getirdiği düşünceler ve Humboldtçu bakış açısına yaklaşır. Dilsel göreceliğe sıkı sıkıya bağlı olan çevrilemezlik sorunu Mounin'in düşüncelerinde önemli bir yer tutmaktaydı, fakat yanıtı sakımlıydı. Ona göre, "çeviri her zaman mümkün değildir... Ancak belli bir ölçüde ve belli sınırlar çerçevesinde mümkündür, fakat bu ölçüyü sonsuz ve mutlak olarak sunmak yerine, her durumda bu ölçüyü belirlemek ve bu sınırları betimlemek gerekir" (Mounin, 1963'dan aktaran Guidère, 2010: 46).

Diğer bir yapıtta (*Linguistique et traduction*, 1976) Mounin, çevirinin bilimsel olarak araştırılmasının meşruluğunu

ortaya koymak üzere dönemin dilbilim kuramlarını (Saussure, Bloomfield, Harris, Hjelmslev) gözden geçirmektedir.

Uygulamalı Dilbilim Alanı Olarak Çeviribilim – John Catford

Uygulamalı dilbilim dil üzerine genel kuramlardan çok dil uygulamalarıyla ilgilenen bir dilbilim alanıdır. Çeviri, uzun süre, uygulamalı dilbilimin ayrıcalıklı bir araştırma alanı olarak algılanmıştır. Bu yaklaşımın örneği **John Catford (1917-2009)**'un *A Linguistic Theory of Translation* (1965) adlı, *Essay in Applied Linguistics* (Essai de linguistique appliquée) alt başlığını taşıyan kitabıdır. Catford her tür çeviriye uygulanabilecek yeterince genel bir kuramı geliştirmek üzere “çevirinin ne olduğunun araştırılması”na yoğunlaşma isteğini dile getirir. Catford “çeviri süreçlerini” uygulamalı dilbilime başvurarak incelemek istemektedir, fakat aynı zamanda çeviribilimin karşılaştırmalı dilbilime bağlanması gerektiğini düşünmektedir, çünkü çeviri kuramı diller arasındaki ilişkilerle ilgilenmektedir (Guidère, 2010: 47). Catford kuşkusuz karşılaştırmalı dilbilimin birçok fikrinden etkilenmişti, zira *Stylistique comparée du français et de l'anglais*'nin yayımlanmasından birkaç yıl sonra, farklı bir terimceyle, iki Kanadalı dilbilimcinin fikirlerini ele almış ve *biçimsel denklik* ve *metinsel eşdeğerlik* arasında bir ayrım yapmıştır. Biçimsel denklik tek tek çeviri birimlerinden çok bütün dizgeye ilişkin bir olgu olup *söz* düzeyinden çok, (Saussure'cü anlamda) *dil* düzeyine aittir. Biçimsel denk varış dilinin herhangi bir ulamı olabilir (birim, tür, yapı). Catford'a göre, metinsel eşdeğerlik sözcüğü sözcüğüne veya yapısı yapısına çevirinin biçimsel denkliğiyle neredeyse hiçbir zaman gerçekleşemez. Bu, gerçekliğin dillere göre gerek sözlüksel, gerekse de sözdizimsel düzeyde farklı kesitlenmesinden ileri gelmektedir (Oseki-Dépré, 2011: 58-59; Morini, 2007: 63-65).

Catford'un dilbilimsel yönelimi çeviriyi dilsel bir işlem, genel dil kuramının özel bir durumu olarak görmesinde kendini

göstermektedir (Guidère, 2010: 47). “Çeviri şöyle tanımlanabilir: Bir dildeki metinsel öğelerin yerine diğer bir dildeki eşdeğer öğelerin konması” (Catford, 1965’ten aktaran Nord, 2008: 18).

İletişimsel Dilbilim Kaynaklı Çeviribilim – Cary, Jakobson, Nida

1950’li ve 60’lı yıllarda, çeviribilimin 70’li yıllardaki doğuşunu hazırlayan üniversiter yaklaşımın doğmakta olduğu bir dönemde, konuyla ilgili Fransız düşüncesi, asıl adı **Cyrille Znosko Borowsky** olan, 1966’da bir uçak kazasında hayatını kaybeden, militan çevirmen, Rus asıllı yazar **Edmond Cary (1912-1966)**’den büyük ölçüde etkilenmiştir. Edmond Cary, hayranı olduğu Valéry Larbaud’dan hemen sonra, çeviri tarihi adı verilen dalın kurucusu olmuştur. Cenevre Ekolü’nün tarihçi yöneticisi Stelling-Michaud kendisine Cenevre Üniversitesi yayınlarının kapısını açmıştır. Böylece Cary *La traduction dans le monde moderne* (1956), ardından da *Les grands traducteurs français* (1963) adlı yapıtlarını yayımlamıştır. Tarihsel bakış açısının ötesinde, Cary her yönüyle bir çeviri kuramı önerir. O dönemde var olan, baskın dilbilimsel kuramları bir kenara bırakıp daha ileride “ürün odaklı iletişimsel kuram” olarak nitelendirilecek bir kuram geliştirir. Kendisine göre, çeviri bir bilim değil, bir iletişim dalıdır, bir sanattır; dolayısıyla çeviriyi dilbilimcilerin “bilimi”nin karşısına konumlandırır (Bocquet, 2008: 77).

Cary metinlerin, iletilerin ve çevirmenin işiyle ilişkili zorunlulukların bir sınıflamasının yanı sıra çevirmenleri yaptıkları iş üzerine düşünmeye çağıran birçok soru ileri sürüyordu: “Ne çeviriyorsunuz? Nerede ve ne zaman çeviriyorsunuz? Kimin için çeviriyorsunuz?” Cary böylece çevirmenleri klasik bir roman ile polisiye bir romanın aynı şekilde çevrilemeyeceği sonucuna götürmek istiyordu. “Her ülke, çeşitli sözcükler, sözcük ulamları, sözdizimler karşısında aynı tutuma sahip değildir. Eğer çevirmen uzmanların

kullanımına sunmak üzere eleştirel bir yayın yapmaya davet edilirse, ticari bir yayın için olandan çok ötede bir bakış açısıyla çalışacaktır” (Boucquet, 2008: 77-78).

Bir dizi radyo programına dayanan ve Michel Ballard’ın 1985’te yayımladığı *Que faut-il traduire?* adlı yapıtında, “Çeviri dilsel bir işleme indirgenemez, [...] her tür kendine özel kurallara sahiptir. Eğer dilsel ölçütler bütün türlerde [...] geçerli olsaydı, belli bir dildeki metnin diğer dile çevirisi her şeyden önce bu iki dil arasında var olan ilişkilere bağlı olurdu” (Cary, 1985: 49).

Cary’nin, çeviriyi eksene alan düşüncesi ile uzmanlık çevirisine yönelen Cenevre Okulu’nun seçimi arasındaki yakınlık kolayca anlaşılmaktadır. Cenevre Okulu’nun çeviri eğitimi yöntemi esas olarak öğreneni hedef dilinin (kendi anadilinin) uzmanlık söylemini, yanı sıra yabancı dildeki iletiyi alımlama yapısını yaratan ve bunun yeniden ifade edilmesi için gereken araçları sağlayan bilişsel artalanı özümsemeye götürmeyi hedefleyen bir yöntemdi (Bocquet, 2008: 77-78).

Rus düşünür **Roman Jakobson (1896-1982)** dilin, şiirin ve sanatın yapısal çözümlemesinin ilk temellerini ortaya koyarak XX. yüzyıl dilbilimini en fazla etkilemiş düşünürlerden olmuştur.

Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Rusya’da doğmuştur. Daha öğrenim yıllarında, Moskova dilbilim çevresinin seçkin üyelerinden biri haline gelir ve sanatsal ve şiirsel *avant-garde* yaşama katılır. Dönemin dilbilim anlayışı, özünde yeni dilbilgisi yanlılarının dönemi olup, dili incelemenin tek bilimsel yanının sözcüklerin tarihini ve artsüremli gelişimini incelemek olduğunu ileri sürmektedir. Ferdinand de Saussure’ün çalışmalarını tanıma fırsatı bulmuş olan Jakobson dil yapısının iletişim kurmaya nasıl olanak sağladığına odaklanır.

Jakobson 1920 yılında doktorasına devam etmek üzere (Rusya’daki siyasal karışıklıkların ardından) Prag’a gider. 1926’da Nikolaï Troubetzkoï, Vilém Mathésius, Jan

Mukarovsky ve diğer birkaç kişiyle birlikte Prag Okulunu (Prag dilbilim çevresi) kurar. Sesbilgisi üzerine yaptığı çok sayıda çalışması dilin yapısı ve işlevi konusundaki çalışmalarını sürdürmesine katkı yapar.

İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla İskandinav ülkelerine gitmek üzere Prag'dan ayrılır. Savaşın sürmesi üzerine, New York'a kaçar ve savaş sırasında Avrupa'yı terk etmiş olan entelektüellerden oluşan geniş topluluğa katılır. 1940 yılının ağustos ayında özgür Fransa'ya destek vermek üzere kurulan bir komiteye üye olur. Bir tür "Fransızca eğitim yapılan sürgünler üniversitesi" tarzındaki açık yüksekokulda yapısalcılığa büyük destek sağlayacak olan Claude-Lévi Strauss ile karşılaşır.

Leonard Bloomfield gibi birçok Amerikalı dilbilimci ve antropolog ile de tanışır.

Jakobson 1949 yılında Harvard Üniversitesinde çalışmaya başlar, yaşamının sonuna dek de orada dersler verir. 1960'ların başında dili daha geniş açıdan inceleyen çalışmalara yönelir ve iletişim bilimlerinin tamamı üzerine yayınlar yapmaya başlar. Bunlar arasında ünlü "Jakobson şeması" da yer almaktadır. Jakobson, **Karl Bühler**'in, günümüzde de modern felsefenin bir parçasını oluşturan *Sprachtheorie* (1934) adlı eserinden yola çıkar. Olgubilimsel felsefeden (fr. philosophie phénoménologique) esinlenen Bühler, dilsel göstergenin, her biri iletişim sırasında var olan üç kurucudan biriyle kurduğu etkin ilişkiden kaynaklanan üç işlevini içeren bir şema geliştirir: temsil (Jakobson'da göndergesel), ifade ve çağrı işlevlerini tanımlar. Dilsel gösterge ete kemiğe büründürdüğü dışsal gerçeklikle ilişkisinde temsil, konuşucuyla ilişkisinde ifade ve iletiyi algılayanla ilişkisinde çağrı işlevi yerine getirir (Mukarovsky, 2007: 76). Yazın kuramcısı ve estetik hocası olan Jan Mukarovsky ise estetik işlevi'i eklemiştir (Bkz. *Basnicka pojmenovani a esteticka funkce jazyka*, 1936 başlıklı makalesi). Prag üniversitesinde (1910-1915) Çek ve Fransız filolojisi ile estetik okumuş olan **Jan Mukarovsky (1891-1975)** 1926

yılında Prag Dilbilim Çevresinin üyesi, Bratislava J. A. Komensky Üniversitesinde (1931-1937) yazın estetiği uzmanlığına sahip doçent ve Prag Charles Üniversitesi'nde estetik profesörü (1938-1969) olmuş; 1948-1953 yılları arasında Prag Charles Üniversitesi rektörlüğü yapmıştır. Denemelerinde sanat yapıtlarının (özellikle yazınsal olanların) biçimsel ve anlamsal özelliklerinin yapısal çözümlemesini geliştirmiştir. Çek estetik geleneğinden (Josef Durdik, Otakar Zich, Otakar Hosinsky, F. X. Salda) hareket etmiş olmasına karşın olgubilimsel felsefeden ve Rus biçimciliğinden (XX. yüzyılın ilk otuz yılında etkili olmuş olan akım) de etkilenmiştir. Mukařovský estetik bir etki yaratabilme kapasitesi olarak gördüğü sanat yapıtının özgüllüğüne vurgu yapmaktaydı. Bir yapıt estetik işlevi eserin içerdiği diğer işlevlere üstün geldiği anda sanat yapıtı haline gelmektedir. Estetik işlev alıcının dikkatini gösterenin kendisi (dilsel) ve yapılanışı üzerine çeken işlevdir. Mukařovský'nin anlayışındaki sorunlu yön estetik işlevin iletişim durumunda var olan (kendisinin uygulayımalsal işlev olarak adlandırdığı) diğer üç işleve karşıt konumda bulunuyor olmasıdır. Mukařovský bu görüşlerini 1936'daki Kopenhag uluslararası dilbilim kurultayında, genel işlev kuramı ile Bühler'in dilsel göstergesinin işlevleri arasında ilişki kurmayı hedefleyen konuşmasında sunmuştur. Mukařovský bir sanat yapıtını, tüm parçaların içeriğinin ve genel estetik etkinin oluşumuna katkı yaptıkları devingen bir yapı olarak görmektedir. Mukařovský ayrıca bir sanat yapıtı (yazın yapıtı) ile insan etkinliğinin diğer alanları arasındaki ilişki üzerine de kafa yorar. "Estetik norm" ile "estetik işlev" terimlerini ortaya atar. Mukařovský'ye göre, norm ortak bilinçte var olan üst düzey yapıların temel birimi iken, estetik norm diğer normların (dilsel, konusal, estetik) yeniden düzenlenmesi, yeniden değerlendirilmesidir. Her sanat yapıtı geçerli normları kısmen gözden geçirir, bu da sanat yapıtlarının içsel gelişimine olanak sağlar. Jean Mukařovský'yi

yapısal betimsel çeviribilimcilerin öncülerinden biri olarak değerlendirebiliriz (Daha ilerideki çoğul dizge kuramına bakınız).

İletişim durumunda devreye giren altı etkenden hareketle ortaya çıkarılmış olan dil göstergesinin altı işlevini içeren Jakobson'un iletişim şeması, Karlh Bühler'in şeması ile dil göstergesinin estetik işlevine ilişkin Juan Mukarovsky'nin (Mukarovsky, 2007: 74-81, 569) düşüncesinin (Jakobson'da şiirsel işlev olmuştur) geliştirilmiş halidir.

Jakobson'un sözel iletişim şeması

Şema altı etken içermektedir. Verici alıcıya bir ileti gönderir. İletin anlaşılabilmesi için, Jakobson'un aynı zamanda gönderge olarak da adlandırdığı bir bağlam gereklidir. Bu bağlam sözel veya sözelleştirilmeye elverişli ve alıcı tarafından anlaşılır olmalıdır. İleti, verici ile alıcı arasında ortak bir düzgülü ve son olarak, bir temas, yani verici ile alıcı arasında iletişimi başlatmayı ve sürdürmeyi sağlamak üzere fiziksel bir oluk ve ruhsal bir bağlantıyı gerektirir. Jakobson bu altı etkenden her birine bir **dilsel işlev** yükler:

1. göndergesel ve düzenlamsal işlev dilin başlıca işlevi olup bir ileti veya bilgi iletmeye dayanmaktadır;
2. anlatım işlevi vericiye ait bir işlev olup verici bu yolla duygularını veya heyecanlarını dışa vurmaktadır;

3. duyuşsal veya çağrı işlevi alıcı ile ilgili olup alıcıyı belli bir tutum benimsemeye zorlayan dilsel işlevi ifade etmektedir;
4. sürdürme işlevi sözel iletişim sürecinde fiziksel veya ruhsal bağı kurmayı ve sürdürmeyi hedefleyen işlevdir;
5. şiirsel işlev, yalnızca şiir veya yazınla sınırlı olmayıp gerek biçim gerekse anlam olarak iletiye yönelik bir işlevdir;
6. üstdilsel işlev dili düzgüye ilişkin çözümleme veya açıklamalar (dilbilgisi kitapları, sözlükler, uzmanlık sözlükleri, vb) için kullanma işlevine karşılık gelmektedir.

Bununla birlikte Jakobson “tek bir işlev yerine getiren bir ileti bulmanın zor olacağını” kabul etmektedir (Jakobson, 1963: 213-214). Örneğin şiirsel işlev, şiirin tek işlevi değildir. Şiirde baskın olan bu işlev diğer sözel eylemlerde ikincil düzeye düşmektedir (Jacobson, 1963 : 212-220, *La poétique* bölümü).

Dile bu şekilde işlevsel yaklaşmak, metin türlerine dayalı olanlar, skopos kuramı, söylemin, dil düzeyinin ve türlerinin çözümlemesine dayalı yaklaşımlar gibi işlevsel ve kültürel çeviri kuramlarının doğuşunun yolunu açmıştır.

“Aspects linguistiques de la traduction” adlı denemesinde (In R. A. Brower : *On Translation*, 1959, s. 232-239, Fransızca çeviri tarihi 1963, yeniden yayın tarihi 2003), Jakobson üç olası çeviri türünden söz etmektedir:

- 1/ dilsel göstergelerin aynı dilin göstergeleri aracılığıyla yeniden yorumlanmasına dayanan” *diliçi çeviri* veya *yeniden tasarım*,
- 2/ “dil göstergelerinin bir başka dilin göstergeleriyle yorumlanmasına dayanan” *diller arası* veya *gerçek anlamda çeviri*;
- 3/ “dil göstergelerinin dilsel olmayan gösterge dizgeleriyle yorumlanmasına dayanan” (Jakobson, 2003: 79) *göstergeler arası çeviri* veya

başkalaştırma. Çeviri Rus dilbilimci tarafından şöyle görülmektedir: “Bir dilden ötekine çeviri yaparken, ayrı ayrı birimler değil, dillerden birinde yazılmış olan bir ileti, diğer bir dilin iletileriyle yer değiştirmektedir”. Bu tür çeviri bir tür dolaylı anlatımdır; çevirmen başka bir kaynaktan alınmış bir iletiyi yeniden düzgülemekte ve aktarmaktadır. Dolayısıyla çeviri iki farklı düzgüde yazılmış iki iletiyi içermektedir.” (Oseki-Dépré, 2011: 60) Jakobson’un düşüncesi bu nedenle işlevsel dilbilim (Prag Okulu) ve 1950-60 arasında gelişmekte olan iletişim kuramı çerçevesine konumlanmaktadır.

Roman Jakobson aynı denemenin ilerleyen bölümlerinde “diller açıklayabildikleri bakımından değil de açıklamak zorunda oldukları bakımından farklılık gösterirler” diye yazar (Jakobson, 2003: 84). Eskimo dilinde “kar”a, Arapçada “deve”ye karşılık gelen sözcük sayısının fazla olması bunun örneklerindedir (Nergaard, 1995 : 19-21).

Çeviri Bilimi – Eugene Nida (1914-2011)

İki dilbilgisi kuramı, alan olarak çevirinin gelişimini anlamlı bir biçimde değiştirmiş olup çeviriyi her zaman belirgin bir biçimde etkilemeye devam etmektedirler. Bunlar Noam Chomsky’nin *Syntactic Structures (1957)* ve *Aspects of the Theory of Syntax (1965)* ve Eugene Nida’nın *Message and Mission (1960)* ve *Toward a Science of Translating (1964)* adlı kitapları ile doruk noktasına ulaşmıştır. Dilbilimin onayladığı üretimsel dönüşümlü dilbilgisi, deneyimi İncil çevirileri üzerine kurulu olan ve ilk kuramsal düşünceleri ellili yıllarda yayınladığı makalelerde ve ardından *Message and Mission (1960)* adlı kitapta görülen Nida’nın çeviri bilimine güvenilirlik ve otorite sağlamıştır. Chomsky *Syntactic Structures*’daki kuramının geçici değişkesini 1957 yılında Hollanda’da yayımlamış olmasına karşın, Nida Chomsky’nin düzeltme nüshasına (fr. rédaction) henüz adını vermeden önce kendi

kuramının geliştirildiğini ileri sürmekteydi. *A Framework for the Analysis and Evaluation of Theories of Translation* (1976) başlıklı makalesinde şöyle yazar: “Üretimsel dönüşümlü dilbilgisinin Chomsky tarafından geliştirilmesinden önce, Nida yorumun (fr. exégèse) bazı sorunlarıyla başa çıkabilmek üzere derin yapı üzerine kurulu bir yaklaşım benimsemişti. *A New Methodology in Biblical Exegesis* (1952) başlıklı makalede temel öğeleri nesnel, olaylar, soyutlamalar ve ilişki terimleri olan daha alt bir düzeye taşımak üzere karmaşık yüzey yapıların dönüşümünü yayımlamıştı.” Bununla birlikte, Nida hiç kuşkusuz Chomsky’nin *Syntactic Structures*’ından etkilenmiştir ve kuramı dönüşümsel kurallar veya Chomsky’nin terminolojisi sayesinde sağlam bir temele oturmuştur (Gentzler, 2010: 52).

Chomsky’nin kuramı üç düzeyli bir kavramlaştırmaya dayanır:

- 1) “tümce yapısı için kurallar”dan oluşan temel bileşen (taban bileşeni)
- 2) dönüşüm kuralları aracılığıyla değiştirilen derin yapı
- 3) yüzey yapı

Nida Chomsky’nin modelini, kendi yöntemine bilimsel bir nitelik kazandırmak üzere almış, fakat yalnızca iki aşamasını benimsemek suretiyle basitleştirmiştir (Gentzler, 2010 : 54)

İki kuram farklı amaçlarla birbirine koşul olarak gelişmekteydi, fakat birçok ortak noktaları bulunmaktaydı: Her ikisi de belli bir dilde somut yansımalarından bağımsız olarak var olan derin, bağdaşık ve özdeş (fr. unitaire) bir kendiliğin varlığını kabul etmekteydiler. Birçoğu Chomsky’den esinlenilmiş olan merkez, çekirdek, derin yapı, öz, bilinç (fr. esprit) Nida’nın kullandığı terimlerdir. Chomsky’nin dilbilimi bilincin yapılarını araştırırken, Nida tüm dillerde ortak olan derin yapıları öne çıkarmaktaydı ve kendilikleri farklı dillere dönüştürmenin yollarını buluyordu.

Nida’nın çeviri bilimine etkisi büyük olmuştur, çünkü yöntemi Almanya’da ve ABD’de üniversitelerde çeviri

derslerinde öğretilmekteydi. Almanya’da kuramsal olduğu kadar uygulama düzeyinde de çeviri eğitimine damga vuran bir yöntem haline gelmiştir (Gentzler, 2010: 55).

Çevirmenlerin, üzerinde çalışılacak en iyi metinlere sahip olmaları gerektiğinin bilincinde olan **Nida** Yunanca Yeni Ahit ile İbranice Eski Ahit’e ilişkin önemli projeler yürütür. Bu projeler artık İncilcilerin ve çevirmenlerin kullandığı Yunanca metnin ana baskısı olan Evrensel İncil Birliği’nin *Yunanca Yeni Ahit*’ini ve *İbranice Eski Ahit Metni Projesi*’nin ortaya çıkarmıştır. Dilbilimden, kültür çalışmalarından, iletişim bilimlerinden ve ruhbilimden kavramlar alan Eugene Nida o dönemde “dinamik eşdeğerlik” olarak adlandırdığı uygulama tabanlı bir çeviri yaklaşımı geliştirmiştir. Yaklaşımın amacı çeviriyi açık ve olabildiğince anlaşılır kılmaktır.

Nida çeviribilim alanı (Translation Studies; Çeviri Araştırmaları) üzerine belirleyici bir etki yapmıştır. İncil çevirmeni ve İbraniceye ve Yunancaya dil ailesi ve kültür bakımından çok uzak dillere İncil’in çevilmesine ilişkin uygulama sorunlarıyla uğraşan dilbilimci olarak tanınır. *Toward a Science of Translating* (1964) ve *Linguistics and Ethnologyin Translation-Problems* (1964) adlı denemelerinde, özellikle İncil çevirisi sırasında karşılaşılabilecek dilsel sorunları ele almaktadır, fakat bu güçlükler çoğunlukla yakın doğu İncil toplumundaki ve Kamerun ve Kongo gibi günümüz Afrika toplumlarındaki çeşitli dildışı bağlamlara (farklı kültürel olgulara) ilişkin güçlüklerdir. Öte yandan Nida tarafından dile getirilen “çevirmenin yalnızca özgün metinde örtük olarak yer alan bilgileri açığa çıkarması gereken durumlar bulunduğu”na yönelik düşünceyi genellemenin zor olduğu görülmektedir.

İncil çevirisi üzerine yazdığı *Toward a Science of Translating* (1964) adlı temel denemesinde Nida *biçimsel eşdeğerlik* ile *dinamik eşdeğerlik* gibi iki temel kavram ortaya atar. İletişimsel anlam kavramına öncelikli bir önem verdiği açıktır, dolayısıyla amaç hangi (erek) dilde olursa olsun açık ve anlaşılır bir ileti yaratmaktır. “Çevirmek çıkış dilindeki iletiye

varış dilinde önce gösteren olarak, ardından da biçem bakımından en yakın doğal eşdeğeri üretmek demektir” (1964: 121’den aktaran Nergaard, 1995: 29).

Gördüğümüz gibi, Nida’nın çalışması İncil çevirisi çerçevesinde gelişmekteydi ve başlangıçta kuramdan çok uygulamaya yönelikti. *Toward a Science of Translating* her ne kadar ilahiyat, “dinsel görev bilimi” (fr. missiologie) alanına ait idiyse ve bu çerçevede uygulamaya yönelik bir kılavuz idiyse de, örnek sayısının çokluğu sayesinde, bir başka alanda, yani çeviri alanında da büyük bir etki yaratıyordu. Böylece *Toward a Science of Translating* adlı eseri yalnızca İncil çevirisi için değil, genel çeviri kuramı açısından da *bir İncil* haline gelmiştir (Gentzler, 2010: 53).

İncil çevirisi diğer herhangi bir çeviri türünden daha çok dil konusunda veriler sağlamıştır; dolayısıyla daha eski bir tarihe sahip olup birbirine çok uzak kültürlerle ait daha geniş bir kitleyi etkilemiş ve diğer herhangi bir çeviri etkinliğinden daha fazla köken bakımından farklı çevirmenlere iş olanağı sağlamıştır. İncil çevirisi ayrıca yazın ve dilbilim açısından ilginçtir, çünkü metnin içerisinde şiir ve düzyazı türünde parçalar, anlatı ve karşılıklı konuşma bölümleri, meseller ve yasalar bulunmaktadır. Örneklerin miktarı ve çevirmene sunduğu olanakların sayıca yüksek olması onu çeviri üzerine her tür incelemenin temel bileşeni haline getirmiştir (Gentler, 2010: 52-55). Nida tarafından bir çeviri biliminin geliştirilmesinde XIX. yüzyıl İngiliz klasiklerinin alışlagelmiş çeviri yaklaşımına karşı duyduğu kişisel tepki belirleyici olmuştur. Bunlar teknik kesinliği (fr. précision), gösterenin biçimini ve bire bir taklidini öne çıkarmaktaydı. Nida’ya göre, İngiliz dilindeki bu eğilimin başlıca temsilcisi Matthew Arnold’ydu. Çeviri yöntemi Nida tarafından aşırı akademik, okura tepeden bakan ve okurun çıkış kültürü konusunda bilgilenmesini bekleyen bir yöntem olarak görülmekteydi. Nida’ya göre, Arnold’nun bire bir anlama bağlılığı XX. yy’ın başlarında İncil çevirisini olumsuz etkilemişti. Örnek olarak,

ilahiyatçılar tarafından beğenilmesine karşın, geniş kitleler üzerine etki yapmamış olan *American Standard Version* çevirisini göstermektedir. “İncil’in bu değişikliğinin sözleri olasılıkla İngilizcedir, ama dilbilgisi öyle değildir, anlamı da yoktur” (1964, 20-21’den aktaran Gentzler, 2010: 52) diye devam etmektedir. Nida’nın Arnold’un yöntemine karşı ileri sürdüğü kanıtlar kendi kişisel tercihleri, kamuoyunun görüşü ve değişik toplumları Hıristiyanlığa geçirmeyi hedefleyen projesinin amacı çerçevesinde şekillenmiştir. Tanrı kelamının herkese açık olması gerektiği yönündeki inanç üzerine kurulu olan bu amaç Nida’nın yaklaşımını İncil çevirisine yöneltmekteydi (Gentzler, 2010: 52).

İncil çevirisinin hangisinde olursa olsun çıkış iletinin büyük kuramsal önemi nedeniyle Nida’nın kuramının temel ilkesi şu olmuştur: “kültürlerin ötesinde asıl iletinin ruhunun iletilmesi”. İletin girdiği biçim göz ardı edilebilir, ikincil niteliktedir, yeter ki gösteren, yani ileti açık olsun” (Gentzler, 2010: 54).

Nida’ya göre, İncil çevirmeninin görevi yorumbilime değil, yoruma dayalı bir görevdir; işlevi bugünün okuruna İncile özgü kültürü değil, bugünün dünyası için iletinin değerini aktarmaktır. Bu, Tanrı kelamının herkese açık olması gerektiği anlamına gelmektedir. Nida’nın, bir metnin birbirinden ayrılamayan, fakat olduğu gibi çevrilmesi gereken tek bir kendilik olan “biçem” ve “gösterilen” arasında yaptığı ayrımı benimsemeyen Henri Meschonnic ile ters düştüğü nokta budur (*Nergaard, Siri, 1995: 30*).

Henri Meschonnic (1973, *Poétique*) iki çeviri uygulamasını birbirine karşıt olarak ortaya koymaktadır: *merkezden uzaklaştırma* (fr. *décentrement*) ve *ekleme* (fr. *annexion*). “Merkezden uzaklaştırma iki dilde-kültürdeki iki metin arasında var olan, dilsel yapıya kadar uzanan metinsel bir ilişki olup, bu dilsel yapı metin dizgesi içindeki bir değerdir. Ekleme ise sanki çıkış dilinin metni varış dilinde yazılmışçasına, kültür, dönem, dilsel yapı farklılıkları göz

önünde bulundurulmaksızın bu tür bir ilişkinin kaldırılması, doğalın yanılmasıdır.” Eklemlenmenin ilkesi “berraklık yanılması” üzerine kurulmuş olabilir. Aynı eklemlenme Andoine Berman (1984) tarafından kültür merkezli çeviri olarak tanımlanmaktadır (Nergaard, 1995: 31).

Nida'nın Katkıları

Eugene Nida anlamı, işlevi, okuru (alıcıyı) ve metne yönelik tepkisini öne çıkarmıştır. Nida'nın kuramının anahtar sözcükleri şunlardır: iletişim, işlev, iletişim durumu, kültürlerarasılık, metnin edimbilimsel durumu. Bütün bu nedenlerden dolayı Nida'nın Alman çeviribiliminin (*Übersetzungswissenschaft*) doğuşunda ve temsilcileri (Otto Kade, Albrecht Neubert, Gert Jäger, Wolfram Wills, Katharina Reiss, Werner Koller ve diğerleri) üzerinde etkisi olmuştur.

Eugene Nida ile Charles Taber (1969) bir metnin birçok doğru çevirisinin olabileceğini kabul ederler.

Nida ortalama okura yönelir: Ortalama okurun çevirinin anlamını kavramasını ister. Onun kavrayışında öncelikli olan çevirinin “işleyebiliyor” olmasıdır: Çeviri, asıl metnin okuru üzerine yaptığı etkinin aynısını kendi okuru üzerinde yaratabilmelidir. Başarılı çevirinin değerlendirilmesi için kesin ölçüt okurun tepkisidir. Metnin anlamı biçimden önce gelir (Nida'nın edimbilimsel yaklaşımı).

Daha yakın dönemde (1996) Nida'nın toplumbilimsel dönüşümü gerçekleşir: Çevirilerin algılanışının toplumbilimi üzerine vurgu yapar. Kültürel farklılıkların çevirmene dilsel farklılıklardan daha fazla sorun yarattığını fark eder, bunlar daha büyük bir gerilim yaratmaktadır (Moya, 2010: 67).

Nida ayrıca Chomsky'nin dile uyguladığı düşünceleri çeviriye uygulamıştır.

Teknik metinlerde benimsenen uygulamayı İncil çevirileri için kullanmıştır: Tüm okurların / tüm inananların İncillerde yer alan iletiyi anlamalarını istemiştir. (Bu, her çeviride, her kuramda ve her çeviri stratejisinde ideolojinin var olduğunu

göstermektedir. Kaynak veya hedef metne yönelim söz konusu çevirmenlerin/çeviribilimcilerin ideolojik çıkarlarının etkisinde kalmaktadır.)

“Dinamik” çevirmen, Nida’ya göre, “biçimsel”den daha sadık bile olabilir, çünkü açıklamalar, eksiltmeler, dönüştürümler, şişirmeler sayesinde, okurlarına daha fazla bilgi iletir (Nida çevirinin kalitesini okura sağladığı yararları ölçmektedir (Moya, 2010: 57).

Bununla birlikte, Nida’nın kuramsal öncellerine göre yapılmış çevirilerde, metnin kaynak kültür ile hedef kültür arasındaki kültürel farklardan arındırılmış olması eleştiri konusu olabilmektedir (Moya, 2010: 66).

Toplumdilbilimsel Çeviribilim

Toplumdilbilim dili toplumsal bağlamı içerisinde somut dilden hareketle inceler. 1960’lı yıllarda ABD’de William Labov, Gumperz ve Hymes’in öncülüğünde ortaya çıkan toplumdilbilim, dil incelemesinde toplumbiliminin verilerinden yararlanır. Toplumdilbilim kaynaklı çeviribilim çevirmen kimliği ve çeviri etkinliği ile ilişkili olan her tür olguyla toplumsal bağlamı içerisinde ilgilenir: Toplumsal kültürel farklılıkları, etkileşimleri, dil politikalarını veya çeviri ekonomisini inceler.

Les Fondements sociolinguistiques de la traduction (1978) adlı kitapta **Maurice Pergnier** terimin üç kabulünü birbirinden ayırarak çevirinin doğası üzerine kafa yorar:

1. “Çevrilmiş metin, sonuç, bitmiş ürün” olarak çeviri
2. “Zihinsel yeniden kurgulama işlemi” olarak çeviri
3. “İki dilin (fr. idiome) karşılaştırılması” olarak çeviri

Maurice Pergnier’ye göre, çeviri dilbilimle aynı alanı kapsamakta olup aynı zamanda diğer dallara da açılır: “Konusunun gerektirdiği her yöne doğru, bir yandan toplumbilimle ve antropolojiyle, diğer yandan sinirdilbilimle ve biyolojiyle birleştiği noktaya kadar genişler. Üstü kapalı bir

biçimde dilbilimin kavramsal araçlarının çeviri çözümlemesi için yetersizliğini tespit etmekte ve çeviribilim olgusunu tasarlamak üzere diğer dallara başvurma gereksinimini hissetmektedir. Sonuç olarak “bir iletinin en iyi okumasının çeviri olduğu” sonucuna varır (Guidère, 2010: 47-48).

Göstergebilimsel Dilbilim Kaynaklı Çeviribilim - Peirce, Barthes, Greimas, Jakobson, Eco

Göstergebilim göstergeleri ve anlam dizgelerini inceleyen daldır. Sözel, görsel (fr. *picturale*), plastik, müzikal nitelikte olabilen bu dizgeleri biçimlendiren özelliklerle ilgilenir. *Semiyotik* terimi Fransızcada *göstergebilim* kavramının eşanlamlısı olarak kabul edilmekle birlikte terimlerden ilki **Charles Sanders Peirce** (1839-1914) kaynaklı Anglosakson geleneğine gönderme yaparken ikincisi **Ferdinand de Saussure** (1857-1913)'ün *Cours de linguistique générale* (1916)'inden başlayıp **Roland Barthes** (1915-1980, *Éléments de sémiologie*, 1965; *Système de la mode*, 1967) ve **Julien Algirdas Greimas** (1917-1992, *Sémantique structurale*, 1966; *Du sens*, 1970, *Du sens II*, 1983)'in çalışmalarına kadar uzanan Fransız geleneğine bağlanır. Her iki geleneğin temel ilkesi iki anlam dizgesinin karşılaştırılmasının genel anlamın daha iyi anlaşılmasına katkı yapacağı yönündedir.

Roman Jakobson üç tür çeviri belirlemişti: diliçi, diller arası ve göstergeler arası (bkz. Önceki bölümler). Bunlardan yalnızca ikisi “gerçek anlamda çeviri” olarak kabul edilmektedir.

Metinsel göstergebilim anlamın yenilikçi biçimlerini işleme olanağı veren kavramsal araçlar sunmaktadır. Çevirmen özellikle şu ayrımlardan yararlanabilir:

- 1) *Metin*, *eşmetin* ve *bağlam* arasındaki ayrım; birincisi, çevrilecek sözel göstergeleri; ikincisi, bu göstergelerin en yakın çevresini; üçüncüsü, ise

bütünün ait olduğu toplumsal kültürel artalanı belirtmektedir.

- 2) *Öykü, düğüm* ve *söylem* arasındaki ayrım; birincisi, anlatının (veya fabl'ın) öğelerini; ikincisi, kesitlerin (veya olayların) zamansal sırasını ve düzenlenişini; üçüncüsü, anlatıyı veya olayları sözel olarak örgütlenme biçimini belirtmektedir.
- 3) *Tür, tip* ve *taslak* (prototip) arasındaki ayrım; birincisi, metnin ilişkili olduğu genel kategoriye (örneğin görsel işitsel çeviri); ikincisi, çevrilecek metnin tam olarak doğasını (kanıtlayıcı, bilgi verici, vb); üçüncüsü, metne örtük gönderim işlevi gören “model”i (tiyatro metinleri için Molière, diğer göstergeler arası tür).

Göstergebilimsel yaklaşım uygun araçlarla birçok “dünya” tasarlama ve çeşitli dizgelerden gelen göstergeleri katarak bakış açılarını genişletme olanağı sağlamaktadır (Guidère, 2010: 58-60).

Metin Dilbilimi Kaynaklı Çeviribilim - Robert Larose

Bakış açılarının çokluğu ve metne bakış açılarının çeşitliliği nedeniyle, birçok çeviribilimci çeviriye söylem tabanlı yaklaşımlara yönelmiştir. Söylem çözümlemesi çeviri sorunlarını ele almak için daha etkili bir inceleme çerçevesi sunmaktadır. Dilbilimsel açıdan, *söylem* terimi yalnızca dilsel üretimlerin yapısını ve örgütlenişini, kesitler arasındaki ilişkileri ve ayrımları içermez, aynı zamanda bu kesitlerin yorumlanışını ve etkileşimlerin toplumsal boyutunu da kapsar.

Bu çerçevede, Delisle (1980) söylem çözümlemesi üzerine kurulan bir çeviri yöntemi önermiş, fakat yalnızca “amaç odaklı metinlerle” ilgilenmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. B.IV).

Théories contemporaines de la traduction (1989) adlı sentez niteliğindeki yapıtında, Kanadalı dilbilimci Robert

Larose 1960 ve 80 yılları arasında, özellikle Vinay ve Darbelnet, Mounin, Nida, Catford, Steiner, Delisle, Ladmiral ve Newmark tarafından çeviri üzerine yazılmış söylemlerin kurucu öğelerini inceler.

Larose “amaç odaklı” (fr. téléologique) (çevrilmiş metnin amacına odaklanan) bir model önerir: “Bir çevirinin doğruluğu iletişimsel niyet ile çeviri ürünü arasındaki uygunlukla ölçülür. Amaç odaklı çeviri olarak adlandırdığımız şey budur. Amaç ilişkisi dışında hiçbir çeviri ideali yoktur.” Larose’un bütünleştirici modelinin amacı mevcut metinlerin karşılıklı olarak profillerini çıkarmaktır. Kaynak ve erek metinde iki tür yapı ayrımı yapar:

- 1) Anlatı ve kanıtlayıcı düzenini kapsayan *en üst yapı* ve *büyükçül yapı*, metinsel işlevler ve tipolojiler, aynı zamanda da metnin konusal örgütlenişi.
- 2) Bir yandan üç düzeyli (biçimbilgisel, sözcükbilgisel, sözdizimsel) çözümlemesiyle *anlatımın biçimine*, diğer yandan da dört düzeyli (yazılışsal, biçimbilgisel, sözcükbilgisel, sözdizimsel) çözümlemesiyle *içeriğin biçimine* gönderme yapan *küçükçül yapı*.

Larose çevirinin bu farklı düzeylerini amaca göre değerlendirmek gerektiğini belirtir (Guidère, 2010: 55-57).

B.II. YAZINSAL KURAMLARA BAĞIMLI YAKLAŞIMLAR

“Edmond Cary “çeviri dilsel değil, yazınsal bir işlemdir” (Mounin, 1963: 13) dedikten sonra şiir çevirmek için şair olmak gerektiğini sözlerine ekler. Bu nedenle bu kuramlar yalnızca yazınsal çeviriye, özellikle de şiir çevirisine dayanırlar. Roland Barthes (metnin çoklu okuması) veya Umberto Eco (Struttura aperta) gibi Heidegger’in anlamın nesnelere insanın sahip olduğu algı aracılığıyla geldiği düşüncesini benimseyerek anlamın metne okur aracılığıyla geldiğini ortaya koymuş olan göstergeci bilimcilerden etkilenmiştir.

Şiirbilimsel yaklaşımlar - Les approches poétologiques - Baudelaire, Paul Valéry, Efim Etkind, Meschonnic

Şiirbilim sözel bir yaratım olarak yazın sanatının incelenmesidir. Nitekim, Tzvetan Todorov batı geleneğinde şiir kuramlarını üç büyük başlık altında toplar. Birinci akım şiiri sıradan dile eklemlenen söylemin süsü olarak gören retorik bir bakış açısı geliştirir. İkinci kuram şiiri sıradan dilin tersi, sıradan dilin iletmediğini iletme aracı olarak görür. Üçüncü kuram dikkati aktardığı anlambilimsel anlamdan çok kendisi üzerine çeken dil oyunu kavramına çekmeye çalışır.

Bu bakış açısında, şiir çevirisi merkezi bir konuma sahiptir. Örneğin, *Un Art en crise* (1982)’de **Efim Etkind** (1918-1999, dilbilimci, yazın kuramcısı, Rus yazar ve çevirmen, 1974 yılından beri sürgünde olduğu Fransa’da Paris-Nanterre üniversitesinde karşılaştırmalı edebiyat eğitimi vermiştir) Fransa’da şiir çevirisinin nedenlerini anlamaya çalıştığı derin bir kriz geçirdiği düşüncesini dile getirir. Bu sebepleri şiir çevirisinde Fransız yaklaşımının belirleyici özelliği olan özgün metnin dizgesel olarak akla yaklaştırılmasında, yayımlanan çeviri sayısının aşırı yüksek

olmasından kaynaklanan işlevsizleştirmede bulur; çevirmenler çevirilerini ne pahasına olursa olsun yayımlatıyorlar, böylece toplumsal hiçbir işlevi olmayan metin yığınlarının sayısını artırmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Etkind yayımlanan şiirlerin gerçek anlamda eleştiriden yoksun kalmasından üzüntü duymaktadır. Şiir çevirisinde her biri Fransız yazının büyük şairleri tarafından temsil edilen iki büyük akım görmektedir: Charles Baudelaire (1821-1867) ve Paul Valéry (1871-1945). Beaudlaire şiir ancak uyaklı düzyazı ile çevrilebilir derken, Valéry'ye göre, anlamı çevirmek yetmez, özgün şiirin bürünbilgisi dahil, biçimi de vermeye çalışmak gerekir. “Şiir söz konusu olduğunda, anlama sıkı sıkıya bağlılık bir ihanet biçimidir. Çağdaş anlamıyla şiir seslerin ve anlamların birbirinden ayrılamaz birleşiminin bir yanılığını yaratmak zorundadır. Etkind, Valéry ile aynı bakış açısını paylaşmaktadır. Bir de şiir çevirileri sınıflaması önerir. Çağdaş Fransız yayımcılarının ürettiklerini gözden geçirdikten sonra altı tür şiir çevirisi tespit eder :

- *Bilgilendirici çeviri*, özgün metnin yalnızca genel düşüncesini aktarmayı hedefleyen ve estetik kaygılardan uzak düzyazı çevirisi.
- *Yorumlayıcı çeviri*, çeviriyi açıklama ve çözümleme ile birleştirir. Etkind'e göre, E. A. Poe'nun Ch. Beaudelaire tarafından çevrilen “Corbeau” (Karga) şiiri bu sınıfa (yorumların eşlik ettiği nesir) girmektedir.
- *Anıştırıcı çeviri*, uygun uyak ve ölçüyü yalnızca baş tarafa (ilk dörtlüğe örneğin) uygular, kalan kısmı özgür dize veya uyaksız olarak çevirerek, özgün metinde bütünü uyaklı olan şiirin nasıl olabileceğini hayal etmeyi okura bırakır.
- *Yaklaştırmacı çeviri*, özgün biçimi (bürünsel kurallar, uyak) şiirin anlamını korumak üzere feda eder.
- *Yeniden yaratımcı çeviri*, bir yandan özgün yapıyı korurken şiirin tamamını yeniden yaratır.

- *Öykünme çevirisi*, kimi zaman sadık bir biçimde özgün metni yeniden yaratmaya çalışmayıp kendi düşüncelerini açıklamak üzere bundan esinlenen şairler tarafından yapılır. Antik şairleri ve İtalyan şairlerini sıklıkla taklit eden Joachim du Bellay örnek olarak verilebilir (Oseki-Dépré, 2011: 86-92).

İdeolojik Yaklaşımlar - Antoine Berman, Henri Meschonnic

İdeoloji siyasal eyleme yönelmiş düşünceler bütünüdür. İdeolojik yaklaşım araştırmalarının merkezine güç ilişkilerini koyan *kültürel dönüm noktasının (Cultural turn)* etkisi altında gelişim gösterir. İdeolojik bakış açılarına göre çevrilmiş metinlerin çözümlemesi üzerine odaklanan çeviribilimciler özellikle şu sorulara yanıt aramaya çalışırlar: Çevirinin ideolojik bir güdülemesi olabilir mi? Bir çeviride *ideoloji* ile *kültür* arasındaki fark hangi noktadadır? Bakış açımızı çeviriye bulaşabilen ideolojiden nasıl ayırabiliriz? Sorulara verilen yanıtlar arasında, içinde sansürün, kültür emperyalizminin veya Avrupa sömürgeciliğinin de bulunduğu çok farklı yönler ortaya çıkmaktadır.

Antoine Berman erek dilin ölçütlerini öne çıkaran “kökenmerkezli” (fr. ethnocentrique) çevirilerle, farklı kültürlerin metinleri arasındaki örtük bağlara vurgu yapan “metin üstü” çeviriler arasında ayırım yapmaktadır.

André Lefevere (1992) “Dilsel değerlendirmeler ideolojik veya şüibilimsel nitelikteki değerlendirmelerle çatıştığı anda, ideolojik değerlendirmeler üstün gelmektedir” diye yazar. Louis Kelly (1979)’ye göre, bütün çeviri tarihi ideolojik açıdan yeniden yorumlanabilir. Yazar Orta Çağdaki baskın “bire bir” çeviri yaklaşımından, Rönesans’tan itibaren daha “özgür” bir çeviri biçimine geçişi veya romantik dönemdeki çevirilerin “romantikleştirilmesi”ni veya komünist dönemin komünizmin dogmalarına göre “gözden geçirilmiş” çevirilerini örnek olarak gösterir.

İdeolojik yaklaşımların kendileri de ideolojiden etkilenir. Bazı batılı kuramcılar ideolojik bir boyut içerdiği halde kendi yaklaşımlarını “nesnel” olarak sunmakla eleştirilmiştir. Örneğin devingen eşdeğerlik kavramının yayıcısı olan Eugene Nida, Meschonnic (1986) tarafından “sahte yararçı”lıkla ve Edwin Gentzler (1993) tarafından da dilsel yaklaşımının gerisinde gizlenen gücül “Protestanlık”la suçlanmıştır.

Henri Meschonnic çeviri incelemesinde ideolojinin varlığını şöyle açıklamaktadır (Pour la poétique II, 1973): Metin çevirisi kuramı görgül uygulama ve kuramsal uygulama, yazı ve ideoloji, bilim ve ideoloji arasındaki ilişkiler üzerine çalışmaya konumlanmaktadır.” “Çevirmen baskın olarak adlandırılan ideolojiyi bir eklemleme uygulamasıyla aktarmaktadır.” Yazar bu tür eklemleme uygulamalarının çeviri uygulamasında eksik olmayan kültürel emperyalizmin bir işareti olduğunun ve örneğin özgün metni güzelleştirmeye çalışan bir çeviride veya ikinci elden çevirilerde ortaya çıktığının altını çizmektedir: “Belli bir dönemde belli bir toplumun ortak yazı alışkanlığına göre bezeme öğelerinin seçimi olarak şiirselleştirme (veya yazınsallaştırma) estetikleştirici bu egemenliğin en bilinen uygulamalarından biridir. Yeniden yazmada da durum aynıdır (dilsel aracılıkla çeviri veya iki aşamalı çeviri): kaynak dili bilen fakat şair olmayan bir çevirmenin sözcüğü sözcüğüne çevirisi, ardından o dili konuşmayan bir şair tarafından “şiiir”in eklenmesi.” (Aktaran Guidère, 2010: 50-52).

Yorumbilimsel Yaklaşım - Friedrich Schleiermacher, George Steiner

Yorumbilim sözcüğü kökensel olarak (Yunancada) “anlamak, açıklamak” anlamına gelmektedir, fakat zaman içerisinde Alman romantik yazarlar tarafından alana sokulan bir yorumlama akımının ve yönteminin adı haline gelmiştir. Yöntemin çeviri alanındaki yaygınlaştırıcısı **Friedrich**

Schleiermacher (1767-1834)'dir. Yazara göre, çeviri bir anlama süreci olup metnin anlaşılması ile sonuçlanması gerekir. Süreçte çevirmen, yazarın hissettiği ve düşündüğü şeyi onun gibi hissetmeye çalışmak için *kendisini yazarın yerine koyar*. Yorumbilimsel yaklaşımı benimseyen çevirmenin kaynak metni öznel bir biçimde ele aldığı ve yazarın bakış açısını içselleştirmeye çalıştığı var sayılır. Gerçek çeviri yabancı bir yapıt olarak okunmalı ve özgün yapıtın dilini yansıtmalıdır. Böylece Schleiermacher ekzotikleştirici, yani yabancılaştırıcı çeviri taraftarı olur (Gromová, Rakšányiová, 2005 : 41-42).

George Steiner'e Göre Çeviri Yorumbilimi

After Babel'de George Steiner çeviri yapmanın anlamak olduğunu söyler (Bkz. kitabının ilk bölümünün başlığı). Çeviride yorumlamanın zorluğunu açıklamak için Steiner “iki okumanın, iki aynı çevirinin bulunmadığını”; “çeviri çalışmasının her zaman yaklaşık olduğunu”; “her tür iletişim modelinin aynı zamanda bir çeviri modeli olduğunu” hatırlatır. “Şu anki aşamada temel sorulara yanıt veremeyecek kadar az ilerlemiş olması nedeniyle” çeviri incelemesi için dilbilimi reddeder. Steiner “iyi çeviri”yi hedefleyen dört aşamalı devingen ve yorumbilimsel kuramını önerir.

- «1/ İlk yorumbilimsel aşamada, yani “güven atılımı”nda, çevirmen, ilk bakışta bütünüyle “yabancı” niteliğine rağmen kaynak metne “boyun eğer” ve metnin bir şeyler “ifade ediyor” olması gerektiğini söyleyerek ona “inanır”. Eğer metne inancı olmazsa, onu çeviremez veya bire bir çeviriler yapabilir.
- 2/ İkinci aşama “saldırı” aşamasıdır. Çevirmen metne saldırır, kendisini ilgilendiren anlamı çekip çıkarmak için “sınır dışı hareket yapar” (işgal, burnunu sokma). Artık edilgin değil, etkin ve egemen bir konumdadır.

- 3/ Üçüncü aşama “ilhak” (kendi topraklarına katma) aşamasıdır. Bir önceki aşamadan daha saldırgandır, çünkü çevirmen elde ettiği ganimetle (: kendi diline taşımak istediği anlam) kendi evinde, kabilesinde kalır. Eğer çevirmen o aşamada kalırsa, yabancı kökenin bütün izlerini silecek olan “kendi içinde eritici çeviriler” üretecektir.
- 4/ Dördüncü aşama “yeniden kurma” aşamasıdır. Kaynak ve erek arasındaki güç dengelerini yeniden kurar. Çalmış olduğu şeyi, etik kaygısıyla “yeniden kurar”, yıkılmış olduğunu onarır.

Sürecin ana aşamaları olan “saldırı” ve “ilhak” çevirinin fetheden niteliği ve ona eşlik eden şiddeti öne çıkarmaktadır. Steiner’in kitabı çeviriyle ilgili ideolojik araştırmaları, özellikle emperyalizmin ve sömürgeciliğin yansıması olarak çeviri araştırmalarını kısmen etkilemiştir» (Guidère, 2010 : 48-50).

B.III. ÇEVİRİ ARAŞTIRMALARININ İLK AŞAMASI

Çeviri Araştırmalarının (ing. Translation Studies) doğuşunun Hollanda ve Belçika gibi çevirinin ekonomide, siyasette ve kültürde önemli rol oynadığı küçük ülkelerde gerçekleştiği söylenebilir. Hollandalı genç araştırmacılar (André Lefevere, James Holmes) 1970’lerde yazınsal çeviri yaklaşımı ile dilbilimsel çeviri yaklaşımı arasındaki karşıtlığı aşarak çeviriyi dallararası yaklaşımlara açmak için çalışırlar. Yazın kuramcıları ile dilbilimcileri, felsefecileri ve mantıkçıları birlikte çalıştırma amacı güderler. Artık gösterilenin doğası ile o kadar ilgilenmemektedirler, fakat gösterilenin çeviri sırasında nasıl dönüştüğünü bilmek istemektedirler. Çeviribilimcileri o döneme kadar meşgul etmiş olan, doğru veya yanlış çeviri, biçimsel veya devingen çeviri, bire bir veya özgür çeviri, sanat veya bilim olarak çeviri gibi ulamlar artık daha önemsiz hale gelir.

Dal olarak çeviri, söz konusu araştırmacılar tarafından artık yazınsal ve yazınsal olmayan gibi alt dallara ayrılmıyor, bir bütün olarak görülüyordu. Çeviri süreci, aracılık biçimleri, asıl metinlerin (çıkış metinleri) ve çeviri etkinliğinin sonuçlarının (varış metinleri) süreci etkileme biçimleri üzerine yeni sorular soruyorlardı. Özgün metnin yazarı ve çevirmen arasındaki ayrım bile tartışılmaktaydı, çünkü incelemenin amacı ne “gösterilen”in çekirdeği, ne de derin “dilsel yapı”ydı, daha çok çevrilmiş metnin kendisiydi (Gentzler, 2010: 85-87).

Çeviri Araştırmalarının amaçlarından biri André Lefevere’in 1978’de (*Translation Studies: The Goal of the Discipline*, in J. S. Holmes, J. Lambert, R. Van den Broeck (yayıncı), *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies with a Basic Bibliography of Books on Translation Studies*, Louvain) yazdığı gibi genel bir çeviri kuramı geliştirmektir:

“Dalın amacı(Translation Studies) çevirilerin üretimi için yönlendirici işlevi görecek genel bir kuram geliştirmeye dayanmaktadır. ... Kuram devingen olacaktır... ve yazınsal ve dilbilimsel bir kuramın geliştirilmesine katkıda bulunabilecektir; kuramdan geçici olarak çıkarılan yönlendirmelere göre yapılacak çeviriler bunları alan kültürün gelişimine katkıda bulunabilecektir” (Gentzler, 2010: 87).

Var olan ve yazına ve dilbilime ait kuramları çeviriye uygulamak yerine, Lefevere ve Hollandalı/Flamand meslektaşları yeni bilim dalının araştırmacılarının özellikle çevirinin özel yönlerine eğilmelerini ve keşfettiklerini yazın ve dilbilim kuramına uygulamalarını önerir. Sonuç olarak, yeni yaklaşım ve yöntemlere sonuna kadar açıktırlar.

İncelemelerin konusu bizzat çevrilmiş metinler olup tanım gereği bu metinler kuramsal düzeyde ve baskın sanatsal ölçütlere tabidirler; fakat aynı zamanda, Lefevere’in de belirttiği gibi, çeviriler de kendilerini oluşturan ölçütleri etkileyebilmektedirler. Dolayısıyla metin hem bir ürün hem de üretici olarak kabul edilmektedir. Çevirinin üstlendiği aracılık rolü gösterenin kültürler arasında eşzamanlı (fr. synchronique) olarak aktarımından öte bir şey olup, aynı zamanda çok sayıdaki tarihi gelenek arasındaki artzamanlı (fr. diachronique) bir aracılık söz konusudur. Flaman ve Hollandalı araştırmacıların çalışması yazın kuramına ilişkin çok sayıda sorunu gündeme getirir. Yazın dizgelerinin karşılıklı kültürel bağımlılıkları ve yalnızca çevirinin değil, aynı zamanda bütün metinlerin metinlerarası doğası bu sorunlardandır (Gentzler, 2010 : 88-89).

Çeviri Araştırmalarının ilk aşamasının kökenleri Rus biçimciliğine ve Prag dilbilim çevresinin işlevselci yapısalcılığına (1926-2948) dek uzanmaktadır. 1970’li ve 1980’li yıllardaki Hollandalı ve Flaman araştırmacı kuşağının öncüleri arasında Çekoslovak yazın araştırmacıları ile dilbilimcileri (Jiří Levý, František Miko ve Anton Popovič) de bulunmaktadır. Çekoslovak çeviribilimciler ile Hollandalı meslektaşları arasında bireysel ilişkiler vardı. Örneğin

Hollandalı araştırmacılar James Holmes ve Frans de Haan 1968'de Bratislava'da gerçekleşen “Sanat olarak çeviri” (Translation as Art, Překlad jako umění) sempozyumuna katılmış ve Anton Popovič ile birlikte *The Nature of Translation, Essays on the Theory and Practice of Literary Translation* (The Hague – Paris, 1970) adı altında sempozyum bildirimlerini yayıma hazırlamışlardır. Fakat daha sonra Çekoslovakya'daki siyasal olayların ardından ilişkiler kopmuştur (Gentzler, 2010 : 89, Gromová, Rakšányiová, 2005 : 62-63).

Rus biçimciler (eserleri Çekoslovak çeviribilimciler tarafından bilinmektedir) “yazınsallık” (bir yapıtın yazınsal niteliği) adını verdikleri şeyi tanımlamaya çalışmışlardır. Derin yapıya dayalı kanıtlamalardan kaçınmış, buna karşılık gerçek metinleri ve bunların belirgin özelliklerini incelemişlerdir. Bu yönelim, gerçekleşen yüzey yapının özelliklerinden çok derin yapının üretici bileşenlerine odaklanmış olan Chomsky veya Nida'nın kuramlarına mesafeli duran Çeviri Araştırmalarının temsilcileri ile paylaştıkları bir yönelimdir. Rus biçimciler yazınsal metinleri diğer metinlerden ayıran şeyi açıklığa kavuşturmak istiyorlardı; yazınsal metinleri diğer metinlere göre yeni, yaratıcı, yenilikçi kılan şeyi inceliyorlardı. Metinleri eşzamanlı ve artzamanlı olarak incelemişler ve bu metinlerin belirleyici bir yazın geleneğine nasıl bağlandıklarını anlamaya çalışmışlardır. Bunların biçimsel çözümlenmeleri belli bir metnin gelişme halindeki belli bir yazın geleneğine katkısını açığa çıkarmak ve metinle bu yazın geleneği arasındaki mesafeyi ölçmek amacıyla içsel ve dışsal etkenleri içermekteydi (Gentzler, 2010 : 90).

Çeviri Araştırmaları araştırmacıları çevrilmiş metinlerin çıkış kültürü ile varış kültürü gibi iki yazın geleneği üzerindeki artzamanlı etkisini ortaya koyarlar. Rus biçimciliğinin bir başka kavramı olan *ostranenje*'yi benimserler. *Ostranenje* Fransızcaya *yabancılaştırma* veya *başkalaştırma* (fr. *défamiliarisation*) olarak çevrilebilecek bir uydurma sözcük

olup yazınsal metinlerin uzlaşım dışı, kendilerine özgü, yabancı ve tuhaf yanlarını açıklama olanağı sağlamaktadır. Aynı biçimde, Çeviri Araştırmaları araştırmacıları özgün metnin içeriğinin belirlenmesinde yalnızca gösterilen üzerine odaklanmayı reddettikleri gibi alıcı kültürde tüketimini kolaylaştırmak üzere metnin basitleştirilmesini de reddetmekteydiler. Çevrilmiş yapıtın özgün metnin yabancılaştırıcı öğelerini koruması gerektiğini ileri sürmekteydiler; bunları varış dilinde oldukları gibi dile getirmek mümkün olmuyorsa, çevirmen yenilerini bulmak zorundadır (Gentzler, 2010 : 91).

Yukarıda anılan, Jiří Levý ve Slovak Anton Popovič ve František Miko'dan oluşan Çekoslovak çeviribilimciler belli bir dereceye kadar Rus biçimciliğinin düşüncelerinden esinlenmişlerdi, fakat söz konusu akımdan ayrılarak evrilmişlerdir. Çekoslovak araştırmacılar gerçekliğin kalanından yalıtılmış, özerk yazınsal yapıtlar bütünü olarak anlaşılan yazın kavramına mesafeli durmuşlardır (Gentzler, 2010 : 92).

Jiří Levý (1926-1967), başta yazın çevirisi olmak üzere (bkz. doktora tezi *České theorie pşeklada*, 1957, SNKLU ; 2e éd. 1996, Ivo Železný) Çek çeviri yöntemleri tarihi konusunda çok ileri araştırmalara odaklanmıştı; tezi XV. yüzyıldan 1945'e kadar olan dönemdeki çeviri, yöntemleri ve ölçütleri konusunda - Jiří Levý'nin kendisinininkiler de dahil - Çek çevirmenlerin görüşlerini içermektedir. Bu artzamanlı yapıtın yanında, Levý eşzamanlı çeviribilim alanında kuramsal araştırmalar da yapmaktaydı. Şiir çevirisi, karşılaştırmalı koşukbilim (fr. versologie), fakat aynı zamanda İngiliz yazın tarihi ilgi odağını oluşturmaktaydı. Bir yandan dilbilim ve yapısal ve işlevsel yazın kuramı (Rus asıllı dilbilimci Roman Jakobson'un ve yazın kuramcısı ve estetik profesörü Jan Mukařovský'nin metinlerinin de içinde olduğu Prag dilbilim çevresinin çalışmaları), öte yandan yapısal yazın kuramı, özellikle de Rus biçimcilerin (Propp, Tynianov) çalışmalarından esinlenmişti.

Jiří Levý'nin en ünlü yapıtı *Umění pşekladu* (1963, yeniden basım tarihleri 1983, 1998 ve 2012)'yu yazdığı dönemde, altmışlı yıllarda gelişmekte olan çeşitli kuramlardan (oyun kuramı, iletişim kuramı) etkilenmişti. *Umění pşekladu* Çekçe çevirisinin hemen ardından gelen Almanca çevirisi *Die literarische Übersetzung* (Frankfurt a. M., 1969) sayesinde Levý'nin yurtdışında tanınan tek yapıtıdır. Levý yurtdışında ayrıca Hollanda'nın La Haye şehrinde 1965'te yayımlanan To Honor Roman Jakobson: *Essays on the Occasion of his Seventieth Birthday* adlı derleme içerisinde yer alan, İngilizce konuşulan dünyadaki kuramcılar tarafından çokça anılan *Translation as a Decision Process* makalesiyle de tanınmaktaydı.

Levý'nin özellikle *Umění pşekladu* (Çeviri sanatı) adlı metni Çeviri Araştırmalarının gelişmesinde temel metin özelliği kazanmıştır, çünkü yazar yazın yapıtını sanatsal etki yaratma gücüne sahip örgütlü bir yapı olarak ele almaktadır. Levý somut çevirilerin nesnel ve betimsel incelemesinde istatistiksel yöntemler kullanır, ayrıca yazın çevirisine uyguladığı iletişim kuramı ile oyun kuramını geliştirir. Ayrıca, Roman Jakobson'un *On Linguistic Aspects of Translation* (1959) yapıtında sözünü ettiği çeviri türleri arasındaki farklardan hareket eder.

Praglı yapısalcılar gösterge dizgeleri içerisine yedirilmiş metinler öngörmekte ve dili bir düzgülü veya bazı kurallara göre bir araya gelen dilsel öğeler bütünü olarak görmekteydiler. Her sözcük aynı metnin diğer kesitleri (eşzamanlı ilişki) ile yazın geleneğine ait metinler içerisinde bulunan diğer sözcüklerle ilişki içerisinde (artzamanlı ilişki) bulunmaktadır (Gentzler, 2010 : 92).

Jiří Levý'nin modelinde sanat yapıtının yazınsal niteliğinin korunması birincil öneme sahiptir. Levý yapıtın "yazınsallığı"nın aktarımını sağlamak için, sanat yapıtına kendine özgü yazınsal niteliğini kazandıran, çıkış dili yazarının stilinin özgül biçimsel özelliklerinin, kendisini ötekilerden

ayırarak iletişimsel yönünü öne çıkarır. Jiří Levý'ye göre, bir metni yazın yapıtı yapan yönler mantıksal olarak belirlenebilir. Yazar bir sanat yapıtını kültürel ve toplumsal dizgenin ayrılmaz bir parçası olarak tasarlamakta ve dolayısıyla yapıtı alıcılarıyla ilişkisi içerisinde görmektedir. Kuramının bu yönüyle ilgili olarak Levý, henüz 1913'te yazın çevirisinin temel amacının aynı dilsel araçlarla veya çeşitli araçlarla özgün metnin yarattığı sanatsal etkinin aynısına ulaşmak olduğunu vurgulamış olan Prag dilbilim çevresi kurucularından olan Vilém Mathesius'un yapıtına dayanmaktadır. Şiir çevirisi sanatsal etkinin denkliğinin aynı biçimsel araçların kullanımından daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Levý biçem üzerine, metni yazınsal kılan özgül yazınsal özelliklere odaklanmaktadır (Gentzler, 2010: 93). Eğer bir söyleyiş özelliği varış kültüründe işlev görmüyorsa, çevirmen genel yazınsal niteliğin korunabilmesi için bu özelliğin yerine başkasını koymalı veya hatta uydurmalıdır (Gentzler, 2010 : 98).

Jiří Levý'nin *Translation as a Decision Process* (1967) başlıklı makalesi çevirinin ardışık seçimleri (ve değişiklikleri) etkileyen kimi başlangıç seçimlerine bağımlı bir denklikler sıradüzeni kurmayı gerektirdiğini söyleyen James Holmes'u derinden etkilemiştir. Başlangıçta yapılan kimi seçimler metnin kalanının çevirisi sırasında var olan denklik türlerini sınırlandırmakta ve belirlemektedir: Örneğin, eğer çevirmen söyleyiş kalitesini özgün metne, uyağı veya ölçüyü serbest dizeye, çağrı işlevini anlamsal içeriğe tercih ederse, bu seçimler sonraki seçim olanaklarını belirler (Gentzler, 2010: 108).

František Miko *La théorie de l'expression et la traduction* (1970) adlı makalenin yazarıdır. Anlatımın ince ayrıntılarının yapıtın genel sanatsal niteliklerini belirlemeye olanak veren anahtar olduğunu ileri sürmektedir. Aynı biçimde Anton Popovič bir çevirinin başlıca estetik aracını kavramayı sağlayan temel öğenin bu ayrıntılara ilişkin değişikliklerin çözümlenmesinde yattığını düşünmektedir. Popovič'te

farklılıklar eşdeğerlikler kadar önemlidir. Çeviri ile özgün metin arasındaki koşutluk ve farklılıkları bulmaya dayanan karşılaştırmalı bir çalışma yoluyla bir çeviri kuramı geliştirmeye koyulur. İkisi arasında ne tür bir ilişki olduğunu açıklar; yitimlerin, kazanımların ve değişikliklerin çeviri sürecinin ayrılmaz parçası olduklarını kabul eder. Dönüştürümler, Popovič'e göre, özgün metnin estetik özelliğinin bir göstergesidir (zamanın kimi çeviri eleştirmenlerinin düşündüğü gibi, değişimler çevirinin uygunsuzluğundan ileri gelmemektedir). *The Concept "Shift of Expression" in Translation Analysis* (1970) adlı denemesinde, değişimlerin önemi, estetik araçların seçimi ve yapıtın anlamsal yönlerinin çözümlenmesi üzerine vurgu yapar. Çeviri ile özgün metin arasındaki ilişkinin yalnızca aynılık üzerine değil, aynı zamanda çeviri sırasında meydana gelmiş olan gerekli değişikliklerden kaynaklanan farklılığa da dayandığını fark eder.

Popovič'in kuramı sayesinde, yazın çevirisi eleştirmeni metni yönlendiren (bkz. normların çeviri etkinliği üzerine etkisi sorunsalını açıklayan Gideon Toury) erek kültürün kültürel normları aracılığıyla, değişimlerin çevrilmiş yapıt üzerinde bıraktığı izleri açıklayabilmektedir. Özgün metinle biçimsel aynılığı çevirinin nihai hedefi olarak önermek yerine, Popovič eşdeğer bir metin elde etmenin olanaksızlığını kabul etmekte ve aynılık eksikliğini eleştirebilmekten çok, açıklayabilen bir kuram önermektedir (Gentzler, 2010 : 96-99).

1970'li yılların başında Hollanda'daki Amsterdam Üniversitesi'nde dersler veren şair ve çevirmen James Holmes çeviri ile diğer anlam dizgeleri arasındaki ilişki ile ilgilenir, bunun da yöntemi üzerinde yansımaları olmuştur. Çevrilmiş metinlere ilişkin betimlemesine, farklı çeviri yöntemlerini ve bunların tarihin farklı dönemlerinde geçirdiği evrimi açıklayarak başlar. Holmes, her biri özgün metinle farklı bir

ilişki içerisinde bulunan ve farklı kuramsal geleneklere ait olan dört farklı çeviri türü belirler:

Birinci tür, özgün metnin biçimini olabildiğince korumaktadır, Homeros'un altı ayaklı dizesinin İngilizceye çevirisi örnek olarak gösterilebilir.

İkinci tür, benzer etkilere yol açtığı varsayılan özdeş biçimleri yaratarak varış dili geleneği içerisinde koşut işlevi bulmaya çalışır, örneğin Homeros'un Robert Fitzgerald tarafından serbest dize olarak çevirisi.

Üçüncü tür, özgün gösterileni ele almakta ve bunu varış diline özgü bir biçimde geliştirmektedir.

Dördüncü tür, özgün bir şiirden türetilmemiş olan, fakat kendisiyle en düşük düzeyde benzerlik taşıyan Holmes'un "sapkın biçimler" şeklinde tanımladığı şeyi içermektedir.

Holmes (aslında yalnızca şiir çevirisine gönderme yapan) bu dört çeviri türünden hiçbirine daha yakın durmaz; çevirmen tarafından seçildikten sonra her birinin belli olanaklar dizisi sunduğunu, aynı zamanda da bunlardan bazılarını dışladığını belirtir (Konuyla ilgili olarak James Holmes'un düşüncelerini kuşkusuz etkilemiş olan Jiří Levý'nin görüşlerine bakınız).

Seven Strategies and a Blueprint (1975)'te André Lefevere, Holmes'unkine benzer bir yaklaşım ortaya koyar. Daha görgül ve nesnel bir yöntem benimsemeye çalışır; çıkış metnini ele alır ve çeviri sürecini yönlendirmeyi amaçlayan çeşitli yöntemlerin gerisinde yatan yedi farklı (şiiresel) çeviri türü önerir. Her yöntem bazı olanaklar sunarken, bazılarını dışarıda bırakmaktadır.

Sesbirimsel çeviri ses yansımalarının taklidi için gereklidir, fakat bunun olumsuz tarafı çoğunlukla gösterilene zarar veriyor oluşudur.

Bire bir çeviri anlambilimsel anlamı aktarabilir, fakat çoğunlukla kural dışı olarak açıklamalara başvurur ve metnin yazımsal değerini gözden çıkarır.

Ölçü duyarlı çeviri ölçüyü koruma kolaylığına sahiptir, fakat çoğunlukla anlamı ve sözdizimini bozar.

Düzyazı çevirisi anlamı bozmaktan kaçınır, fakat düzyazı, metindeki şiirsel tınıyı ortadan kaldırır.

Uyaklı çeviri çoğunlukla birçok sınırlamayı beraberinde getirir, çünkü sözler genellikle öngörülenden farklı bir anlam yüklenir ve sonuç kimi zaman sıkıcı veya ukala olarak değerlendirilebilir.

Serbest dize çevirisi yüksek yazınsallık düzeyi ile daha büyük bir açıklığa erişebilir, fakat bu da şişirmeleri, indirgemeleri zorunlu kılar.

Yorumlama (değişkeleri ve öykünmeleri de içerir) Lefevre'in tanımladığı dördüncü tür çeviri olup konuyu yorumlar ve böylece metnin alımlamasını daha kolay bir hale getirir (Gentzler, 2010: 104-106).

Çeviri Araştırmalarının birinci kuşak kuramcıları somut metinlerin (çıkış metni ve varış metni) betimsel incelemesi üzerine kurulu nesnel ve çeviriyi yalnızca sonuç olarak değil, özellikle süreç olarak betimleme olanağı sunan bir çeviri kuramı önerirler. Çeviri sürecini ve çeviri eylemi süresince çevirmenin yararlanabileceği çeşitli stratejileri betimlemeyi amaçlarlar. Nesnel olmak isterler, yani incelenen metinler bütüncesi sayesinde belirleyip betimledikleri stratejilerden hiçbirine öncelik tanımak istemezler.

B.IV. YORUMLAYICI KURAM

Anlam kuramı veya yorumlayıcı çeviri kuramı ESIT (1957'de kurulmuş olan Paris Çevirmen ve Yorumcu Yüksekokulu, École supérieure d'interprètes et de traducteurs) araştırmacılarının bir ürünüdür. Yorumlayıcı kuram 70'li yılların sonunda bu okul (bugünkü Sorbonne Nouvelle, Université de Paris III) etrafında gelişmeye başlar. Bu nedenle kuram kimi zaman Paris okulu olarak da adlandırılır. Kuramı özünde Danica Seleskovitch (1921-2001) ve Marianne Lederer'e borçlu olsak da bugün özellikle Fransızca konuşulan dünyada çok sayıda takipçisi ve yaygınlaşmasına katkı sağlayan kişi bulunmaktadır. Kuramın en bilinen temsilcileri arasında (Fransız uyruklu) Danica Seleskovitch, (Kanadalı araştırmacılar) Marianne Lederer, Jean Delisle ile İspanyol araştırmacı Amparo Hurtado yer almaktadır (Moya, 2010: 69).

Dilbilim kaynaklı kuramdan birçok noktada ayrılmasına karşın, bir bakış açısına göre, dilbilim kaynaklı çeviri kuramının bir devamıdır: Yorumlayıcı çeviri kuramı dillerin (dil dizgelerinin) karşılaştırılması temeline dayanmakta olup çeviri birimi olarak (karşılaştırmacı dilbilimcilerin yaptığı gibi) tümceleri almaz; aksine, yorumlayıcı kuram bağlamsal çeviri üzerine odaklanır, söylemde ortaya çıktığı şekliyle anlamın çözümlenmesini öne çıkarır (Delisle, 1984 : 50).

Okulun araştırmacıları çeviri olgusunun dilbilimin (yapısalcılık, üretici dilbilgisi, vb biçimsel yönelimli dilbilim) çerçevesini aştığını fark ederler. Çeviriyi etkileyen dilsel olmayan etkenler bulunmaktadır. Yorumlayıcı kuram araştırmacıları metin dilbilimine ya da kendilerinin (özellikle Jean Delisle'in) adlandırmasıyla metinbilime yönelirler.

Kuramın kökeninde *yorumlama*, *sözden soyutlama*, *yeniden dile getirme* gibi üç aşamalı bir çeviri modeli geliştirmek üzere kendi konferans çevirmenliği deneyimine dayanmış olan Danica Seleskovitch'in mesleki uygulamaları bulunmaktadır.

Model kuramsal ön kabullerini (fr. postulat) dönemin ruhbiliminden olduğu kadar bilişsel bilimlerinden, çevirinin zihinsel sürecine özel bir önem vererek alıntılanmaktadır.

Yorumlayıcı kuramın ana kaygısı “anlam” sorunudur. Anlam sözel olmayan niteliktedir, çünkü konuşanın söylediğini (belirtik olan) olduğu kadar söylemediğini (örtük olan) de ilgilendirmektedir. Bu “anlam”ı kavramak için çevirmen dünya bilgisini, bağlamın kavranmasını ve yazarın söylemek istediğinin anlaşılmasını da kuşatan bir “bilişsel birikim”e sahip olmak zorundadır. Bu birikime sahip olmaması durumunda, çevirmen belirsizlik ve yorumların çokluğu sorunuyla karşılaşacaktır, bu da çeviri girişimini başarısızlığa uğratma riskine yol açmaktadır (Guidère, 2010: 69-71).

Danica Seleskovitch üç aşamalı bir çeviri süreci modeli geliştirmiştir:

- 1) *Anlama* – Bir metni anlamak aynı zamanda dilsel bileşenini (yazılı göstergeler) ve dildışı bileşenini kavramak demektir. Metnin anlamı tek tek her okuyucunun bilişsel tamamlamaları üzerine kuruludur: Anlamın büyük oranda okuyucunun bireysel deneyimine, ansiklopedik bilgilerine, kültürel birikimine, kısacası yorumlama becerisine bağlı olduğu açıktır. Anlamın yorumlanmasında, yalnızca amaç odaklı metinlere değil, aynı zamanda yazınsal metinlere ilişkin olarak da öznelğin sınırları bulunmaktadır (Moya, 2010 : 76-78).
- 2) *Sözden soyutlama* bir sözcüde yer alan düşünce ve kavramların zihinsel olarak ayrıştırılmasına dayanmaktadır. Eğer çevirmen özgün metnin sözlerini soyutlamıyorsa, bire bir çeviriye başvurmak zorunda kalır (düzgüler arası değiştirim; fr. transcodage) ve özellikle aktarım tehlikesinin daha yüksek olduğu çok yakın iki dil arasında bir çeviri söz konusu olduğunda, yeni alıcılara hiçbir

şey veya hemen hemen hiçbir şey ifade etmeyen bir sonuç metni yazar. Sözden soyutlama süreci boyunca, anlam çevirmenin bilincinde kalır, buna karşılık özgün metnin göstergeleri (sözcükler, tümceler) unutulmak zorundadır; bu, sözlü çeviri sırasında, ister ardışık ister eşzamanlı olsun, görece daha kolaydır, çünkü sözel söylemin sesleri görünür ve kaybolur, fakat metnin her zaman ortada olduğu yazılı çeviride bunun uygulanması çok zor olur (Moya, 2010: 78-79).

- 3) *Anlamı yeniden dile getirme / söze büründürme* erek dilin çevirmene sunduğu çok sayıda dile getirme olanağının çevirmence seçimine dayanır. Çevirmen, her ne kadar düşünceler dizisi çizgisel olmasa da düşüncelerin ardışık olarak birleştirilmesi yöntemini kullanır ve benzetmelere başvurmak zorunda kalır (Delisle, 1984). Çevirmenin birleştirme, çıkarımda bulunma gücü, yaratıcılığı, sezgisi, düşgücü özellikle çeviri sürecinin bu aşamasında çok önemlidir (Moya, 2010 : 79-80).

Seleskovitch'in izinden giden Jean Delisle (1980) söylem çözümlemesinden ve metin dilbiliminden yararlanarak yorumlayıcı çeviri kuramının çok daha öğretici bir değişkesini geliştirmiştir. Özellikle dillerarası aktarım sürecinde kavramlaştırma aşamasını incelemiştir. Ona göre, çeviri süreci üç aşamada gerçekleşmektedir. Seleskovitch'in üç aşamasını, *anlama* (1+2) ve *yeniden dile getirme* (3) şeklinde iki aşamada toplamış, dördüncü bir aşama olarak, gerçekleştirilen çevirinin doğru olup olmadığının sağlamasını yapmak üzere 4) *sağlama çözümlemesi* aşamasını eklemiştir.

İlk olarak, sözcükler arasındaki anlamsal ilişkileri çözümleyerek ve bağlam aracılığıyla kavramsal içeriği belirleyerek kaynak metni şifresini çözmeye dayanan *anlama* (1 + 2) aşamasını koyar.

Ardından, akıl yürütmeye ve düşüncelerin birleştirilmesine başvurarak kaynak metnin kavramlarının bir başka dilde yeniden söze büründürülmesine dayanan *yeniden dile getirme* (3) aşaması gelir.

Son aşamada, amacı çevirmen tarafından yapılan seçimleri, bir tür geri-çeviri biçimindeki eşdeğerlerin niteliksel çözümlemesi aracılığıyla doğrulamak olan *sağlama çözümlemesi (doğrulama)* (4) bulunmaktadır (Moya, 2010 : 80).

Metin dilbilimsel yaklaşım (ya da söylem çözümlemesine dayalı yaklaşım) :

L'analyse du discours comme méthode de traduction: initiation à la traduction française de textes pragmatiques anglais: théorie et pratique adıyla Ottawa Üniversitesi yayınlarından çıkan (1984) yapıtında Jean Delisle söylem çözümlemesi üzerine kurulu bir çeviri yaklaşımı önermiş olmakla birlikte yalnızca yazınsal olmayan metinler biçiminde tanımladığı “amaç odaklı metinler”le ilgilenmiştir. Yararcı metin yan anlamsal olmaktan çok düzanlamsal olup genel olarak nesnel bir gerçekliğe gönderme yapar, anlamın genellikle tek bir yorumuna izin verir, çoğunlukla düzgülenmiş bir dilde kaleme alınır, dolaysız bir kullanımsal amacı vardır ve az ya da çok öğretici bir metindir (Moya, 2010: 75).

Delisle söylem çözümlemesi aracılığıyla çevirinin otomatikleşmesini ve çeviri devingenliğine, dolayısıyla “çeviri etkinliğinin bilişsel sürecinin çözümlenmesine dayalı” “metinbilimsel” bir kuramın kurulmasını hedefler.

Çeviribilimsel açıdan söylem çözümlemesi başlıca iki düzeyi ele alarak “anlam” üzerine odaklanma olanağı sağlar: *tür* düzeyi (belli bir dile özgü dilsel ve yazınsal anlatım çerçevesi, örneğin niyet mektubu, polisiye roman, vb) ve *metin* düzeyi (birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan retorik birimler: tümceler, paragraflar).

Bu önemli bir noktadır çünkü yineleme, yansılama, bezek veya alıntılama gibi metinler arasındaki açık veya örtük bağları ilgilendiren metinlerarasılık gibi olgular söz konusudur. Çevirmen örneğin ünlü bir şiirin bir dizesini gelişigüzel çevirmemek için bu bağları görebilmelidir.

Ayrıca, çevirmenin özellikle bağlamlara ve kültürlere özgü incelik sözlerine ilişkin toplumdilbilimsel bir duyarlılığa sahip olması önemlidir.

Uzmanlık alanlarında, söylem çözümlemesi terimbütünün kültürel sınırlarını göstermeye yaramaktadır. Bu yüzden eğretilmeler her şeyden önce farklı kültürel dünya görüşlerinin belirleyicileri olarak ortaya çıkmaktadır (Guidère, 2010 : 69-71).

Bize göre, dilbilim karşıtı olma iddiasındaki yorumlayıcı kuram ile dilbilim kaynaklı çeviri kuramları, özellikle dilbilimsel metinbilim, söylem çözümlemesi, edimdilbilim ve toplumdilbilim arasında tartışma götürmez bağlar bulunmaktadır.

La Traduction aujourd'hui (1994)'de Marianne Lederer yorumlayıcı çeviri kuramının kazanımlarını şöyle özetlemektedir: “yorumlayıcı çeviri kuramı ... çeviri sürecinin özgün metni anlamaya, dilsel biçimini sözden soyutlamaya ve anlaşılabilir düşünceleri ve duyumsanan duyguları bir başka dile dile getirmeye dayandığını ortaya koymuştur (Guidère, 2010: 10).

Yorumlayıcı kuramın özgünlüğü özellikle ikinci aşamada, *sözden soyutlama* aşamasında yatmaktadır: Metnin anlamının kavranmasındaki temel edim budur. Bu yolla çevirmen metnin anlamını kendine mal etmek üzere sözcük düzeyini aşar ve daha sonra bunu alıcının koşullanmalarını (dil, kültür, vb) göz önünde bulundurarak erek dilde yeniden sözle buluşturmak durumunda kalır.

Söz konusu model kaynak dilde *anlama* ve onu izleyen erek dilde *dile getirme* aşamaları arasındaki ayrıma dayalı

geleneksel yaklaşımları tartışma konusu yapmaktadır (Guidère, 2010: 70).

Bir metnin anlamını yorumlamak hangi düzeyde konumlanıldığını belirlemeyi gerektirir: “Dil, dilin tümcelere ve metne dönüşümü arasında ayırım yapmak gerekir; zira her ne kadar bu düzeylerin tamamında “çeviri yapılabilir” olsa da, çeviri işlemi sözcük, tümce veya metin çevriliyor oluşuna göre farklılık gösterir” (Lederer, 1994: 13).

Sözcük, tümce ve metin arasındaki bu ayırım Paris okulunu iki tür çeviri arasında ayırım yapmaya götürür, *dilsel çeviri* (bağlam dışı sözcük ve tümce çevirisi) ve *yorumlayıcı çeviri* (metin çevirisi veya kısacası çeviri). Marianne Lederer’e göre, gerçek çeviri ancak metinlere göre, bir başka deyişle, bir söylem çerçevesinde ve bir bağlama göre kavranabilir: “Yorumlayıcı çeviri eşdeğeriyle çeviridir, dilsel çeviri dengiyle çeviridir. Eşdeğerlik ile denklik arasındaki temel ayırım birincisinin metinler arasında, ikincisininse dilsel öğeler arasında kuruluyor olmasıdır” (Lederer, 1994: 51, aktaran Guidère, 2010: 70).

ESIT⁴⁷’in görüşlerinin özeti:

- 1) Çeviri yazarın demek istediğini yansıtmalıdır.
- 2) Çeviri bunu deyimisel biçimde yapmalıdır.
- 3) Çeviri, bir zamanlar özgün metnin okurlar üzerinde yarattığı etkiyi, kendi okurları üzerinde yaratmalıdır.

Bununla birlikte, yazınsal metinler için 3’teki durum her zaman mümkün olmayabilir; bu, anlamın ve duyguların tarihten bağımsız olduğu anlamına gelebilir.

2’deki duruma gelince, çevirmenler çoğunlukla metnin kabul edilebilirliğinden (erek dilin kurallarına uygunluğu) yana değil, özgün metne uygunluğundan yana (bu hem yazınsal metinleri hem de bazen amaç odaklı metinleri

⁴⁷ Ç.N.: École normale supérieure des Interprètes et des Traducteurs

ilgilendirmektedir) tercih kullanmaktadırlar (Moya, 2010: 70-75, 85).

Eleştirel Yaklaşım

Yorumlayıcı kuram özellikle çeviri eğitimi (ardıl ve eşzamanlı) açısından tartışma götürmez bir uygulamısal yarara sahiptir. Kuram aynı zamanda amaç odaklı, yani baskın işlevi estetik işlev olmayan metinlerin çevirisinde de uygulanabilir gözükmektedir. Buna karşılık, (baskın işlevi estetik işlev olan) yazınsal metinler söz konusu olduğunda kuramın uygulanması daha sorunludur. Peter Newmark kuramı, daha doğrusu Danica Seleskovitch'i iki nedenle eleştirmektedir:

- 1) öncelikle sözleri unutup anlamı çevirmek, meseleyi aşırı basitleştirmek ve birçok ayrıntının ve anlambirimciğin gözden kaçırılması anlamına gelmektedir.
- 2) özgün metinde gözükmeyen deyimsel kullanımları, kalıplaşmış bileşikler, kalıpyargıları, basma kalıp tümceleri tercih etmek, gösterilenin ayrıntılarını bozmak demektir (Moya, 2010: 8).

Terimbilimsel ayrımın gerekliliği :

ESIT'in anlam kuramının anlam (fr. signification) ve değer (fr. sens) arasındaki yaptığı terimbilimsel ayrım da bu çeviribilim okulunun tartışma götürmez katkıları arasında yer almaktadır.

- a) *Anlam* dil düzeyine ait olup çeviri alanında buna karşılık gelen şey *düzgü değiştirme*dir. Dolayısıyla *düzgü değiştirme* dilin yalıtılmış birimleri düzeyindeki bir tür "çeviri"dir (düzgü değiştirme = *dilsel eşdeğerlik*). *Düzgü değiştirme* rakamların, özel adların ve tek anlamlı birçok bilimsel terimin

çevirisinde kullanılmaktadır; değer in önceden bir yorumlama olmaksızın “çevirisi” söz konusudur (= Jean Delisle’e göre *tıpkıçeviri*, 1993, *La traduction raisonnée*)

- b) Buna karşılık, *değer* söz düzeyine ait olup gerçek çeviri çoğu durumda bu düzeyde yapılmaktadır (*yorumlayıcı çeviri*). Değer in yorumlanmasından sonra yapılan çeviridir bu. Söz konusu çeviri bağlam içerisindeki sözcüklerin, öbeklerin, tümceciklerin, tümcelerin çevirisinde uygulanmaktadır (gerçek anlamda çeviri = *bağlamsal eşdeğerlik*).

Yorumlayıcı kuramın anahtar sözcükleri anlam, söylem, ileti, bilgi ve kurmaca olmayan iletişimdir.

Dildeki bir anlama (ya da bir sözcüğün kabul edilen anlamına) diğer dilde birçok anlam karşılık gelebilir; bu nedenle tümceyi veya metni iyi çevirmek için her zaman sözcüğün anlamını yorumlamak gerekir. Kimi zaman, yine de *düzgü değiştirmenin* sonucu (sözlükte bulunan eşdeğer) ile *çevirinin* sonucu (bağlam içerisinde yorumlama) çakışır; bu durumlarda “yorumlayıcı” çevirmenin nadiren başvuracağı (veya ESIT’e göre hiçbir zaman) başvurmayacağı bire bir çeviri söz konusudur.

Sonuç olarak, yorumlayıcı çeviri kuramı erek okura, üretilen çevirinin anlaşılabilirliğine ve erek kültürdeki kabul edilebilirliğine özel bir önem veriyor oluşu nedeniyle erekçidir (Guidère, 2010 : 71, Moya, 2010 : 70-71).

B.V. OYUN KURAMI

Oyun kuramı akılcı bir temele sahip çıkar çatışması ilişkilerini betimlemek üzere matematikçi John von Neumann tarafından geliştirilmiştir. Belli bir durumda kazançları en üst düzeye çıkarmak ve kayıpları en az düzeye indirmek üzere en iyi stratejiyi bulma düşüncesine dayanmaktadır: “Minimax stratejisi” olarak adlandırılmaktadır. Kuram, içinde çevirinin de bulunduğu, farklı insan etkinliğinin birçok alanında ardı ardına uygulanmıştır.

Çeviribilimcilerin dikkatini çeken “optimizasyon” (tr. verimliliği artırma) düşüncesi olmuştur: Çevirmene fazla zaman kaybetmeden karar alma süreçlerini daha verimli yönetme konusunda nasıl yardımcı olunabilir? Jiří Levý (1967) oyun kuramının bu konuda katkısı olabileceğini düşünmektedir: “Çeviri kuramı kuralcı olma eğilimindedir: çevirmenlere en iyi çözümleri öğretmeyi hedeflemektedir. Fakat çevirmenin asıl işi yararcıdır. Çevirmen harcadığı en az çaba ile en yüksek etkiyi sağlayan çözüme başvurmaktadır. Sezgisel olarak minimax stratejisine başvurmaktadır» (Guidère, 2010: 74).

Dinda L. Gorlée (*1943) aynı yaklaşımı benimsemekte fakat farklı kuramsal önkabullerden yola çıkmaktadır. Ludwig Wittgenstein’in *Tactatus Logico-Philosophicus*’unda geliştirdiği dil oyunu kavramından esinlenen Gorlée “çeviri oyunu” olarak adlandırdığı bir çalışmaya girişir. Çeviri önce yapbozla, ardından da satrançla karşılaştırılmaktadır: “Çeviri oyunu çeşitli çözümler arasındaki akılcı ve kurallı seçimlere dayanan bireysel bir karar oyunudur» (Gorlée, 1993). Gorlée’ye göre, bir oyunun amacının her zaman söz konusu oyunun koyduğu kurallar çerçevesinde en uygun çözümü bulmak olması nedeniyle (çeviriyi) oyunla karşılaştırmanın yerinde bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir.

Bu bakış açısı çevirinin genel boyutunu gün ışığına çıkarma olanağı sağlamaktadır. Oyun gibi çeviri de aynı anda hem avantajları hem de olumsuz yanları olan belirsizlikler sunmaktadır. Örneğin, satranç oyunuyla kurulan benzerlik, oyunu yöneten kurallarla dili belirleyen kuralları aynı düzlemde görmeyi sağlamaktadır. Fakat çeviride oyunda *kazanmak* ya da *kaybetmek* değil, en uygun çözümü bulma konusunda *başarılı olmak* veya *başarısız olmak* söz konusudur.

Oyun kuramı çeviri sürecini etkileyebilecek olan duygusal, ruhsal ve ideolojik etkenleri göz önünde bulundurmamaktadır. Çevirmenin eğitim eksikliğini de hesaba katmamaktadır. Mesleki gerçekliğin güçlüklerini göz önünde bulundurmayan biçimsel ve ülküselleştirilmiş bir yaklaşımdır. Oyun kuramının çeviriye uygulanmasını sorunlu hale getiren bir başka şey de, çeviride eğlence boyutunun olmayışıdır.

Mathieu Guidère, eğer oyun kuramının amacı dizgesel olarak en iyi çözümü bulmaksa, bu yaklaşımı amaç odaklı çeviriyle sınırlamanın (yani bilgilendirici, bilimsel veya teknik metinler) daha uygun olacağını düşünmektedir (Guidère, 2010: 74-75).

Jiří Levý: “Karar Alma Süreci Olarak Çeviri” (1967)

(Aşağıdaki sayfalar Jiří Levý'nin *To Honor Roman Jakobson : Essays on the Occasion of his Seventeenth Birthday*, 11 October 1966, vol. 3, II, Hague, 1967, pp. 1171-1182'de yayımlanan “*Translation as a Decision Process*” adlı makalesine dayandırılmaktadır. Burada Stefano Traini'nin, Siri Nergaard'ın editörlüğünde yayımlanan günümüz çeviribilim metinleri antolojisi *Teorie contemporanee della traduzione*. Strumenti Bompiani, Milano, 1995, pp. 63-83'te yer alan İtalyanca çevirisi *La traduzione come processo decisionale*'den yararlanıyoruz. Fransızcaya tarafımızdan çevrilmiş olup eklenen açıklamalar veya tarafımızca çıkarılan bölümler köşeli ayraç içerisinde belirtilmiştir.)

“1. Niyeti bakımından ele alındığında, çeviri bir iletişim sürecidir: çevirme eyleminin amacı özgün metnin bilgisini yabancı okura iletmektir. Çevirmenin uygulaması bakımından ele alındığında çalışmasının her anında [...] çeviri etkinliği bir karar verme sürecidir: belli sayıda ardışık durumlar dizisi - hamleler, oyunda olduğu gibi- belli sayıdaki seçenek arasından seçim yapmaya zorlayan durumlar. [...].

Basit bir örnek, karar verme sorununun temel öğelerini ortaya koyacaktır. Varsayalım ki bir İngiliz çevirmen Bertold Brecht'in *Der gute Mensch von Sezuan* adlı komedisinin başlığını çevirmek durumunda. İki olasılık arasından karar vermek zorunda kalacaktır:

Der gute Mensch von Sezuan
The Good Woman of Sechuan
(*Le bon homme de Sichuan*)
(*Sichuan 'in uslu kocası*)

Der gute Mensch von Sezuan
(*La bonne femme de Sichuan*)
(*Sichuan 'in uslu karısı*)

Karar alma sorununun temel öğeleri şunlardır:

Durum (yani biçimselleştirilmiş bir kuramda belli bir model aracılığıyla açıklanabilecek olan gerçeğin soyutlanması): İngilizcede, gerek sözlüksel anlamı, gerekse de biçimsel değeri Almancanın *Mensch* (...) sözcüğüne eşdeğer olabilecek bir sözcük bulunmamaktadır (çünkü *person* başka bir biçimsel düzeye aittir); anlam alanı iki sözcük tarafından kapsamaktadır: *man* (*homme*) ve *woman* (*kadın*).

I no 'lu yönerge olası seçenekler sınıfını belirlemektedir: “homo sapiens” adı verilen varlıkları ifade eden İngilizce bir sözcük bulmak gerekmektedir.

Paradigma (yani olası çözümler sınıfı; bizim örneğimizde paradigmanın iki üyesi bulunmaktadır: *man* (*adam*) ve *woman* (*kadın*)).

II no 'lu yönerge iki seçenek arasındaki seçimi yönetmektedir. Yönerge bağlama bağlıdır: Bizim örneğimizde bütün komedinin bağlamına (büyükçül-bağlam) bağlıdır. İki

seçenek eşdeğer değildir; seçim rastgele yapılmaz, fakat bağlama bağlıdır. Her yorum sorun çözmenin (*problemsolving*) yapısını içinde barındırır: Çevirmen sözcüğün olası anlamları sınıfından ve baskın düşünceler sınıfından, farklı kişi tasarımlarından, biçimden veya yazarın felsefi görüşünden seçim yapmak zorundadır. Seçim, aralarından seçim yapılacak seçenek sayısı az ise veya bağlam tarafından bu seçenekler azaltılmışsa sınırlıdır (*daha kolaydır*).

Çevirmen seçeneklerden birine karar verdiği anda, kendi seçimiyle, sonraki “hamle”lerin sayısını da belirlemiştir: Dilsel biçimler gibi teknik sorunlara, bu arada da, örneğimizdeki gibi gülmece kahramanının yorumlanması ve temsilinin karmaşık biçimi gibi “felsefi sorunlara” ilişkin kararlarını da önceden belirlemiştir. Bu da çevirmenin ardı ardına belli sayıda kararlar bağlamı belirlediği anlamına gelir, çünkü çeviri süreci tam bilgiye dayalı bir oyuna benzer – oyunda her bir hamle önceki kararların bilinmesinden ve kendisinin kaynaklandığı durumdan etkilenir (satranç oyunu tabii ki, kağıt oyunu değil). Birinci veya ikinci seçeneğe karar verirken, çevirmen olası iki oyundan birini oynamaya karar vermiştir. [...]

[...]

Çeviri kuramı için olası yaklaşımlardan biri belli bir seçime bağlı olarak ardışık bütün kararların göz önünde bulundurulması ve çeşitli sorunların çözümü için öncelik sırasının ve bu açıdan gözlemlenen yazın yapıtındaki çeşitli öğelerin önem düzeyinin belirlenmesidir.

İki farklı oyunun (dolayısıyla Brecht’in komedisinin alternatif iki yorumundan kaynaklanan iki karar dizisinin) sonuçları farklı iki çeviri değişkesidir; bunların mesafesi metne katıştırılan farklı kararların sayısından yola çıkılarak ölçülebilir.

Çeviri sürecini, bunun uygulama deneyimine uygun olması gibi basit bir gerekçeyle karar sorunları çerçevesinde ele alabiliriz. Sonuç olarak, oyun kuramının biçimsel yöntemlerini çeviriye uygulamak mümkün olabilir.

[...]

2. İngiliz bir çevirmenin Almanca “Bursche” sözcüğünün anlamını vermek durumunda olduğunu var sayalım. Üç aşağı beş yukarı eş anlamlı bir deyişler kümesinden seçim yapabilir: «boy», «fellow», «chap», «youngster », «lad», «guy», «lark», vb. Bu onun dizin eksenini (paradigması), yani belli bir yönergeyi yerine getiren, bu durumda anlamsal bir öğeler sınıfıdır; «a young man» («un jeune homme»). Paradigma bir tür tanımlama yönergesi (definitional instruction) olarak adlandırdığımız bu yönerge aracılığıyla nitelendirilecek ve çerçevesi çizilecektir. Bir tanımlama yönergesi paradigmaya biçim vermekte, paradigma da onun tanım yönergesinin içerikleri tarafından oluşturulmaktadır. Bununla birlikte bir paradigma bütünüyle eşdeğer öğeler kümesi olmayıp çeşitli ölçütlere göre (biçimsel düzey, anlamın çağrışımsal uzantıları, vb) düzenlenmiş bir kümedir.

Çevirmenin var olan seçenekler arasından seçim yapmasını yöneten yönergeler seçici yönergeler (selective instructions) olarak adlandırılabilir. Bunlar her türden olabilirler (tıpkı tanım yönergeleri gibi): anlamsal, ritmik, biçimsel, vb.

Bir sözlüksel birimin (aynı zamanda da daha yüksek düzeydeki öğelerin) seçimi bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde bu yönergeler dizgesi tarafından yönetilmektedir. Bu yönergeler dilsel malzemeye bağımlı, nesnel yönergeler olabileceği gibi, büyük oranda çevirmenin bellek yapısına, estetik ölçütlerine, vb. bağımlı öznel yönergeler de olabilir. Metinde yer alan son terim gerçekleştiriminden sorumlu yönergeler dizgesinden hareketle çözümlenebilir; terimin oluşum modelini, üretici modelini yeniden oluşturmak mümkündür.

Okurun metnin içerdiği gösterilenleri yorumlaması da bir dizi “hamle” halini alır: Anlamsal bir birimin olası yorumlarından birinin seçimi en genel gösterilenlerden en özgül olanlara kadar bir kararlar dizisi olarak temsil edilebilir. Kuralları belirlenmiş bir yorumlama modeli olarak

recognascative model bu anlamsal kuram üzerine kurulabilmektedir:

to existe (exister / var olmak)				
to move (se mouvoir / hareket etmek)		to rest (se reposer / dinlenmek)		
to move as a whole	to move in parts	to sit	to stand	to lie
(mouvoir)	(remuer)	(s'asseoir)	(être debout)	(être couché)
(hareket ettirmek)	(kıpırdatmak)	(oturmak)	(ayakta durmak)	(yatmak)
to walk	to ride	to drive	to fly	
(marcher)	(monter à cheval)	(conduire)	(voler)	
(yürümek)	(ata binmek)	(araba sürmek)	(uçmak)	
to drive (conduire) (sürmek) to be driven (être conduit) (sürülmek)				

Çevirmen, kendi kararlar dizgesinde, yazarın özgün metinde yaptığına göre bir fazla ya da bir eksik adım atabilir.

Çevirmenin kararları gerekli veya gereksiz, istemli veya istemsiz olabilir. Karar (dilsel veya dildışı) bağlam tarafından dayatılıyorsa istemlidir.

[...]

3. Denk yönerge veya paradigma modelleri bunların içlerinde gerçekleştikleri yapıya bağlıdır; [...] Dillerin belli bir anlam alanının sözcüksel kesitlenmesinin yoğunluğu bakımından farklılık gösterdikleri bilinmektedir. [...] Çıkış dilinin varış diline göre anlamsal kesitlemesi ne kadar büyükse, çeviri değişkelerinin çeşitliliği o kadar büyük olmaktadır; temel İngilizceden (basic english) ölçünlü İngilizceye çeviri süreci aşağıdaki gibi gösterilebilir:

	produce (produire / üretmek)
make (faire / yapmak)	manufacture (construire / inşa etmek)
	constitute (former / oluşturmak)

Aksine, çıkış dilinin varış diline oranla sözcüksel kesitlemesi ne kadar sınırlı olursa, çeviri değişkelerinin çeşitliliği o kadar sınırlı olmaktadır [...].

produce (produire / üretmek)
manufacture (construire / inşa etmek) make (faire / yapmak)
constitute (former / oluşturmak)

[...]

Belli bir ilişkiler ağının, örneğin bir tiyatro oyununun kişilerinin, anlamsal yapısını ele alırken, bunu belli sayıdaki yönergeyi birleştirerek yapmamız gerekir, yani yönergeler sözdiziminin alanına girmektediriz.

[...]

Çeviri aynı zamanda hem bir yorumlama hem de yaratım olduğundan, kendi çerçevesi içerisinde işlemsel olan karar süreçleri iki türdür:

- 1) çıkış dilindeki bir sözcüğün (veya daha karmaşık bir anlamsal yapının) anlamsal paradigma öğelerinin seçimi, yani metnin “gösteren”inin olası yorumları arasında yapılan seçim;
- 2) 1’de seçimi yapılan “gösterilen”e üç aşağı beş yukarı denk gelen varış dilindeki terimlerin (eylemcil yapılar) paradigmasının seçimi, yani “gösterilen”in dile getirilişi.

Çevirideki karar süreçleri anlamsal yönü (göstergeleriyle ilişkileri tarafından belirlenmiş olan birimlerden oluşan dizelgeyi ifade eden şey), sözdizimi (yani eğer “birim” kavramı ile paradigmaları veya yönergeleri anlıyorsak, bu birimleri bir araya getirme kurallarını) ile göstergebilimsel bir dizgenin yapısına sahiptir. Tüm göstergebilimsel süreçler gibi, çevirinin de yararcı boyutu bulunmaktadır.

4. Çeviri kuramı en verimli çözüme ilişkin olarak çevirmenlere yönergeler verdiği için dolaylı kuralcı olma eğilimi göstermektedir; ne var ki, gerçek çeviri işi yararcıdır;

çevirmen en az çabayla en büyük etkiye erişme olanağı sunan çözümlerden birinden yana karar verir. Bu da çevirmenin sözde minimax stratejiden (minimax strategy) yana sezgisel olarak karar verdiği anlamına gelir.

Örneğin, ünlülerin anlatımsal değerlerinin şiirin duygusal şemasının bütününde önemli bir rol oynadığı bir durumda özgün metindeki ünlülerin uyaklarını koruyan bir çevirinin tercih edilebilir olduğuna kuşku yoktur. Oysa işini bu şekilde karmaşıktırırken çevirmenin ödeyeceği bedel o denli yüksek olabilir ki günümüz çevirmenleri bundan vazgeçmeyi tercih ederler. Aynı dizge, daha düşük bir kesinlikle, düzyazı çevirmenleri tarafından da benimsenmektedir: Uzun deneme ve yeniden yazma saatlerinin sonunda, daha iyi bir çözüm bulma olanağı olmasına rağmen, tümceleri için gerekli tüm gösterilenleri ve tüm biçimsel değerleri üç aşağı beş yukarı ifade eden bir biçim bulmaktan memnundurlar.

Çevirmenler genellikle karamsar bir strateji benimserler ve ancak “değeri” [...] dilsel ve estetik ölçütleri çerçevesinde belli bir en alt sınırın altına inmeyen çözümleri kabul etme kaygısı taşırlar. Çevirmenin işinin yararçı yanı minimax bir stratejiye dayalı olduğundan, çevirmenlerin tercihlerini değerlendirmek ve hesaplamak için matematiksel yöntemleri kullanmak (bir başka deyişle çevirmenlerin yöntemi olarak tanımlanan şeyi oluşturan etkenleri belirlemek) mümkün olabilmelidir.

[...]

Çevirmen açısından, biçimsel bir aracın önem derecesi, yalnızca diğer değerlerle ilişkili olarak ölçülebilen, içinde dilsel arılığa yüklenen değer de bulunduğu görece bir değerdir.

[...]

Araştırmaları çevirmenler tarafından ele alınan sorunlar üzerinde sürdürmek ilginç olabilir; minimax stratejilerin uygulanmasından yararlanılabilir. [Özellikle aşağıdaki sorulara yanıt arama konusuna odaklanılabilir:]

- 1) Farklı biçimsel araçlara ve farklı yazınsal türlerde (düzyazı, şiir, dram, folklor, gençlik yazını, vb) bunların korunmasına hangi düzeyde gereklilik atfedilmektedir?
- 2) Farklı yazınsal türlerde dilsel ve biçimsel ölçütlerin görece önemi nedir?
- 3) Farklı çağların ve çeşitli metin türlerinin çevirmenlerinin çevirilerini sundukları kitlenin varsayılan niceliksel içeriği (muhtevası) ne olmuştur? Günümüz çevirmenleriyle, okur kitlesinin güncel taleplerinin keşfini amaçlayan görgül çözümlerinin sonuçlarıyla bunların metinlerinin (gerçek) alınması karşılaştırılabilir” (Nergaard, 1995: 63-83).

Jiří Levý çeviriyi çevirmenin yönergeler, yani en verimli çözüme ulaşmak amacıyla anlamsal ve sözdizimsel seçenekler arasından seçim yaptığı bir durum olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle, çeviribilimsel kurama katkısı çok daha büyük olsa ve bu katkıyı yalnızca oyun kuramıyla yakınlığına indirgemek doğru olmasa bile, bazen oyun kuramı ile ilişkilendirilmektedir. Levý aynı zamanda Çeviri Araştırmalarının (Translation Studies) ve yazınsal çevirilerin dizgesel incelemesinin öncüleri ile de ilişkilendirilebilir. Aslında, Çeviri Araştırmalarının (70’li yıllar) Hollandalı, Belçikalı ve İngiliz araştırmacıları büyük oranda Rus biçimciliğinden ve etkisi Levý’nin çeviri kuramında da kendini ele veren Prag kaynaklı işlevsel yapısalıktan esinlenmişti. Çeviri sürecine (metnin başında alınan bir kararın sonraki bütün kararları etkileyebileceği) bir karar süreci gibi dizgesel bir bakış Translatin Studies (J. Holmes, Al. Lefevere) ekolünün diğer çevirmenlerinde de görülmektedir.

B.VI. EYLEM KURAMI

Eylem kuramı Almanya’da 80’li yıllarda Justa Holz-Mänttari tarafından geliştirilmiştir. Holz-Mänttari *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode* (Helsinki, 1984) gibi çeviri üzerine birçok kuramsal kitabın yazarı olup Finlandiya’da yaşayan profesyonel çevirmen, çeviribilimci ve Alman çeviri eğitmenidir. Çeviri bu kuram çerçevesinde belli durumlara ve mesleki bağlamlara uygun metinler üretmeyi amaçlayan kültürlerarası bir iletişim süreci olarak görülmektedir. Uzmanlar ile müşteriler arasında basit bir etkileşim aracı olarak kabul edilmektedir (Guidère, 2010: 71-72).

Çeviriye bu yararlı yaklaşımı geliştirmek üzere Holz-Mänttari eylem kuramına ve büyük ölçüde iletişim kuramına dayanmıştır. Böylece çevirmenin bazı mesleki bağlamlarda aşmak zorunda kaldığı kültürel güçlükleri ortaya koyabilmiştir.

Eylem kuramının birinci amacı, etkili bir iletişimi güçleştiren engelleri azaltmaya olanak veren bir işlevsel çeviri anlayışını yaygınlaştırmaktır. Bu amaca ulaşmak üzere, Holz-Mänttari (1984) kaynak metnin *yapısı* ve *işlevi* ile sınırlanan küçükçül bir çözümlemesinin yapılmasını önermektedir. Araştırmacıya göre, kaynak metin kültürlerarası iletişimin işlevlerinin yaşama geçirilmesinden başka bir şey değildir. İçsel bir değeri bulunmamakta, ancak çevirmenin kendisine belirlediği *iletişimsel amaca* göre değişiklik göstermektedir. Çevirmenin birincil kaygısı müşteriye aktarılması gereken iletidir. Kullanılacak eşdeğere karar vermeden önce, çevirmen iletinin konusunun erek kültür bağlamında ne düzeyde kabul edilebilir olduğunu değerlendirmek zorundadır (Guidère, 2010: 71-72).

Örneğin, eylemsel çeviri kuramı kaynak metindeki kültürel öğeleri, özgün öğelerden uzak gözükseler bile, erek kültürdeki daha uygun öğelerle değiştirmeyi önermektedir. Amaç kültürlerarası iletişim çerçevesinde belirlenen aynı amaca

ulaşabilmektedir. Çevirinin doğasını ve biçimlerini kesin olarak belirleyen tek şey eylemdir.

Çevirmen özgün iletinin üreticisini son alıcıya ulaştıran zincirin halkası olarak ortaya çıkmaktadır. Müşterinin ayrıcalıklı muhatabı olup kendisine karşı başlıca ahlaki sorumluluğa sahiptir. Holz-Mänttari (1986) ayrıca çevirmenin zorunlu mesleki niteliklerini ve çevirmenleri geliştirmek için gereken eğitimin nasıl olması gerektiğini de açıklamaktadır (Guidère, 2010: 71-72).

Dolayısıyla eylemsel çeviri mesleki metinlerin üretimi için çerçevedir. Çevirmenin eylemi işlevine ve amacına bağlı olarak belirlenmektedir. Kaynak metin iletişimsel bileşenleri içeren bir öge olarak kabul edilmekte, son ürün işlevsellik ölçütüne dayalı olarak değerlendirilmektedir. Bir şartname (çeviri yönergesi) son çeviri olan ürünün özelliklerini tanımlamaktadır: İletişimin amacını, gerçekleşme biçimini, öngörülen ücretlendirmeyi, istenen süreleri, vb belirlemektedir (Guidère, 2010: 71-72).

Dolayısıyla, hedeflenen iletişim durumundaki insan gereksinimlerini ve varış kültüründeki toplumsal rolleri göz önünde bulundurması gereken çevirmenin çalışmasının bütününe işlev belirlemektedir. Holz-Mänttari (1984: 17) durumlara göre en az yedi rol belirlemektedir: çeviri isteyen, para sağlayan, kaynak metnin üreticisi, çevirmen, erek metnin uygulayıcısı, son alıcı, yayıncı (Guidère, 2010 : 71-72).

Bu rollerin devamı içerisinde, çevirmen “ileti aktarıcısı” olarak kabul edilmektedir: Belli bir anda ve belli bir amaca uygun olarak özel bir iletişim üretmek zorundadır. Fakat aynı zamanda uzman olarak kültürlerarasılık içerisinde para sağlayıcı müşteriye önerilerde bulunarak ve gerektiğinde kendisiyle hedefe ulaşmak için en uygun araç konusunda görüş alışverişinde bulunarak davranmak zorundadır.

Holz-Mänttari’ye göre, çevirmen gözetilen hedefe ulaşmayı güçleştiren kültürel engelleri aşmak için gerekli gördüğü tüm önlemleri almak zorundadır. Ayrıca, sipariş

sahibiyle çevirisinin yayımlanması için en uygun zamanı ve en uygun koşulları müzakere etmelidir. Kısacası çevirmen erek kültürde çevirinin başarısından olduğu kadar başarısızlığından da sorumludur (Guidère, 2010: 71-72).

Biraz radikal nitelikli söz konusu kuram, Christian Nord (*Text Analysis in Translation*, Amsterdam/Atlanta, 1991: 28) gibi işlevsel yaklaşım taraftarlarının da aralarında bulunduğu birçok çeviribilimci tarafından eleştirilmiştir. Bunlar kuramı aslında çevirmenin her zaman her şeye karar veremeyeceği noktasında eleştirmektedirler (Çevirmen ancak dürüstçe müşteriye uygun olabilen kararlar almak zorundadır). Peter Newmark (*About Translation*, Clevedon, 1991: 106) Holz-Mänttari'yi yaklaşımını fazlasıyla “iş dünyası” ve halkla ilişkiler yönelimli olmakla eleştirmiş, oysa bunların çeviri eyleminin yalnızca bir bölümünü oluşturduğunu belirtmiştir (Guidère, 2010: 71-72).

İlk defa 1981 yılında, ardından daha ayrıntılı bir biçimde 1984 yılında sunulmuş olan “Çeviri eylemi” kuram ve yöntem biliminde Holz-Mänttari katı anlamıyla çeviri sözcüğünü bile kullanmaktan kaçınmaktadır. Bu da ona geleneksel kavramlardan ve sözcüğe bağlı beklentilerden uzaklaşma olanağı sunmaktadır. Kuramı, eylem kuramının ilkelerine dayanmaktadır (von Wright 1968) ; kaynak ya da erek herhangi bir metnin varlığını gerektirmeyenler de dahil, her tür kültürlerarası aktarım biçimini kapsamak üzere tasarlanmıştır. Kuram görüntüler, sesler ve hareketler gibi öteki medyalarla birleşmiş metinsel malzemedен oluşan *iletilerin aktarımcılarından* söz etmeyi yeğlemektedir (Nord, 2008: 24-25).

Holz-Mänttari'nin modelinde çeviri, “belli bir amacı gerçekleştirmek üzere tasarlanmış karmaşık bir eylem” olarak tanımlanmaktadır. Bu olguyu betimleyen kapsayıcı olgu “çeviri eylemi”dir. “Çeviri eylemi”nin amacı, uzmanlar tarafından üretilmiş olan iletinin, aktarımcıların kültürel ve dilsel engellerinin ötesine aktarımını sağlamaktır. Çevirmenler

kültürlerarası veya kültürötesi belli bir durumda uygun *ileti aktarıcılarının* üretiminde *uzmanlaşmış kişilerdir*, ya da Holz-Mänttari'nin terimleriyle belirtmek gerekirse, *iletişimsel işbirliğinde uzmanlardır* : “Çeviri eylemi eylemsel ve iletişimsel işbirliğinin eşgüdümünü sağlamak üzere, üst eylem dizgelerinde kullanılmak üzere tasarlanmış bir ileti aktarıcısının belli bir biçimde üretim sürecidir” (1984: 17, aktaran Nord, 2008: 25).

Holz-Mänttari katılımcıların rollerinin (çeviriyi talep eden, çevirmen, kullanıcı, iletinin alıcısı) yanı sıra, bunların etkinliklerinin gerçekleştiği durumsal koşulların (zamansal ve coğrafi yönler, aracı) çözümlenmesi aracılığıyla, çeviri sürecinin eylemsel yönlerinin altını çizer. Holz-Mänttari'ye göre en önemli değerlendirmelerden biri çevirmenin statüsüne ilişkindir. Onun mesleki eğitim kavrayışı mesleki uzman olarak görülen çevirmenin rolünü yüceltir.

Son yayınlarında, Holz-Mänttari insanların karşılıklı işbirliği yapmasını sağlayan koşulları açıklamak için biyosibernetikten etkilenir (1988). “İleti aktarıcı” üretim kapasitesi, “metin üretiminde uzman olanlar”ın eğitiminde göz önünde bulundurulması gereken zihinsel işlevler tarafından belirlenmektedir (1993). Bu yaklaşım aynı zamanda kısmen bilişsel ve ruhdilimsel çeviribilim alanına dahil olarak kabul edilmektedir (Nord, 2008 : 25).

B.VII. SKOPOS KURAMI VE İŞLEVSEL YAKLAŞIMLAR

İşlevsel çeviri yaklaşımları – tarihsel görünüm

İşlevsel çeviri yaklaşımları uzun bir geçmişe sahiptir. Tarih boyunca, çoğunluğu İncil ve yazınsal metin çevirmenleri olmak üzere, çevirinin duruma göre değiştiğini veya büyük oranda durumca belirlendiğini söyleyen çevirmenlerle karşılaşmaktadır. Bununla birlikte, iyi çevirmen kavramı, her ne kadar sonuç kuramsal olarak ifade edilen bu amaçtan farklı olsa da, çoğunlukla kaynak metne sözcüğü sözcüğüne bağlılıkla ilişkilendirilmiştir. Çiçero (İ.Ö. 106-43) söz konusu ikilemi şöyle açıklamaktadır:

“Nitekim Attika⁴⁸’nın en iyi hatipleri Aeschine’i ve Demosthenes’i, en ünlü iki söylevi çevirdim; bunları yorumlayarak değil, düşünceleri ve eğretilmeleri aynı biçimde sunarak, sözcükleri kendi dilimize uyarlayarak, hatip olarak çevirdim. Bu iki söylev için, sözcüğü sözcüğüne vermeyi gerekli görmedim, ama deyişlerin türünü ve değerlerini bütünlüğü içerisinde korudum. Çünkü okura bunların sayısını değil de, bir anlamda ağırlığını vermem gerektiğine inandım” (Çiçero, *L’Orateur. Du meilleur genre d’orateur*. Paris, 1964, p. 114, aktaran Nord, 2008: 15-16).

Birçok İncil çevirmeni çeviri sürecinin iki yaklaşımı içermesi gerektiği düşüncesini paylaşmaktaydı: kaynak metnin biçimsel özelliklerinin bağlılıkla taklidi ve erek okurlara uygunluk. Aziz Jérôme (347-419) ve Martin Luther (1483-

⁴⁸ Ç.N. Attika özgün metinde Attiques olarak geçmekte olup Vikipedi’ye göre “**Attika**, (Yunanca: Αττική, Attiki ya da Attike), Yunanistan’ın ortadoğu kesiminde antik yerleşim bölgesi. Bölgenin en önemli kenti Atina’ydı. Güneyden ve doğudan denize bitişik olan **Attika**, deniz ticareti için çekici bir yerdi”.

1546) İncil'in kimi bölümleri için çevirmenin sözcük sırasına kadar taklit etmesi (Aziz Jérôme, *Lettre à Pammachius*) veya harfle yetinmesi (Luther, *Épître sur l'Art de Traduire et l'Intercession des Saints*, 1530) gerektiğini düşünmekteydiler. Buna karşılık, diğer bölümler için, anlamı vermek (Aziz Jérôme) veya erek okurların gereksinimleri doğrultusunda metni uyarlamak daha önemliydi (Nord, 2008: 16).

Aynı biçimde, Eugene Nida (*Toward a Science of Translating. With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*, Leiden, 1964) çeviride biçimsel eşdeğerlik ve devingen eşdeğerlik arasında ayırım yapmaktadır. Birincisi kaynak metnin biçimsel öğelerinin bağlılıkla taklidine vurgu yaparken, ikincisi dildışı iletişimsel etkide eşdeğerliğin önemini vurgulamaktadır: “Devingen eşdeğerliği amaçlayan bir çeviri, alıcıyı kendi kültürüne özgü davranış biçimleri ile karşı karşıya bırakmak üzere bütünüyle doğal bir anlatım üretmeye çalışacaktır; bu tür bir çeviri alıcının, iletiyi anlamak amacıyla, kaynak durumun kültürel davranışlarını anlaması için uğraşmaz” (Nida, 1964, aktaran Nord, 2008: 16).

A Framework for the Analysis and Evaluation of Theories of Translation (1976, *Lignes directrices pour l'analyse et l'évaluation des théories de la traduction*)’da Nida çevirinin amacı, çevirmen ve alıcıların karşılıklı görevleri ile çeviri sürecinin kültürel doğurguları üzerinde durmaktadır:

“Aynı metnin farklı çevirilerinin olduğu durumlarda, bunlardan her birinin görece uygunluğu, her zaman her çevirinin istenen amaca ulaşip ulaşmadığına bağlıdır. Bir başka deyişle, her çevirinin görece uygunluğu alıcıların (gerek içerik, gerekse de biçim bakımından) iletiye yönelik tepkilerine, 1. kaynak metnin yazarının kaynak dil alıcıları üzerinde yaratmak istediği tepkiye, 2. bunların gerçek tepkisine göre ölçülür. Tepkilerin hiçbir zaman aynı olmayacağı açıktır, çünkü dillerarası iletişim her zaman kültürel türden farklılıklar, özellikle değer dizgeleri

arasındaki farklılıklar, kavramsal önkabuller ve tarihsel öncüller içerir (Nida, 1976, cité d'après Nord, 2008 : 16-17).

Altmışlı yıllarda, Nida'nın yaklaşımındaki dilbilimsel boyut öne çıkarılmıştır, bu da tarihsel bağlamla uyumlu bir durumdu: 1950 ve 1960'lı yıllarda, dilbilim insan bilimleri arasında baskın konumdaydı. Otomatik çeviri alanındaki ilk denemeler kaçınılmaz olarak dillerin karşıtsal incelemesi üzerine dayanmaktaydı. Aynı zamanda, düzgü olarak dil düşüncesini ve dil evrenceleri kavramını geliştiren yapısal dilbilim dilin –ve dilsel bir işlem olarak çevirinin- diğer herhangi bir bilim konusu gibi, kesin bilimsel araştırmaların konusu olabileceği yanılığını teşvik etmişti. Çeviri o döneme kadar bir sanat veya mesleki bir etkinlik olarak görülmüştü; artık, uygulamalı dilbilimin şemsiyesi altında bir bilim olarak ve üniversiter düzeyde araştırmalar arasında kabul edilme şansına sahipti. Dönemin çok sayıdaki çeviri tanımının bu dilbilimsel boyutun altını çizmesinde şaşırarak bir şey yoktur:

“Çeviri şöyle tanımlanabilir: bir dildeki (kaynak dil) metinsel öğelerin yerine bir başka dildeki (erek dil) eşdeğer öğelerin konması” (Catford, 1965) veya “Çeviri kaynak dildeki bir iletinin en doğal eşdeğerinin erek dilde yeniden üretilmesine dayanır” (Nida ve Taber, 1969) (Nord, 2008: 18).

Bütün bu dilbilimsel yaklaşımlar çeviriyi yalnızca düzgü değiştirme işlemi olarak görmekteydiler. 1970'li yılların başında, daha yararcı bir bakış açısı sayesinde, çevirmenlerin ve çeviribilimcilerin dikkati, çeviri birimi olarak sözcükten ve tümceden metne doğru kaymıştır. Bununla birlikte, en azından on yıllık bir dönem boyunca, hatta (kimi çeviribilimciler ve kimi ülkelerde) günümüzde bile, baskın dilbilimsel yönelim varlığını sürdürmekteydi. Örneğin, Wolfram Wilss'e göre, 1977'de, “Çeviri kaynak dilde bir metinden yola çıkarak bunun mümkün olan en yakın eşdeğeri olabilecek ve özgün metnin içeriğinin ve biçiminin anlaşılmasını önvarsayan hedef dildeki

bir metnin üretimi ile sonuçlanır” (Wolfram Wills, *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*, Tübingen, 1977 ; Nord, 2008 : 19).

Skopos Kuramı

Skopos sözcüğü Yunanca olup erek, amaç ve gaye anlamlarına gelmektedir (İtalyanca eşanlamlısı *lo scopo*'dur). Çeviribilim alanında Almanya'da (özellikle Heidelberg Üniversitesi'nde) 1970'lerin sonuna doğru Hans Vermeer'in ortaya attığı kuramı belirtmek üzere kullanılmaktadır. Öncüleri arasında Christiane Nord ve Margaret Ammann da bulunmaktadır. *Skopos* kuramı *eylem kuramı* ile aynı bilgikuramsal çerçevede yer almakta ve amaç odaklı metinler ile bunların erek kültürdeki işlevleriyle öncelikli olarak ilgilenmektedir. Çeviri belli bir *amacı* ve kendine özgü *son ürünü* olan (*translatum*) özgül nitelikli bir insan *etkinliği* olarak görülmektedir.

Hans Vermeer 1978'de çeviri yöntem ve stratejilerinin, özünde çevrilecek metnin amacı veya gayesi (*skopos*) tarafından belirlendiği önkabulünden hareket etmiştir. Çeviri belli bir amaca uygun olarak yapılmaktadır. Fakat söz konusu olan kaynak metnin yazarının belirlediği işlev değil, erek metne bağlanan geleceğe dönük ve çeviri *istemcisine* (*müşterisine*) bağlı *işlevdir* (kurama yönelik *işlevsel* nitelemesi buradan ileri gelmektedir). Çevirmenin amacı, gereksinimleri ve iletişim stratejisine göre müşteri tarafından belirlenmektedir. Bununla birlikte, çevirmen diğer çok önemli iki kurala uymak zorundadır. Bunlardan ilki, erek metnin (*translatum*) erek kitle tarafından, kendi gönderge dünyasının bir parçasıymış gibi, doğru bir biçimde anlaşılacak kadar bağdaşık olması gerektiğini ön koşul olarak koyan (*metiniçi*) *bağdaşıklık kuralıdır*. İkincisi erek metnin kaynak metinle bağını yeterince koruması gerektiğini belirten *bağlılık* (*metinlerarası bağdaşıklık*) *kuralıdır*.

Katharina Reiss (1984)'in etkisi sayesinde, Vermeer kuramını, o döneme kadar göz önünde bulundurulmamış özel durumları kapsamak üzere genişleterek belirginleştirmiştir. Örneğin, K. Reiss'in metin türleri sorunsalını kuramına eklemiştir. Eğer çevirmen kaynak metni bir metin türüyle veya bir söylem türüyle ilişkilendirebilirse, bu, çeviri sürecinde karşısına çıkacak sorunları daha iyi çözmesinde yardımcı olacaktır. Vermeer aktarım sırasında korunması gereken işlevleri daha belirginleştirebilmek için K. Reiss'in belirlediği metin türlerini (*bilgilendirici, anlatımcı, işlevsel*) göz önünde bulundurmaktadır.

Böylece kaynak metin A dilinde bir üreticinin aynı kültürden bir alıcının dikkatine yönelttiği bir *bilgi sunumu* olarak görülmektedir. Çeviri aşağı yukarı aynı bilgiyi dil ve kültür bakımından farklı alıcılara aktardığı varsayılan *ikincil bir bilgi sunumu* olarak kabul edilmektedir. Bilgilerin seçimi ve iletişimin amacı erek alıcıların gereksinimleri ve beklentileri doğrultusunda değişiklik göstermektedir.

Metnin *skopos*'u (= çevrilmiş metnin ulaşması gereken son iletişimsel erek, amaç) ilgili iki dil arasında aynı veya farklı olabilir: Aynı kalırsa, Vermeer ve Reiss *işlevsel süreklilikten*, farklılaşırsa *işlevsel değişkeden* söz etmektedirler. Birinci durumda çevirinin ilkesi *metinlerarası bağdaşıklık*, ikinci durumda *skopos'a uygunluk* olur.

Yaklaşımın getirdiği yenilik, kaynak metnin hangi statüye yerleştirileceği kararını çevirmene bırakıyor olmasında yatmaktadır. Skopos'a uygun olarak, özgün metin bir uyarılma için çıkış noktası veya bağlılıkla aktarılacak bir model olabilmektedir. Bu da aynı metnin, her biri belli bir skopos'a hizmet eden, birden çok kabul edilebilir çevirisinin olabileceği anlamına gelmektedir. Değerlendirme ölçütlerinin en tepesinde skopos yer almaktadır (Guidère, 2010: 72-74).

Katharina Reiss ve çeviri eleştirisinin işlevsel ulamı

Katharina Reiss 1988 yılında emekliye ayrılıncaya kadar kırk yılı aşkın bir süre, öncelikle Heidelber Üniversitesi'nde (1944-1970), ardından 1971'den itibaren Mainz Üniversitesi'nde ve aynı dönemde Würzburg Üniversitesi'nde (Roman dilleri filolojisi ve İspanyolca) çeviri eğitimi vermiştir. 1971'de, İspanyolca'dan Almanca'ya, içlerinde José Ortega y Gasset'nin *Miseria y esplendor de la traducción* (Fransızcaya Çeviren Clara Foz, *La Misère et la splendeur de la traduction*) adlı makalesinin de bulunduğu çok sayıda yapıtı çevirmiş deneyimli bir çevirmendir. Çevirmenin, eşdeğerliğin mümkün olmadığı, hatta kimi zaman istenmediği durumlarla başa çıkması gerektiğinin bilincindedir. Kaynak ve erek metinler arasındaki işlevsel ilişki üzerine kurulu çeviri eleştirisi modelini işte o dönemde geliştirmeye başlar. Kuramı her ne kadar başlangıçta eşdeğerlik üzerine kurulmuş olsa da, *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik* (*La Critique des traductions, ses possibilités et ses limites*) adlı yapıtı Almanya'da üniversite düzeyindeki araştırmalarda yeni bir aşamanın başlangıç noktası olarak kabul edilebilir (Nord, 2008: 20-21).

Fakat Reiss'in yaklaşımı eşdeğerlik ölçütündeki bazı istisnaları hesaba katmaktadır. Bu istisnalar *çeviri yönergelerinden* (Übersetzungsauftrag) kaynaklanmaktadır. Bu tür bir istisna, örneğin erek dil özgün metinden başka bir amaç güttüğünde ortaya çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse, düzyazı ile yazılmış bir metnin tiyatroya uyarlanması veya Arapça bir şiirin, Arapça bilmeyen bir Fransız şaire uyarlama için çıkış noktası oluşturmak üzere sözcüğü sözcüğüne çevirisi eşdeğerlik kuralının istisnalarındandır (Nord, 2008: 21).

Katharina Reiss "tüm çeviri türlerinin belli koşullarda gerekçelendirilebileceğini belirtir. Yabancı dilden anadiline doğru yapılacak satırı satırına çeviri karşılaştırmalı dilbilim araştırmaları açısından çok yararlı olabilir. Bire bir çeviri bir yabancı dilin öğrenimi için çok iyi bir araçtır. Dilsel bir çeviri

anlamların farklı dillerde hangi farklı dilsel araçlarla dile getirildiğine odaklanılmak isteniyorsa uygun olur. Karmaşık bir iletişim sürecinin ögesi olarak bir metnin işlev değiştirmesi de haklı bir çözüm oluşturabilir. [...] Çeviriyi notlar veya açıklamalar gibi metin dışı eklentilerin katkısı olmaksızın kaynak metnin dilsel biçimini ve iletişimsel işlevini yerine getirebilen bütünleşik bir iletişimsel performans olarak kabul etmek gerekir.” (Nord, 2008 : 21-22, alt çizgileri biz koyuyoruz).

Hans J. Vermeer : Skopos Kuramı ve Uzantıları

Çeviri alanında (K. Reiss’in öğrencisi olarak) öğrenimini tamamladıktan sonra genel dilbilime ve çeviribilime yönelmiştir. 1976 yılında dilbilim kaynaklı çeviri kuramı ile bağlarını koparmış ve *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie (Esquisse d’une théorie générale de la traduction)* (1978) adlı yapıtında konumunu açıkça ortaya koymuştur.

Eylem kuramından esinlenmiş olan Vermeer’e göre, çeviri bir amacı olan ve belli bir durumda işin içine karışan bir insan etkinliği türüdür. Kuramına, niyete dayalı amaçlı bir eylem kuramı anlamında skopos kuramı (Skopostheorie) adını verir. Belirlediği çerçevede, çevrilmiş bir metnin amacının belirlenmesindeki en önemli etkenlerden biri, kültürel dünya bilgisi, beklentileri ve iletişim gereksinimleri ile alıcıdır.

Reiss ile Vermeer’in ortak yapıtında (*Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie, [Éléments fondamentaux d’une théorie générale de la traduction, Genel Bir Çeviri Kuramının Temel Bileşenleri]*, Tübingen, 1984), Katharina Reiss metin türü ile çeviri yöntemi arasındaki ilişkiyi nasıl algıladığını açıklar; bu algılama Vermeer’in genel kuramı çerçevesinde (Bölüm 1) özgül bir kuram olarak (kitabın 2. bölümü) ele alınmaktadır (Nord, 2008: 22-24).

Skopos Kuramının Temelleri

a) Yönerge

Çeviri yönergesi yapıtı veren tarafından sağlanan metnin çeviri ölçütlerini belirleyen bir belgedir. Aşağıdaki konularla ilgili belirtik veya örtük bilgiler içermelidir:

- erek metnin işlevi veya işlevleri – erek metnin alıcıları – erek metnin alınacağı gelecekteki zaman ve yer – erek metnin taşıyıcısı (aktarım aracı) ve üretilme veya alımlama gerekçesi (Nord, 2008: 78-79).

Ülküsel yönerge bütün bu bilgileri içerir. Çevrilecek metne ilişkin skopos kararını *yapıtı sağlayan* verir (fakat bazen bu çevirmen olabilir). Bununla birlikte, çoğunlukla müşteri ile çevirmen, özellikle müşteri metinle ilgili belli bir duruma uygun belirsiz veya doğru olmayan bir düşünceye sahipse *skoposu* belirlemek üzere müzakere yürütürler. Müşteri kültürlerarası iletişimde uzman olmadığından veya bir metnin en üst düzeyde üretilmesini kolaylaştırmak için açık bir yönergenin önemli olduğunu bilmediğinden, çevirmene açık bir yönerge vermez. Ne var ki, benzer durumların çoğunda, deneyimli çevirmen çeviri durumundan hareketle *örtük skoposu* belirleyebilmektedir. Hans Vermeer'e göre (1989), “tersi bir belirleme olmaması durumunda, bizim kültürümüzde, astronomik bir keşfe ilişkin teknik bir makalenin astronomlar için teknik bir makale olarak çevrileceği baştan bilinir” (Nord, 2008: 45). Bu, belli bir kültürde, belli bir dönemde, bazı metin türlerinin olağan koşullarda bazı çeviri yaklaşımları çerçevesinde çevrilecekleri önkabulüne dayalı *uzlaşım sal bir yönerge* olarak kabul edilir. *Metin türü ile çeviri yöntemi arasında* Katharina Reiss tarafından kurulan karşılıklı ilişki (1971) açık bir biçimde işte bu önvarsayım üzerine kurulmuştur.

Fakat müşterinin bir yönerge sağladığı durumda bile, yönerge çevirmene kullanılacak stratejiyi dayatmaz. Müşteri ile çevirmen istenen amaca daha iyi hizmet eden çevrilmiş metin türü konusunda uzlaşamazlarsa, çevirmen sözleşmeyi reddedebilir (ve müşteriyi kaybetme riski ile karşı karşıya

kalabilir) veya çevrilmiş metnin işlevinin sorumluluğunu üstlenmeyi reddedebilir ve müşterinin beklentilerini karşılamaya mecbur kalabilir (Nord, 2008: 44-45).

b) Metinlerarası ve Metiniçi Bağdaşıklık

Katharina Reiss kaynak metni çevirmen tarafından alınacak kararlarda en önemli ölçüt olarak kabul ederken, Vermeer kaynak metni erek kitlenin niyeti doğrultusunda kısmen veya bütünüyle, ikincil bir “bilgi sunumu”na dönüştürülecek olan bir “bilgi sunumu” olarak görmektedir. Yönergeye uygun olarak, çevirmen kaynak bilgi sunumunun bazı bilgileri arasından seçim yapacaktır. Amacı, erek alıcılar tarafından kendi kültürel bağlamlarında kendilerine anlamlı görünenler içerisinden seçim yapmak üzere, çıkış noktası görevi göreceği olan erek dilde yeni bilgi sunumunu yapılandırmaktır.

Çevirmenin görevi, erek kültür alıcılarına bir anlam aktarabilecek olan bir metin üretmektir. Çevirmen *metin içi bağdaşıklık kuralına* özellikle uymak zorundadır. Kurala göre, erek metin (*translatum*) alıcı için yeterince anlaşılır olmalıdır ve erek iletişim ve kültür durumunda alıcının göndergeler dünyasının bir parçası gibi anlam taşımalıdır. Çevirmen *metinlerarası bağdaşıklık* veya *bağlılık kuralına* da saygı göstermelidir. Bu, çevrilmiş metin ile kaynak metin arasındaki bağlılıktır. *Metinlerarası bağdaşıklığın* bu biçimi, öncelikle kaynak metnin çevirmenin yaptığı yorum, ardından da çevirinin *skopos*'u tarafından belirlenir. Sıradüzensel olarak *metinlerarası bağdaşıklık*, *metiniçi bağdaşıklığın* altında yer alırken, ikisi de *skopos kuralının* altında konumlanırlar. Eğer amaç (*skopos*) metnin işlevinde bir değişikliği gerektiriyorsa, bağlı kalınacak kural artık kaynak metinle *metinlerarası bağdaşıklık* olmayacak, fakat amaçla uyumluluk (uygunluk) olacaktır; “metiniçi bağdaşıklık”, “metinlerarası bağdaşıklık” terimleri Vermeer'e aittir). Eğer amaç saçma tiyatro örneğinde olduğu gibi, metiniçi bir bağdaşmazlığı gerekli kılıyorsa,

metiniçi bağdaşıklık kuralı artık işlev görmeyecektir (veya başka özel bir biçime bürünecektir) (Nord, 2008: 45-47).

c) Skopos ve Çeviri Türleri

“Her tür çevirinin baskın ilkesi çevirinin amacıdır (skopos). Çeviri için belirlenen farklı amaçlar aynı metin için olası farklı stratejileri belirler. Örneğin, dilbilimci o zamana kadar bilinmeyen dilleri incelemek için incelediği dilde yazılmış metinlerin satırı satırına çevirilerini kullanır. Bu çeviri yöntemi çevirmene söz konusu dilin yapılarını belirleme olanağı sağlar. Yöntem aynı zamanda ilk İncil çevirilerinde de uygulanmaktaydı, çünkü sözlerin kendileri ile dizilişlerinin kutsal, dolayısıyla da değiştirilemez nitelikte olduğuna inanılmaktaydı. *Bire bir çeviri* (satırı satırına çeviriden erek dilin sözdizimsel ölçütlerine saygı göstermesi nedeniyle ayrılır) yabancı dil öğretiminde, her zaman olası yöntemlerden biri olarak, yabancı dilin sözlüksel, sözdizimsel ve biçimsel özelliklerinin doğru anlaşılıp anlaşılmadığını denetlemek üzere kullanılmaktadır.

Schleiermacher’ın (okuru yazara yaklaştırmak) ön kabulüne karşılık gelen *dilsel çeviri* amacını erek dil okurunun özgün yazarın özgün metin okurlarıyla iletişim biçimi konusunda bilgilendirilmesi olarak belirler. Böylece çeviride yalnızca kaynak metnin dilsel göstergeleri değil, aynı zamanda edimbilimsel boyutu da yeniden üretilir. Toury’ye göre (1980, aktaran Reiss, 1984/1996), bu çeviri yöntemi bütün çeviri tarihi boyunca, en azından felsefi ve yazınsal metinlerin çevirileri için bir ülkü olarak kabul edilmişti.” (Vermeer, Reiss, 1996: 120).

“Buna karşılık, bugün sözde *iletişimci çeviri* ülkü olarak kabul edilmektedir (bu da kaynak metindeki bilgi sunumunun erek dil ve kültürün araçlarıyla *taklidi* aracılığıyla bilgi sunumu üzerine *bilgilendirme* anlamına gelmektedir). Okurun, en azından dilsel düzlemde, bir çeviri olduğunu bilmiyor olarak kabul edildiği bir çeviri türüdür. Aynı işlevle, erek kültürde (günlük, yazınsal veya sanatsal-estetik) iletişim işlevini yerine

getirebilen ve aynı zamanda özgün metne eşdeğer bir çeviridir (yani sözdizimsel, anlamsal ve edimsel düzlemlerin tamamında (kaynak metinle) aynı değere sahip demektir). Reiss'e göre, "bugün (1984'te) iletişimsel çeviri tercih edilmektedir, bu da olasılıkla yazınsal olarak değerlendirilen metinlerle karşılaştırıldığında, teknik olarak kabul edilen metinlerin çevirilerinin artmasından ve ayrıca önceki dönemlere oranla, çevirinin *özgün metin gibi* okunabilmesini bekleyen yazınsal çeviri okurlarının karşılanamayacak derecede yüksek sayıda olmasından kaynaklanmaktadır (Vermeer, Reiss, 1996: 121).

"Son olarak, *yaratıcı çeviriyi* (iletişimsel çeviri de, kimi zaman, çevirmenin dilsel yaratıcılığını gerektiriyor olsa da) özel bir çeviri türü olarak anabiliriz. Yaratıcı çeviri, erek dilin bir dizi kavramını, nesnesini, düşünme biçimini, vb tanımadığında kullanılır ve çevirmen erek dilde yeni dilsel göstergeler üretmek zorunda kalır. Bu, dinsel veya felsefi metinler için olduğu kadar (bilimsel veya teknik ilerleme konusunda iki kültür arasındaki farklılıkların büyük olduğu durumlarda) birçok teknik metin için de geçerlidir" (Vermeer, Reiss, 1996: 121).

d) "Uyarlamalarda" Uygunluk

"Kimi durumlarda çeviri sürecinde kaynak metnin uyarlanması gerekli olabilir, bunun çeşitli nedenleri vardır: a) erek metnin alıcı kategorisi kaynak metin alıcılarınınkiyle uyuşmaz; b) çeviri kaynak metne göre farklı bir amacı yerine getirmek durumundadır; c) çeviri kaynak metnin bir veya birden çok boyutunu bilinçli olarak değişikliğe uğratar.

Örneğin uzmanlara yönelik yazılmış teknik bir metin yine uzmanlar için çevriliyorsa, kaynak metinle erek metin arasında eşdeğerlik ilişkisi olması doğaldır. Çevrilmiş metin aynı iletişimsel değere sahip olmalı ve uzmanlar arası iletişimde aynı işlevi yerine getirmelidir. Buna karşılık, eğer teknik metin genel kitle için çevriliyorsa, artık metinsel eşdeğerlik gibi bir amacımız olamaz. Metin, uzmanın sahip olduğu (gerek konu

gerekse de teknik dile ilişkin) bilgilere sahip olmasa bile, konuyla ilgili bir amatörün metnin neden söz ettiğini anlamasını sağlayacak biçimde, amatör için çevrilecektir. Çevrilmiş metnin başka kategoriden alıcıların gereksinimleri doğrultusunda uyarlanmasını gerektiren diğer bir durum da, aslında yetişkin bir kitle için yazılmış dünya yazınına ait bir romanın, çocuklar veya gençler için çevrildiği durumdur. Bu durumda da kaynak metinle eşdeğerlik değil, yalnızca skopos'a (ve dolayısıyla alıcıların gereksinimlerine) uygunluk aranır." (Vermeer, Reiss, 1996: 122-123, vurgulamaları biz yapıyoruz.)

e) Uygunluğa karşı eşdeğerlik

Çeviri alanında bir çıkış metninin uygunluğu, çeviri süreci tarafından güdülen amaç göz önünde bulundurulduğunda, çevrilmiş metinle özgün metin arasında var olan ilişkiye gönderme yapmaktadır.

Eşdeğerlik karşılıklı olarak kendi kültürleri içerisinde aynı işlevi benzer biçimde yerine getirebilen çevrilmiş bir metin ile özgün metin arasındaki ilişkiyi ifade eder. Eşdeğerlik çeviri eyleminin ürününe (sonuç) gönderme yapan bir kavramdır. Eşdeğerlik uygunluğun özel bir türüdür, bir başka deyişle eşdeğerlik her iki metinde de işlev aynı kaldığı zaman (işlevsel değişmezlik) uygunlukla çakışabilir (Vermeer, Reiss, 1996: 124-125).

"Çeviri alanında, eşdeğerlik ilişkisi yalnızca özgün metinle çevrilmiş metin her iki kültürde aynı iletişimsel işlevi yerine getirmek zorunda olduğunda gerçekleştirilebilir olan metinsel eşdeğerliğe gönderme yapar." (Vermeer, Reiss, 1996: 126, alt çizgilerini biz koyuyoruz.)

f) Çeviride Metinsel Ulamlar

Katharina Reiss metinleri türlerine göre üç temel başlık altında toplamaktadır: *bilgilendirici*, *anlatımcı*, *işlemsel* metinler. Yazar bu türlere dördüncü bir tür daha ekler: *çoklu medya* metinleri (bunlar bilgilendirici, anlatımcı veya işlemsel olabilirler, olasılıkla bu üç ulamın özelliklerini bir arada toplayabilirler).

Metinsel ulamlar üç farklı düzlemde düzgülenirler: bilgilendirici tür içeriğin aktarımı düzlemine; anlatımcı tür içeriğin aktarımının yanı sıra sanatsal düzenleniş düzlemine; işlemsel tür içeriğin aktarımı ile birlikte ikna etme gücü (ve olasılıkla sanatsal düzenleniş düzlemine) konumlanır. Bunu bir çizelgede şöyle göstermek mümkündür (Vermer, Reiss, 1996: 179):

Düğülenme düzeyi	Bilgilendirici metin ulamı	Anlatımcı metin ulamı	İşlemsel metin ulamı
İçerik + sanatsal düzenleniş + ikna stratejisi			X
İçerik + sanatsal düzenleniş		X	(X)
İçerik	X	X	X

Henüz 1968’de ortaya atılmış olan Reiss’in metin sınıflaması, Alman ruhbilimci Karl Bühler’in önerdiği dilin işlevlerine ilişkin organon modeline dayanmaktadır. Reiss farklı ölçütlere göre iki tür metin sınıflaması arasında ayırım yapmaktadır:

- 1) Baskın iletişimsel işlevine göre sınıflandırılan metinler (bilgilendirici, anlatımcı ve işlemsel metin) ve
- 2) dilsel uzlaşımara göre sınıflandırılan metin tür veya çeşitleri (Textsorten) örneğin başvuru yapıtları, ders notları, yergi metinleri, reklam metinleri, vb).

Bilgilendirici metinlerin başlıca işlevi okura dünya ve dünyadaki olgular hakkında bilgiler vermektir. Dilsel ve

sözdizimsel biçimlerin seçimi bu işleve bağlı olarak yapılır. Kaynak metin ile erek metnin bilgilendirici metinler olduğu bir çeviri durumunda çevirmen kaynak metnin içeriğini somut ve eksiksiz bir biçimde temsil etmelidir. Bunu yaparken erek dil ve kültürün baskın dilsel ve biçimsel kurallarına saygı gösterir (Nord, 2008: 52).

Anlatımcı metinlerde, estetik bileşen bilgilendirici yönü tamamlar, hatta onun üstüne çıkar. Yazar tarafından yapılan biçimsel seçimler okur üzerinde estetik bir etkinin yaratılmasını hedefler. Eğer erek metin kaynak metinle aynı ulama dahil olmak zorundaysa (iki dilli şiir kitaplarında durum böyle değildir örneğin), çevirmen benzer biçimsel etkiyi üretmek zorundadır. Biçimsel seçimleri ise kaynak metnin seçimleri yönetecektir.

İşlemsel metinlerde (kullanım kılavuzları, kullanıcı rehberleri, yemek tarifleri, vb) içerik ve biçim metnin gözettiği dil dışı etkinin yönetimi altındadır. İşlemsel metinlerin çevirisinde amaç, gerektiğinde kaynak metnin içeriğini veya biçimsel öğelerini değiştirerek, erek metnin alıcılarında kaynak metnin alıcılarındakiyle aynı tepkiyi uyandırmaktır (Nord, 2008: 52).

Her metin türünün birden çok metin türünü içerdiği var sayılır, fakat bu türlerden hiçbiri (örneğin mektuplar) büyük olasılıkla tek bir metin türüne denk düşmez, çünkü aşk mektubu anlatımcı, iş mektubu bilgilendirici olabilirken, yardım isteme amaçlı mektup işlemsel türe dahil olacaktır. Metin türleri uzlaşım sal öğelerce belirginlik kazandığından dolayı, bunların sınıflandırılması işlevsel çeviride önemli bir rol oynamaktadır (Nord, 2008: 53).

g) Metin Türleri

Basit metin türleri, içlerine bir başka metin türünü eklemenin mümkün olmadığı metin türleridir. Çoğunlukla kısa, dilsel ve kültürel bir toplulukta kendilerine özgü uzlaşım sal görünümleri olan metinlerdir. Düğün davetiyeleri, vefat ilanları, hava durumu bültenleri, vb. Birbirlerine koşut basit metinler

incelenerek, söz konusu kültürde belli bir metin türüne özgü metinsel uzlaşımları tanımayı öğreniriz.

Karmaşık metin türleri, diğer metin türlerini içlerine alma özellikleriyle “esnek” metin türleridir; örneğin bir roman yemek tarifi, ticari mektup, vefat ilanı, kiralık ya da satılık ilanı, vb kullanımsal metin türlerini içerebilir. Biyografiler, günlükler, dilekçeler gibi metinler de bu tür metinlere dahildir. Bunların çevirisi basit metinlerin çevirisine oranla daha büyük metinsel beceri gerektirir.

Tamamlayıcı (ya da **ikincil**) **metin türleri** bütünüyle bir başka metnin (ilksel bir metin) varlığına bağlıdır. Raporlar, özetler, parodiler, taklitler, karikatürler, bir yasanın uygulanmasına yönelik yönetmelikler, vb (Vermeer, Reiss, 1996: 156-159).

Çeviri Sürecinde Metin Türü

“a) Her şeyden önce,

- 1) olasılıkla yazıyı bilen her kültürde var olan genel metin türleri (sınıfı) – mektuplar, masallar, destansı anlatılar, anlaşmalar, vb;
- 2) birçok dilsel toplulukta var olan – soneler, oratoryumlar, Hz. İsa’nın tutkusunun sırları, vb-fakat bütün kültürler tarafından paylaşılmayan metin türleri (sınıfı);
- 3) tek bir dilsel toplulukta var olan (Japonların Haiku’su) metin türleri (sınıfı) arasında ayırım yapmak gerekir.

b) Ardından, metnin düzenlenişine ilişkin uzlaşımların farklı metin türlerine göre tarihsel bir evrim geçirdiğini belirtmek gerekir... (Vermeer, Reiss, 1996: 166).”

h) Çeviri Stratejileri

Biraz önce andığımız (a) üç metin türü öbeğinde, (kaynak ve erek metinler arasında işlevsel bir farklılık olmadığını varsayalım) dilsel (filolojik) çeviri yoluyla kaynak kültürün

uzlaşımının korunup korunamayacağına veya iletimsel çeviri yoluyla bu uzlaşımın yerine erek kültüre özgü uzlaşmaları koyma zorunluluğunun olup olmadığına karar vermek gerekmektedir.

Eğer bir metin türü erek kültürde kesinlikle bilinmiyorsa, filolojik (dilsel) çeviriler bu kültürde yenilikçi bir yansıma yaratabilir ve hatta yerel bir gelenek bile başlatabilir.

Tek bir dilsel topluluğa özgü metin türleri çeviriliyorsa, kimi zaman kaynak kültürün metin düzenine ilişkin uzlaşmaları (açıklayıcı notlar, yorumlar aracılığıyla) betimleme veya açıklama gereği ortaya çıkabilir” (Vermeer, Reiss, 1996: 167).

i) İşlevsel Çeviride Çeviri Birimi

Çeviribilimde, çeviri birimlerini, biçimbirimler (Diller ve Kornelius, 1978) sözcükler (Albrecht, 1973) veya eşdeğerlik gereksinimlerine bağlı olarak (Koller, 1992) öbekten tümceye ve metnin tümüne kadar değişiklik gösteren birimler olarak gören bütünüyle dilsel yaklaşımlar bulunmaktadır. Yanı sıra, “metin türünün karmaşık anlamsal-edimsel değerleri” gibi daha geniş birimler tasarlayan edimbilimsel yaklaşımlarla da karşılaşmaktadır (Neubert, 1973).

Nord (1988, 1993, 1997) dikey birimlerle çalışan işlevsel bir yaklaşım önermektedir: Metin belli bir dil düzlemiyle sınırlanmayan işlevsel birimler içeren bir üstbirim olarak kabul edilmektedir. Örneğin, bir metnin değerlendirici işlevi aynı metnin başka yerlerinde bulunabilir: başlıktaki bir eğretilemede, farklı tümcelerde bulunan değerlendirici sıfatlarda, sanırım ile başlayan bir tümcede, ironi vurgusuna bağlı olarak, bir küçümseme tepkisinde ve son olarak radyo da yayımlanan bir yazın eleştirisinin kendine özgü biçimsel yapısında (Nord, 2008: 87-92, altını biz çiziyoruz).

j) Christiane Nord (1989)’a Göre Çeviri Sınıflaması – Belgesel Çeviri ve Araçsal Çeviri

Christiane Nord, K. Reiss'tan esinlenerek oldukça gelişmiş bir çeviri sınıflaması önermiştir. Sınıflama çeviri eyleminin işlevi ile bu eylemden kaynaklanan erek dilin işlevi arasındaki ayrıma dayanmaktadır.

Nord çeviri süreci için iki temel tür belirler. “Birincisi iletişimsel etkileşime (bunun kimi yönlerine) tanıklık eden bir tür *belgenin* üretimini hedefler. Bu etkileşimde kaynak kültürün bir vericisi kaynak metin aracılığıyla, bu kültürün koşulları içerisinde, kaynak kültürden bir kitleyle iletişim kurmaktadır. İkincisi, erek dilde bir *aracın* üretimini hedefler. Araç, kaynak metni (metnin bazı yönlerini) model veya çıkış noktası olarak kullanıp, kaynak kültür vericisi ile erek kültür kitlesi arasında yeni bir etkileşime zemin hazırlamalıdır. Böylece Nord belgesel çeviri ile *araçsal* çeviriyi birbirinden ayırır (1977)” (Nord, 2008: 64).

Belgesel Çeviri Biçimleri

Belgesel çevirinin başlıca işlevi üstmetin işlevidir. Kaynak metnin farklı yönlerine odaklanan birçok belgesel çeviri biçimi bulunmaktadır.

Sözcüğü sözcüğüne veya *satırı satırına çeviri* kaynak dil dizgesinin biçimsel, sözlüksel veya sözdizimsel özellikleri üzerine odaklanan bir *belgesel çeviridir*. Söz konusu çeviri biçimi karşılaştırmalı dilbilimde veya ansiklopedik sözlüklerde, bir dilin yapısal özelliklerini bir başka dil aracılığıyla göstermek üzere kullanılır.

Bire bir çeviri bir *belgesel çeviri* olup özgün metnin sözlerini yeniden ürettiği varsayılır, bunu yaparken sözdizimini ve sözvarlığının deyimsel kullanımını erek dil kurallarına uyarlar. Dil derslerinde veya gazetelerde yabancı siyaset adamlarının açıklamalarını dolaylı aktarımla vermek üzere kullanıldığı gibi, bilimsel yapıtların bire bir alıntıları için veya kültürlerarası araştırmalarda, okurun bilmediği bir dile gönterme yapıldığında (satırı satırı çeviriyle birlikte) kullanılır.

Dilsel çeviri bir belgesel çeviri olup kaynak metni bire bire yakın bir biçimde yeniden üretir, fakat bunu yaparken kaynak kültüre ve kaynak dilin özelliklerine ilişkin gerekli açıklamaları, örneğin dipnot şeklinde sayfa altında veya sözlükçelerde verir. Bu tür çeviri biçimi ile Antik dönem Yunan ve Roma klasiklerinin, İncil'in veya uzak kültürlerle ait metinlerin çevirisinde sıkça karşılaşılır.

Son olarak, *yabancılaştırıcı çeviri* kurmaca bir metnin *belgesel çevirisidir*. Bu tür metinler öykünün kültürel çerçevesini koruyarak, erek okurlar üzerinde yabancı tuhafılık veya kültürel uzaklık izlenimi yaratabilirler. Çeviri belgesel niteliktedir, çünkü kaynak metnin iletişimsel işlevini değiştirmektedir: Kaynak metinde çağrı işlevine sahip olan bir şey (örneğin, okurlara kendi kültürlerine ait olguları hatırlatmak) erek okurlar için bilgilendirici (kaynak kültür konusunda okurları bilgilendirir) bir şey olur (Nord, 2008: 64-67).

Belgesel Çeviri Biçimleri – Tablo 1 (Nord, 2008: 65)

Çevirinin işlevi	Kaynak kültürde, kaynak kültür okurlarına yönelik bir iletişimsel etkileşime ait metin			
Erek metnin işlevi	Üstmetin işlevi			
Çeviri türü	BELGESEL ÇEVİRİ			
Çeviri biçimi	satır satırna çeviri	bire bir çeviri	dilsel çeviri	yabancılaştırıcı çeviri
Çevirinin amacı	kaynak dil dizgesinin yeniden üretimi	kaynak dil biçimlerinin yeniden üretimi	metnin biçimlerinin ve içeriğinin yeniden üretimi	kaynak metnin biçimlerinin, içeriğinin ve bağlamının yeniden üretimi
Çeviri sürecinin odağı	kaynak dilin sözlüksel + sözdizimsel yapıları	kaynak metnin sözlüksel birimleri	kaynak metnin sözdizimsel birimleri	kaynak metnin metinsel birimleri
Örnek	karşılaştırmalı dilbilim	gazete metinlerindeki alıntılar	klasik yapıtlar	çağdaş yazınsal düzyazı

Araçsal Çeviri Biçimleri

Araçsal çeviri özgün metnin olası işlevlerinin aynılarını yerine getirebilir. Bir araçsal çeviriyi okuyan okurların çeviri bir metin okuduklarının farkında olmadıkları varsayılır. Metnin biçimi erek kültürün kurallarına ve uzlaşımına, metin türü, çeşidi, düzeyi ve kapsamı bakımından olağan şekliyle uyum sağlar. Erek metnin işlevi kaynak metninkiyle aynı ise, *eşişlevli çeviri* söz konusudur. Buna karşılık, eğer iki metin arasında işlev farklılığı varsa, *ayrı işlevli çeviriden* söz edilir. Son olarak, eğer erek metnin bu kültürün metinleri arasındaki yazımsal konumu özgün metnin kaynak kültür içerisindeki yazımsal konumuyla denkleşiyorsa, *türdeş çeviriden* söz edilir.

Eşişlevli çeviri teknik metinlere, bilgisayar için talimat kitaplarına ve kullanım kılavuzları, yemek tarifleri, turistik broşürler, ürün tanıtım metinleri gibi amaç odaklı metinlere uygulanır. Bu, her teknik metnin araçsal biçimde çevrilmesi gerektiği anlamına gelmez. Yasaklamaların çevirisini eşişlevli çeviriye örnek olarak verebiliriz: *No entry. Prohibido entrar. Défense d'entrer. Girmek yasaktır.*

Ayrı işlevli çeviri, eğer özgün metnin işlevi veya işlevleri bütünüyle korunamıyorsa veya kültürel nedenler veya zamansal uzaklık nedeniyle aynı sıradüzensel değeri korumak olanaksızsa uygulanır. Örneğin, eğer Jonathan Swift'in *Güliver'in Seyahatleri*'ni ya da Cervantes'in *Don Kişot*'unu çocuklar için çeviriyorsak, özgün durumu bilmeyen günümüz okurlarının çoğu için eskimiş olan yergi (çağrı) işlevi yerini yabancı bir çerçeveye konumlanan bir öykünün oyun işlevine bırakacaktır.

Türdeş çeviri iki kültüre özgü metinler bütüncesine göre eşdeğer bir özgünlük düzeyi sergileyen çeviridir. Örneğin Yunan altı heceli dizesi İngiliz altı heceli dizesi ile değil, uyaksız dize (İng. blankvers) veya altı heceli dizenin klasik Yunan şiirinde bir zamanlar tanındığı kadar tanınabilecek başka bir ölçü ile çevrilecektir. Bu tür çeviriler “gerçek anlamda

çeviri” alanından çoğunlukla dışlansa da, işlevsellik bağlamında, belli bir skopos’a uymakta ve diğer herhangi bir kültürlerarası aktarım biçimi gibi kabul edilebilir olmaktadır (Nord, 2008: 67-70).

Araçsal Çeviri Biçimleri – Tablo 2 (Nord, 2008: 6)

Çevirinin işlevi	Kaynak kültürdeki bir iletişimsel etkileşim üzerine kurulu, erek dildeki iletişimsel bir etkileşimi hedefleyen araç		
Erek metnin işlevi	Gönderimsel / anlatımsal / çağrı / denetim ve diğer alt işlevler		
Çeviri türü	ARAÇSAL ÇEVİRİ		
Çeviri biçimi	eşilevsel çeviri	ayrı işlevli çeviri	türdeş çeviri
Çevirinin amacı	erek okur için kaynak metnin işlevlerini yerine getirmek	kaynak metninkine koşut işlevler yerine getirmek	kaynak metninkine türdeş bir etki yaratmak
Çevirinin odağı	kaynak metnin işlevsel birimleri	kaynak metnin aktarılabilir işlevi	kaynak metnin özgünlük düzeyi
Örnek	kullanım kılavuzu	çocuklar için çevrilmiş Güliiver’in Seyahatleri	bir şair tarafından çevrilmiş şiir

k) Çeviri Sorunları için İşlevselci Çözümleme

Aşağıdan Yukarıya Çözümleme (bottom-up)

- 1) metnin yüzeydeki dilsel yapılarından başlar, ardından
- 2) uyuşmaları göz önünde bulundurur ve
- 3) kılışsal yönlerle sona erer.

Geleneksel çeviri derslerinde uygulanan bir yaklaşımdır. Aşağıdan yukarıya metin çözümlemesi yaklaşımına göre, çeviri bir düzgü değiştirme işlemi olup, işlemde en önemli görevi sözlüksel ve sözdizimsel eşdeğerlikler yerine getirir.

Buna karşılık, işlevselci çeviri, çeviri sorunlarını **yukarıdan aşağıya (top-down)** çözümleme yaklaşımıyla ele alır; dolayısıyla, çeviri süreci,

- 1) erek dilin istenen işlevini (belgesel veya araçsal) belirlemek üzere kılıfsal düzeyde başlar. Ardından,
- 2) metnin oldukları gibi yeniden üretilecek işlevsel öğeleri, alıcının bağlamsal bilgisine, beklentilerine ve iletişimsel gereksinimlerine uyarlanacak olanlardan ayrılır;
- 3) ayrıca metnin taşıyıcısından (kağıt, elektronik, çoklu medya) ve iletişim durumundan kaynaklanan güçlükler göz önünde bulundurulur.
- 4) Son olarak, çeviri türü (belgesel veya araçsal) çevrilmiş metnin, tarz açısından kaynak kültürün uzlaşımına mı, erek kültürünkilere mi uyması gerektiğini belirleyecektir (Nord, 2008: 85-87, altını biz çiziyoruz).

1) İşlevsellik ve Dürüstlük Kavramı

Christiane Nord, *dürüstlük* kavramını çevirmenin, çevirisel bir iletişim durumunda paydaşlarına karşı sorumluluğuna gönderme yapmak üzere kullanmaktadır. “Bu dürüstlük çevirmeni gerek kaynak duruma, gerekse de erek duruma karşı yükümlülük altına sokmaktadır. Dürüstlük kavramını, *bağlılık* veya *doğrulukla* karıştırmamak gerekir. Bunlar, genellikle kaynak metinle erek metin arasındaki ilişkiyi belirtirler. Buna karşılık, dürüstlük kişilerarası bir ulamın adı olup kişiler arasındaki toplumsal bağa gönderme yapar” (Nord, 2008: 149). İşlevsellik ve dürüstlük modeli, çeviri eyleminin istemci (belli bir çeviri türünü talep eden), erek alıcı (kaynak ve erek metinler arasında belli bir ilişki bekler), kaynak metnin yazarı (niyetlerine saygı duyulmasını isteme hakkına sahip olup kendi metni ile çevirisi arasında belli bir ilişki bekler) olmak üzere üç katılımcısının yasal çıkarlarını göz önünde bulundurur. Çeviri durumuyla ilişkili bu üç paydaşın çıkarları arasında çatışma olması durumunda, arabulucu görevini çevirmen yerine

getirmeli ve taraflar arasında işbirliği yolu aramalıdır (Nord, 2008: 147-152).

Skopos Paradigmasına İlişkin Değerlendirme

Şimdi skopos kuramı ile diğer işlevselci paradigmaların temel görüşlerini birleştirmeye çalışalım:

Çevirmen kararları, sonuç olarak, çevirinin amacı (skopos) tarafından belirlenir.

Çeviri eyleminin amacı özgün metnin çok çeşitli yönlerine ilişkin eşdeğerlikler üretmeyi gerektirebildiği gibi metnin yeniden yazımlarının (uyarlamalar, şu ya da bu düzeyde özgür çeşitlemeler) gerçekleştirilmesini de gerekli kılabilir.

Dolayısıyla özgün metin farklı amaçlara hizmet etmek üzere farklı biçimlerde çevrilebilir.

Çevirinin amacını belirlemedeki başlıca etken çevirmene müşteri / yapıtı getiren tarafından (ya da kendisiyle gerçekleştirilen görüşmenin sonucu) sağlanan bilgidir.

Son olarak, çevirinin amacı çevirmen tarafından konuyla ilgili paydaşlara göre (müşteri dışında, özellikle son alıcı, bu kimi zaman müşteriyle aynı olabilir ya da olmayabilir) ve çevrilmiş metnin işlev göreceği iletişim durumunun göz önünde bulundurulmasıyla belirlenir (Pym, 2012: 60).

Skopos Kuramının Eleştirisi

Skopos kuramı, kaynak metin ile erek metin arasında var olan asıl bağı, translatum (erek metin) – skopos (amaç) ilişkisi uğruna kopardığı gerekçesiyle aşırı uçta bir konum olmakla eleştirilmiştir. Avusturya'daki Viyana Üniversitesi'nden Mary Snell-Hornby yazınsal metinlerin (1990), amaç odaklı metinlerin tersine, yalnızca amaca göre çevrilemeyeceğini düşünmekteydi: Kendisine göre, edebiyatın işlevi Vermeer ve Reiss tarafından belirlenen kılğısal çerçeveyi büyük oranda aşmaktadır. K. Reiss'in öğrencisi olan Christiane Nord ise skopos kuramının, yazınsal metinler de içinde olmak üzere, bütün metin türlerine nasıl uygulanabileceğini ortaya

koymaktadır. Surrey Üniversitesi'nde çeviribilim hocası olan İngiliz Peter Newmark (1916-2011) çeviri sürecinin aşırı basitleştirilmesini ve amacın, genel anlamın aleyhine, öne çıkarılmasını eleştirmekteydi (1991). Eleştirilere karşın, Vermeer'in kuramı çağdaş çeviribilimdeki en tutarlı ve en etkili kavramsal çerçevelerden biri olmayı sürdürmektedir (Guidère, 2010: 72-74).

Eşdeğerlik kavramı üzerine kurulu dilbilimsel yaklaşımlar kaynak metnin özelliklerinin erek metinde korunmasına odaklanmakta ve kaynak metinle mümkün olabilen en yakın eşdeğerlik bağına sahip olmayan erek metnin çeviri olamayacağını savunmaları nedeniyle buyrumcuyken, skopos kuramı taraftarları özgün metni, ana ögesi skopos, yani erek metin tarafından hedeflenen iletişimsel amaç olan çeviri yönergesinde açıkça belirlenmiş, alıcıların iletişim gereksinimleri doğrultusunda, gerektiğinde uyarlanabilecek, gerektiğinde bağlılıkla aktarılacak bir bilgi kaynağı olarak görmektedirler (Nord, 2008: 19-20; Guidère, 2010: 72-74).

İşlevselci Paradigmanın Eşdeğerlik Paradigmasına Göre Üstün Yanları

İşlevselci paradigma çevirmenin kendisini yalnızca metne karşı değil, özellikle kişilere karşı da yükümlülük altına sokan bir meslek bağlamında çalıştığını kabul ederken, dilbilimsel, bu arada da yazınsal yaklaşımlar, her şeyden önce metne dönüktüler, aynı zamanda hem betimleyici kavramsal çerçeve hem de değerlendirme ölçütü görevi gören bağlılık / özgürlük kavram çiftlerini metne uygulamaktaydılar.

İşlevselci paradigma, her tür kararı belirleyen dilsel ölçütleri ilke olarak dayatan kuramlardan çevirmeni kurtarmaktadır.

Buna karşılık, işlevselci paradigma, çevirmeni, çeviriyi yalnızca metin üzerindeki çalışmanın değil, birçok etkenin göz

önünde bulundurulması gereken bir proje olarak görmeye zorlamaktadır.

İşlevselci paradigma çevirmenin çeviriyi daha geniş bir toplumsal bağlamda görmesi ve etik sorunlar üzerine kafa yorması yönünde yöreklendirebilir (Pym, 2012: 61). Çevirinin toplumdaki işlevi, algılanması (alımlamanın bu yönünü daha çok çoğuldizge araştırmacıları ele alsalar da), ekonomi, siyaset, medya, vb üzerindeki etkisi ve günümüz dünyasında meydana gelen olaylarda çevirmenin sorumluluğu (veya eşsorumluluğu) bu kapsamda değerlendirilebilir.

Ortaya çıktığı dönemdeki köktenci değişkesinde skopos kuramı (tıpkı, çeviriye uygulanan eylem kuramı da aralarında olmak üzere, bütün işlevselci paradigma gibi) devrim niteliğindediydi ve özellikle on dokuzuncu yüzyıl Alman filozoflarından (Schleiermacher) başlayarak yüzyıllar boyunca çeviri söylemine egemen olan (buyrumcu, kuralcı) eşdeğerlik paradigmasıyla bağlarını koparıyordu (Pym, 2012: 61).

Ne var ki, skopos kuramında, özellikle de eğitsel uygulamasında, kendisini paradigma olarak betimleyici ve nesnel olarak nitelese de, belli bir buyrumculuk ve belli bir düzeyde öznellik (Bkz. örneğin Vermeer ve Reiss'in, günümüzde genellikle iletişimsel çevirinin tercih edildiğine yönelik açıklaması, 1996: 121) olduğu görmezden gelinemez (Pym, 2012: 63).

Eşdeğerlik tabanlı yaklaşımın taraftarları, kimi zaman, amaç odaklı metinler (kullanım kılavuzları, reklam metinleri) kadar yazınsal metinler söz konusu olduğunda da bire bir olmayan çeviri yöntemlerini kolayca kabul etme eğilimindedirler, bu da farklı metin türlerinin çevirisine ilişkin ölçütlerde bir ayrılaşmayla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla çevirmen yetiştiren kurumlardaki kimi çeviribilimciler eşdeğerlik tabanlı yaklaşımlardan çok işlevselci yaklaşıma öncelik vermeye başlamışlardır (Nord, 2008: 19-20).

İşlevselci Paradigmanın Eşdeğerlik Paradigmasına Göre Zayıf Yanları

Elbette ki işlevselci paradigmanın kimi yönlerine (hatta kuramsal temellerine karşı) itiraz eden görüşler de bulunmaktadır.

Bunlardan biri şudur: Günümüz batı toplumlarındaki baskın anlayış, (müşterinin özel isteğiyle) başka biçimde bertilmemişse, çevirmenin olası her tür eşdeğerliğin peşinde olmasını ister. Oysa, skopos kuramında istendiği biçimiyle amaç çözümlenmesi, bu durumları özel durumlar olarak görür. Söylem çözümlenmesi yönelimli kimi dilbilimcilere göre (örneğin Basil Hatim), eşdeğerlik paradigması çerçevesinde uygulanan dilbilimsel çözümlenme amaçtan bağımsız olarak yapılabilir. Buna karşılık, bu itiraza, günümüzde farklı çeviri biçimleri (bilgisayar programı çevirilerinde veya medya için yapılan çevirilerde yerelleştirme / uluslararasılaştırma dahil) bulunduğunu, toplumsal, kılışsal veya ekonomik etkenleri göz önünde bulundurmaksızın, çeviri birimi olarak yalnızca metin üzerinde çalışan eşdeğerlik paradigmasının bu çevirilerde yeterli olmadığı söylenerek yanıt verilebilir. Oysa işlevselci paradigma, çok açık olması ve böylece meslekteki yeni etkenleri kapsayabilmesi nedeniyle, oldukça yararlı olabilir. Skopos paradigması ile yerelleştirme meslekleri arasında zaten çok sayıda ortak nokta bulunmaktadır. Yerelleştirme, sayfa düzeni, yazı karakteri, punto büyüklüğü, vb'ne ilişkin ölçütler de dahil, erek toplumsal bağlamın ayrıntılı bir çözümlenmesini gerektirmekte olup, bunlar skopos kuramı tarafından da göz önünde bulundurulmaktadır.

Skopos kuramcılarının zaman zaman yöneltilen karşıt görüşlerden biri de ayrıntılı amaç çözümlenmesinin verimli olmadığı ve profesyonel çevirmenin günlük uygulamalarında kullanılamayacağı yönündedir. Görüş özellikle Christiane Nord'un çeviri amaçlı işlevselci metin çözümlenmesi modelinde belirttiği yetmiş altı soruya gönderme yapmaktadır. Profesyonel

bir çevirmenin bir metni ve skopos'unu (amacını) aşağı yukarı otomatik bir biçimde çözümlediği veya bu girişimin o kadar çaba gerektirmediği şeklinde yanıt verilebilir tabi ki. Ayrıntılı çözümleme modeli daha çok acemi çevirmenler için yetiştirme süreçlerinde kullanabilecekleri bir araç olarak görülebilir, fakat aynı zamanda kariyerlerinin başındaki çevirmenlerin çevirilerinin düzeyini yükseltmeleri bakımından da yararlı olabilir (Pym, 2012: 62-63).

B.VIII. “ÇEVİRİ ARAŞTIRMALARI” (TRANSLATION STUDIES) VE ÇOĞULDIZGE KURAMI

Translations Studies araştırma alanı 1970’lerden itibaren çokdilli küçük ülkelerde (Hollanda, Belçika, İsrail) oluşmuş bir alandır. 1970’lerin hemen başında başlıca iki okul bulunmaktaydı: James Holmes’un (özerk bir dal olarak *Translation Studies*’in kurucusu sayılır) zamanında dersler verdiği Amsterdam Üniversitesi okulu ile (çoğuldizge kuramının kurucuları Itamar Even-Zohar ve Gideon Toury’nin temsil ettiği) Tel Aviv Üniversitesi okulu. Theo Hermans’ın editörlüğünü yaptığı ortak kitap *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*’ın 1985 yılında yayımlanmasından bu yana, *Translations Studies* ve çoğuldizge yaklaşımları *Translations Studies* adı altında tek bir çeviribilim okulu olarak birleşmişlerdir. İki akımın ortak yanı 1970’li yıllarda, çok kültürlü ve dolayısıyla çevirinin kültürel, ekonomik ve siyasal önemi konusundaki düşüncelere daha açık toplumlarda doğmuş olmalarıdır. İki ekolün araştırmacılarının diğer ortak özellikleri, örneklemek bakımından, şunlardır:

Yazını karmaşık ve devingen bir dizge olarak görürler.

Betimsel ve nesnel yöntemi öne çıkarırlar.

Öncelikle yazınsal çeviriyle ilgilenirler (Bu yönleri onları Alman skopos kuramcılarından ayırır).

Erek metne odaklanırlar.

Çeviri konusunda işlevsel ve dizgesel bir bakış açısına sahiptirler: Özellikle, çevirilerin belli bir ulusal yazın içerisinde kapladığı yeri ve ulusal yazınlar arasında var olan karşılıklı ilişkileri incelerler.

Çevirilerin üretimini ve alımlanmasını yöneten ölçütlerle ve sınırlamalarla ilgilenirler.

Çeviri ile diğer metin üretim türleri arasındaki ilişkilerle ilgilenirler.

Çevirilerin evrimsel, tarihsel niteliğinin bilincindedirler ve iktidar veya ideoloji gibi toplumsal güçleri ve bunların çevrilmiş metin üzerindeki etkilerini göz önünde bulundururlar.

Rus biçimciliği ile Çek yapısalcılığında bolca esinlenirler.

Translation Studies'in temsilcileri arasında ABD'den James Holmes (o dönemde Amsterdam Üniversitesi'nde hocadır), André Lefevere ve José Labert (Belçika) ve ayrıca Büyük Britanya'dan Susan Bassnett bulunmaktadır. Lefevere, Bassnett ve Lambert yönlendirme ve çeviri üzerindeki ideolojik etki sorunlarıyla yakından ilgilenirler. Tel Aviv Üniversitesi (İsrail)'nden Itamar Even-Zohar ve Gideon Toury kimi zaman Manipulation School'la birlikte anılsalar da, özellikle çoğuldizge kuramını geliştirmiş olmakla tanınmışlardır (Moya, 2010: 122-130).

Translation Studies zaman içerisinde, kürsüleri, öğretimi, kitapları ve alan dergileri ile ayrı bir dal haline gelmiştir: 1989 yılında, editörlüklerini Gideon Toury ve José Lambert'in yaptığı, *Target: International Journal of Translation Studies*, Benjamins Publishers dergisi buna örnek olarak verilebilir.

Çoğul Dizge Kuramı

(Aşağıdaki sayfalar Itamar-Even Zohar'ın ilk olarak *Papers on Poetics and Semiotics 8*, Tel Aviv, 1978'de yayımlanan "The Position of Translated Literature within the Literary Polsystem" başlıklı makalesine dayanmaktadır. Biz burada Siri Nergaard'ın editörlüğünü yaptığı çağdaş çeviribilim metinleri antolojisi, *Teorie contemporanee della traduzione*. Strumenti Bompiani, Milano, 1995, s. 225-238'de yayımlanan Stefano Traini'nin İtalyanca çevirisi *La posizione della letteratura tradotta all'interno del polisistema letterario*'dan yararlanıyoruz. Fransızcaya biz çeviriyoruz. Tarafımızdan eklenen veya çıkarılan bölümler köşeli ayraç içerisinde belirtilmiştir.)

“Ulusal kültürlerin oluşmasında çevirinin oynadığı büyük rol konusunda kültür tarihçileri arasındaki genel kabule karşın, bu alandaki araştırmaların, gerek kuramsal, gerekse de betimsel düzeyde bu kadar az gelişmiş olmasını görmek şaşırtıcıdır. Yazın tarihi kitapları, çevirilerden ancak başka çare kalmamışsa, örneğin Orta Çağ ve Rönesans söz konusu olduğunda, söz ederler. Tabii ki başka dönemlerdeki yazın geleneklerine tek tük göndermelerle karşılaşılabilir, fakat bunlar ancak nadiren tutarlı tarihsel çözümler içerisinde yer almaktadır. Sonuç olarak, çeviri yazının olduğu kadar, bütünü içerisinde yazının veya bu [ulusal, yerel] yazın içerisinde çeviri yazının işlevi hakkında ancak zorlanarak fikir edinilebilmektedir. Üstelik, kendine özgü yazın dizgesi olarak çeviri yazının olası varlığına ilişkin bilinç de yoktur. [...] ... birçok yazın araştırmasında – ister dönemlere, türlere veya yazarlara baksınlar-, tarihsel işlevlerle ilgili fikir edinmek zordur. Yalnızca çeviri yazın değil, diğer tüm yazın dizgeleri göz ucuyla ele alınmaktadır, çünkü, rastgele örnekleme bakımından, gençlik yazını, dergilerde yayımlanan masallar veya polisiye-gerilim⁴⁹ gibi türlerin tamamı aynı dizgenin parçasını oluşturmaktadır. Ancak çok kısa bir süre önce tarihselcilikten kurtulmaya başlamış olan batı yazın bilimi, meydanı geleneksel araştırmacılara terk etmiştir. Birçok bakımdan, yirmili yılların Rus biçimciliğinin katkılarının çok ötesine geçmiş değiliz. Tynianov, Ejxembbaum veya Žirmunskij'nin olay yazarlığı ve yazın tarihi üzerine çalışmaları aşılmış değil ve gerçek anlamda uygulanmayı bekliyor. [...]

[...] “Çeviri yazın” ifadesini yalnızca üzerinde uzlaşmış bir etiket olarak “çevrilmiş yazın yapıtları topluluğu” gibi uzun bir dolaylamayı kısaltmak üzere değil, aynı zamanda bir dizge olarak yapılaşmış ve işleyen metinler bütüncesini belirtmek üzere kullanıyorum. Böyle bir varsayımın dayanağı

⁴⁹ Ç.N.: Fransızcaya İngilizceden geçmiş olan *thriller* sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır.

nedir? Çeviri yapıtların oluşturduğu genellikle rastlantısal bir öbek içerisinde, özgün yazın bütüncesi içerisinde bulunana benzer bir kültürel ve sözel bağıntı belirlemek mümkün müdür? Belli bir ulusal yazının kabul edilen bir dilinde yazılmış özgün yazınsal yapıtların birbirleri ile ilişki içerisinde olduklarını ve Tynianov'un ortaya koyduğu gibi, merkezi konumu elde etmek üzere sürekli bir mücadele bulunduğunu yine de kanıtlayabiliriz. Bitmiş, diğer yazınlardan ithal edilen, kendi özgün bağlamlarından koparılmış ve sonuç olarak merkeze veya çevreye erişmek için yürütülen mücadeleler bakımından edilginleştirilmiş olarak sunulan çeviri yapıtlar arasında ne tür ilişkiler olabilir? Benim görüşüme göre, en az iki biçimde ilişki içerisindedirler:

- 1) seçme ilkeleri her zaman (en azından kısmen) aynı varış yazınının eşdizgeleri ile ilişkilendirilebilir olduğundan, bunların varış yazını tarafından seçilme biçimi;
- 2) bunların diğer eşdizgelerle ilişkilerinden kaynaklanan özel ölçütleri, davranışları ve tutumları benimseme biçimi.

[...] Dolayısıyla çeviri yazın kendine özgü modelleme ilkelerine sahip olabilir, bu ilkeler de, belli ölçülerde, yalnızca bu yazına özel bile olabilir.

[...] Çeviri yazını yalnızca ayrı bir dizge olarak değil, aynı zamanda çoğuldizgenin tarihine onun ayrılmaz bir parçası olarak, diğer eşdizgelerin hepsiyle ilişki içerisinde, tam anlamıyla katılan bir dizge olarak görüyorum. [... Altını biz çiziyoruz.]

Çoğuldizge düşüncesi üzerinde uzun uzadıya durmanın gereği yok. Bu kavramı ilk defa 1970 yılında, sanatsal olarak değerlendirilen yapıtlarla uğraşmaktan kaçınan geleneksel estetik yaklaşımdan kaynaklanan güçlükleri aşmak üzere önerdim. Yaklaşımım, yazınsal ya da yarı yazınsal, bütün metin türlerini bir dizgeler bütünü olarak görmenin [...] daha yerinde olacağı yönündeki çalışma varsayımına dayanmaktaydı. Bu

düşünce bütünüyle yeni bir düşünce değildir; yirmili yıllarda, Iouri Tynianov (1894-1943), Boris Eichenbaum (1886-1959) ve Viktor Shklovsky gibi araştırmacılar tarafından altı kalın çizgilerle çizilmekteydi. Ben, onların çalışmalarını temel olarak alıp 1973 yılında sunduğum bir çalışmada kavramın ilk biçimini önerdim.

[...] Çoğuldizge varsayımı [...] [yazınsal türler arasındaki] bu tür ilişkileri yöneten düzeneği ve yazının tarihsel varlığı içerisinde yazınsal türlerin özel konumunu ve rolünü açıklamakta bize yardımcı olabilir. Shklovky yazınsal modellerde bir çoğulluk görmektedir, bu modellerden biri zirvede yer alırken diğerleri sıralarını beklemektedir. Tynianov yazının karmaşık yapısı içerisinde yenilikçi ve tutucu güçler, türler ve modeller arasındaki mücadelelere dikkat yönelmektedir. Tutuculuk kavramı örtük olarak süreçlerin basitleştirilmesini, şemalaştırılmasını ve basmakalıplaştırmasını içermektedir. [...] En yüksek konum, doğası en yenilikçi olan bir yazınsal tür tarafından tutuluyorsa, katmanlaşma ölçeğinde tutucu türlerin aşama aşama aşağı indiğini görürüz; buna karşılık, en yüksek konum henüz biçimlenmiş bir tür tarafından tutuluyorsa, bu durumda en alt düzey yeni olanı alma eğilimi gösterir. İkinci durumda, konumlar değişmiyorsa, yazının tamamı durağanlaşma sürecine girer. [Altını biz çiziyoruz.]

Bu belirlemelerin ışığı altında bakarsak, asıl sorun yalnızca hangi türlerin yukarıda hangilerinin aşağıda olduğunu keşfetmek değil, daha çok bazı türlerin çoğuldizge içerisindeki değişim sürecine katılmasını sağlayan koşulları keşfetmektir. Bu nedenle *birincil* ve *ikincil* etkinlik kavramlarını önerdim, birincil etkinlik yenilik ilkesini temsil ederken, ikincil etkinlik yerleşik düzgenün korunmasını [koruma ilkesi] temsil etmektedir.

Çeviri yazının bu takım yıldızı içerisindeki konumu nedir: Yukarıda mı, aşağıda mı, yenilikçi mi, tutucu mu,

basitleştirilmiş mi, kalıplaştırılmış mı? Değişmelere nasıl katılmaktadır? Birinci soruya yanıtım, çeviri yazının bunların hepsini aynı anda somutlaştırabileceği yönünde. İlkesel olarak yerinden edilemezdir. Birincil veya ikincil olması çoğuldizge içerisinde işleyen özel koşullara bağlıdır. [...]

Çeviri yazının birincil konumu tuttuğunu söylemek, onun çoğuldizgenin merkezine oluşmasına etkin olarak katıldığı anlamına gelir. Benzer durumlar [...] yazın tarihinin büyük olaylarıyla aynı döneme denk gelir [...]. Bu, özgün ve çeviri metinler arasında hiçbir açık ayrımın sürdürülmemesi ve çoğunlukla baskın yazarların (veya baskın olma yolundaki öncü üyelerin) en önemli çevirileri yapması demektir. Ayrıca, bu tür durumlarda, yeni yazın modelleri ortaya çıktığında, çeviri olasılıkla bunları geliştirmenin araçlarından biri haline gelmektedir. Yerel yazına, kendisinde daha önce var olmayan öğeler yabancı yapıtlar aracılığıyla sokulmaktadır.

[...] Çevrilecek yapıtların seçimini yöneten ilkelerin çoğuldizgeyi yöneten durum tarafından belirlendiği de açıktır: Metinler yeni yaklaşımlarla uyumluluklarına göre ve varış yazınında oynayacakları düşünülen yenilikçi role göre seçilmektedir.

Bu tür bir durumu olanaklı kılan koşullar nelerdir? Başlıca üç durum belirlenebilirmiş gibi geliyor bana:

- a) henüz bir çoğuldizge biçimlenmemiş olduğunda, oluşma yolundaki “genç” bir yazın söz konusu olduğunda;
- b) ya “çevresel”, ya “zayıf”, ya da “hem çevresel, hem zayıf” bir yazın söz konusu olduğunda;
- c) bir yazında kriz, değişim veya boşluk dönemleri olduğunda.

Birinci durumda, çeviri yazın genç bir yazının gereksinimlerini karşılar, amaç bu yazının yeni kurulmuş (veya yenilenmiş) dilini olası tüm yazın türlerinde uygulamak ve bu dili yazın dili olarak işlevsel ve yükselen kitlesi için yararlı hale getirmektir. Genç yazın tüm yazın ve metin türlerini hemen

yaratamayacağına göre, diğer yazınların deneyiminden yararlanabilir, böylece çeviri yazın en önemli dizgelerden biri haline gelir.

Aynı şey ikinci durumda, yani görece oturmuş, fakat kaynakları sınırlı ve daha geniş yazınsal bir sıradüzende çevresel konuma sahip yazınların durumunda da geçerlidir. Bu durumun bir sonucu olarak, bu tür yazınlar çoğuldizgenin “gerektirdiği” tüm dizgeleri üretmezler, fakat bunların birkaçının yerini çeviri yazınla doldururlar. Örneğin, henüz benimsenmemiş yazın bütünüyle veya büyük oranda [...] çeviri olabilir. Fakat daha önemli sonuç, bu tür yazının yenilik başlatma gücüdür. Bu güç merkezi yazınların gücüne göre çoğunlukla daha düşüktür. Bu da yalnızca ikincil dizgelerde değil, yazınların merkezinde de bir bağımlılık ilişkisinin oluşması sonucunu doğurur. [...] Bu tür yazınlar için [çevresel konumdaki ulusal yazınlardan, yani daha küçük ulusların yazınlarından söz ediyoruz], çeviri yazın rağbet gören modellerin sokulması için bir oluk olmakla kalmaz, aynı zamanda kendisi öykünecek bir model oluşturur. Kimi durumlarda çeviri yazının en kesintisiz seçenek kaynağı olduğunu görebiliriz.

Üçüncü durumda, çoğuldizgenin iç devinimi kesintiler, dönüm noktaları, diğer bir deyişle, yerleşik modellerin daha genç kuşak için artık kabul edilebilir olmadığı tarihsel dönemler yaratabilir. Bu dönemlerde, çeviri yazın merkezi yazınlar içerisinde bile birincil konumu üstlenebilir. Tarihsel bir dönüm noktasında, hiçbir yerel ögenin kabul edilebilir bulunmadığı zaman daha da gerçek olur bu. Sonuç olarak bir yazınsal “boşluk” görülür. Bu dönemde, yabancı modellerin içeri sızması kolaylaşır, çeviri yazın da sonuç olarak birincil konumu üstlenebilir. [...]

Öte yandan, çevrilmiş yazının ikincil konumda bulunduğunu söylemek onun, genellikle eski metinlerin özelliğini yüklenerek, çoğuldizge içerisinde çevresel bir dizge

oluşturduğu anlamına gelir. Bir başka deyişle, böyle bir durumda, çeviri yazının daha önemli süreçler üzerinde etkisi olmaz. Zaten baskın olan bir tür tarafından uylaşım ile yerleştirilmiş ölçütlere göre biçimlenir. Bu durumda çeviri yazın önemli bir tutucu etken haline gelir. Özgün güncel yazın yeni biçimler ve yeni modeller geliştirmeyi sürdürebilirken, çeviri yazın, (kısa bir süreden beri) yerleşmiş bulunan merkez tarafından (kısa veya uzun bir süreden beri) reddedilmekte olan ölçütlere uyar. Özgün metinlerle olumlu ilişkilerini uzun süre devam ettirmez. Burada ilginç bir çelişki ortaya çıkar: Yeni düşüncelerin, yeni sebeplerin, yeni özelliklerin yazına girmesi için araç olan çeviri, geleneksel beğeniye korumanın aracılı haline gelir. Merkezi özgün yazın ile çeviri yazın arasındaki bu bakışsımsızlık farklı biçimlerde evrilebilir. Örneğin, çeviri yazın, büyük değişikliklerin olduğu bir durumda kendisini birincil dizge olarak kabul ettirdikten sonra, değiştirmeye gittiği yerin yazınıyla ilişkisini kaybettiği zaman, kendisi aynı kalır. Dolayısıyla, kendisini devrimci bir tür olarak kabul ettiren, çoğunlukla en küçük değişikliklere karşı ikincil etkinliklerin üyeleri tarafından sıkı sıkıya korunan, eskiden kalma bir dizge gibi varlığını sürdürmeye devam edebilir. [...]

Çeviri yazının üstlendiği konum ile çeviri seçenekleri veya ölçütleri arasında ne tür ilişkiler olabilir? [...] Her durumda, çeviri etkinliği yeni modellerin oluşum sürecine katıldığına göre [birincil konumu üstlenen bir çeviriden söz ettiğimizde], çevirmenin birincil kaygısı, özgün metinlerin aktarılacağı başvuru dizgesi içerisinde zaten yerleşmiş modeller peşinde olmak değildir; aksine kendi dizgesinin uylaşımını çığnemeye hazırdır. Bu koşullarda, bir çevirinin uygunluk bakımından özgün metne yakın olma olanağı (bir başka deyişle, özgün metnin baskın metinsel ilişkilerinin yeniden üretimi) diğer durumdan daha fazladır. Varış yazını açısından, [...] eğer yeni eğilim yazın çatışmasında yenilmişse, onun tasarımlarına göre yapılmış çeviriler alan kazanamayacaktır. Fakat eğer yeni

eğilim kazanansa, çevrilen yazının düzgüsü zenginleştirilebilir ve daha esnek hale gelebilir. Bu dönemler [büyük tarihsel, yazınsal değişim dönemleri] çevirmenin yerleşik düzgülü tarafından kendisine sunulan seçeneklerin ötesine geçmeye hazır olduğu ve özgünün metinsel ilişkileri üzerinde farklı bir işlem uygulamak istediği neredeyse tek dönemdir. Buna karşılık, yerleşik koşullarda, eğer çoğuldizgenin durumu yeniliklere el vermiyorsa, varış yazınında bulunmayan öğeler aktarılamayabilir. Fakat dizgenin aşama aşama açılma süreci bazı yazınları birbirlerine yaklaştırabilir ve daha uzun erimde, uygunluk önkabulleri ve eşdeğerlik gerçeğinin büyük oranda üst üste binebileceği bir durumu olanaklı hale getirebilir. İçlerinden bazılarında, reddetme düzeneği çok güçlü olduğundan sözünü ettiğimiz değişimler çok sınırlı bir ölçüde doğrulanmış olmasına rağmen, Avrupa yazınları buna örnek olarak verilebilir”.

Itamar Even-Zohar’ın Görüşlerinin Özeti

Itamar Even-Zohar, erek yazınsal çoğuldizgenin ayrılmaz bir parçası olarak yazın çevirilerine dizgesel bir bakışı benimser. Kimi durumlarda, çeviri yazın ikincil bir konum elde eder ve çoğuldizge içerisinde çevresel bir dizge oluşturur. Böyle bir durumda, çeviri yazın önemli bir tutuculuk etkeni haline gelir. Buna karşılık diğer durumlarda, çeviri yazın ev sahibi konumdaki yazınsal çoğuldizge içerisinde ayrıcalıklı bir yer elde edebilir ve bunun merkezinin oluşumuna etkin bir biçimde katılabilir.

Even-Zohar ardından çevirilerin çoğuldizgenin merkezine eriştikleri üç durum belirler. Bunlar,

- a) gelişmekte olan yazınların (genç bir yazın) durumu,
- b) çevresel veya zayıf ya da hem çevresel hem zayıf bir yazının durumu ile
- c) kriz dönemlerinden veya yazınsal boşluk dönemlerinden geçen bir yazının durumudur.

Bununla birlikte, bir çeviri yazın tarafından elde tutulan birincil veya ikincil konum arasındaki sınırların açık olmadığını belirtmek gerekir: Çevirilerin bir bölümünün *merkezi* tuttuğu, diğer bölümünün ise *kenarda* kaldığı durumlar olabilmektedir.

Çeviri yazının bir yazınsal çoğuldizge içerisinde tuttuğu konum çeviri uygulaması üzerine etki yapabilir (çevirmen tarafından yapılan çeviri seçimleri ve dayanan ölçütler): Birincil konumda bulunan çeviriler ikincil konumu tutan çevirilere göre olasılıkla özgüne daha uygun olacakken, ikinci konumda bulunan çeviriler de, bu kez, erek yazın modellerine, özgüne oranla daha uygun olacaktır.

Gideon Toury, Even-Zohar ile birlikte çalışmakta olup kendi kuramlaştırma projesini *In Search of a Theory of Translation* (1980) adlı kitabında tanıtır. 1930 ile 1945 yılları arasında, İngilizceden ve Almancadan İbraniceye çevrilmiş yapıtları inceler ve diğer belirlemelerinin yanı sıra, çevirinin belli yasalara veya normlara bağlı davranışsal bir etkinlik olduğu sonucunu çıkarır (Moya, 2010: 141).

Toury, toplumbilim kaynaklı bir kavram olarak normu “bir topluluk tarafından paylaşılan genel değerlerin – doğru ve yanlış, uygun ve uygunsuz olan gibi- yapılması gerekeni, yasak olanı ve hoş görüleni belirleyen özel durumlarda kullanılmak üzere uygun yönergelere çevrilmesi” şeklinde tanımlar (Toury, 1995: 54-55). Toury’ye göre, çeviri metnin kaynak metnin normlarına boyun eğmesi, bir çevirinin kaynak metne göre **uygun** olduğunu söylemeye olanak verirken, erek kültürün normlarına boyun eğmesi ise **kabul edilebilirliğini** belirler. Toury çevirmenlerin özgün dizgenin normlarına uyum sağlama kaygısı taşımadıkları (*uygun çeviri*), fakat erek kültür dizgesini yöneten normlara uyum sağlama kaygısı taşıdıkları (*kabul edilebilir çeviri*) sonucuna varır.

Normlar ayrıca çevirinin eşdeğerlik türünü ve düzeyini de belirler. Toury’ye göre, özgün ve çeviri metinlerin eşdeğer olup

olmadıklarını sormak anlamsızdır, fakat onun yerine aralarında ne tür ve hangi düzeyde eşdeğerlik olduğunu sormak gerekir (Toury, 1995: 61; Moya, 2010: 141).

Toury'ye göre, normlar kültürlere özgü olup değişkendirler. Belli bir metnin çevirisini genel çeviri “yasa”ları önermek üzere dayatmış olan normların yeniden oluşturulması yapılabilir bir şeydir. Bunun için, iki tür kaynak bulunmaktadır:

- 1) Normlara uyan bir etkinliğin ürünleri olarak metinlerin çözümlenmesi sayesinde bir davranış düzenliliği betimlemek mümkündür. Bu, çeviri sürecinde baskın olan normları belirlemek üzere kaynak ve erek metin kesitleri karşılaştırılarak yapılır;
- 2) çevirmenler, editörler, çeviri profesyonelleri tarafından yapılan belirtik açıklamalar.

Farklı kültürel köklerden gelen metinlerin çözümlenmesi ile açığa çıkan yasalar iki türdür: **olağanlaşma** ve **geçişim**. Genel olarak, çevirmen erek modele uygun davranmak istediği zaman, eğilim olağanlaşma ve tarzdaki değişkenliğin kaybolması yönünde olacaktır. Toury (1995: 275) geçişimi, kaynak metne ait öğelerin erek metne aktarılması olarak tanımlar. Bu da olumlu aktarım veya olumsuz aktarım olabilir. Geçişim çevirinin gerçekleştirildiği ve tüketildiği toplumsal kültürel koşullara bağlıdır.

Toury'nin vardığı sonuçlardan biri, çeviri “büyük” veya saygın bir dilden “küçük” veya “zayıf” bir dile ya da kültüre doğru yapıldığında, geçişime karşı hoşgörülü yaklaşma eğiliminin arttığı yönündedir.

Çoğuldizge Kuramının Eleştirel Değerlendirmesi

Günümüz İspanyol çeviribilimcilerinden Virgilio Moya'ya göre, ulusal bir yazının kriz dönemlerinden geçtiği her durumda, çevirilerin ev sahibi yazınsal çoğuldizgede ayrıcalıklı bir yere oturduğu yönündeki görüş doğru değildir. Çevirilerin bir yazınsal çoğuldizgedeki konumunu etkileyen, *piyasa*

(ekonomik güçler) veya *İngilizcenin egemen gücü* gibi başka etkenler bulunmaktadır. Örneğin, 1976 ile 2000 yılları arasında ABD’de yazının genel düzeyi, XX. yüzyılın kalan kısmıyla karşılaştırıldığında vasat düzeydeydi. Bununla birlikte, ne ABD’de çeviri etkinliğinin yoğun olduğu ne de çevirilerin ayrıcalıklı bir yer tuttuğu söylenebilir, çünkü söz konusu ülkede çevirilerin satmadığı yönünde genel bir kanı egemendir. Ekonomik ölçüt de ABD’deki yazın çoğuldizgesinde çeviri yazının yerini etkilemektedir. Moya ayrıca, çeviri uygulamasının her zaman, Even-Zohar’ın düşündüğü gibi, çevirinin bir çoğuldizgedeki konumuna bağımlı olduğu yönündeki görüşe de karşı çıkmaktadır. *Bağlı ve güvenilir* veya özgüne *uygun* çeviriler bir çoğuldizge içerisinde zorunlu olarak birincil ya da tersi konumda bulunmamaktadır: Kaynak metinlere *uygun olmayan* çeviriler olabilir ve bunlar bir çoğuldizge içerisinde yüksek yazınsal bir konum tutabilirler (Moya, 2010: 140).

Yine de, çoğuldizge kaynaklı varsayımların Translation Studies ve çeviri kuramına birkaç kilit bilgikuramsal ilke kazandırdığı tartışma götürmez bir gerçektir. Çeviri, aynı biçimde yazın, belli bir kültür dizgesi ile ilişki içerisinde anlamlı hale gelen bir etkinlik olduğundan, çevirinin durağan ve tarihten bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği bu ilkelere dendir. Çoğuldizge varsayımları ürün olarak çevirilerin görgül betimlemesini, yazınsal metnin devingenliğini ve karmaşıklığını öne çıkarırlar, eşdeğerliği göreliliğe hale getirirler ve çevirinin dizgesel ve işlevsel niteliğinin altını çizerler. Çoğuldizge kuramları (Itamar Even-Zohar’ın kendisinin de kabul ettiği gibi) batı ülkeleri dışındaki yazınlarda ve kültürlerde hala doğrulanmayı veya yanlışlanmayı beklemektedir.

Betimselci (Translation studies) ve İşlevselci (Skopos Kuramı) Paradigma Karşılaştırması

Hem çoğuldizge kuramı hem de skopos kuramı “işlev” terimini kullanmaktadır. Betimsel araştırmalar açısından, bir çevirinin “işlevi” genellikle denk bir dizge içerisindeki konumundan kaynaklanmaktadır. Bir çevirinin herhangi bir dizge içerisinde görece “merkezde” veya “çevrede” konumlanması demek, çeviri ev sahibi dili, kültürü veya yazını ya güçlendiriyor ya da değişikliğe uğrattırıyor demektir. İşlev metnin bir dizge içerisinde konumu sayesinde “yaptığı” şey ya da metnin dizgeye girişinin bir sonucu olarak ortaya çıkan değişikliklerdir. İşlevselcilik açısından (skopos kuramı), erek metnin “işlevi”, onun son iletişim durumunda gerçekleştirme olanağı sağladığı eylemdir. Bu açıdan, çeviri örneğin bir olguyu açıklama, bir ürünü satma, bir toplumsal ilişkiyi değiştirme, vb konusunda yardımcı olur. Her iki paradigma da “işlevselci” olarak nitelendirilebilir, fakat “işlev” terimi her seferinde özel bir anlam yüklenir: büyük çaplı bir ilişkiler topluluğu içerisindeki rol (çoğuldizge kuramı) ve birçok bireyi ilgilendiren bir durumda değişikliğe yol açan etken (eylem ve skopos kuramı) (Pym, 2012: 88).

İki paradigmanın ortaklaşa kullandığı diğer bir terim daha bulunmaktadır: “norm” kavramı. Betimselcilik bağlamında, sözcüğe bağlı kimi eşanlamlı sözcüklerin çağrıştılabileceği gibi, norm kurallar veya yasalar bütünü olmayıp anlamlarından birinin tanımına karşılık gelmektedir: “durumların çoğunda alışılmış, düzenli, uygun olmak” (Trésor de la Langue Française informatisée, internet erişim adresi www.cnrtl.fr). Toury’de norm toplumbilimsel bir kavram olup, bir durumda belli bir biçimde davranmak için yazılı olmayan ortak uyuşumla belirlenmektedir. Norm belli bir toplum tarafından paylaşılan genel düşünceleri ve değerleri en azından kısmen iletmektedir (Pym, 2012: 89).

Skopos kuramı Translation Studies araştırmacılarının benimsediği betimsel yaklaşımın görece dışında kalmıştır, çünkü bunlar (patronluk, koruyuculuk dizgelerine bağlı olarak

çevirilerdeki çeşitli değişiklikleri çözümlemiş olan André Lefevere hariç) kişi olarak çevirmenle fazla ilgilenmemiştir. Buna rağmen, iki kuram arasında başka ilişkiler bulunmaktadır. Her iki paradigma sıkı görecelik yanlısıdır; özgün metni çevirinin tek belirleyicisi olarak görmeyi reddederler (Pym, 2012: 88).

B. IX. TOPLUMBİLİMSEL, FEMİNİST, SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI KURAMLAR / BAKIŞ AÇILARI

Toplumbilimsel Bakış Açıları

Toplumbilimsel bakış açıları kuramsal alanı çeviri sürecinin öznelendirilmesine açmaktadır. Kendi (simgesel, parasal veya siyasal) çıkarlarını koruyan bir kişi tarafından yapılan bir eylem olarak, çeviri yapmanın toplumsal alana ait bir edim olduğu düşünülmektedir artık. Çeviri ediminin toplumsal alana dahil edilmesi, belirtik bir biçimde açıklık, bağlılık veya ihanet eğretilmelerinin taşıyıcılığını yaptığı çevirinin araçsal rolünü veya hizmetçi konumunu tartışma konusu yapmaktadır. Toplumbilim çeviriyi bir iş olarak görmekte ve öznenin silinmesini ve müdahalesizliğini yücelten kavramlaştırmaları etkisizleştirmektedir. Çeviri stratejilerinin, estetik üretimlerin simgesel değerini belirleyen güç ilişkilerinden kaynaklandığını ilke olarak öne sürmek meşru hale gelmektedir. Çeviri toplumbilimi yansız dilin bir kurmaca olduğunu göstermektedir. Çeviri yapmak, dilsel alışveriş ekonomisi ve kimi dillerin diğerleri aleyhine ideolojik olarak yüceltilmesi nedeniyle, hiçbir zaman yansız değildir. Çeviri süreci kimliğe ilişkin konuların yanı sıra, çeşitli yazma uygulamalarının göz önünde bulundurulmasıyla karmaşıklaşmaktadır (Boulanger, 2004: 60-61).

Feminist Bakış Açıları

Feminist çeviri kuramları yetmişli ve özellikle de seksenli yıllarda ABD’de ve Kanada’da doğar; doksanlı yıllarda gelişirler. Kilit tarih (ilk feminist yazımsal eleştiri dergisi) *Aphra* dergisinin kurulduğu yıl olan 1972 yılıdır (Moya, 2010: 195).

Virgilio Moya (2010: 199)’nın África Vidal’dan alıntılanarak yazdığı gibi, çeviri geleneksel olarak kişisi olmayan, görünmez, bağlı, eşdeğer bir etkinlikti. Dili ve metni konu alan postmodern kuramlar sayesinde, yetmişli ve seksenli yıllar boyunca çeviri tüm bunların aksine – betimleyici, görünür ve yorumbilimsel bir etkinlik olarak görülmeye başlanmıştır. Yapısöküm özgün ve kopya arasındaki geleneksel karşıtlığı tartışmaya açmıştır. Postmodernizmde, çeviri bir *yazma* biçimine, bir yaratıcı metin üretimine dönüşür. Feminist çevirmenlerin ve çeviri kuramcılarının çıkış noktası tam olarak burasıdır. Bununla birlikte, yapısalcılık sonrası yapısöküm kuramı feminist kuramcılara ikili karşıtlıkları tartışma konusu yapma ve çeviriyi yaratıcı bir *yazma* biçimi olarak görme olanağı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda, belirlenmiş tek bir yorumun onaylanması ve söylenceler (örneğin Babil söylencesi) ve toplumumuzda derinlemesine kök salmış bazı batıl inançlar gibi kültürümüzün temel kavramlarını yapısöküme uğratma olanağı da sunmuştur. Feminist yazarlardan biri olan Louise Von Flotow “Derrida kadın çevirmene özgün metni *istismar etme* hakkı ve hatta görevi vermiştir” der (Flotow, 1991: 80). Kendilerini feminist kuram taraftarı olarak niteleyen kimi kadın çevirmenler bunu yapmaktadırlar. Gidermeler, dönüşümler, açıklamalar, sözcük sırasını değiştirme, sözcük uydurmalar, ayraçlar, matbaacılık araçlarının yanı sıra metindışı öğeler (öndeyişler, girişler, dipnotlar) aracılığıyla sözlerin anlamını açık kılmaya çalışmaktadırlar. Bu feminist *yeniden yazma* (yani çeviri) uygulaması, feminist yazarların yazılarında da bir karşılığa sahiptir. Von Flotow bu kadın yazarların dil karşısında biri yenilikçi, diğeri köktenci olmak üzere iki konum benimsediklerinin altını çizmektedir. Yenilikçi tutumu

benimseyen kadın yazarların amacı, kadınlar cinsiyetçi “adam” sözcüğü içerisine eklenip durmasınlar diye, dilde kendilerinin de temsil edildiklerini görmek, dili cinsiyetsizleştirmektir. Köktenci tutum ise kadınların ezilmesinin ve dışlanmasının *nedeni*ni ataerkillerin kullanımlarının ve istismarının sardığı dilde görmektedirler. Köktenci feminist konumu savunan yazarlara göre, çözüm ölçünlü sözdiziminden ve bildik yazınsal türlerden kurtulmaktır, çünkü bunlar ataerkil iktidar yapılarını sürdürmekten başka bir işe yaramamaktadır. Köktenci feministler, kadınların gerçeğini daha iyi yansıtan ve bunu daha iyi karşılayan yeni bir dil ve yeni yazınsal türler bulmak istemektedirler. Luce Irigaray’a göre, “aynı dili konuşmaya devam edersek, aynı tarihi üretiriz” (Moya, 2010: 201-202). Ne var ki, dili dilbilgisel düzeyde değiştirme isteği mümkün gözüküyor, çünkü, her ne kadar bir dilin sözvarlığına müdahale etmek ve (en azından kısmen) değiştirmek mümkün olsa da, bir dilin dilbilgisini benzer biçimde değiştirmenin ütöpik bir iş olduğu açıktır, çünkü ne bilinç ne irade bu düzeydeki dile erişebilir ve bu nedenle de tek bir birey veya kurumlar tarafından değiştirilemez.

Yine de, bu deneysel yazının feminist yazar ve çevirmenleri ataerkil dilde (veya anadilinde) erkek egemenliğinin ve baskısının bir simgesini görmektedirler. Dili uzun zaman boyunca sürgün edildikleri ve değiştirmek, hatta yerine içinde kendilerinin de (kişilikleri, bireysellikleri ve kendi bedenleri ile) bulunacakları yeni bir dil koymak istedikleri bir alan olarak değerlendirmektedirler. Dilbilgisini değiştirmek zor olduğundan, feminist kadın yazarlar daha çok öğretim kurumları, gazeteler, güzel yazma ve konuşma kitapları, sözlükler, vb tarafından kullanılan uzlaşımsal dili değiştirmeye yönelmektedirler (Moya, 2010: 202).

Suzanne Jill Levine çevirmenin görünürlüğüne ilişkin modern söylenceyi pekiştirmek ve kadınları, dışıl olanı ve çeviriyi gölgeden kurtarmak istemektedir. Bugüne kadar

erkekler tarafından sessizliğe mahkum edilmiş kadınların sesi olmak arzusundadır. Bu tekniğin olumsuz sonucu, kadın çevirmenin aşırı görünürlüğünün yazarı görünmezliğe, metni ise sessizliğe gömüyor olmasıdır. Örneğin, diğer feminist kadın yazarlara oranla daha köktenci müdahaleleri olan Susanne de Lotbinière-Harwood kendisini çevirdiği metinlere müdahale etmeye ve bunlar arasında, feminist ideoloji ile politikayla çelişenleri değiştirmeye götüren sebepleri açıklamaya çalışmaktadır. Çevirinin, hedeflenen bağlam ve durumda işleyebilmesi için metinlere istenen yönde müdahale etme hakkını savunmaktadır. Kendisine göre, çeviri kadınlara dilde ve dünyada görünürlük ve can vermek dışında amacı olmayan siyasal bir etkinliktir (Moyas, 2010: 205-206). Bu bağlamda ihanetten ve ters yüz etmeden söz edilebilir.

Kimi feminist yaklaşımların (bize göre) olumlu yanı, çevirmenlik mesleğinin değerli kılınıyor olmasıdır: Bu kuramlar çevirmenin çevirdiği yapıtın eşyazarı olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesini getirmişlerdir. Bu görüşü ortaya atanların amacı, son kertede, metnin şu ya da bu yazara ait olarak değil, içerdiği düşünceler nedeniyle okunmasıdır. Diğer katkılarının yanında, çevirmenin küçük bir fotoğrafının ve kısa bir özgeçmişinin yazarınkilerin yanında, yayımlanan kitabın kapağında yer almasını istemek gibi ahlaki bir hak çevirmenin (ya da kadın çevirmenin) rolünün yüceltilmesinin sonucudur (Moya, 2010: 231).

Feminist bakış açıları, herkesin bireysel olarak kendine mal ettiği ortak bir dil ve yansız bir dilsel içerik söylencesini yıkmaktadır. Kavramsal ve dilsel mirasın kadınları dışladığı ve “adam” için ortak olarak aktarılan bilgilerin ataerkil düzeni pekiştirmeye hizmet etmiş ve halen etmekte olduğu gerçeğinin altını çizmektedirler. Sonuç olarak, Lori Chamberlain’ın ortaya koyduğu cinsiyetçi eğretilmeler (“güzel sadakatsizler”) ile çağrıştıran yazmadan çeviriye doğru beslemelik ilişkisi gibi, geleneksel sıradüzen ve temsiller tartışma konusu

yapılmaktadır. Öte yandan, evrensel bilgi içerdiklerini ileri süren ansiklopediler, sözlükler ve dilbilgisi kitaplarına, ideolojik müdahale araçları olarak, çekinerek yaklaşmaktadır. Tarihsel, mitolojik ve dinsel anlatıların “klasik” yorumlarını sarsmak amacıyla tarih gözden geçirilmektedir. Kadını gizleyen genelleştirici söylemlere karşı, kadın bedeni (feministlerin sahiplenmeye çalıştıkları ilk konu) üzerine yazmak, dilin biçimsel olarak incelenmesi ve farklılığın kuramlaştırılması suretiyle birey dilleri öne çıkarılmaktadır. Yazma yönünün ve uygulamalarının çeviri tarafından yenilenebileceği yönündeki görüş çeviriyi bir dilden ötekine mutlak ve yansız bir aktarım olarak ülküselleştirilen geleneksel anlayışı yıkmaya gelmektedir. Feminist bakış açılarına göre, çeviri kimliksel ve dilsel dönüşümün taşıyıcısı olabilir (Boulanger, 2004: 61-62).

Sömürgecilik Sonrası Bakış Açıları

Hümanist ideoloji çeviriyi yalnızca halklar arasında bir iletişim aracı olarak görürken, sömürgecilik sonrası bakış açıları çeviriyi hükmetme aracı olarak görmektedirler. Bu yönelimin kuramcıları, batı kavramsal mirasına karşı tepki göstererek, klasik metinleri yeniden okumakta ve yorumlamaktadırlar. Yabancıyı uygar insanın karşıtı olarak tanımlayan uzlaşım ve geleneksel temsil kalıpları tartışmaya açılmaktadır. Sömürgecilik sonrası kuramlar farklılığın özgüllüğü ve çoğulluğunu değerli kılmaya ve arı diller ve onların lehçeleri arasındaki geleneksel sıradüzeni yok etmeye çalışmaktadırlar. Bu kuramlar dillerin, özellikle sömürgelerin temas bölgelerinde sürekli olarak etkileştiklerini ve iç içe geçtiklerini göstermektedir. Sömürgecilik sonrası yazın, çevirinin bozguncu potansiyelini kullanmakta ve diller arasındaki, özgünle kopya arasındaki, merkezle çevre arasındaki sınırları anlaşılabilir kılmaya çalışmaktadır (Boulanger, 2004: 62-63).

Öğrendiklerimizi test edelim (Bölüm B.I.-B.IX.)

- 1) “Karşılaştırmalı biçembilim” olarak adlandırılan yaklaşımın çeviribilim açısından başlıca üstünlükleri ve zayıf yanları nelerdir?
- 2) Çeviri ile satranç oyunu arasında hangi ilişki nedeniyle (oyun kuramı çerçevesinde) haklı bir benzerlik ilişkisi kurulmaktadır?
- 3) Çeviribilimsel işlevselcilik kuramının temel dayanakları nelerdir? Oluşturulduğu dönemde diğer paradigmalara göre hangi açıdan yeni olarak değerlendirilmekteydi?
- 4) Farklı “metin türleri” arasındaki ayrım çevirmen açısından neden yararlıdır?
- 5) Skopos kuramı dönemin çeviribilimcileri tarafından neden kimi zaman tam kabul edilmemekteydi? Bu kuramsal paradigmaya yöneltilen başlıca eleştiriler nelerdi?
- 6) Skopos kuramı (veya genel olarak işlevselci paradigma) ile çoğul dizge kuramı (betimselci paradigma) arasında benzerlikler var mıdır?

ETKİLİ ÇAĞDAŞ ÇEVİRİBİLİMCİLER

Daniel Gile Şubat ve Mart 2004'te (Avrupa kıtası dışında n üyeleri de bulunan) *European Society for Translation Studies*'in üyeleri arasında bir araştırma yapmış ve katılımcılara, kendilerine göre, 1990'lı yıllardan bu yana en etkili altı çeviribilimcinin kimler olduğunu sormuştur. 65 kişinin yanıt verdiği araştırmada, oyların % 75'ini alan İsraili Gideon Toury açık ara ilk sırada yer alırken, onu Alman Christiane Nord (% 51), Amerikalı Lawrence Venuti (% 49), İngiliz Mona Baker (% 42), Alman Hans Vermeer ve Amerikalı Eugene Nida (% 38) izlemekteydi (Gile, 2005: 259).

Bassnett, Susan (*1948, Susan Bassnett-McGuire adıyla da tanınmaktadır) Büyük Britanya'daki Warwick Üniversitesi'nde karşılaştırmalı yazın profesörü ve İngiliz Kültürü ve Karşılaştırmalı Kültür Araştırmaları Merkezi (Center for British and Comparative Cultural Studies) müdürüdür. Önemli yayınları arasında 1980-1990'lı yıllarda yayımlanan çalışmaları bulunmaktadır: *Translation Studies* (1980, 1991), *Comparative Literature* (1993) veya editörlüğünü André Lefevere'le yaptığı seçki *Translation, History and Culture* (1992). Karşılaştırmalı yazın, *Translation Studies* ve *Cultural Studies* alanlarında çeviriler ve araştırmalar yapmaktadır.

Even-Zohar, Itamar (*1939, Tel Aviv) Tel Aviv (lisans ve doktora) ve Kudüs (yüksek lisans) Üniversitelerinde öğrenim görmüştür. Ayrıca Oslo, Kopenag ve Stokholm'de öğrenim görmüş olup çok sayıda dil bilmektedir: İbranice (anadili), Arapça, İngilizce, Fransızca, İsveççe, İspanyolca, Norveççe, Danca, İtalyanca, Rusça, Almanca, İzlandaca ve birkaç dil daha.

Başlıca çalışması çoğuldizge kuramının geliştirilmesi olmuştur. Kuramın çeviriye uygulanmasına katkıda bulunmuştur: Söz konusu kuramsal çerçeve çeviriyi, karşılaştırmalı dilbilimin sabit parametrelerinden çok bir ilişkiler dizgesinin yönettiği karmaşık ve devingen bir etkinlik olarak görmektedir. Even-Zohar Avrupa’da ve Amerika’da birçok üniversitede (Amsterdam, Paris, Filadelfiya, Québec, Louvain, Santander, Barselona) konuk profesör olarak görev yapmıştır. En önemli yapıtlarından bazıları şunlardır: «An Outline of a Theory of the Literary Text.» *Ha-Sifrut* III (3/4), 1972, pp. 427–446; *Papers in Historical Poetics* (1978); «Polysystem Theory», *Poetics Today* 1, pp. 287–310 (1979); *Polysystem Studies. Poetics Today* 11:1 (1990); «Factors and Dependencies in Culture: A Revised Draft for Polysystem Culture Research.» *Canadian Review of Comparative Literature / Revue Canadienne de Littérature Comparée* XXIV(1), (1997), pp. 15–34; *Papers in Culture Research* (2005).

Hermans, Theo 1985’te Translation Studies alanında sıkça alıntı yapılan *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* (Londra ve Sydney, 1985) adlı ünlü seçkinin editörlüğünü yapmıştır. Londra Üniversitesi’nde çalışmakta olup çeviri kuramı üzerinde çok sayıda makale yayımlamaktadır.

Holmes, James (1924-1986), Amerikalı çevirmen ve şair, yetmişli yılların başında Amsterdam Üniversitesi’nde çeviri hocası olarak görev yapmış olup Amerikan “translation Workshops” geleğinden gelmektedir. 1972’de, *The Name and Nature of Translation Studies* (yalnızca 1998’de yayımlanmıştır) başlıklı makalesi, özel olarak çeviriyi konu olarak alan dalın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Holmes makalenin başında bu yeni dal için İngilizce bir ad bulmaya çalışır ve İngilizce konuşulan uluslararası toplulukça

benimsenecek olan *Translation Studies*⁵⁰ (Fransızca *traductologie*, İspanyolca *traductología*, Almandaca *Übersetzungswissenschaft*'a karşılık gelmektedir) adını önerir. Holmes bu yeni dalın adını koymakla kalmamış, sınıflandırmasını da yapmış ve amaçlarını şöyle belirlemiştir:

- 1) Çeviribilimsel olguları betimlemek ve
- 2) çeviriye özgün olguları açıklamak için açıklayıcı ve buyurucu kuramlar önermek (Gile, 2005: 239-240).

Holz-Mänttari, Justa (*1936), profesyonel çevirmen ve Finlandiya'da yaşayan Alman çeviribilimcidir. Çeviribilim alanında eylem kuramını çeviriye uygulamasıyla tanınmaktadır. En bilinen çalışmaları arasında özellikle şunlar sayılmaktadır:

Translatorisches Handeln. Theorie und Methode. Helsinki, 1984; „Textdesign - verantwortlich und gehirngerecht“. In: Holz-Mänttari, Justa/Nord, Christiane, eds.: *Traducere Navem. Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag*, Tampere, 1993, pp. 301-320.

“Evolutionäre Translationstheorie”. In: Rupert Riedl and Manuela Delpos, eds. *Die Evolutionäre Erkenntnistheorie im Spiegel der Wissenschaften*. Vienna: Wiener Universitätsverlag, 1996.

Lefevere, André (1945, Belçika – 1996, ABD, Texas). Ölümünden önce Austin'deki Texas Üniversitesi'nde bulunan Alman Dilleri Bölümünde dersler veriyordu. Aynı zamanda, Büyük Britanya'daki Warwick Üniversitesinde *Translation Studies* fahri profesörüydü. Yayınları arasında şunlar sayılabilir: *Translating Poetry : Seven Strategies and a Blueprint* (1975), *Translating Literature: The German Tradition* (1977), *The Tradition of Literary Translation in*

⁵⁰ Ç.N.: Türkçeye *Çeviri Araştırmaları* biçiminde çevrilebilir, karşılığında *çeviribilim* kullanılabilir.

Western Europe: A Reader (1991), *Translation/History/Culture: A Sourcebook* (1992, S. Bassnett ile birlikte), *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame* (1992, 1997'de İspanyolca çeviri), vb.

Levý, Jiří (1926, Košice - 1967, Brno) Altmışlı yıllarda erken ölümüne rağmen günümüz Çek çevirmenlerini ve çeviribilimcileri her zaman etkileyen bir yapıtları bütünü bırakmıştır. Çek ve Çekoslovak çeviribiliminin kurucusu olarak kabul edilebilir (Slovakya'da, Slovak çeviribilim ekolünü, yetmişli yıllarda Nitra ekolü olarak Anton Popovič kurmuştur).

Jiří Levý İngiliz yazın tarihiyle, karşılaştırmalı ve genel dizebilimle ve çeviri tarihi ve kuramıyla ilgilenmekteydi. 1940'lı yılların sonuyla birlikte yayımlar yapmaya başlamıştır. 1949'da, Brno'daki Masaryk Üniversitesi'nde İngiliz dizesini konu alan *Srovnávací pohled na anglický verš* adlı doktora tezini savunmuştur. 1950 ile 1963 yılları arasında Olomouc'taki Palacký Üniversitesi'nde İngilizce bölümünde dersler vermiştir. Burada 1957 yılında *Vývoj překladatelských metod v české literatüre* adlı tezini savunmuştur (günümüzdeki PhD doktora ünvanına karşılık gelmektedir); 1958 yılında *Základní otázky teorie pşekladu* adlı çalışmasıyla araştırma yönetme yeterliğini elde etmiştir. 1963'ten ölümüne dek Brno'da, Masaryk Üniversitesi'nde Çek araştırmaları bölümünde dersler vermiştir. Brno'da, Çekoslovakya Sibernetik Topluluğu (*Československá kybernetická společnost*) içerisinde, daha sonra göstergebilim ve matematiksel dilbilim Grubuna (*Skupina pro sémiotiku a matematickou lingvistiku*) dönüşen doğru yöntemler ve dallararası ilişkiler Grubunu (*Skupina pro exaktní metody a meziooborové vztahy*) kurmuştur. Uluslararası Çevirmenler Federasyonunun ve Babel dergisinin yayın kurulu üyesiydi.

Jiří Levý aynı zamanda Hollanda, Flaman ve İsrail betimselcilerinin (Descriptive Translation Studies ve çoğuldizge kuramı) öncüsüydü, çünkü özgün ve çeviri yazın yapıtlarının artsüremli olarak incelenmesinde nesnel ve

betimsel yöntemi uygulamaktaydı. Yöntembilimsel açıdan, Levý ayrıca işlevsel Çek yapısalcılığını (Şubat 1948 olaylarının ardından etkinliklerine son vermek durumunda kalan Prag dilbilim çevresinin çalışmalarından), özellikle yapısal estetiğini ((Jan Mukařovský) ve göstergebilimini temel almıştır. Levý, Hegel'in dialektiğinden, Husserl ve Ingarden'in olgubiliminden, toplumbilimden (Max Weber, Émile Durkheim), sibernetik ve bilgi kuramından esinlenmiştir. Artsüremli betimsel araştırmalardan başka, Levý eşsüremli araştırmalarla da ilgilenmekteydi; evrensel çeviri eğilimleri (1980'li yılların başında özellikle İngilizce konuşulan ülkelerden kimi çeviribilimciler tarafından "keşfedilen" "çeviri evrenselleri") konusundaki varsayımlarını deneylerle doğruluyordu. İngilizce konuşan çeviribilimciler, Jiří Levý'nin kuramsal düşünceleri arasında, çoğunlukla minimax stratejisi konusundaki varsayımını ve karar alma süreci olarak çeviri modelini (İngilizce yayımlanan iki makalesi sayesinde) ayrı bir yere koymaktadırlar (Jettmarová, 2012: 5-9).

Umění pşeklada ([Çeviri Sanatı], *Die literarische Übersetzung*, 1969 adıyla Almanca, *Isskusstvo perevoda*, 1974 adıyla Rusça ve *The Art of Translation*, J. Benjamins, 2011 adıyla İngilizce çevirileri bulunmaktadır) adlı kitabı Çek yazın çevirisi veya kısacası çeviri uzmanları arasında en fazla okunan kuramsal çalışmalar arasında yer almaktadır. İngilizce konuşulan dünyada, 1967'de yayımlanan ve hiç kuşkusuz birçok Translation Studies araştırmacısına esin kaynağı olmuş olan *Translation as a Decisional Process* makalesi özellikle tanınmaktadır. Makale 1995 yılından beri İtalyanca (Bkz. Nergaard, 1995: 63-83) ve Çekçe olarak mevcuttur. Levý tarafından geliştirilmiş ve ölümünden sonra *Bude literární věda exaktní vědou ?* [Yazın kuramı bir gün gerçek bir bilim olacak mı?] adı altında yayımlanmıştır (Hausenblas, 2012: 16).

Nida, Eugene Albert (1914-2011), Amerikalı dilbilimci ve çevirmen, devingen eşdeğerlik kuramının geliştiricisi ve İncil'in modern iletişimci çevirisi taraftarıdır. 1936 yılında Kaliforniya Üniversitesi'nde, 1943 yılında ise Michigan Üniversitesinde dilbilim öğrenimini tamamlamış ve *A Synopsis of English Syntax* adlı tezini savunmuştur. O günden başlayarak emekli oluncaya kadar dilbilimci ve çeviri kuramcısı olarak *American Bible Society* ("Amerikan İncil Derneği")'de çalışmaktaydı.

Kuramsal çalışmaları arasında özellikle şu çalışmaları sayılmalıdır: *Morphology: The Descriptive Analysis of Words* (1949) ; *Message and Mission* (1960) ; *Customs, Culture and Christianity* (1963); *Toward a Science of Translating* (1964) ; *The Theory and Practice of Translation* (1969, Charles R. Taber ile birlikte) ; *Language Structure and Translation: Essays* (1975) ; *Contexts in Translating* (2002).

Nord, Christiane (*1943) İspanyolca ve İngilizce çevirmeni, skopos kuramını ve işlevselci çeviri yaklaşımını geliştirmiş çeviribilimci, özel amaçlı çevirmen eğitmeni. Aralarında Heidelberg Üniversitesi (1967-1996, Sözlü ve Yazılı Çeviri Enstitüsü İspanyolca Bölümünde), Viyana Üniversitesi (Avusturya, 1991-1992) veya Madgeburg-Stendhal Uygulamalı Bilimler Üniversitesi (1996, İspanyolca-Almanca özel amaçlı çeviri dersleri vermiştir) gibi üniversitelerin bulunduğu çok sayıda üniversitede dersler vermiştir. Kuramsal çeviribilime ve çeviri eğitiminde uygulanması konularına odaklanır. 1992'de, başlık ve antetlerin çevirisini konu alan tezi ile Viyana Üniversitesi İnsan Bilimleri Fakültesinde çeviri bilimi ve çeviri eğitimi alanında yeterlik alır. 2008'den bu yana, İspanya'daki Vigo Üniversitesi Filoloji Fakültesi fahri profesörüdür.

1988'den başlayarak, "çeviride metin çözümlemesi modeli"ni tasarlamış ve daha yakın tarihli yapıtlarda (1991,

1996) geliştirmiştir. Model, iletişim eyleminin metin dışı ve metin içi yönlerinin çözümlenmesine dayanmaktadır. Kaynak metnin ve çeviri yönergesine göre üretilecek olan erek metnin işlevsel öğelerini belirlemek üzere tasarlanmıştır. Çeviri yapmaya başlamadan önce, *skopos* ile kaynak metnin işlevleri arasındaki karşılaştırma sayesinde çevirmenin, çeviri süreci boyunca ortaya çıkabilecek güçlükleri ve böylece bunları aşmasını sağlayacak genel stratejiyi belirleyebilecek duruma gelmesi beklenmektedir (Nord, 2008: 26).

Kuramsal çalışmaları arasında şunlar sayılabilir: *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse* (1988, 1991, 1995, 2009); *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis* (1991, 2005); *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften* (1993); *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained* (1997); *Funktionsgerechtigkeit und Loyalität. I. Theorie, Methode und Didaktik des funktionalen Übersetzens* (2010); *Texto base - texto meta: un modelo funcional de análisis pretraslativo* (2012; *Textanalyse und Übersetzen*'den Ch. Nord tarafından yapılan çeviri ve uyarlama).

Reiss, Katharina (*1923) Skopos kuramı ve özellikle çeviriye uygulanan metin türleri kuramı ile yirminci yüz yılın son çeyreğinde Alman ve Avrupalı çeviribilimcilerin çalışmalarını belirgin bir biçimde etkilemiş Alman çevirmen ve çeviribilimcidir. Hans Josef Vermeer ile birlikte skopos kuramının kurucusudur. 1944'ten 1970'e kadar, Heidelberg Üniversitesi Sözlü Çeviri Enstitüsü'nde dersler vermiştir. 1970'ten itibaren, daha sonra yöneticiliğini yapacağı Würzburg Üniversitesi Roman Araştırmaları Bölümünde dersler vermiştir. Yeterliğini (işlemsel metinleri konu alan araştırmaları

sayesinde) Mainz Üniversitesinde almıştır. 1994-1995 yıllarında, Viyana Üniversitesi'nde (Avusturya) Sözlü Çeviri Enstitüsü'nde çeviri kuramı üzerine bir öğretim yılı boyunca bir dizi konferans vermiştir. Yayımlanan 90 çalışmasıyla, çağdaş çeviribilimin en önemli araştırmacıları arasında yer almaktadır.

Çeviribilim alanında adı anılması gereken yayınlarından bazıları şunlardır: *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen* (1971); *Zur Übersetzung von Kinder- und Jugendbüchern. Theorie und Praxis*. In: *Lebende Sprachen*, 27/1, pp. 7-13 (1982); *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text* (1983); *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (1984, Hans J. Vermeer ile birlikte); *Der Text und der Übersetzer*. In: *Textlinguistik und Fachsprache*, pp. 67-75 (1988).

Toury, Gideon (*1942) Tel Aviv Üniversitesi'nde çalışan, İsraili yazın kuramı, karşılaştırmalı yazın ve çeviri kuramı profesörüdür. 1970 yılında İbrani yazını alanında öğrenimini tamamlamış ve o günden itibaren yazın kuramına yönelmiştir. 1977'de, *Translational Norms and Literary Translation into Hebrew, 1930-1945* adlı doktora tezini savunmuştur. Tez çeviri normlarının dizgesel bir sunumu olup, Toury bu normlara dayanarak belirtilen dönemdeki İbranice yazın çevirisini betimlemektedir. 1970'den 1983'e kadar olan dönemde, Itamar Even-Zohar, Benjamin Harshav ve Menachem Perry ile birlikte "Littérature" dergisinin yayın kurulunda çalışmış ve 1989'da, uluslararası çeviri dergisi "Target: International Journal of Translation Studies"i kurmuştur. Toury aynı zamanda saygın yayın dizisi "Benjamins Translations Library"nin (halen onursal editörüdür) redaktörüydü. Itamar Even-Zohar ile birlikte, çoğuldizge kuramının başlıca savunucuları arasında yer almaktadır.

Vermeer, Hans Josef (1930-2010) Alman dilbilimci ve çeviribilimci, skopos kuramının asıl geliştiricisidir. Mainz'daki Johannes Gutenberg Üniversitesi'nde (1971-1983), ardından Translation Studies bölümünü yönettiği Heidelberg Üniversitesi'nde (1984-1992) dersler vermiştir. Eğitimlik-araştırmacılık dışında, çevirmenlik de yapmıştır: Portekizceden, Fransızcadan, Bask dilinden çeviriler yapmış olup Portekizce dilinde iki yönlü sözlü çevirmendi. Hem yurtdışında hem de Almanya'da sık sık konuk öğretim üyesi olarak bulunmuştur. 1999 ile 2002 yılları arasında Innsbruck Üniversitesinde, 2004 ile 2007 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak dersler vermiştir. Son olarak, 2008'den 2010'a kadar Mainz'daki Johannes Gutenberg Üniversitesi'ne konuk öğretim üyesi olarak dönmüştür. Yaşamı boyunca, özellikle Portekiz, İspanya (Baskçayı burada öğrenmiştir), bu arada da Endonezya, Pakistan ve Sri Lanka'yı kapsayan eğitim amaçlı yolculuklar yapmıştır. Buralarda, sömürge Portekizceleri ve İngilizcenin yerel lehçeleri üzerine araştırmalar yürütmüştür.

Çeviribilim alanındaki yayınları arasında anılması gereken yayınlarından bazıları şunlardır: *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (1984, Katharina Reiss ile birlikte); *Skopos und Translationsauftrag: Aufsätze. Institut für Übersetzen und Dolmetschen* (1990); *Skizzen zu einer Geschichte der Translation* (1991); *A skopos theory of translation (Some arguments for and against)* (1996); *Luhmann's «Social Systems» theory: preliminary fragments for a theory of translation* (2006).

ÇEVİRMEN İÇİN BİLİŞİM

ARAÇLARI

Bilişim uygulamalarının çeviriye uygulanması konusunda çeviri bellekleri çok ilginç bir gelişme. Çevirmenlerin tutarlı seçimler yapmasını ve bu seçenekleri otomatik olarak bulmalarını sağlayan bir yazılım. Çeviri sürecini tümce tümce yapılandıran ve her iki metnin (kaynak metin ve erek metin) kesit çiftlerini belleklerine kaydeden programlar bunlar. Böylece her iki dildeki metin kesitlerini içeren bir veri tabanı oluşturuluyor. Çevirmen daha sonraki çevirilerde bu veri tabanından yararlanıyor. Yeni kaynak metnin bir kesiti daha önce çevrilmiş bir metinle (çevirmenin belirleyebildiği bir oranda) uyduğunda, yazılım daha önce uygulanmış olan (ve çevirmenin kabul edebileceği, reddebileceği veya yeni metin için yalnızca değişiklik yapabileceği) seçeneği sunuyor. WordFast, ücretsiz olarak bilgisayara indirilebilen ve www.wordfast.org sitesinden erişilebilen bu yazılımlardan biri.

Çevirmen için son derece yararlı diğer internet bağlantıları ise iki türdür: terim sözlükleri ve bankalarına (veri bankaları) gönderen bağlantılar ile internet üzerindeki kaynakçalara (kütüphane katalogları ve diğer kaynakça kaynakları) başvurma olanağı sağlayan bağlantılar.

İnternetin birinci biçimde kullanımı ile ilgili olarak, Translator's Home Companion (www.lai.com/thc.html) sitesini ziyaret etmekte yarar var. Site çevrim içi onlarca sözlük, terim sözlüğü ve bankası içeren bir sayfaya erişim sağlamaktadır. www.uwasa.fi/viestintatieteeet/terminology/ adresindeki site ziyaret edilirse, iki arama motoru içeren bir terminoloji sitesine ulaşılmaktadır: Birinin adı "word-online" olup herhangi bir dildeki sözlükleri arama olanağı sunmaktadır; dil seçimi yapılmakta ve bu dildeki çevrim içi sözlüklerin ağ bağlantıları elde edilmektedir. Diğer arama motorunun adı "term-online"

olup herhangi bir sektördeki terim sözlüklerini arama olanağı sunmaktadır; bir sektör seçilmekte ve söz konusu sektöre ilişkin terim sözlüklerini içeren web sitelerinin listesine ulaşılmaktadır.

İncil'e ilişkin aramalar yapmak için (bir bölümün diğer dillerdeki çevirileri, vb) Bible Gateway (www.biblegateway.com/) adlı site ziyaret edilebilir. Sitede anahtar sözcük girilerek arama yapılabileceği gibi bölüm numarası girilerek de arama yapılabilmektedir. Bir bölüm birçok dilde eşzamanlı olarak görülebilmektedir.

Avrupa Birliğine ilişkin terminolojiye (hukuk, ekonomi) gelince, Iate veri tabanı (iate.europa.eu/) kullanılabilir. Veri tabanı AB'nin birçok resmi dilinde büyük miktarda terim içermektedir (fakat, bazı terimler bazı dillerde bulunmamaktadır, genellikle, birçok terimin Fransızcası veya İtalyancası örneğin Çekçeye göre daha fazla bulunmaktadır).

Kaynakça araştırmalarına ilişkin olarak, Avrupa'daki veya Amerika'daki büyük kütüphanelerin bağlantıları yararlı olabilmektedir. Fransa için, Bibliothèque Nationale de France (www.bnf.fr/)'ın sitesi yalnızca kütüphane kataloğunun çevrim içi olarak taranmasına olanak sağlamakla kalmamakta, daha eski bazı kitapların PDF formatında (ücretsiz olarak) indirilmesine izin veren sayfalara da erişim sağlamaktadır. Bir de, Système Universitaire de Documentation (le SUDOC, www.sudoc.abes.fr/)'un kataloğu bulunmaktadır. Yüksek öğrenim ve araştırma dokümantasyon merkezleri ile kütüphaneler tarafından hazırlanmış Fransızca ortak bir katalogdur. Her tür belge türünü (kitap, tez, dergi, elektronik kaynak, görsel işitsel belge, mikrofilm, kart, partiyon, el yazması, vb) betimleyen 10 milyonu aşkın kaynakça bilgisi içermektedir. Katalog ayrıca, Fransa'da üretilmiş tezlerin sayımını yapmak gibi bir işleve de sahiptir.

İtalya için, opac.sbn.it önerilebilir. Site tüm İtalyan kütüphanelerinin genel kataloğuna erişim sağlamaktadır.

Böylece, İtalya'da yayımlanan yapıtlar bulunabilmekte ve ayrıca aranan cildi barındıran kütüphanenin adresine erişilebilmektedir.

Büyük Britanya'ya gelince, genel kataloğun adresi blpc.bl.uk'dır. Almanya için, Augsburg Kütüphanesi'nin sitesi hs-augsburg.de/~harsch/augustana/html, özellikle klasik Yunanca ve Latince metinler bakımından zengin bir kaynaktır.

ABD'de, dünyadaki en büyük kütüphane olan Washington'daki Library of Congress, caalog.loc.gov adresi üzerinden erişilebilen eksiksiz bir elektronik kataloğa sahiptir. Berkeley'deki University of California de özellikle çeviri bilimi (sunsite2.berkeley.edu) konusunda ilginç bir kütüphaneye sahiptir (Osimo, 2011: 226-228).

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

A

Acceptabilité / Kabul edilebilirlik – Son okur için okunabilir, anlaşılır, erek kültürün yerleşik normlarına uygun metin üretme amacını güden, erek kültür yönelimli çeviri süreci anlayışı (Osimo, 2011 : 260).

Adaptation / Uyarlama – Kaynak metin üzerinde, konuyu, kişileri, kültürel özellikleri, yerel toplumsal gerçeklikleri etkileyen çeviri kaynaklı değişiklikler. Uyarlama alıcıların iletişimsel gereksinimlerini ve erek kültürün kültürel kurallarını göz önünde bulundurur. Bu terimin bir kabulü (anlamı) metnin dönüştürülme sürecini geleneksel anlayıştaki çeviriden farklı ele almaktadır. Bu anlamda, uyarlama çevirmenin kaynak metindeki genel düşünceye saygı gösterdiği bir dönüşüm sürecidir, fakat çeviri metin erek kültüre uyum sağlamaktadır. Bütüncül çeviriye göre (Firth, 1952'nin anlayışı, daha sonra Torop, 1995 tarafından yeniden ele alınmıştır) ve skopos kuramcılarına göre, uyarlama aynı zamanda bir çeviri süreci olarak kabul edilmektedir (Osimo, 2011: 260).

Adéquation / Uygunluk – Terim skopos kuramı çerçevesinde, çeviri bir metnin yönergede belirlenen iletişim amacını gerçekleştirebilme yetkinliğini belirtmektedir (Nord, 2008: 163). Katharina Reiss'a göre terim, erek metnin çeviri yönergesiyle ilişkili olarak sahip olduğu niteliklere gönderme yapmaktadır. Çeviri süreciyle bağlantılı devingen bir kavram olup iletişim amacına uygun göstergelerin seçimini içermektedir (Nord, 2008: 5). Fakat, çoğuldizge araştırmacılarının terime bakışı farklıdır: Bunlar, uygunluğu çeviri sürecinin kaynak metne odaklı bir tasarımı olarak anlamaktadırlar. Bu anlayışa göre, çeviri metin kaynak kültürün

yerleşik normlarına uygun olmak zorundadır (*uygunluk* böylelikle *kabul edilebilirliğin* karşıt anlamlısı haline gelmektedir) (Osimo, 2011: 260).

Archaisation / Eskitme – Çevirmenin, kaynak metnin yazıldığına yakın, daha önceki bir döneme ait bir sözvarlığı ve sözdizimi kullanma girişimine dayanan çeviri tekniği. Çevirmen dilin tarihinden, önceki yazar ve çevirmenlerden veya çağdaş dilin hala saygı gereği kullanmayı sürdürdüğü kullanımlardan derlediği araçları bir araya getirir (Osimo, 2011: 263).

B

Babel / Babil – Babil kulesi çeviriyi ilgilendiren simgeler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Aşağıda insan dillerinin karıştırılmasının (bu soruna kısmen çare bulabilecek çevirmenlerin yarışmasını gerektirmiştir) eş anlamlısı olarak Babil Kulesi simgesinin doğuşuna yol açan İncil bölümü yer almaktadır. İnsan dillerinin karıştırılmasının eş anlamlısı olarak Babil simgesi Yaratılış (Genesis) kitabında bulunmaktadır: “Tüm dünya tek bir dile ve aynı sözcüklere sahipti. Doğudan yola çıktıklarında, Şinar ülkesinde bir ova buldular ve oraya yerleştiler. Birbirlerine şöyle dediler: Haydi! Tuğla yapalım ve onları ateşte pişirelim. Böylece tuğlayı taş, asfaltı çimento olarak kullandılar. Bu kez şöyle dediler: Haydi! Kendimize bir şehir ve tepesi göğe değen bir kule kuralım. Kendimize de bir ad bulalım ki dünyanın dört bir yanına dağılmayalım. Tanrı insan oğullarının kurmakta oldukları şehri ve kuleyi görmek üzere gökyüzüne indi. Sonra Tanrı şöyle dedi: İşte, tek bir halk oluşturuyorlar ve hepsinin bir tek dili var, yapmak istedikleri ortada; artık hiçbir şey onları yapmayı planladıklarını yapmaktan alıkoyamaz. Haydi! İnelim ve dillerini karıştıralım ki birbirlerinin dillerini anlamasınlar! Tanrı böylece onları dünyanın dört bir tarafına

savurdu; şehri kurmayı bıraktılar. Bu nedenle kuleye Babil adı verildi, çünkü Tanrı dillerini orada karıştırdı ve oradan dünyanın dört bir tarafına dağıttı” (Osimo, 2011: 265, www.biblegateway.com).

C

Calque / Öykünme – Ödünçlemenin özel türü. Erek dilde var olan bir söz kaynak dilin etkisiyle yeni bir içerik yüklenirse **anlamsal öykünme** (Fransızcadaki réaliser eyleminin İngilizceden öykünülerek anlamak anlamı yüklenmesi) söz konusudur. Erek dilde kaynak dildekine benzer biçimde oluşan birleşik sözcüklerin kurucu parçaları bire bir çevrildiğinde, **çeviri öykünmesi** söz konusudur (Osimo, 2011: 267).

Canon / Yerleşik kural – Bir kültür içerisinde olağan olarak kabul edilen bir özellik, kültürel norm. Her kültürün, metin, sanat ve genel olarak kültür alanı içerisinde daha uylaşmacı akımlara göre örnek olarak kabul edilen yapıtları, yazarları, eğilimleri bulunur. Her kültürde, yerleşik kural kavramı farklıdır (Osimo, 2011: 267).

Cohérence contextuelle / Bağlamsal tutarlılık – Bir sözcük kaynak metinde birden çok kez görüldüğünde, çevirmen sözcüğü bulunduğu bağlama göre farklı sözcüklerle çevirme kararı verebilir. Bu durumda, çevirmen aynı eşdeğerin kullanımına dayanan sözel tutarlılığa karşıt düşen bağlamsal tutarlılık stratejisini benimsemektedir. Nida ve Taber (1969)’e göre, bağlamsal tutarlılığın sözel tutarlılığa üstünlüğü olmalıdır (Osimo, 2011: 269).

Cohérence textuelle / Metinsel tutarlılık – Bir metni anlamsal olarak yoğun kılan gösterilen (içerik⁵¹) ve çıkarımlar ağı (Osimo, 2011 : 269)

⁵¹ Ç.N.: Benim eklemem.

Cohésion textuelle / Metinsel bağdaşıklık – Bir metnin yaratılmasına katılan sözdizimsel ve dilbisel bağlantı öğeleri ağı. (Osimo, 2011 : 269)

Collocation / Eşdizimlilik – Bir sözün veya bir bileşiğin bir tümce içerisindeki konumu; istatistiksel olarak (yakın anlamlara sahip) benzer deyişlere tercih edilen son derece sık kullanılan sözcük bileşimi (Osimo, 2011: 269).

Compensation / Giderme – Çevrilen metindeki bir kaybın, çevrilmiş metnin bir başka bölümünde ve diğer dilsel veya biçimsel araçlarla yaklaşık olarak giderildiği çeviri ilkesi (Osimo, 2011 : 270).

Connotation / Yan anlam – Bir göstergenin özel bir bağlamla (kültürel, coğrafi, tarihsel, ailevi) ilişkili olarak yüklendiği (düz anlamsal gösterileni tamamlayan) anlam. Duygusal, öznel, kısmen bilinçsiz nitelikli bu tür anlam bireyden bireye değişiklik gösterir (Osimo, 2011: 270).

Consigne / Yönerge – Erek metnin amacına ilişkin (belirtik veya örtük) bilgi. Ülküsel yönerge ayrıca metnin alıcılarını, aktarım aracını, yerini, tarihini ve üretim ve alımlanma amacını açıkça belirtir (Nord, 2008: 164).

Cultural Studies / Kültür araştırmaları – Amacı toplumun kültürel yönlerini çözümlenmek olan altmışlı yıllarda doğmuş bir ara dal. Translation Studies, Cultural Studies ile aynı sorunları çözmeye çalışmaktadır, çünkü çeviri yalnızca bir metni ve dil dizgesini değil, aynı zamanda çevrilecek metnin yazıldığı bütün bir kültürel bağlamı ilgilendirmektedir. Çevirmenler farklı kültürel dizgelerin sınırında bulunurlar ve yapıtları karşılıklı bir alışveriş aracı işlevi görür (Osimo, 2011: 274).

D

Déconstructionnisme / Yapısökümcülük – Çevrilemezlik ve dillerin örtüklüğü ilkesinden yola çıkan Fransız düşünür Jacques Derrida (*Des Tours de Babel: Sur Walter Benjamin*, Paris, PUF, 1985) tarafından çeviriye de uygulanan felsefe akımı. Derrida çeviri kavramının tartışma konusu yapılmasına ve özellikle de özgün metin ile çevirisi arasında eşdeğerlik kavramının yıkılmasına yönelmiştir. Bu da, iki metin arasında var olan sıradüzensel bağımlılık ilişkisinin ortadan kalkması ve yazma / yeniden yazma, özgün / çeviri kesitleri arasındaki karşıtlığın azalması ile sonuçlanmaktaydı (Malingret, 2002: 35). *Yapısöküm* terimi, *Critique* (1965-1966) dergisinde yayımlanan *De la grammatologie* (1967) kitabının önemli bölümlerinin ilk değişiklerinde görüldüğü üzere *yıkım* sözcüğünden gelmektedir; kitapta, yıkım sözcüğü neredeyse dizgesel bir biçimde yerini yapısöküm sözcüğüne bırakmaktadır. Metin olumsuz anlama sahip veya yıkım belirten çok sayıda sözcük (yıkım, biçimini bozmak, düzenini bozmak, yapısını bozmak, devirmek, istikrarsızlaştırmak, çıplaklaştırmak, yoldan çıkmak, parçalarına ayırmak, düşmek, çalışamaz hale getirmek, dağıtmak, saldırmak, sil(in)me, kesinti, çatlak, kopuş, taşma, felaket, kıyamet, şiddet, bozgunculuk, vb) içermektedir. *De la grammatologie* adlı yapıtın ve diğer tüm kitapların ana düşüncesi, Eflatun'dan başlayarak Husserl'e, Descartes'tan Rousseau'ya Avrupa kültürünün üzerine kurulduğu düşünce, mantık, akıl, dil ve gösterge ilkelerini yıkmak, tartışma konusu yapmaktır. Derrida'nın projesi değerlerin görelileştirilmesi, diğer olanaklara açılma, tarih ve zaman üzerine düşünme yönleriyle belirginlik kazanmaktadır. Derrida metinlerinde, kendi ürettiği yeni sözcüklerle (*différance*, *mimétologisme*, *marge-marque-marche*), abartmalar ve eğretilmelerle dolu özel bir dil kullanmaktadır; tarzı böylece felsefi olmaktan çok yazınsal bir söyleme yaklaşmaktadır. Kendi terimlerinin kesin tanımlarını reddeder. Var olan sözcükleri

çoğunlukla alışılmamış bağlamlarda kullanır ve böylece onları yeni anlamlarla donatır (Grygar, 2006: 213-215).

Walter Benjamin'in denemesinin bir yorumu olan *Des Tours de Babel* adlı yapıtında çeviri konusunda Derrida tarafından dile getirilen düşünceler feminist çevirmenleri ve *Cultural turn* olarak adlandırılan (sömürgecilik sonrası bakış açılarını, çevirilere ideolojik müdahaleleri inceleyen yaklaşımları, vb içine alan, çeviri üzerine daha geniş bir kültürel bağlamda düşünceler geliştiren) çeviribilim akımını da etkilemiştir.

Dénotation / Düzanlam – Bir göstergenin temel gösterileni, sözlükler tarafından belirlenen bir madde başının, öznel, duygusal veya bağlamca belirlenen bütün öğeleri içermeyen anlamı (Osimo, 2011 : 275).

Dictionnaire bilingue / İkidilli sözlük – Erek kültürün kültürel öğelerinin kaynak kültürdeki eşdeğerleriyle verildiği, önerilen eşdeğerlikleri sağlayan mantıksal ve kültürel düzlemle ilgili hiçbir açıklama içermeyen dağarcık; her iki dili de derinliğine bilmeksizin yalnızca iki dilli bir sözlüğü kullanmanın tehlikesi buradan ileri gelmektedir (Osimo, 2011 : 277).

Dictionnaire monolingue / Tekdilli sözlük – Her bir sözcükbirime (bir sözcüğün temel biçimi, örneğin, eylemin mastar biçimi) yüklenebilecek farklı anlamların diliçi tanımlarını içeren dağarcık; tanımlar da açıklanan madde başları da aynı dildedir (Osimo, 2011: 278).

Dominante / Baskın özellik – Metin çözümlemesinde, bütünleşik bir dizge olarak metnin etrafında olduğu, metne ait temel özellik. Çeviri stratejisi ile kaynak metinden erek metne aktarılacak olana ilişkin karar baskın özelliğe dayandırılır. Bununla birlikte, erek metnin baskın özelliği aynı zamanda model alınan okura göre de belirlenir (Osimo, 2011 : 278).

E

Emprunt / Ödünçleme – Kaynak metinden alınıp erek kültüre aktarılan kaynak kültüre ait dilsel öge (Osimo, 2011: 302).

Équivalence / Eşdeğerlik – Matematik kaynaklı, çeviribilimde kaynak kültürün bir veya birden çok sözcüğünün erek dilde gerçekleştirilmesine gönderme yapmak üzere farklı anlamda kullanılan terim (Osimo, 2011: 279). Anlam ekolünden (yorumlayıcı kuram) Jean Delisle **gösterilen eşdeğerliği** (sözcüklerin bağlam dışı eşdeğerliği) ile **anlam eşdeğerliği** (sözcüklerin bir durumca belirlenen bağlamdaki eşdeğerliği) arasında ayırım yapmaktadır (1980) (Malingret, 2002: 26).

Skopos kuramı çerçevesinde, eşdeğerlik çeviri eyleminin sonucuyla ilişkili bir kavram olup iki metin arasında eşit olan iletişimsel değer (anlamı, biçimsel yan anlamları ve iletişimsel etkiyi kapsadığından) ilişkisini betimlemektedir. Reiss karşıtsal dilbilimde (dillerin incelenmesine odaklanır) ve çeviribilimde (dilsel göstergelerin belli kültürel durumlarda kullanımını göz önünde bulundurarak söz ve söz edimlerine odaklanır) kullanılan eşdeğerliği birbirinden ayırır (Nord, 2008: 50-51).

Équivalence dynamique / Devingen eşdeğerlik – Eugene A. Nida tarafından 1964 yılında, çeviri sürecinin, o dönemde temel olarak kabul edilen iki yöneliminden (diğeri biçimsel eşdeğerliktir) birini betimlemek üzere kullanılan terim. Söz konusu yönelimin amacı erek kültür okurunda aynı tepkileri yaratmaktır (Osimo, 2011: 279-280).

Équivalence formelle / Biçimsel eşdeğerlik – Eugene A. Nida tarafından 1964 yılında, çeviri sürecinin, o dönemde temel olarak kabul edilen iki yöneliminden (diğeri devingen eşdeğerliktir) birini betimlemek üzere kullanılan terim. Bu yönelimi benimseyen çevirmen, iletinin anlaşılmasını sağlamak üzere sık sık kendi açıklamalarını ekleyerek kaynak metnin biçimini ve içeriğini yeniden üretmektedir. Bu çeviri yönelimi

(veya stratejisi) kaynak kültürün gelenek göreneklerinin, anlayışlarının yanı sıra ifade araçlarının tanıtılmasını istemektedir (Osimo, 2011: 280).

Étrangéisant, approche / Yabancılaştırıcı yaklaşım – Erek kültürden farklı kültürlerin öğelerini, okurda yabancılaştırma duygusu yaratarak koruma eğilimi gösteren çeviri stratejisi (Osimo, 2011 : 281).

Études descriptives de traduction (Descriptives Translation Studies, DTS) / Betimsel çeviri araştırmaları – Yetmişli yılların başında batı Avrupa’da (Hollanda, Belçika, Büyük Britanya) ve İsrail’de doğan çeviribilim okulu, günümüz batı (Avrupa + ABD) çeviribiliminin en etkili çeviribilim eğilimi. Okula bağlı araştırmacılar arasında örneğin Itamar Even-Zohar, Gideon Toury, James Holmes, André Lefevere, Theo Hermans, Susan Bassnett, (okulun ilk araştırmacılarının kimi görüşlerine eleştirel bir sakinlikle yaklaşmasına rağmen) Anthony Pym ve daha birçokları bulunmaktadır. Okul, ilgi alanı olan çeviri yazının bir dönem ve bir kültürün yazın tarihi içerisinde tuttuğu yerin betimlenmesinden çok, çeşitli sorunlara doğru (ideoloji ve müdahale, feminist yönelimler, sömürgecilik sonrası araştırmalar) evrilmiştir.

Exotisme / Yabancılık – Bir metinde var olan, ev sahibi kültüründen farklı kültürlere gönderme yapan öge (Osimo, 2011 : 280).

Exotisation / Yabancılaştırma – Erek kültüründen farklı bir kültüre ait öğeleri koruma olanağı sunan çeviri stratejisi. Bu öğeler genellikle kaynak kültüre aittir. Erek metnin, kültürel değişirgenler düzeyinde kaynak metnin yazarının ve okur modelinin bağlamına biçim bakımından yaklaştırılması ve kültür değişirgenlerinin erek metne aktarılması söz konusudur. Kaynak metin açısından tipik, erek kültürün biçemi (konu ve dil) açısından tipik olmayan öğelerin seçilmesidir. Uzam bakımından çeviri stratejilerinin *sürekliliği*

içerisinde karşı uçta **yerelleştirme** bulunmaktadır (Osimo, 2011: 281).

Explicitation / Açıklama – Kaynak metinde örtük olanın erek metinde dizgesel olarak belirtik kılınmasına dayanan çeviri stratejisi. Kimi çeviri kuramcılarına göre, diller arası çeviri sürecinin değişmez bir özelliğidir (Blum-Kulka, 1986: 21) (Osimo, 2011: 281).

F

Familiarisation, approche de / Tanıdıklaştırma yaklaşımı – Erek kültüre göre farklılık gösteren kültür öğelerini, yerlerine erek kültürün öğelerini koyarak ayıklamaya dayanan çeviri stratejisi. Böylece son okur için tanıdıklık duygusu yaratılmaktadır (Osimo, 2011 : 282).

Fonction / İşlev – 1. Bir metnin alıcısının metin kullanımını. 2. Alıcının gözünde metnin içerdiği anlam. *Skopos* kuramında, çeviri sürecinde karar almanın temel ilkesi işlevdir (Nord, 2008: 165). Belli bir metinde genel olarak biri baskın olan ve çeviri yapma biçimini etkileyen dilsel işlevler (Karl Bühler’in tasarladığı ve daha sonra Roman Jakobson, Katharina Reiss ve diğer dilbilimciler tarafından yeniden ele alınan gönderim, çağrı, dışavurum) ile karıştırılmamalıdır. 3. İşlev terimi çoğuldizge kuramında (Even-Zohar), çevirinin alıcı kültürde kapladığı konum ve yere gönderme yapmaktadır.

H

Herméneutique / Yorumbilim – “Yorumlamak”, “sözlü olarak çevirmek” anlamına da gelen, Latince *interpretes* (sözlü çevirmen) sözcüğünün türediği eski Yunanca (*hermeneuō*) sözcük. Bir metnin yorumlanma biçimlerini dizgesel olarak

inceleyen dal. Schleiermacher, çeviriden söz ederken, çevirmenin anadili ile metnin dili arasındaki kavrayış farkı sorununu gündeme getirdiği için, çevirinin yorum yeteneği gerektirdiğini belirtir (Osimo, 2011: 280).

I

Interférence / Geçişim – Uzaktan iletişimde, fiziksel oluğa bağlı olarak iletişimi engelleyen öge. Genel iletişim kuramında, iletinin aktarımını engelleyen fiziksel olmayan (Örneğin, verici ile alıcı tarafında deneyim veya bilişsel ve kültürel birikimin çakışmaması) bir öge söz konusudur. Çeviri biliminde, erek metin (üstmetin) kaynak metnin (önmetin) izlerini içerdiğinde geçişimden söz edilir (Gideon Toury'nin tanımı). Çeviri alanında geçişim kaynak metnin erek metinde var olan izlerini imlemektedir (Osimo, 2011: 286).

L

Langue d'arrivée / Varış dili – Erek dil veya ev sahibi dil terimlerinin eşanlamlısı.

Langue de départ / Çıkış dili – Kaynak metin teriminin eşanlamlısı.

Leipzig, école de / Leipzig okulu – Almanya'daki Leibzig Üniversitesi araştırmacılarından -Otto Kade, Albrecht Neubert ve Gert Jäger- oluşan grup. Altmışlı yıllarda çeviriye dilbilimsel yaklaşımı (eşdeğerlik paradigması) benimseyen bir okul kurmuşlardır. Okul bir iletişim edimi olarak kabul ettikleri çeviri üzerine bilimsel araştırmalar yürütmüştür. Çeviriyi katılımcıları ve dildışı durumları da kapsayan kullanımsal bir edim olarak kabul etmekteydiler. Kade'in temel yapıtlarından birinin adı *Zufall und Gesetzmässigkeit in der Übersetzung*

(1968)'dir. Kade sözcük düzeyine odaklanmakta ve dört tür eşdeğerlik tanımlı yapmaktadır:

- 1) Bütüncül eşdeğerlik (bire bir)
- 2) Seçimlik eşdeğerlik (bire çok)
- 3) Yaklaşık eşdeğerlik (bire bir parça) ve
- 4) Sıfır eşdeğerlik (bire sıfır)

Kade ayrıca hem *yazılı* ve *sözlü çeviriyi*, hem de *çeviri sürecini* kapsayan Almanca *Translation* (Almanca eskimiş bir eylem olan *translatieren*'den türemiş ad) terimini ortaya atmıştır. A. Neubert metnin yeniden yaratılması sırasında çevirmenin yaratıcı olduğu ve özgün düşünceler geliştirdiği yönündeki düşünceye gönderme yapan “çevirisel görecelik” terimini önermiştir. Görecelik özgünün çok sayıdaki olanaklarından türemektedir. Örneğin çevirmen bir sözcüğü seçtiğinde, metnin kalanı bundan etkilenir, çünkü sözcük bir birimler ağı (sözcükler, tümceler) oluşturmaktadır (Osimo, 2011: 289-290; Gromová, Rakšányiová, 2005 : 30-31).

Localisation / Yerelleştirme – 1. Kaynak metne (veya erek kültürden farklı bir başka kültüre) ait kültürel öğeleri uyarlamaya dayanan çeviri stratejisi. Erek metnin biçimsel olarak erek model okurunun kültürel bağlamına yaklaştırılması söz konusudur. Erek kültür açısından tipik öğelerin seçimidir. Uzam bakımından çeviri stratejilerinin *sürekliliği* içerisinde karşı uçta **yabancılaştırma** bulunmaktadır. 2. Çeviride, küreselleşmeye bağlı olarak gelişen küresel yaklaşım; yazılımların, bilişim araçlarına eşlik eden metinlerin, vb farklı ülkelerden kullanıcıların iletişimsel gereksinimlerine göre uyarlanmasını içeren bir tür uyarlama.

M

Métatexte / Üstmetin – Üstiletişim kuramına göre, (bir başka metinden türeyen veya onu anıştıran) her tür ikincil

metin. Özellikle şu tür metinler söz konusudur: 1. Çeviri, ev sahibi kültürün metni, eskiden “varış metni” olarak adlandırılan çeviri sürecinin sonucu. 2. Bir başka metni betimleyen metin; metin dışına ait olan her şey, yani bir metne eşlik eden her şey (eleştiri, özet, önsöz, sonsöz, vb) (Osimo, 2011: 295).

Mémoire de traduction / Çeviri belleği – Çevirmenin tutarlı seçimler yapmasını ve bunları otomatik olarak yineleyebilmesini sağlayan yazılım. Tüm kaynak metni, çeviri yapılırken, daha önce kullanılan kesitlerle birlikte belleğe kaydetme olanağı sunmaktadır. Böylece, her iki dildeki metin kesitlerini içeren ve çevirmen tarafından sonraki çevirilerde başvurulabilen bir veri tabanı oluşturulmaktadır. Yeni kaynak metnin bir kesiti (çevirmen tarafından belirlenebilen bir oranla) daha önce çevrilmiş metinle çakıştığında, yazılım daha önce uygulanmış olan bu çözümü (çevirmen onaylayabilir, reddedebilir veya yeni metin için yalnızca üzerinde değişiklik yapabilir) önermektedir (Osimo, 2011: 294-295).

Métonymie / Düzdeğişmece – (Konuşucu tarafından gerçekte) Kullanılan ve kullanılması düşünülen sözcük arasındaki mantıksal veya içeriksel benzerlik ilişkisine dayanan anlamsal kayma (anlam değişikliği) düzeneği. Yakınlık ilişkisi birçok türden olabilir: sebepten sonuca, içerikten (yapıldığı madde – örneğin, boire *un verre*⁵²) nesneye, içerenen içerilene, vb (Osimo, 2011: 296).

Modernisation / Güncelleştirme – Artsürem eksenini ilgilendiren çeviri stratejisi. Çevirmen erek metni, kaynak metnin tarihsel öğelerini korumaksızın, ev sahibi kültürün güncel durumuna uyarlamayı seçmektedir (Osimo, 2011: 297).

Modulation / Değiş tirim – J.-P. Vinay ve J. Darbelnet tarafından 1958 yılında tanımı yapılan çeviri yöntemi. Bakış açısını değiştirmeye dayanır. Farklı değiştirim türleri

⁵² Ç.N.: Boire *un verre* Fransızca da *Bir kadeh içmek* anlamına gelmekte olup *verre* sözcüğü *cam*, yani kadehin, bardağın yapıldığı maddenin adıyla, nesnenin kendisinin adı olmuştur.

bulunmaktadır, örneğin olumsuz karşıtı ile değiştirim (il est beau – il n'est pas moche), düzdeğişmeceye dayalı değiştirim, vb. Bazı değiştirimler sözlükselleşmiştir (mělký – peu profond), bu durumda (kullanımı çevirmenin özgür seçimine bağlı) gerçek anlamda bir çeviribilimsel yöntem söz konusu değildir, söz konusu dilin dil dizgesinin sunduğu sözlüksel araç söz konusudur (Vinay-Darbelnet, 1958: 51).

Motif/ Motif ya da Öрге – Bir metnin konusu parçalara ayrıldığında ulaşılabilen en küçük birim (Osimo, 2011 : 297).

N

Naturalisation / Doğallaştırma – Yabancılaştırmanın karşıtı olan çeviri stratejisi. Stratejiyle çevirmen metnin bütün kültürel öğelerini yerel, var olan ve olağan (doğal) gösterme eğilimindedir. Çeviri metni özgün metinmiş gibi gösteren bir stratejidir. Kaynak metni, içine erek kültüre (çevirmenin kendi kültürüne) ait kültürel öğeler katarak, değişikliğe uğratar. Doğallaştırma uzamsal olduğu kadar zamansal eksenini de etkileyebilir, böylece *yerelleştirmeyi* kapsadığı kadar *güncelleştirmeyi* de içine alır (Osimo, 2011: 297).

Neutralisation / Yansızlaştırma – Çeşitliliğin kültürel bakımdan giderilmesi, ayrışıklığın olumsuzu. Çevirmenin kaynak metindeki kültürel (coğrafi, tarihsel, sanatsal) çeşitliliğe her tür gönderimi ayıklaması ve böylece erek metni “yansız” (özgün kültürel anlamıyla özelliksiz, belirgin olmayan) kılması temeline dayanan eğilim. Doğallaştırma gerek uzamsal düzlemde, gerekse de zamansal düzlemde yapılabilir. 1977 tarihli ISO 2348 normuna göre, bu yöntemle başvurulduğu açık biçimde belirtilmek zorundadır. Çeviri etkinliğinin (ülküsel olarak) görevlerinden biri kültürel yansızlaştırmayla mücadeledir (Osimo, 2011: 298).

Norme de la traduction / Çeviri normu – Kendisini buyrumcu değil, betimleyici olarak tanımlayan günümüz çeviri biliminde, uyulması gereken yasalar anlamında, artık norm

bulunmamaktadır. Yine de, çevrilmiş metinleri (ve karşılıklı olarak kaynak metinleri) görgül olarak incelerken ortaya çıkarılabilen (çeviri sürecinin ve sonucunun) *düzenliliklerini*, *değişmezlerini* konu alan bir araştırma alanı bulunmaktadır. Örneğin, belirtikleştirmenin, çevirinin bir değişmezi olduğuna yönelik bir varsayım ileri sürülebilmekte ve bunun sebepleri araştırılmaktadır (Osimo, 2011: 298). Betimselci paradigma bağlamında, norm sözcüğün anlamlarından birinin tanımına karşılık gelmektedir: “durumların çoğunda alışılmış, düzenli ve uygun durum” (TLFi). Toury’de norm toplumbilimsel bir kavram olup herhangi bir durumda belirlenmiş bir biçimde davranmayı gerektiren yazılı olmayan uyuşimsal bir anlaşma olarak tanımlanmaktadır. Norm en azından kısmen belli bir toplumca paylaşılan düşünceleri ve değerleri iletmektedir (Pym, 2012: 89).

P

Polysystème / Çoğuldizge – İçindeki her alt dizgenin diğer alt dizgelerle ilişkisi temelinde ele alındığı kültürel evrene ilişkin dizgesel anlayış.

Prototexte / Önmetin – Terimi 1975 yılında ortaya atan Anton Popovič (2006: 166)’in tanımında, metinlerarası sürekliliğin nesnesi işlevini gören metindir. Kendisinden hareketle çeviri sürecinin başladığı özgün metin, kaynak metin veya çıkış metni (Osimo, 2011 : 304).

Pseudotraduction / Sözümona çeviri – Çeviri olma iddiasında bulunan, resmi olarak bir çeviri olduğu belirtilen fakat önmetni bulunmadığı için gerçekte hiç de öyle olmayan metin. Popovič bunları sahte çeviri olarak da tanımlamaktadır (2006: 20). Dolayısıyla, yazarın, okurların beklentilerinden yararlanarak (çeviri metinlerin yerli yapıtlardan daha fazla ilgi gördüğü bir kültür durumunda) daha geniş bir kitleye ulaşmak

amacıyla, çeviri olarak gösterdiği özgün bir metin söz konusudur (Osimo, 2011: 304-305).

R

Realia / Kültürel nesnelere – Orta Çağ Latincesinden, “gerçek nesnelere” anlamına gelen sözcük. Çeviribilimde, terim düz anlam olarak kültürel bakımdan özgül maddi nesnelere göstermektedir. “Realia”ları çevirmek dilsel olmayan kültürel bir öğeyi çevirmek anlamına gelir. Kaynak kültürü hedeflemeyen amaç odaklı metinlerde bu sözcüklerin yerine kimi durumlarda erek kültüre ait bir kültürel olgu (“realia”) konabilir (bu da çeviri metnin *doğallaştırılması*, *yerelleştirilmesi* ile sonuçlanır), fakat olağan koşullarda bu sözcükler değişmeden kalırlar (*aktarırlar*) (sonuç olarak erek metin *yabancılaştırılır*) (Osimo, 2011: 305).

Réécriture / Yeniden yazım – Sözcük André Lefevere tarafından ev sahibi kültür yönelimli çeviri sürecini nitelemek üzere kullanılmaktadır. Yeniden yazım terimi geleneksel olarak metin incelemeleriyle ilgili etkinliklerin çoğuna gönderme yapabilir: eleştiri, çeviri, yazın tarihi yazımı, metinlerin yayımlanması, seçkilerin bir araya getirilmesi, özet yazımı, vb. Çeviri en görünür ve gücül olarak en etkili yeniden yazımdır, çünkü bir yazarın ve bir yapıtın imgesini diğer bir kültüre aktarmaktadır (Osimo, 2011: 308-309).

Relativisme linguistique / Dilsel görecelik – Amerikalı antropolog Edward Sapir ve öğrencisi Benjamin Lee Whorf (Sapir Whorf varsayımı)’un geliştirdiği, dilin yalnızca dünyayı betimlemediği, aynı zamanda ulamlara ayırma işlevini yerine getirdiği düşüncesini öne süren varsayım. Doğal bir dilin tanıdığı ve sınırlarını belirlediği ulamlar tüm dillerde aynı değildir, çeviri sürecinde (özellikle çeviri farklı kültürlere ait iki dil veya dil ailesi bakımından çok uzak dil toplulukları arasında

yapıldığında) bu göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin Whorf hopi dilini incelemiş ve İngilizceyle karşılaştırmıştır. Dilsel görecelik, iki dilin farklı dilbilgisel yapılara sahip oldukları ve bunların gerçekliği farklı biçimlerde algıladıkları anlamına gelmektedir. “Hopî” dilinde, bazı dilbilgisel zamanlar (İngilizcedeki son derece karmaşık eylem zamanları dizgesiyle karşılaştırıldığında) bulunmamaktadır. Öte yandan, aynı dilde de, zaman ve uzam ulamları içerisinde düşünmeye alışmış, Hint Avrupa dili konuşan kişilerin sahip olmadığı başka soyut kavramlar bulunmaktadır.

S

Skopos / Skopos – Yunanca “amaç” sözcüğünden gelir. Skopos kuramında, çeviri eyleminin skopos’u veya amacı, süreçte karar almanın birincil ilkesidir (Nord, 2008: 167). Skopos kuramı yetmişli yılların sonunda ve seksenli yıllarda Katharina Reiss ve Hans Vermeer tarafından geliştirilmiştir; kuram, dilbilimsel ve biçimsel kuramlardan, daha işlevsel ve toplumsal kültürel bir çeviri anlayışına geçişi yansıtmaktadır. Söz konusu çeviri kuramının temel ilkesi, diğer her insan etkinliği gibi, çevirinin de bir amaç (skopos) güttüğüdür. Çevirmen kimi özel durumlarda kaynak metnin sahip olduğu amacı bir yana bırakıp, çeviri süreci boyunca, erek kültürden beklenen amacın peşinden gidebilir (Osimo, 2011: 313).

Stratégie traductive / Çeviri stratejisi – Kaynak kültür metnini erek kültüre aktarmak üzere çevirmen tarafından uygulanan yöntemler bütünü. Aynı metni çevirmek için birçok stratejiye başvurulabilir, bu stratejiler çok sayıda etkene göre

değişiklik gösterebilir: çeviri metne yüklenen baskın işlev, metnin seslendiği model okur ve çevirmenin kişiliği (Osimo, 2011: 316-317).

T

Téléologie / Erekbilim – Eski Yunanca *telos* (erek, amaç) ve *logos* (söylem) sözcüklerinden gelir. Amacın, belli bir ereğe yönelmenin felsefi olarak araştırılması.

Texte cible/ texte d'arrivée (TC/TD) / Erekbilim / Varış metni – Çeviri sürecinin sonucu, “çeviri metin” veya *translatum* sözcüklerinin eşanlamlısı olarak kullanılırlar (Nord, 2008: 167-168).

Texte source/ texte de départ (TS/TD) / Kaynak metin / Çıkış metni – Çeviri projesinin parçasını oluşturan ve çeviri eylemi ile çevrilecek olan metin (Nord, 2008: 168).

Think-Aloud Protocols (TAP) / Sesli Düşünme Protokolleri – Çeviri sırasında çevirmenin kafasından geçeni sözel olarak ortaya çıkarmaya dayalı teknik. Tekniğin amacı çeviri sürecinin görgül olarak betimlenmesidir (Osimo, 2011: 319).

Traduction / Çeviri – 1. Bir metnin bir doğal dilden ötekine aktarımı (dillerarası çeviri). 2. Bir yapının bir sanatsal biçimden ötekine aktarımı (göstergelerarası çeviri). 3. Bir metnin aynı doğal dil içerisinde bir biçimden ötekine aktarımı (diliçi veya açıklama çevirisi). 1977 tarihli ISO 2384 normu yayımlanan bir çevirinin biçimsel sunumunu kurallara bağlamaktadır. Çeviri bir belgenin temel öğeleri yazar, redaktör, başlık, çeviri türü (tamamı, kısmen veya indirgenmiş), çevirmenin adı, yayıncının adı, yayın yeri ve tarihi, ISBN (sürelili yayınlar için ISSN), yayın sayısı, özgün metnin dili (ISO/R 639 normuna göre) (Osimo, 2011: 320-321). 1. Bir kaynak metnin bir erek metne dillerarası aktarımı (Gouanvic, 2007:43); uyarılama, taklit, sözümona çeviri gibi diğer üstmetinsel

uygulamalardan ayrılan özel bir etkinlik. Çeviri kendini olduğu gibi sunan bir etkinliktir (Erek metnin başında yazarın ve çevirmenin adını, yanı sıra alt yazı olarak veya kitabın son sayfasında, kaynakça bilgileriyle birlikte özgün dili belirtir). Her tür çeviri, kaynak yayıncı ve erek yayıncı, erek yayıncı ve çevirmen arasında imzalanan özel sözleşmelere rağmen, kaynak yazarın manevi mülkiyeti olarak kalır (Gouanvic, 2007: 44).

Translation Studies / Çeviri Araştırmaları – Çeviribilim dalının (çeviri bilimi) İngilizce adı olup İngilizce konuşulan ülkeler dışında bile **çeviribilim**'in eşanlamlısı olarak kullanılmaktadır. Dal genel çeviri kuramı, özel çeviri biçimleri kuramı, çeviri tarihi ve çeviri kuramları, çeviri uygulaması ve eğitimi kuramı şeklinde bölümlere ayrılabilir. Değilse, terim her şeyden önce Betimsel Çeviri Araştırmaları ekolü (DTS, Descriptive Translation Studies) ve çoğuldizge kuramcılarını ile ilişkilendirilmektedir (Osimo, 2011: 309).

Transposition / Dönüştürüm – J.-P. Vinay ve J. Darbelnet tarafından 1958'de tanımladıkları çeviri yöntemi. Dilbilgisel ulamı değiştirmeye (eylemi ada, belirteci sifata, vb) dayanmaktadır (Vinay-Darbelnet, 1958: 50).

U

Unité de traduction / Çeviri birimi – Çeviri süreci boyunca alt öğelerine ayrılamayan dilsel veya dilsel olmayan göstergelerden oluşan birim. Dilbilimsel çeviri yaklaşımları çerçevesinde, çeviri birimleri biçimbirimden, sözcüğe, öbeğe, tümceye, paragrafa, hatta metne kadar uzanır. İşlevselci çeviri yaklaşımları işlevsel birimler belirlemeye çalışırlar (Nord, 2008: 168), bu da birimin doğasının ve kapsamının çevirinin amacına göre değişeceği anlamına gelmektedir.

Universaux de traduction / Çeviri evrenselleri – Günümüz çeviribiliminde epeyce tartışmalı bir kavram olup tüm dillerarası çeviri süreçlerinde ortak olan, içinde örneğin yalınlaştırma, yinelemeden kaçınma eğilimi, açıklama, olağanlaştırma, vb'nin de olduğu, değişmez özellikler bulunduğunu ileri sürer. Metinlerde, üç tür yalınlaştırma gözlemlenmektedir: sözlüksel, sözdizimsel ve biçimsel. Blum-Kulka ve Levenston'a göre, sözlüksel yalınlaştırma daha az tip-sözcük (farklı sözcük) kullanmaya dayanmaktadır. Biçimsel düzeyde, uzun tümcelerin bölünmesine, gelişmiş tümce kuruluşlarının yerine daha kısa eşdizimli sözcüklerin konmasına ve yinelenen bilgilerin silinmesine dayanan bir yalınlaştırma gözlemlenmektedir. Gideon Toury iki yasa tasarlamıştır: artan ölçünlüleştirme ve geçişim. Birincisine göre, erek kültür kaynak metninkinden daha etkili, daha saygın olduğunda, kültürel olarak özgül özellikler erek dile daha tanıdık gelen seçenekler lehine değiştirilmekte veya göz ardı edilmektedir. İkinci yasaya göre, eğer kaynak metin erek metne göre daha saygın bir kültürden geliyorsa, bu, erek metin üzerinde geçişimlere yol açmaktadır. Toury çevirmenin deneyiminin de, sonuç olarak çeviri metin üzerinde var olan geçişimlerin sayısını belirleyen önemli bir etken olduğunun altını çizmektedir (Osimo, 2011: 327-329).

KAYNAKÇA

- ÁLVAREZ, Román, VIDAL, M. Carmen África (eds.) : Translation, Power, Subversion. Topics in Translation 8. Multilingual Matters Ltd, Clevedon, 1996.
- BALLARD, Michel : De Cicéron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions. Presses Universitaires de Lille, 1992.
- BALLARD, Michel et D'Hulst, Lieven (eds.) : La Traduction en France à l'âge classique. Presses Universitaires du Septentrion, Lille III, 1996.
- BASSNETT, Susan : La traduzione. Teorie e pratica. Strumenti Bompiani, Milano, 2009 (4a ed.) (1a ed. 1993).
- BASSNETT, Susan, TRIVEDI, Harish (eds.) : Post-Colonial Translation. Theory and Practice. Routledge, London / New York, 1999.
- BASSNETT, Susan : Translation studies. Routledge, London / New York, 1992 (1980).
- BENJAMIN, Walter : La Tâche du traducteur (1923). Traduit par M. de Gandillac. In Walter Benjamin, Oeuvres I. Gallimard, Paris, 2000, pp. 244-262.
- BERMAN, Antoine : L'épreuve de l'étranger. Culture et traduction dans l'Allemagne romantique. Gallimard, Paris, 1984.
- BOCQUET, Claude : La traduction juridique. Fondement et méthode. De Boeck, Bruxelles, 2008.

CARY, Edmond : Les grands traducteurs français. Librairie de l'Université Georg & Cie, Genève, 1963.

DOTOLI, Giovanni : Traduire en français du Moyen-Âge au XXIe siècle. Hermann Éditeurs, Paris, 2010.

ECO, Umberto : Dire presque la même chose. Expériences de traduction. Grasset, Paris, 2010, orig. it. Bompiani, Milano, 2003.

EVEN-ZOHAR, Itamar: La posizione della letteratura tradotta all'interno del polisistema letterario. In Nergaard, Siri (a cura di): Teorie contemporanee della traduzione. Strumenti Bompiani, Milano, 1995, pp. 225-238, traduit de l'anglais (« The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem », 1978) par Stefano Traini.

FIŠER, Zbyněk : Překlad jako kreativní proces. Teorie a praxe funkcionalistického překládání. Host, Brno, 2009.

FLOTOW, Luise von : Translation and Gender. Translating in the « Era of Feminisme ». St. Jerome Publishing and University Of Ottawa Press, Manchester and Ottawa, 1997.

GENTZLER, Edwin: Teorie della traduzione. Tendenze contemporanee. 2010, De Agostini Scuola Srl, Novara (UTET, Torino, 1998), orig. Contemporary Translation Theories, 1993, traduit de l'anglais par Maria Teresa Musacchio.

GILE, Daniel : La traduction. La comprendre, l'apprendre. PUF, Paris, 2005.

- GOUANVIC, Jean-Marc : Pratique sociale de la traduction. Le roman réaliste américain dans le champ littéraire français (1920-1960). Artois Presses Université, Arras, 2007.
- GROMOVÁ, Edita, RAKŠÁNYIOVÁ, Jana : Translatologické reflexie. Book & Book, Bratislava, 2005.
- GRYGAR, Mojmír : Slovo, písmo, text. O strukturalismu a dekonstrukci. Sládek, Ondřej (ed.) : Český strukturalismus po poststrukturalismu. Host, Brno, 2006.
- GUIDÈRE, Mathieu : Introduction à la traductologie. Penser la traduction : hier, aujourd'hui, demain. De Boeck, Paris, 2010.
- HATIM, Basil, MASON, Ian : Teoría de la traducción. Una aproximación al discurso. Barcelona : Editorial Ariel, 1995, orig. Discourse and the Translator. Londres 1990, traduit de l'anglais par Salvador Peña.
- HAUSENBLAS, Karel : « Úvodem k druhému vydání ». Levý, Jiří : Umění překlada. Apostrof, Praha, 2012, pp. 13-18.
- JETTMAROVÁ, Zuzana : « Předmluva ke čtvrtému vydání ». Levý, Jiří : Umění překlada. Apostrof, Praha, 2012, pp. 5-12.
- JACOBSON, Roman : Essais de linguistique générale. 1. Les fondations du langage. Les Éditions de Minuit, Paris, (1963) 2003.
- LADMIRAL, Jean-René : Traduire. Théorèmes pour la traduction. Gallimard, Paris, 1994.

LEFEVERE, André - BASSNETT, Susan : Translation / History / Culture. A Sourcebook. Routledge, London / New York, 1992.

LEVÝ, Jiří: Bude literární věda exaktní vědou ?
Československý spisovatel, Praha, 1971.

LEVÝ, Jiří: Umění překladu. Československý spisovatel, Praha, 1963.

LEVÝ, Jiří : La traduzione come processo decisionale. In Nergaard, Siri (a cura di): Teorie contemporanee della traduzione. Strumenti Bompiani, Milano, 1995, pp. 63-83, traduit de l'anglais (« Translation as a Decision Process », 1967) par Stefano Traini.

MALINGRET, Laurence : Stratégies de traduction : les Lettres hispaniques en langue française. Artois Presses Université, Arras, 2002.

MESCHONNIC, Henri : Éthique et politique du traduire. Verdier, 2007.

MIKO, František : "La théorie de l'expression et la traduction". In: James S. Holmes, Frans de Haan, Anton Popovič (éds.): The Nature of Translation. Essays on the Theory and Practice of Literary Translation. Publishing House of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava. Mouton, The Hague - Paris, 1970, pp. 61-77.

MONTAIGNE, Michel de : Essais. Tome II. Garnier Frères, Paris, 1865, nouvelle édition complétée par M. J.-V. Le Clerc, précédé d'une étude sur Montaigne de M. Prévost-Paradol de l'Académie française.

- MORINI, Massimiliano : La traduzione. Teorie. Strumenti. Pratiche. Sironi Editore, Milano, 2007.
- MOUNIN, Georges : Les problèmes théoriques de la traduction. Gallimard, Paris, 1963.
- MOUNIN, Georges : Teoretické problémy pşekladu. Karolinum, Praha, 1999, traduit du français par Milada Hanáková.
- MOUNIN, Georges : Linguistique et traduction. Dessart et Mardaga, Bruxelles, 1976.
- MOYA, Virgilio : La selva de la traducción. Teorías traductológicas contemporáneas. Madrid : Cátedra, 3a ed. 2010 (1a ed. 2004).
- MUKAROVSKÝ, Jan : Básnická pojmenování a estetická funkce jazyka. Studie II, Host, Brno, 2007, pp. 74-81.
- MUKAROVSKÝ, Jan : Studie II. Host, Brno, 2007. Préparé pour l'édition par Miroslav Červenka et Milan Jankovič.
- NERGAARD, Siri (a cura di): La teoria della traduzione nella storia. Strumenti Bompiani, Milano, 1993.
- NERGAARD, Siri (a cura di): Teorie contemporanee della traduzione. Strumenti Bompiani, Milano, 1995.
- NEWMARK, Peter : Manual de traducción. Madrid : Cátedra, 6a ed. 2010 (1a ed. 1992), orig. A Textbook of Translation. 1987, traduit de l'anglais par Virgilio Moya.
- NORD, Christiane : La traduction: une activité ciblée. Introduction aux approches fonctionnalistes. Arras:

- Artois Presses Université, 2008. Traduit de l'anglais *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained* (1997) par Beverly Adab.
- OSEKI-DÉPRÉ, Inês : Théories et pratiques de la traduction littéraire. Armand Colin, Paris, 2011 (1999).
- OSIMO, Bruno : Manuale del traduttore. Guida pratica con glossario. Hoepli, Milano, 2011 (3a ed.).
- OSIMO, Bruno : Traduzione e qualità. La valutazione in ambito accademico e professionale. Hoepli, Milano, 2004.
- OSIMO, Bruno : Storia della traduzione. Hoepli, Milano, 2002.
- OUSTINOFF, Michaël : La traduction. PUF, Que sais-je?, Paris, 2007.
- POPOVIC, Anton : La scienza della traduzione. Hoepli, Milano, 2006 (orig. 1975).
- PYM, Anthony : Teorías contemporáneas de la traducción. Taragona, 2012. Traduction d'une version partielle du livre *Exploring Translation Theories*, Routledge, 2010. Traduit de l'anglais par N. Jiménez, M. Figueroa, E. Torres, M. Que-jido, A. Sedano et A. Guerberof.
- REISS, Katharina, Vermeer, Hans J. : Fundamentos para una teoría funcional de la traducción. Madrid : Ediciones Akal, 1996, orig. Tübingen 1991, traduit de l'allemand *Grundlegung einer allgemeine Translationstheorie* par Sandra García Reina et Celia Martín de León.
- REISS, Katharina : Problématiques de la traduction. ECONOMICA, Paris, 2009. Traduit de l'allemand par Catherine A. Bocquet. Préface de Jean-René Ladmiral. Orig. all.

Grundfragen der Übersetzungswissenschaft,
WUV/Universitätsverlag, Vienne, 1995.

SAPIRO, Gisèle (dir.) : *Translatio. Le marché de la traduction en France à l'heure de la mondialisation.* CNRS Éditions, Paris, 2008.

SELESKOVITCH, Danica, LEDERER, Marianne : *Interpéter pour traduire.* Didier Érudition (Klincksieck), 2001.

SELESKOVITCH, Danica, LEDERER, Marianne : *Pédagogie raisonnée de l'interprétation.* Didier Érudition (Klincksieck), 2e éd., 2002.

SNELL-HORNBY, Mary : *Estudios de traducción. Hacia una perspectiva integradora.* Salamanca : Ediciones Almar, 1999, orig. *Translation Studies: An Integrated Approach,* Amsterdam/ Philadelphia, 1988, traduit de l'anglais par Ana Sofía Ramírez.

STEINER, George : *Après Babel. Une poétique du dire et de la traduction.* Albin Michel, Paris, 1998. Orig. angl. Oxford, 1975. Traduit par Lucienne Lotringer et Pierre-Emmanuel Dauzat.

TOURY, Gideon : *Descriptive translation studies and beyond.* Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1995.

TOURY, Gideon : *Los estudios descriptivos de traducción y más allá. Metodología de la investigación en estudios de traducción.* Cátedra, Madrid, (orig. 1995) 2004.

VENUTI, Lawrence : *L'invisibilità del traduttore. Una storia della traduzione.* Armando, Roma, 1999. Orig. angl.

Routledge, London, 1995. Traduit de l'anglais par Marina Guglielmi.

VENUTI, Lawrence : Gli scandali della traduzione. Guaraldi, (orig. 1998) 2005.

VAN HOOFF, Henri : Histoire de la traduction en Occident. France, Grande-Bretagne, Allemagne, Russie, Pays-Bas. Éditions Duculot, Paris - Louvain-la-Neuve, 1991.

VINAY, Jean-Paul, DARBELNET, Jean : *Stylistique comparée du français et de l'anglais : méthode de traduction*. Didier, Paris, 1958.

ZUBER, Roger : Les «belles infidèles» et la formation du goût classique. Albin Michel, Paris, 1995 (1968).

SITE KAYNAKÇASI

Constructing a sociology of translation, edited by Michaela Wolf, Alexandra Fukari. Amsterdam ; Philadelphia : J. Benjamins Pub. Co., 2007 (Benjamins translation library (BTL), ISSN 0929-7316 ; 74), consulté le 17 juin 2013

Functional approaches to culture and translation: selected papers by José Lambert, edited by Dirk Delabastita, Lieven D'Hulst, and Reine Meylaerts. Philadelphia : J. Benjamins, 2006

site.ebrary.com/lib/masaryk/docDetail.action?docID=10146752&p00=anthony%20pym consulté le 18 juin 2013

La Manière de bien traduire d'une langue en l'autre (1540), disponible sur le site de Gallica, Bibliothèque nationale de France, gallica.bnf.fr, consulté le 1er septembre 2011

www.mshs.univ-poitiers.fr/Forell/CC/1Chapitre3.rtf, consulté le 1er septembre 2011

Gaspard de Tende, De la traduction, ou Règles pour apprendre à traduire la langue latine en langue française. Gaspard de Tende, sieur de l'Estang, 1660, disponible sur

scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1093&context=french_translators&seiredir=1#search=%22gaspard%20de%20tende%22, consulté le 1er septembre 2011

Friedrich Schleiermacher, Des différentes méthodes du traduire (Conférence lue le 24 juin 1813 à l'Académie Royale Des Sciences de Berlin.), traduit par Antoine Berman, Éd. du Seuil, Points Essais # 402 © 1999, pages 31-57, extraits disponibles sur le site

www.philo5.com/Les%20philosophes%20Textes/Schleiermacher_MethodesDuTraduire.htm, consulté le 1er septembre 2011

Walter Benjamin, www.erudit.org/revue/meta/2000/v45/n4/002221ar.pdf, consulté le 1er septembre 2011

Jacques Derrida - «Psyché, Inventions de l'autre (tome 1)», Ed : Galilée, 1987, p.224 - Les tours de Babel, www.idixa.net/Pixa/pagixa-1006211837.html, consulté le 1er septembre 2011

Ezra Pound et les Translation workshops: www.interromania.com/studii/sunta/stefanink/stefanink_theo_trad.htm, consulté le 1er septembre 2011

Théorie interprétative :

www.interromania.com/studii/sunta/stefanink/stefanink_theo_trad.htm, consulté le 1er septembre 2011

Translation Studies :

www.cairn.info/revue-actes-de-la-recherche-en-sciences-sociales-2002-4-page-3.htm, consulté le 1er septembre 2011

Pier-Pascale Boulanger : L'épistémologie cinétique de la traduction : catalyseur d'éthique. Annick Chapdelaine (dir.) : Traduction, éthique et société / Translation, Ethics and Society. Volume 17, numéro 2, 2e semestre 2004, p. 57-66, ISSN : 0835-8443 (imprimé) 1708-2188 (numérique), www.erudit.org/revue/ttr/2004/v17/n2/013271ar.html, consulté le 13 février 2013

Translation [electronic resource] : theory and practice : a historical reader / edited by Daniel Weissbort and Astradur Eysteinnsson. Oxford ; New York : Oxford University Press, 2006.

site.ebrary.com/lib/masaryk/docDetail.action?docID=10233667, consulté le 21 juin 2013

www.obecprekladatel.u.cz/cz/aktualni-a-obecne-informace/obecne-informace, consulté le 28 août 2013

www.jtpunion.org/spip/article.php3?id_article=1, consulté le 28 août 2013

www.biblegateway.com/passage/?search=Gen%C3%A8se%2011&version=NEG1979, consulté le 28 août 2013

www.fit2014.org/index.php?lang=fr&content=080000.php, consulté le 2 octobre 2013

de.wikipedia.org/wiki/Gideon_Toury, consulté le 27 octobre 2013

en.wikipedia.org/wiki/Hans_Vermeer, consulté le 27 octobre 2013

de.wikipedia.org/wiki/Hans_J._Vermeer, consulté le 27 octobre 2013

de.wikipedia.org/wiki/Katharina_Rei%C3%9F, consulté le 27 octobre 2013

de.wikipedia.org/wiki/Christiane_Nord, consulté le 27 octobre 2013

es.wikipedia.org/wiki/Eugene_Nida, consulté le 27 octobre 2013
en.wikipedia.org/wiki/Eugene_Nida, consulté le 27 octobre 2013

cs.wikipedia.org/wiki/Teleologie, consulté le 27 octobre 2013

www.revues-plurielles.org/_uploads/pdf/6/113/ei_113_lavault.pdf, consulté le 27 mars 2013

www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=518, consulté le 18 décembre 2013

Çeviri Kuramları

www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/mukar.html, consulté le 18
décembre 2013

Les théories de la traduction

Zuzana Raková

Vydala Masarykova univerzita v roce 2014 1. vydání, 2014

Sazba elektronické verze Milan Vilímek Jihlavský

ISBN 978-80-210-6891-9